

ભાગ્ય વિધાન અર્થે આપુરું દાંડી તરફ પ્રયાણ ને ભાષણ.

સંચાલક

અને

પ્રકાશક

રમણલાલ

ચુનીલાલ

ભારતનું ઘડતર
ભાગ પહેલો

આના.

૬

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૪૪૧ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ હાસલનું ઘડલ ૨

વિગય ૪ : તુ ૨ : ૨૫ . ૧૧૩

ભારતનું ઘડતર

(લવણ નિઃશસ્ત્ર સત્યાગ્રહ મુક્તિસંગ્રામ)

ભાગ પહેલો

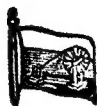
(સૌ. ખેડેન હંસા મહેતાની પ્રસ્તાવના સાથે)

પ્રથમાવૃત્તિ.

વિક્રમ સંવત ૧૯૮૬, ગાંધી વર્ષ ૧

પ્રસુતું વર્ષ

૧૯૩૦

આના

૬

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય સંગ્રાહક અને પ્રકાશક:
અમદાવાદ મણીલાલ ચુનીલાલ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ દાદીશેઠ અગીયારી લેન, મુંબઈ.
૧૫-૪-૧૯૧૧

❖❖ ભારતનું ઘડતર ❖❖

બીજો ભાગ સત્તર પ્રકટ થશે

આ પુસ્તક મળવાનાં ઠેકાણાં

મેસર્સ એન. એમ. ત્રિપાઠીની કું. કાલ્યાદેવી-મુંબઈ.
પંડિત નારાયણ મૂળજી પુસ્તકાલય-કાલ્યાદેવી, નરનારાયણના
મંદિરની બાજુમાં-મુંબઈ.
રતિલલ બી. ભાયાણી-મુલેશ્વર મંદિર, મુંબઈ.
મેઘરાજ પુસ્તક ભંડાર-પાયધુની મુંબઈ
મેસર્સ સી. જમનાદાસ એન્ડ કંપની-પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.
આર. આર. શેઠ-પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.
ધી જનલ બુક ડીપો, ૧૧૬, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ. મુંબઈ.
ભિમં ઓરીસ, શ્રી હરિ-હર પ્રેસ, ૧૮૧, બજારગેટ સ્ટ્રીટ,
કોટ, મુંબઈ.
આર. એમ. મહેતા બુકમેલર્સ, એન્ડ પબ્લીશર્સ-નડિઆદ.
તેમજ તમામ બુકમેલર્સને ત્યાંથી મળશે.

મુદ્રક દરિલાલ વસ્ત્રાભાસ :: શ્રી હરિ-હર પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ
૧૮૧, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ મુંબઈ ૧.

પ્રસ્તાવના.

રતના મુકિતસંગ્રામનું મંડાણ જે મુહુર્તે મહાત્મા
ગાંધી, સાબરમતી આશ્રમ છોડી દાંડી જવા નીકળ્યા
ત્યારથી લેખાશે. આ મહાભિનિષ્ક્રમણની અસર
સારા દેશ પર પડી. સુપ્રત લોકો જાગ્યા. જોત
જોતામાં દેશ રણગીતોથી ગુંજી રહ્યો. દેશપ્રેમી યોધાઓ
રણમાં ફૂટી પડ્યા. આ સંગ્રામ તો હજી ચાલુ છે. તેની
પૂર્ણાકૃતિ હજી થઈ નથી. એનું પરિણામ તો લોકનિશ્ચયને
તેમજ ઇશ્વરને આધિન છે. આ નાનકડા પુસ્તકમાં ગાંધીજીની
સાબરમતી યાત્રાનું વૃત્તાન્ત આલેખ્યું છે. ભવિષ્યમાં જ્યારે
ભારતનો સત્ય ઇતિહાસ લખાશે, ત્યારે આ મહાયાત્રાને
મહત્વનું સ્થાન આપવું પડશે. તે વખતે આ પુસ્તક
અત્યંત ઉપયોગી થઈ પડશે.

હંસા મહેતા

તા. ૧૮-૭-૩૦.

❀ ❀ અર્પણ ❀ ❀

નૂતન ભારતના ભાગ્ય વિધાતા

જે ભારત ધડતરના ચણુભરમાં

હસતાં હસતાં અર્પાધ રહ્યા છે,

જેમની હાકલે દેશના અનેક

શહીદા જાન કુર્બાન

કરી રહ્યા છે, અને

જે આંધ્ર ધડતરમાં

સાચા સૂત્રધાર છે

એજ

પૂજ્ય ગાંધીજીને ચરણે

અત્યંત ભક્તિભાવ પૂર્વક

અર્પણ

હૈ !

ALWAYS ADVERTISE THROUGH
CONTINENTAL CALENDAR MFG. CO.

Purchasers of:-MANEKLAL MAGANLAL & Co.

Proved Best by Taste and Cheapest

Manufacturers of :-

**Calendars, Blotters, Blotting Pads &
Blotting Books, Show Card, Embossed
Seals & Labels, Folding Boxes, Sale
Tickets, & Sale Posters.**

INDIAN DESIGNS OUR SPECIALITY

OFFICE & WORKS :

115, Gawasji Patel Street, Fort, BOMBAY.

Proprietor: P. C. SHAH.   Telegrams: LANDLORD

દીલખુશ અને મોહક

સેન્ટનો રાજા

ઓટો દીલખહાર

(રજીસ્ટર્ડ)

કપડાં યા રૂમાલ ઉપર લગાડતાંની સાથેજ ફૂલોના ખગીઆ જેવી સુગંધ બહેક બહેક થઈ રહે છે. નવા નવા નામના સેંકડો સેન્ટ દુકાનદાર નફો મેળવવા ખાતર આપવાની કાશેશ કરશે પણ તમે

ઓટો દીલખહાર

માગજો. તેમાં છેતરાવાની ધાસ્તી નથી, એટલુંજ નહિ પણ ખચેલા પૈસા બદલ તમને પૂરતો સંતો મળશે. ખાત્રી માટે આજેજ બે આનાની ટિકિટ મોકલી, નમુનાની શીશી મંગાવી વાપરી જુઓ.

કિંમત	૦૮	ઑસની	૧	ખાટલી	રૂ.	૨-૦-૦
"	૦૮	"	૧	"	રૂ.	૧-૪-૦
"	૧	ફામ	૧	"	રૂ.	૦-૧૨-૦
"	૦૮	"	૧	"	રૂ.	૦-૮-૦

વી. પી. ખચ દરેકમાં જુદું.

કપડાના કખાટમાં રાખવાના ઓટો દીલખહારના સુગંધી કાર્ડે કિં. દરેકનો ૧ આનો.

સોલ એજન્ટ:-

ધી એન્ડો ઇંડીયન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું.

નં. ૨૮૫, જુમા મસ્જિદ, પોસ્ટ બોક્સ નં. ૨૦૮૨, મુંબઈ ૨.

કામીનીઆ ઓઇલ (૨૭૨૮૬)

અટલે

વાળનું જીવન

ધૃધરે મનુષ્યને આપેલા વાળ નકામા નથી, અને તેનું રક્ષણ કરવાની જરૂર છે. વાળનું રક્ષણ-કરવા માટે માણસો તેલ વાપરે છે, પણ તેલમાં જે વાળના મૂળને પોષણ આપનારા તત્વો ન હોય, તો વાળ ખરી જવા લાગે છે.

કામીનીઆ ઓઇલ (૨૭૨૮૬)

વાળના મૂળને પોષણ આપી, વાળનું ઉગવામાં મદદ કરે તેવાં કિંમતી-વનસ્પતિયુક્ત તત્વોમાંથી બનાવેલું ઉત્તમ તેલ છે. વાળ તથા મગજ માટે તેના-જેવું શુભકારી એકે તેલ તમે મેળવી શકશો નાહ. ખરી પડતા વાળને અટકાવી, વાળને લાંબા વધારવામાં, માથાને ઠંડક આપવામાં, કામીનીઆ ઓઇલ શ્રેષ્ઠ પુરવાર થઇ ચૂક્યું છે. તેની સુગંધી મીઠી મોહક અને અત્યંત આસ્વાદ્યકારક છે. ફની-આબરના દેશોમાં લાખો લોકોએ આ તેલ વાપરી, પોતાનો સંતોષ જાહેર કર્યો છે. તમે પણ આજેના વાપરો અને તેનાથી થતા ફાયદા મેળવો. કિંમત ૧ આટલીના રૂ. ૧-૦-૦ વી. પી. ખર્ચ આ. ૬ જુદું

” ૩ ” રૂ. ૨-૧૦-૦ ” આ. ૧૨ ”
સોલ એજન્ટ:—

શ્રી એન્ડ્રો ઇન્ડિયન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કં.

૨૮૫, જુમા મસ્જિદ, પોસ્ટ બોક્સ નં. ૨૦૮૨, મુંબઈ નં. ૨.

જુઓ સોનેરી પોલીસી

સ્વાર્થ

સાથે

દેશ સેવા.

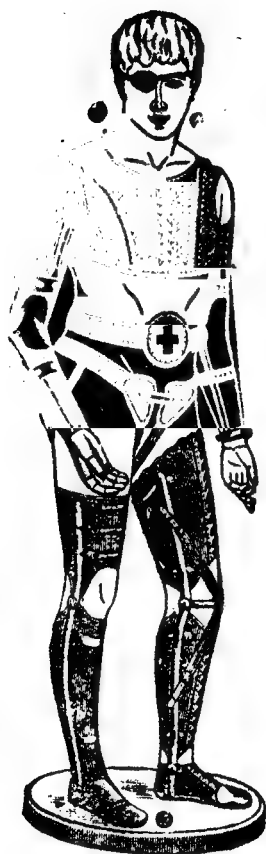
સત્યાગ્રહી કેદીઓની

પોલીસી

હજી ચાલુ રાખવામાં
આવી છે.

ધી એશીઅન એશ્યુરન્સ કું. લી.

મુંબઈ.

હિંદુસ્તાનમાં હિંદી દેખરેખ
હોડલ અનેલીજ દવાઓ વાપરો,
અને દેશનો પૈસો દેશમાંજ રાખો.

તમે બાણી છો ?

કે

હુમો આ દેશમાં વર્ષોથી દરેક
જાતની દવાઓ, ડોક્ટરી હથિયારો,
હોસ્પીટલ, પરધરાઉ અને દદીઓ
માટેનું ફરનીયર, બનાવટી અવયવો,
ત્રસ, પટા વગેરે બનાવીએ છીએ.

હિંદુસ્તાન ઉપરાંત પેરીસના
એકઝીબીશનમાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ
આંદો અમારી ઉત્તમ બનાવટ
માટે મેળવ્યાં છે.

એન. પોવેલની કું.

લેખીગન રોડ, મુંબઈ નં. ૪.

સૌંદર્યની રાણી કામીનીઆ સ્નો

(૨૭૨૮૬૯.)

અદન ગૌર હોય કે શ્યામ હોય, પણ
તેમાં સૌંદર્યતાના કિણું ઝળકતા ન હોય
તો તે આકર્ષક દેખાતું નથી. ચામડીના
પડમાં રહેલા તે સૌંદર્યતાના કિણું
બહાર લાવનાર સૌંદર્યની રાણી.

કામીનીઆ સ્નો

સાયન્ટીફિક પ્રલાજ તે ચામડી ઉપર માલેશ કરવાથી
તેના દરેક તત્વો ચામડીનાં પ્રત્યેક અણુમાં દાખલ થઈ મેલને
કાઢી કુદરતી સૌંદર્યની ઝળકને પ્રકાશમાં લાવે છે.

કામીનીઆ સ્નોની મીઠી ઠંડક આપનારી ગુલાબની
ધીમી નાભુક પુશ્પો એક જાતનો અવલુનીય આન્દ આપે
છે. એક વખત વાપરવાથી તમે તેના ગુણોની તારીફ કરશો.

કિંમત ૧ બારલીના બાર આના. ત્રણ બારલીના ૩. ૨.

વી. પી. ખચ' બુદ્ધ.

સોલ એજન્ટ:—

ધી એન્ડ્રો ઇન્ડીઅન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું.

નં. ૨૮૫, બુમા મસજીદ, મુંબઈ નં. ૨.

વાયુ અથવા શરદીથી થઇ આવતી દુઃખદર્દોની વેદના લોગવવા.

કરતાં, તેનો ઇલાજ કરવા ઢીલ ન કરો. દુનિ-
આમાં મહાન અજબ જેવો ઇલાજ ઓડમેન્સનો.

સાઇપ્રસ-સાલ્વ

(રજીસ્ટર્ડ)

(બામ)

તમારા દુઃખદર્દોનો જલદી અંત
લાવશે. પછી ગમે તો તમને પીઠમાં
અગર વાંસામાં દુઃખ થતું હોય,
અગર સાંધામાં કળતર થતું હોય
અગર કંમરમાં દરદ થઇ આવ્યું

હોય, અથવા તો કમર રહી ગઇ

હોય. આ સધળા દુઃખ-દર્દોમાંથી તમે જલદી સારા થઇ શકશો.

ઓડમેન્સ સાઇપ્રસ સાલ્વ (બામ)

કુદરતી અમૂલ્ય ઔષધિઓનો મલમ છે. દુઃખ ઉપર આ મલમ
મસળવાની સાથે ઝણઝણાટી સાથે, દરદનાં છિદ્રો વાટે દરદવાળી
જગ્યા ઉપર આખાદ પહોંચી જઇ, દરદના પરમાણુઓને નિર્મૂળ
કરવાની લડત ચલાવે છે. તેથી તાત્કાલિક થએલા દરદોમાંથી, જલદી
આરામ આપનારી અસર ઉપજાવે છે અને લાંબા વખતના હઠીલા
દરદનો થોડા દિવસમાં નીકાલ આણે છે.

સાઇપ્રસ સાલ્વ.

માથાનો દુઃખાવો, શરદી, સલેખમ, કમરનું ઝલાઇ જવું, હાથ
પગનું રહી જવું, હવાના ફેરફારથી શરીરમાં થઇ આવતો દુઃખાવો,
જેરી જંતુના કરડવાથી થઇ આવતો સોજો, ચામડીના ચેપી દરદો
જવગેરે ઉપર તાત્કાલિક અસર કરનાર મલમ છે. ખાત્રી માટે સેમ્પલ
ડબ્બી બે આનામાં મુંગાવી તેનો અનુભવ તમે કરી શકો છો.

મોટા ટીનના પેકટની કિંમત રૂ. ૧-૦-૦ વી.પી. ખર્ચ રૂ. ૦-૬-૦ જુદા

૩ પેકટના..... રૂ. ૨-૧૦-૦ , , , રૂ. ૦-૧૦-૦

સોલ એજન્ટ:—શ્રી એન્ડ્રીયન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કંપની.

૨૮૫ જુમા મસજીદ, પોસ્ટ બોક્સ નં. ૨૦૮૨, મુંબઈ, ૨.

ધરના માલેકો તથા વેપારીઓ

માટે ખુશ ખબર

હિંદુસ્તાન, જરમની અને અમેરિકામાં બનેલો
રંગ, તેલ, વારનીસ, ધનામલ પેન્ટ, ડાઇકલર, ગોલ્ડ
લીઝ, પેન્ટ બ્રાસ, વગેરે તથા

મોટરગાડીઓ અને ધરના દરેક ઉંચા ફરનીયર માટે

“ બ્રસીંગ વેશાઈન અને સ્પ્રેઈંગ

લેકર પેન્ટ ”

તેમજ પોલીસ મોટરગાડી અને ફરનીયર માટે
કલાક એકની અંદર સુકાય તેવો, સુંદર અને ટકાઉ રંગ
અમારે ત્યાંથી જથ્થાબંધ તથા છુટક કીફાયત
બાવે મળશે.

એક વખત માલ ખરીદી ખાત્રી કરો.

ધી બ્રાન્ચે પેન્ટ માર્ટ લીમિટેડ,

૬૩, નાગદેવી સ્ટ્રીટ, મુંબઈ, ૩. ટેલીફોન નં. ૨૫૩૩

તમારી તંદુરસ્તી વગર તમે દેશનું
હિતકાર્ય કેમ કરી શકશો ?

સુરતી હિન્દુ હોટલ

(પીલાડિસ અને ભુલેશ્વર)

પોતાની દરેક ચીજ સ્વાદહાર બનાવવા ઉપરાંત
શાસ્ત્રીય પદ્ધતી અને વૈદક નિયમોનું
સંપૂર્ણ પાલન કરે છે.

લોભ પૈસાનો નહિ, પણ કીર્તિનો છે.
તમે જાતે અનુભવો.

અંગાળના યુવાનોએ સ્ત્રીઓની લક્ષ્મીને બે બળીદાનો
આપ્યાં છે તેનો પુરો ઇતિહાસ જાણવા જરૂર વાંચો.

કાન્તિની ચીનગારીઓ

દરેક ભારતવાસીએ આ પુસ્તક એક વખત વાંચવું જોઈએ
કિંમત ૧ રૂપિયો. વી. પી. પોસ્ટેજ ૪ આના વધુ

મળવાનું **શ્રી હરિ-હર પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ**
ઠેકાણું:—

પુસ્તકો, અઠવાડીકો, માસિકો, ચોપાનીયાં નાની ચોપડીઓ
તેમજ અંગ્રેજી તેમજ ગુજરાતી પ્રાઇસલીસ્ટો તેમજ
બીજાં પરચુરણ કામો કીકાયત ભાવે છાપનાર

નં. ૧૮૧, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

હિમિ તેજસ્વી શૈલીમાં પ્રાણવાન સાહિત્ય પ્રગટ કરતું
જીવન અને જ્ઞાસાનું માસિક

લવાજમ વરસના મુંબઈમાં રૂ. ૩, બહારગામ રૂ. ૩,
વી. પી. થી રૂ. ૩ા, પરદેશ રૂ. ૪. અથવા રૂ. ૭.

ગ્રાહક થનારને ભેટનું પુસ્તક તેમજ ખાસ અંકો
પણ ભેટ તરીકે આપવામાં આવે છે.

છુટક અંકના ૪ આના, ખાસ અંકના ૮ આના.

હિમિ ઓફીસ, ૧૮૧, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

દરેક જાણીતા બુકસેલરો વેચે છે.

ટુંકી વાર્તાઓનું પ્રેરણાત્મક ઐતિહાસીક સાહિત્ય		
સોરઠી ઝવાહીર (લે. જોધાણી સચિત્ર) ...	...	૨-૮-૦
અરબસ્તાની આનંદ રજની (સચિત્ર) ...	...	૧-૪-૦
જગતના જવાબદારો (સચિત્ર) ...	...	૦-૭-૦

શ્રી ખંધડીયા કૃત હાસ્ય રસીક પુસ્તકો.

ફે.....એ.....ન્સી ફારસો (રમુજ સચિત્ર) ...	...	૨-૮-૦
બુદ્ધિનું બજાર (સચિત્ર ખીજી આવૃત્તિ હાસ્યરસિક લેખો) ૨-૮-૦		
ઢાઢ ડહાપણ સાગર (સચિત્ર) ...	...	૧-૮-૦
૯ નવી વાતો (હાસ્ય પ્રધાન વાતો) ...	...	૧-૮-૦

તે સિવાય આપને કોઇપણ પુસ્તકની જરૂર પડે, તો
નીચેને સ્થળેથી પહેલી તકે મળી શકશે.

દરેક જાતનાં રાષ્ટ્રીય સાહિત્યનાં, ટુંકી વાર્તાઓનાં,
બાલ સાહિત્યનાં, સ્ત્રીઓપયોગી તથા નિશાળોમાં
આલતાં, કોઇપણ પુસ્તકો મેળવવાનું વિશ્વાસુ સ્થળ,

એન. એમ. ઠક્કર એન્ડ કું. બુકસેલર્સ,
પ્રી-સેસ સ્ટ્રીટ, ગાવીંદ બિલ્ડીંગ, મુંબઈ ૨.

વધુ માટે અમારું નવું પ્રાઇસ લીસ્ટ માંગો.

પૂ. ગાંધીજીની અગિયાર માંગણીઓ

- ૧ સંપૂર્ણ દર્શનપ્રેષ.
- ૨ હૂડિયામણનો દર રૂપિયાની ૧૬ પેન્સ થાય.
- ૩ જમીનમહેસૂલ ઓછામાં ઓછું અધું કરી નાખવામાં આવે અને પછી ધારાસભાના અંકુશ તળે લે મૂકવામાં આવે.
- ૪ મીઠાનો કર તદ્દન નાબૂદ થાય.
- ૫ લશ્કરી ખર્ચ હાલ છે તેના કરતાં અર્ધો કરી નાંખી તેમાં ધટાડો કરવાની શરૂઆત થાય.
- ૬ આ પ્રમાણે કરવાથી મહેસૂલમાં થતા ધટાડાને અંગે મોટા મોટા પગારદારોના પગાર અર્ધાં અથવા તેથી જેટલા ઓછા કરવાનું ઘટે તેટલા ઓછા કરવામાં આવે.
- ૭ પરદેશી કાપડ ઉપર સ્વદેશી પૂરેપૂરી રક્ષા થાય એટલી જઠાત નાંખવામાં આવે.
- ૮ શ્રી. હાજીનો હિંદી દરિઓકાંઠાના વેપાર સંબંધી કાયદાનો ખરડો પસાર કરવામાં આવે.
- ૯ સામાન્ય ન્યાયની અદાલતોએ ખુનના અથવા ખુનમાં મદદ કરવાના ગુહના માટે જેમને તકસીરવાર ઠરાવ્યા હોય, તેવા સિવાયના બધા રાજકીય કેદીઓને છોડી દેવામાં આવે, ખીજા રાજકીય ગુહનાઓ માટે કામ ચાલતાં હોય તે બધાં બંધ થાય, રાજદ્રોહ વિષેની ૧૨૪ અ કલમ. ૧૮૧૮ નું રેગ્યુલેશન અને એવા ખીજા કાયદા રદ થાય, અને આજે દેશવટો ભોગવી રહેલા દરેક હિંદીને પાછાં આવવાની પરવાનગી મળે.
- ૧૦ સી. આઇ. ડી. (ગુપ્તચર ખાતું) નાબૂદ કરવામાં આવે અથવા ધારાસભાના અંકુશ નીચે મૂકવામાં આવે.
- ૧૧ ધારાસભાના અંકુશ તળે રહીને આત્મરક્ષણને માટે બંદૂક જેને જેવાં હથિયાર જોઈએ, તેને તેવાં હથિયાર મેળવવાનો પરવાનો આપવામાં આવે.

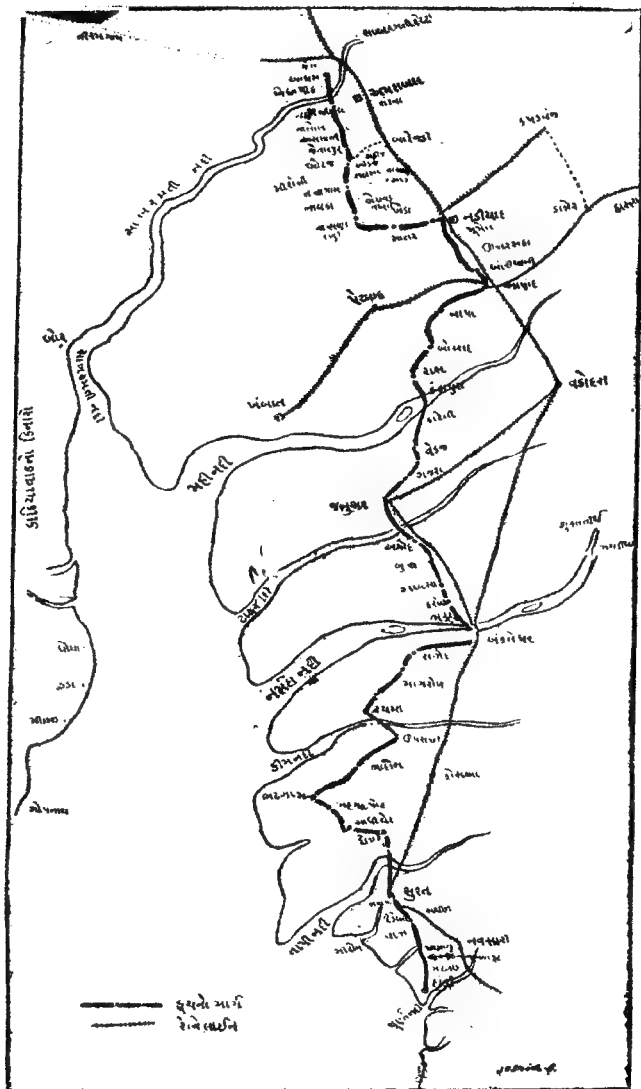
વંદેમાતરમ્

૧૫૪૪૧

(રાગ-શુદ્ધ સુંદર અતિ મનોહર)

વંદન ! સુકોમળ ! શાંત ! રસભર ! મંત્ર વંદેમાતરમ્ !
 નંદનવને સુર ગુંજતો-અદ્ભૂત ! વંદેમાતરમ્ ! વંદન
 ગુજરાત બંગ મરૂભૂમિ, સૌરાષ્ટ્ર ને મહારાષ્ટ્રમાં-
 મદ્રાસ કર્ણાટક પુકારે, કચ્છ વંદેમાતરમ્ ! વંદન
 મોંઘામુલો એ મંત્ર જગવે, જ્યેષ્ઠ નવલખ અંતરે
 મા ભારતી ! ભક્તિ ભલક બસ, એજ વંદેમાતરમ્ ! વંદન
 ઇતિહાસ ભારતના વીરોને, પુણ્યગાથા ત્યાગની-
 બલિદાનની ! કીર્તિકથા, આનાર વંદેમાતરમ્ ! વંદન
 સુંદર લીલુડી વાડી સ્વાર્ગ્ય, સૈંદુરલે ખડેંકી રહી
 જ્યાં દેવ પણ રમતા ફરે, ગીત ગાય વંદેમાતરમ્ ! વંદન
 સ્વાતંત્ર્ય કાળે શિષ અર્પ્યા, વીર હસતા હોંશથી
 એ કેશરી પડકારતા, રણમુક્તિ વંદેમાતરમ્ ! વંદન
 આજે ઘરોઘર ને રંગેરંગ, બાલવૃદ્ધ યુવાન સૌ !
 નરનારી બાળક પણપણે, પોકારે વંદેમાતરમ્ ! વંદન
 કાયર બને ભડવીર વારો, થેકતા મુક્તિ રણે !
 અર્પે વિજયની માળા એકજ, મંત્ર વંદેમાતરમ્ ! વંદન
 દેવે દીધેલો-ને ઝીલેલો, દેશ આખાયે ખરો
 મણિમય અમારો પ્રાણ ને, સર્વસ્વ વંદેમાતરમ્ ! વંદન

પાઠરાકર

ભારતનું ઘડતર

(લવણ નિઃશસ્ત્ર સત્યાગ્રહ મુક્તિસંગ્રામ)

અનુક્રમણિકા

મહાસભાનું ૪૪ વર્ષોનું સિંહાવલોકન	૫૯.
છેલ્લી મહાસભાનો ઠરાવ	૧
વાઘસરોય સાહેબ પર, મહાત્માજીનો પ્રથમ પત્ર	૧૨
મહાત્માજી પર, વાઘસરોય સાહેબનો જવાબ	૨૨
પરાધીન ભારતની સ્વાતંત્ર્ય કુચ	૩૪
	૩૬

‘પૂણે’ સ્વરાજ પ્રાપ્ત કર્યા વિના, પાછા ન ફરવાની બીપણ્ય પ્રતિજ્ઞા લઈને તા. ૧૨-૩-૩૦ ને રજા નીકળેલા, મહાત્મા ગાંધીજી અને ૮૧ આશ્રમવાસીઓનો પવિત્ર સંઘ, દાંડીના દરિયા કિનારા તરફ પગપાળા કુચ કરી, નીચેના ગામોએ, જણાવેલા સમયે પહોંચી હતા. તેની:-

સત્યાગ્રહીઓની રોજનિશીની અનુક્રમણિકા

વાર.	તા.	સ્થળ	માઇલ.	પૃષ્ઠ.
બુધ	૧૨	અસલાલી	૧૩	૫૦—૦
ગુરુ	૧૩	બારેજ, નવાગામ	૯	૫૬—૬૦
શુક્ર	૧૪	વાસણા, માતર.	૧૦	૬૮—૭૦
શનિ	૧૫	ડભાણુ, નડિઆદ	૧૫	૭૫—૭૫
રવિ	૧૬	બોરિયાવી, આણંદ	૧૧	૮૨—૮૭
સોમ	૧૭	મૈનવાર		

વાર	તા.	સ્થળ	માઇલ.	પૃષ્ઠ.
મંગળ	૧૮	નાપા, બેરસદ	૧૧	૯૪-૯૯
બુધ	૧૯	રાસ, કંકાપુરી	૧૨	૧૦૩-૧૦૭
ગુરુ	૨૦	મહીસાગર અને કારેલી (૬ માઇલ નદી)	૧૧	૧૦૯-
શુક્ર	૨૧	ગજેરા, અણખી	૧૧	૧૧૯-૧૨૪
શનિ	૨૨	જંબુસર, આમોદ	૧૨	૧૨૮-૧૩૨
રવિ	૨૩	બુવા, સમતી	૧૨	૧૩૪-૧૩૮
સોમ	૨૪	મૈનવાર		
મંગળ	૨૫	ત્રાલસા, દેરોલ	૧૦	૧૪૦-૧૪૫
બુધ	૨૬	ભરૂચ અંકલેશ્વર, (નમંદા નદી મહવામાં ખેસી ઓળંગી)	૧૩	૧૪૯-૧૫૮
ગુરુ	૨૭	સજોદ, મોંઝરોળ	૧૨	૧૬૬-૧૬૭
શુક્ર	૨૮	રાયમા, ઉમરાધી (કીમ નદી ઓળંગી)	૧૦	૧૬૯-૧૭૫
શનિ	૨૯	એરથાણુ, ભટગામ	૧૦	૧૮૫-૧૮૯
રવિ	૩૦	સાંધીયેલ, દેલાડ	૧૦	૧૯૪-૨૦૩
સોમ	૩૧	મૈનવાર, -આરામ		
મંગળ	૧	લી એપ્રિલ, છાપરાભાઠા, (સુરત, તાપી ઓળંગી)	૧૧	૨૦૮-
,,	સાંજે	સુરત (અશ્વનીકુમાર રોડ કેમ્પ)		૨૧૭-
બુધ	૨	ડીડોળી, વાઝ	૧૨	૨૩૨-૨૩૬
ગુરુ	૩	ધામણ, નવસારી	૧૩	૨૪૧-૨૪૩
શુક્ર	૪	વેળજપુર, કરાડી મટવાડ	૯	૨૪૮-૨૫૪
શનિ	૫	મી બપોરે ... .. દાંડી	૪	૨૫૯-

શ્રી હરિ ઝ !

પ્રબલક્રિય મહાસભાનું (નેશનલ કોંગ્રેસનું)

સિંહાવલોકન.

“ જનની જન્મ ભૂમિશ્ચ સ્વાર્ગાદપિ ગરીયસી. ”

જન્મ આપનાર માતા અને જન્મભૂમિ, એ સ્વર્ગ કરતા પણ ચઢીયાતી છે.

મહાસભા (કોંગ્રેસ) એટલે પ્રબલક્રિય મંડળ, આથવા કહો કે આપણી પાર્લામેન્ટ.

પ્રાચીન કાળમાં દુનિયા પરના અનેક દેશો, જ્યારે અજ્ઞાન અને અવિદ્યાના અધકારમાં પડ્યા હતા, ઇંગ્લાંડના લોકો નસાવરશામાં જંગલી જિંદગી ગાળતા હતા, તે સમયથી તે ઇ. સ. ૧૬૦૦ ની સાલ સુધી આપણો આર્યાવત વિદ્યાકળાની ટોચે હતા ! ધનધાન્ય અને અદારેભાર વનસ્પતિથી આપાદ હતા ! જમીન કાચા સોનાથી ભરેલી હતી ! ગાયો દૂધની નદીઓ વહેવડાવતી હતી ! મંગા ગોદાવરી જમના, સરસ્વતી, બ્રહ્મપુત્રા, નમદા, કાવેરી, જેવી સાગર સમી નદીઓ એના ચરણ પખાળતી અને પખાળે છે ! લોકો સુખી સમૃદ્ધિવાન સાહસિક અને અધ્યાત્મિક જ્ઞાનમાં પૂરા પારંગત હતા ! દેશમાં તમામ રાજાઓ હિંદુઓજ હતા. પણ જેમ કાંઈ સૌંદર્યવાન સ્ત્રીને તેનું સૌંદર્ય જ કેટલીક વાર નાશ કરનાર નીવડશે, તેવીજ રીતે આપણા સમૃદ્ધિવાન દેશનો તેની સમૃદ્ધિ, એજ નાશ કરનાર બની ! તેની વિપુલ સમૃદ્ધિથી આકર્ષાઈને અનેક પરદેશી પ્રજાઓ આપણા દેશ પર

ચઢી આવી ! તેમાં મુસલમાનો પૈકી પ્રથમ અફઝાનો અને પછી મોગલો આવ્યા ! આ લોકોએ તલવારને બળે રાખ્યો. જીત્યાં અને તે તે સ્થળે રહ્યાં. અનેક મંદિરો તોડ્યાં, લુટફાટ કરી, પણ તેને બદલે અનેક મહેલો, મસ્જિદો, મિનારા વગેરે આપણા હિંદમાં જ બાંધાવ્યાં-આથી દેશનું દ્રવ્ય દેશમાં જ રહ્યું. અને દેશી કારીગરોને જ રોજ મળી. આમ પરદેશી રાજથી લુટફાટ વગેરેનું ફુગ્મ પડ્યું, પણ તેઓ હિંદમાં જ રહેવાથી છેવટે ધનધાન્યનું તો સુખ મળતું જ ! આવી રીતે મોગલ રાજ્યના અંત સુધી હિન્દની દશા હતી.

પરંતુ હિંદમાતાના લલાટે અવનવા બનાવ લખાયા હશે તે કેમ મિથ્યા થાય ? ઇ. સ. ની સોળમી સદીમાં વ્યાપાર અર્થે દૂર દૂરના યુરોપખંડમાંથી પોર્ટુગીઝો, ડચ, ફ્રેન્ચ અને અંગ્રેજો આવ્યા, તેમાં છેવટે અંગ્રેજ પ્રજા ફાવી અને આજ સુધી એ ટકી રહી છે.

અંગ્રેજોએ રહેવાની પરવાનગી શી રીતે મેળવી ?

મોગલ પાદશાહ જહાંગીર પાસે, અંગ્રેજ પ્રજા તરફથી સર ટોમસરોએ ધણી વિનવણી કરીને હિંદમાં વેપાર કરવાની પરવાનગી માંગી. પાદશાહે મંજૂરી આપી અને ત્યારથી સુરતમાં અંગ્રેજોએ વેપારની કોઠી સ્થાપી ! આવી રીતે બ્રિટિશ ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપની હિંદમાં વેપાર કરવા માટે આવી. પણ ધીમે ધીમે નબળા નવાઓ અને દેશી રાજાઓના કુસંપો અને નબળાઇઓનો લાભ લઇ કંપનીએ વેપારને બદલે હિંદનો મુલક હાથ કરવા માંડ્યો ! અને તેમાં વધારો કરવા માટે કંપનીના રાજઅમલમાં હિન્દી પ્રજાપર છળકપટ, અન્યાય અત્યાચાર થયા, વેપાર ઉદ્યોગનો નાશ કર્યો, ને હિન્દી પ્રજાને ધણું

ધણું દુઃખ પડ્યું ! પરિણામે સન ૧૮૫૭ માં દેશી સિપાઇઓનો બળવો જાળ્યો. તેમાં કુસંપ, અવ્યવસ્થા અને છળકપટના ભોગ થવાથી પાછા પડ્યા ! અને ના કદપી શકાય તેવી શિક્ષાઓ દિંદી પ્રજાને સોંસવી પડી ! હથિયારો છુટવી લેવાયાં ! ગામોના ગામો કંપનીઓ આળી નાખ્યાં ! પુરૂષો સ્ત્રીઓ અને બાળકોને ઘાસ કાપે તેમ વાઢી નાખ્યાં ! અને સિપાઇ નામે તોપને ગોળે ઉડાડી દીધા ! પરિણામે કંપનીના હાથમાંથી હિંદનો રાજઅમલ ગયો અને ઇંગ્લાંડના રાણી-શ્રીના હાથમાં આવ્યો ! તે વખતે ત્યાંના રાણી વિક્ટોરીયા મહારાણી હતાં. તેમણે ઢંઢેરો કાઢી, હિંદની પ્રજાને અભય વચન આપ્યાં.

ત્યાર પછીનાં વરસોમાં પણ દેશની હાલત નહિ સુધરવાથી દેશના સુશિક્ષિત વર્ગે સન ૧૮૮૫ માં સંજ્ઞાદ્રારી ચળવળની શરૂઆત કરી. તે કાર્યનો આરંભ કરનાર નીચે જણાવેલા સત્તર દેશભક્તો હતા:—

મુખ્યમત—(૧) શ્રી. કી. ટી. તેલંગ (૨) શ્રી. દાદાભાઈ નવ-રોજજી (૩) શ્રી. વી. એન. મંડલીક.

મદ્રાસના—(૪) શ્રી. એસ. સુબ્રહ્મણ્ય આયર. (૫) શ્રી પી. રંગીયા નાઇકુ. (૬) શ્રી. પી. આનંદ ચાલુ.

કલકત્તાના—(૭) શ્રી. બાબુ રાજેન્દ્રનાથ સેન. (૮) શ્રી. બાબુ. સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી. (૯) શ્રી. બાબુ. એમ. ધોષ.

પુનાના—(૧૦) શ્રી. સી. વિજયરંગ મુડલીઆર. (૧૧) શ્રી. પાંડુરંગ ગોપાળ.

બનારસના—(૧૨) શ્રી. સરદાર દયાલસિંઘ.

અલાહાબાદના (૧૩) શ્રી. આણુ હરિશ્ચંદ્ર

વાવ્યપ્રાંતના—(૧૪) શ્રી. આણુ કાશીપ્રસાદ (૧૫) શ્રી. પંડિત
લક્ષ્મી નારાયણ.

બંગાળના—(૧૬) શ્રી. આણુ ચાચ્યંદ્ર મિત્ર અને

અયોધ્યાના—(૧૭) શ્રી. આણુ શ્રી રામ.

હિંદના પ્રાંતવારના આ નેતાઓએ રાષ્ટ્રીય મહાસભાનું જે બીજા
વાવ્યું હતું, તે વૃક્ષ આજે ૪૪ વર્ષનું પાકટ અને અનેક વિચારો,
ઉપાયો, યોજનાઓની વિવિધતાથી નવપક્ષવિત, વિકસિત અને વિશાળ
અન્યું છે. તેના ધ્યેયમાં ફેરફાર થયો નથી, તેનો એક અને અચળજ
રહ્યું છે. તે ધ્યેય હિંદને સ્વાધીન કરવાનું છે.

રાષ્ટ્રીય મહાસભા સ્થાપવાનો ઉદ્દેશ.

મુખ્ય ઉદ્દેશ તો એ હતો કે હિંદના રાજતંત્રમાં જોષ્ઠતા
સુધારા કરવા માટે હિન્દી પ્રજાને નામે, બ્રિટિશ પ્રજાને, બ્રિટનના
સુત્રસદી વગર અને મિત્રમંડળને વિનંતિઓ કરવી

આ કાર્ય માટે નાતાલના દિવસોમાં નિષ્પત્ત કરેલા સ્થળે પ્રતિવર્ષે
મળવું. શરૂઆતની આ પ્રવૃત્તિ મોટે ભાગે કેળવાએલો વર્ગજ કરતો
અને તેઓ પોતાની બુદ્ધિશક્તિ અનુસાર દેશના પ્રશ્નોની ચર્ચા
અંગ્રેજી ભાષામાં કરતા. પણ ૩૦ વર્ષે એટલે સત ૧૯૧૫ માં તેમાં
ફેર પડ્યો. જે મહાસભા કેળવાએલા મંડળને માટે ચર્ચા કરવા
પૂરતી બેઠક હતી, તે બદલાઈને દેશની સમસ્ત પ્રજાના પ્રતિનિધિરૂપ
તે બની, છતાં તેનું સુકાન તો કેળવાએલા વર્ગનાજ હાથમાં રહ્યું
તેમજ વિનંતિઓ કરવાની રીત પણ ચાલુજ રહી.

મહાસભાની પ્રવૃત્તિઓમાં થએલો ઉત્તરો.

સન ૧૯૧૫ માં મીસીસ એની ખીસ્ટે “હોમરલ લીગ” અને થોડા સમય પછી સ્વ. લોકમાન્ય તીલકે “સ્વરાજ્ય સંઘ” સ્થાપી લોકોને વધુ જાગૃત કર્યાં. એકીના ઉદ્દેશ એવા હતા કે:—

(૧) સ્થળે સ્થળે એ સંસ્થાઓની શાખાઓ સ્થાપી લોકોને જાગૃત કરવા.

(૨) લોકોને દેશના પ્રશ્નોપર વિચાર કરતા કરવા અને રાજકીય સુધારા માટે પોષક કરતા બનાવવા.

આ પછી મહાસભાના નાવની ગતિમાં અજબ વેગ વધ્યો. સન ૧૯૨૦ થી તેના સુકાની કર્મવીર મહાત્મા ગાંધીજી બન્યા. પાંત્રીસ વર્ષોથી હિંદના નેતાઓએ બારે પરિશ્રમ અને અવિશ્રાંત વિચાર-મંથનથી કાયં કયું હતું. છતાં કોઈએ ન સાંભળેલો, ન જોયેલો અને ન અનુભવેલો એવો ન શોધાએલો અમોઘમંત્ર મહાત્માજીએ શોધી કાઢી, દેશ અને જગતભરને અજાયબીમાં ગરકાવ કરી મૂક્યો ! એ મંત્ર તે “અહિંસાતમક અસહકાર.”

બિહારમાં ચંપારણ્ય અને ગુજરાતમાં ખેડાએ, ખેતરનો વધારે પડતો કર, ઓછો કરાવવા માટે હિંદી સરકાર સામે અહિંસાતમક સત્યાગ્રહ આદર્યો. પરિણામે યશ મળ્યો, અને લોકોમાં પુષ્કળ જાગૃતિ અને આત્મવિશ્વાસ ઉત્પન્ન થયો.

મહાસભાની પદ્ધતિમાં ફેરફાર કર્યો.

મહાસભામાં લાંબા લાંબા બાપણો કરવાથી અને માત્ર ઠરાવો ઘડવાથી દેશનું કાયં કદી બની શકે નહિ. પણ જો કાયં કરવું

હોય તો જાતે કરવા માંડવું જોઈએ. “તેને માટે મહેનત કરવી જોઈએ, દુઃખો સહન કરવા જોઈએ, આપભોગ આપવા જોઈએ, વખત આવે પ્રાણનું બલિદાન પણ આપવું જોઈએ. તોજ ધારેણું કાચું પાર પડે.” એમ મહાત્માજીએ પોકાયું, એટલુંજ નહિ પણ પોતે તપ આદ્યું. ખોરાક પોશાક પર અંકુશ રાખી તે કમી કર્યા અને તે પ્રમાણે વર્તવાને પ્રજાને હાકલ કરી. દેશમાં ગામડે ગામડે ફરી દેશબાંધવોની હાલત આંખે નિહાળી, તેમણે જોયું કે માત્ર સુંબઝ, કલકત્તા કે દિલ્હી એ કાંઈ હિંદુસ્થાન નથી. પણ ખરું હિંદુ તો ગામડાઓમાં છે. દેશની વસ્તીના મોટા કહેવાય તેવાં ભાગને દુકડે રોટલોયે નથી મળતો, તેવાઓને ખાવાનું શું આપવું ? એવું શું કરવું કે તેઓ ધરે બેઠા આખરેબેર પોતાના પેટનો ખાડો પૂરી શકે ? મહાત્માજીએ પોતાના આ બધા જાતિ અનુભવથી પ્રજાને બૂખમરો ટાળવા રેંટીયાનો પુનરોદ્ધાર કર્યો. આજે તેના વડે ગામડાની ૨૦ લાખ વસ્તી પોતાનો ગુજરો કરે છે. આરંભમાં આ વેગ ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર મદ્રાસ વગેરેએ ઠીક ઠીક ઝીલ્યો. પણ આ યંત્ર યુગમાં એશિયામાં બની ગએલી પ્રજાને મહેનત કરવામાં મંજા લાગી નહિ, તેથી રેંટીયાનો વેગ સુખી લોકોમાંથી ઘટ્યો અને દુઃખી લોકોએ જાળવી રાખ્યો !

હિંદુ મુસ્લીમો જાગૃત થયા !

સન ૧૯૧૯ માં જનરલ ડાયરે અમૃતસરનાં જલીયા-નવાળા બાગમાં નિઃશસ્ત્ર હિંદીઓનો સંહાર કર્યો. અને વધારામાં હિંદી સરકારે પંજાબમાં ‘મારશ્વલ લો’ (લશ્કરી કાયદો) શરૂ કર્યો. આથી દેશમાં ત્રાસ ત્રાસ વતી રહ્યો !

સને ૧૯૧૪ થી ૧૯૧૮ના યુરોપીય યુદ્ધ પછી જે સુમેદ્ધ થઈ, તેમાં તુકી સંલતનતને નિર્બળ અને સત્તાહીન બનાવી દેવાના અને મુસલમાન ખિલાફતને બચમાં મૂકવાના પ્રયાસો થયા. તેથી દુનિયાનાં અને હિંદના સમગ્ર મુસલમાનોમાં તીવ્ર અસંતોષ ફેલાયો. આથી મહાત્માજીએ ખિલાફતને મદદ કરવા અને અસહકારનું અમોઘશસ્ત્ર અજમાવવા તા. ૪-૯-૧૯૨૦ ને રોજ કક્કતામાં ખાસ મહાસભા ખોલાવી અને પરદેશી માલનો બહિષ્કાર કરવાનું નાહરે કયું.

લગભગ અઢી સદીના પ્રયત્ને રાજકાળમાં ધણા ફેરફારો થયા. સન ૧૯૧૯થી 'મોન્ટ-ફર્ડ' સુધારા મળ્યા. પણ તેમાં હિંદી પ્રજાને જુજુજુ હકકો આપવામાં આવ્યા, આથી અસહકારની ચળવળ શરૂ થઈ. તેની સામે હિંદી સરકારે દમન ચાલુ કયું. પરિણામે દેશના હજારો યુવાનો, અગ્રગણ્ય નેતાઓ, જેવા કે સ્વર્ગસ્થ દેશબંધુ દાસ, પંડિત મોતીલાલજી નહેરૂ, શોકતઅલી, મહંમદઅલી વગેરે હજારો હિંદુ મુસલમાન શીખ અને છેવટે હિંદના ગૌરવરૂપ મહાત્મા ગાંધીજીને પણ જેલમાં પૂરી દીધા. ! આથી ધણા વર્ષોની ધોર નિદ્રા-માંથી હિંદી જનતા જાગૃત થઈ ! કુળ ખમવા પ્રવૃત્ત બની ! અને મહાત્માજીના ઉપદેશે મોતનો ડર અને સરકારની બીક તણ પ્રજા નિર્ભય બની અને તેમનામાં આત્મવિશ્વાસ ઉત્પન્ન થયો.

મહાત્માજીના નેતૃત્વ નીચે મહાસભા આવ્યા પછી બારેમાં બારે અને વધારે મહત્વનું પરિવર્તન એ થયું છે કે મહાસભામાં બાપજી અંગ્રેજીમાં જ ચતાં, જેથી અંગ્રેજી બાણેલાઓજ સમજતા, તે રીતિ ફેરવીને સ્વભાષામાં અને ખાસ કરીને હિંદી ભાષામાં, બાપજી ચલાવ્યાં. તેથી આજે હિંદના ખુણે ખુણામાં પુરોષ, સ્ત્રીઓ, બાળકો

અને અભણ વર્ગ પશુ મહાસભા એ શું છે તે સમજવા લાગ્યા છે. આ ઉપરાંત દારૂનિષેધ અને અરપૃચ્છતા નિવારણની પ્રવૃત્તિ મહા-ત્માજીએ દાખલ કરી, તેનાથી હજારો વર્ષથી ઉચ્ચ ગણાતી કામેથી પીડિતો, દેશનો અત્યંત વર્ગ પશુ જગૃત થયો છે.

૪૩ વર્ષ સુધી થએલા કામના સિંહાવલોકનથી જણાય છે કે આ કાર્ય માત્ર પુરૂષ વર્ગે જ કર્યું છે. પુરૂષોનું અર્ધાંગ જે સ્ત્રીઓ તે તેમાં દેખાતી નહોતી. અપવાદ તરીકે પરદેશી છતાં હિંદનેજ પોતાનો દેશ ગણી રહેલાં, આયર્લેન્ડવાસી મૈયા એની બીસેન્ટ અને હિંદનું બુલબુલ, દેવી સરોજની નાઇકુ સિવાય, હિંદી મહિલાઓએ મહાસભામાં પુરૂષોની બરાબર જાહેર બાગ લીધેલો જણાયો નથી. પશુ સન ૧૯૧૮ની કલકત્તાની મહાસભામાં સ્ત્રીઓને પણ બાગ લેતી કરવાનું ઠરાવ્યાથી સન ૧૯૨૯ ના વર્ષની લાહોરની મહાસભામાં સેંકડો સ્ત્રીઓએ સ્વયંસેવિકા તરીકે કામ કર્યું હતું.

પશુ આ સ્થિતિ આવતાં પહેલાં સન ૧૯૧૯થી સન ૧૯૨૯ સુધીના દશકામાં નીચે દર્શાવેલા કેટલાક બનાવો બન્યા અને પ્રજાના અસંતોષમાં વધારો થતો ગયો.

૧ મોન્ટે-ફર્ડ સુધારાની રૂએ સ્થાપાએલી કાઉન્સિલે ઉધાડવાને માટે મહારાજા પંચમ જયોજના કાકા, ડ્યુક ઓફ કોનેટ, હિંદમાં આવ્યા અને મોઢાની સહાનુભૂતિ દર્શાવી ગયા.

૨ ત્યાર પછી સન ૧૯૨૨ માં હિંદી પ્રજાની ઇચ્છા વિરુદ્ધ ગ્રીન્સ ઓફ વેલ્સ પણ હિંદમાં ઠેર ઠેર ફર્યા.

૩ હિંદી પ્રજાની જગૃતિના પરિણામે ત્યાર પછી “હિંદને કેવું સ્વ-રાજ્ય આપી શકાય તેમ છે, એ બહાના નીચે તપાસ કરવાને સન ૧૯૨૮ માં

સાત અંગ્રેજોનું, સમ્રાટન કમિશન નીમ્યું. પણ તેમાં એક પણ હિંદીને નીમ્યો નહિ આથી હિંદના ગામે ગામથી તે કમિશનનો ધણીય રોષ સાથે બહિષ્કાર થયો.

૪ વળી આ કમિશનની સાથે સાથેજ દેશી રબવાડાના હકકો વગેરે નક્કી કરવા માટે 'બટલર કમિટી' નામનું મંડળ નીમાયું તેણે બ્રિટિશ હિંદ અને દેશી રાજ્યનું હિંદ જુદા પાડવાની ભલામણ કરી.

૫ હિંદના માજી પ્રધાન લોડ'બક'ન હેડે જણાવ્યું કે હિંદી પ્રજામાં સંપ નથી લાયકાત નથી, તેમનામાં (૧) કૌંસમેન (૨) મોડરેટ અથવા લીબરલ અને ઇન્ડીપેન્ડન્ટસ વગેરે પક્ષો છે. આ બધા પક્ષો એક થાય નહિ ત્યાં સુધી સ્વરાજ્ય કેમ અપાય ? અમે (અંગ્રેજો) તો હિંદના ટ્રસ્ટીઓ છીએ, લાયક થાઓ ત્યારે સ્વરાજ્ય મળશે. ”

આ કહેણના પડકારનો જવાબ આપવા, શ્રી. પંડિત મોતીલાલ નહેરૂના અધ્યક્ષપણા નીચે બધા પક્ષોની પરિષદ મળી અને હિંદને કેવું સ્વરાજ્ય જોઈએ તેનું બંધારણ નક્કી કર્યું. આ બંધારણ 'નેહરૂ રિપોર્ટ' કહેવાયો.

હિંદી પ્રજામાં આવેલું અદ્ભુત ચેતન.

આવા આવા પરિવર્તનો છતાં, મહાત્માજીના ઉપદેશે જનતામાં અપૂર્વ જાગૃતિ આવી. જેના પરિણામે શ્રી. વલ્લભભાઈ પટેલના નેતૃત્વ નીચે ખારડોલી તાલુકામાં અબણ, મોળી, નિઃશસ્ત્ર મામડીયણ ખેડૂત પ્રજાએ મહાત્માનું 'અહિંસા'નું હથિયાર ધરી સત્યાગ્રહ આદર્યો, અને ફતેહ મેળવી.

૪૪ મી લાહોર મહાસભા

આ દરમ્યાન હાલમાં ઇંગ્લાંડમાં મજૂર પક્ષની કેબીનેટ બની, તેના પ્રધાન મી. મેકડોનલ્ડ, હિંદ માટેના પ્રધાન મી. બેન અને હિંદના વાઇસરોય લોડ અરવીનના પ્રયત્નથી હિંદી સરકારે હિંદમાં ખુલાસો કર્યો કે:—

૧. મોન્ટ-ફર્ડ સુધારામાં જે 'રીસ્પોન્સીબલ ગવર્મેન્ટ' હિંદમાં સ્થાપવાનું ધ્યેય છે, તેનો અર્થ કુમીનીયન સ્ટેટસ એટલે સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય છે,

૨. બીજી બાબત પણ જાહેર કરી, કે તે બાબત વિચાર કરવા નજદીકના ભવિષ્યમાં લાંડન મુકામે ગોળમેજી પરિષદ ભરવામાં આવશે.

આ પછી વાઇસરોય સાહેબ, મહાત્મા ગાંધીજીને બીજા બે નેતાઓ સાથે તા. ૨૩-૧૨-૨૬ ને રોજ દિલ્હીમાં મળ્યા.

આ બાબતમાં મહાત્માજીએ ખાત્રી માગી કે:—

૧. હિંદને હવે સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય આપવું જ છે એમ કબુલાત આપો.

૨. અને તે માટેની પરિષદનો દિવસ નક્કી કરો.

આના જવાબમાં ના. વૈાચસરોય સાહેબે પોતાની અશક્તિ દર્શાવી કે આ બેઉ બાબતોની જાહેરાત આપવા સિવાય હું કશીપણ કબુલાત આપી શકું તેમ નથી!

આ જવાબ પછી ૪૪ મી મહાસભાએ નિશ્ચય કર્યો કે:—

(૧) મહાસભાનું ધ્યેય સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય મેળવવાનું કરવું.

(૨) નહેરુ રિપોર્ટ રદ કરવો.

(૩) કેમિસોમથી રાજનામાં આપવા.

(૪) સવિનય ભંગ અને કર ન ભરવાના તેમજ કોઈ પણ જાતનો અસહકાર કરવા માટે પ્રજાને તૈયાર કરવી.

આ મહાસભાના સુકાની પંડિત જવાહરલાલ નહેરુ અને સારથિ મહાત્માજી છે. તેમણે લાહોરના ઠરાવ પ્રમાણે ચળવળ શરૂ કરવા આગમ્ય તા. ૨-૩-૩૦ ને રાજ ના. વાઘસરાયને પત્ર લખ્યો અને અગીયાર માંગણીઓ કરીકે આટલું પણ હિંદને મળે તો સત્યાગ્રહ મોકુફ રાખું. પણ તેનો જવાબ નિરાશામાં આવવાથી મહાત્માજીની સરદારી નીચે ગુજરાતમાં તા. ૧૨-૩-૩૦ થી સત્યાગ્રહ શરૂ થયો. અને પ્રથમ લવણનો કાયદો તા. ૬-૪-૩૦ થી તુટ્યો. આ સત્યાગ્રહ ચાલુજ છે એટલે અત્યારે મહાસભાનું નામ ભરદ્વારિએ પ્રયાણ કરી કહ્યું છે.

ઉપસંહાર

મહાસભા (કેંગ્રેસ) એ આખા હિંદનું પ્રજાકિય એકત્ર મહા-મંડળ છે. એ મંડળ હિંદી પ્રજાના રાજકીય દુઃખો દુર કરવા, હિંદના રાજતંત્રમાં ફેરફાર કરાવવા મહાન પ્રયત્નો વર્ષોથી કરી રહ્યું છે, ન્યાં સુધી દેશ ઉપર, દેશના લોકોનીજ સત્તા ન હોય, સરકારની સહાનુભૂતિ ન હોય, ત્યાં સુધી દેશના હુન્નર ઉદ્યોગો ખીલી શકે નહિ. અને દેશનું દારિદ્ર્ય શીટી શકે નહિ. એટલા માટે દેશની મરીબાઈ ટાળવા, દેશનું રાજ્ય ચલાવવાની સત્તા લોકોને જ સોંપવામાં આવે. એવી લડત મહાત્માજીએ લાહોરની (કેંગ્રેસ) મહાસભા મારફત હાલ ઉપાડી છે, મહાસભાની શાખાઓ હિંદના બધા પ્રાંતોમાં છે અને

તેથી મહાસભાની કાયવાહિ સમિતિ (વકીલ કમિટી) ને કાંઈ ઠરાવો કરે છે, તેને અમલમાં મૂકવા આ પ્રતિ પ્રાંતની ફેઝિસ કમિટિઓ પ્રયત્ન કરે છે. એ રીતે ફેઝિસના ઠરાવનો અમલ સમસ્ત હિંદમાં કરવામાં આવે છે.

છેલ્લી મહાસભાએ (ફેઝિસ) કરેલો ઠરાવ, સ્વતંત્રતા મેળવવાનો છે, તે સવિસ્તર આગળ આપવામાં આવ્યો છે. આ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે મહાત્માજીએ અસહકાર અને અહિંસાત્મક સત્યાગ્રહના શસ્ત્રો બતાવ્યાં છે, તેમાં પ્રથમ મીઠાનો કાયદો તોડવાનો સત્યાગ્રહ શરૂ કર્યો અને મહાત્માજીને સરકારે પકડ્યા, ત્યાં સુધીમાં તેમણે કરેલી ઐતિહાસિક કૃત્ય અને તે વખતે જુદાં જુદાં ગામોમાં આપેલાં બાષણો, પ્રજા સમક્ષ રજૂ કરવાનો આ રંગ પ્રયાસ કર્યો છે.

મહાસભાનો સ્વાતંત્ર્ય ઠરાવ.

“આ મહાસભા વાઝસરોય સાહેબના ૩૧ મી ઓક્ટોબરના જાહેરનામાના જવાબમાં મહાસભાવાદીઓ અને બીજા નેતાઓએ કાઢેલી ઘોષણા વિષે કાયવાહકમંડળે લીધેલા પગલાને બહાલ રાખે છે. અને વાઝસરોયસાહેબે સ્વરાજની રાષ્ટ્રીય દિલચાલને પહોંચી વળવાને માટે કરેલા પ્રયત્નોની કદર કરે છે.

“પણ આ મહાસભા ઉપર કહેલી ઘટનાઓ પછી બનેલી બંધી ઘટના ધ્યાનમાં લેખને, અને ગાંધીજી, પંડિત મોતીલાલ નેહરુ અને બીજા નેતાઓને વાઝસરોયસાહેબ સાથે થયેલી વાતચીતનું

પરિણામ ખ્યાનમાં લઇને, એવા અભિપ્રાય ઉપર આવે છે કે હાલના સંજોગોમાં મહાસભાના પ્રતિનિધિઓ 'રાઉન્ડ ટેબલ કોન્ફરન્સ'માં જાય છે તેથી કશો લાભ થવાનો નથી.

“એટલે આ મહાસભા, ગયા વર્ષે કલકત્તાની બેઠકમાં થયેલા ઠરાવ મુજબ, જાહેર કરે છે કે મહાસભાના ધ્યેયમાં ‘સ્વરાજ’ શબ્દનો અર્થ ‘સંપૂર્ણ’ સ્વાતંત્ર્ય કરવો, અને વધારેમાં જાહેર કરે છે, કે નેહરુ રિપોર્ટમાં આલેખેલું બંધારણ આપું હવે રદ થયું છે એટલે તે આશા રાખે છે કે હવે પછી બધા મહાસભવાદીઓ હિંદુસ્તાનને માટે સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય મેળવવામાજ પોતાની બધી શક્તિ અને સમય અર્પણ કરશે.

“સ્વાતંત્ર્યની લડતનો વ્યુહ રચવાનાં પ્રારંભિક પગલાં તરીકે અને મહાસભાની નીતિ મહાસભાના બદલાયેલા ધ્યેયને બની શકે તેટલી અનુરૂપ બનાવવાના હેતુથી આ મહાસભા ઠરાવે છે કે વડી અને પ્રાંતિક ધારાસભાઓનો અને સરકારે નીમેલી કમિટીઓનો સંપૂર્ણ બહિષ્કાર કરવો, અને આ મહાસભા સભાવાદીઓને અને ખીજા જોઓ રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેતા, હોય તેમને સીધી અથવા આડકતરી રીતે જાવી ચૂંટણીઓમાં ભાગ લેવાથી અલગ રહેવાનું ફરમાન કરે છે, અને આજે જે મહાસભાવાદીઓ એ ધારાસભા અને કમિટીઓમાં કામ કરે છે તેમને તેમની જગ્યાનું રાજીનામું આપવાનું ફરમાવે છે.

“આ મહાસભા પ્રગતિ વિનવે છે કે તેમણે મહાસભાનો રચનાત્મક કાર્યક્રમ અતિશય વેગથી ચાલુ રાખવો, અને મહાસમિતિને,

ન્યારે તેને થોડાં લાગે ત્યારે, અમુક પસંદ કરેલા કે ખીન્ન ક્ષેત્રોમાં, અને અમુક શરતો રાખીને, સવિનય ભંગ અને કર ન કરવાની હિલચાલ શરૂ કરવાનો અધિકાર આપે છે.

હૃદયના ઉદ્દગારો

[સ્વાતંત્ર્ય અથવા 'આઝાદી'નો ઠરાવ રજુ કરતાં ગાંધીજીએ ભાષણ ન આપ્યું. પણ તેની ઉપર અનેક સુધારા રજુ થયા પછી તેમણે જવાબ આપ્યો. હિંદી અને અંગ્રેજી બંને ભાષણમાં નિરનિરાળા ખુબી હતી, બંનેને નીચેના સારાંશમાં સમાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે;

મં ૬૦ ૬૦]

અખંડ ઠરાવ

આ ઠરાવ એક અખંડ ઠરાવ છે. અને જેમ કોઈ ચિત્રનો કે કોઈ મકાનનો કે કોઈ શરીરનો, એનાં અવયવ જુદાં પાડીને આપણે વિચાર નથી કરી શકતા, તેમ આ ઠરાવના જુદાજુદા ભાગો કટકે-કટકે લખને નથી વિચારી શકતા. જે એક કટકાનો, એક અવયવનો નાશ કરે છે તે આખી વસ્તુનો નાશ કરે છે.

એ ઠરાવ સામાન્ય ઠરાવો જેમ મહાસભામાં આવે તેવી રીતે તમારી આગળ આવીને નથી ઉભો રહ્યો. એ ઠરાવ મૂળ તો તમારા જ પ્રતિનિધિઓએ કાયવાહકમંડળની બેઠકમાં સ્વીકાર્યો, પછી વિષય વિચારણી સમિતિમાં એની ઉપર ઠીકઠીક ચૂંચણાં ચાલ્યાં, ખુબ ચર્ચા થઈ. અને પસાર થયો. ત્યારપછી એ અહિં આવ્યો છે. જે કાયવાહકમંડળને તમે જ ચૂંટેલું, જે તમારા તરફથી બધો વ્યવહાર

અલાવે તે કાચવાહકમંડળ વિષે તમને વિશ્વાસ હોવો જોઈએ. એ કાચવાહકમંડળ અને તમારી વચ્ચે કેવો બ્વપહાર હોવો જોઈએ એનું તમને સંપૂર્ણ જ્ઞાન હોવું જોઈએ.

આ ઠરાવમાથી અમુક શબ્દો કાઢી નાંખવા વિષે તમારી પાસે સુધારા આવ્યા છે. એક ' સુધારો ' એ છે કે એમાં વાઇસરૉયના કામની કદર બતાવનારા શબ્દ ન હોવા જોઈએ. તમારામાં જે ડહાપણ હોય તો તમે સમજો કે વાટાઘાટ અને મોટીમોટી મંત્રણામાં આપણે દુશ્મનની સાથે પણ મસલત કરવાના પ્રસંગો આવશે, અને દુશ્મન પણ અમુક પ્રસંગે સરસ રીતે વર્ત્યો હોય તો તેની તારીફ કરવી એ તમને શોભાભયુજ્જ હશે. આપણે આઝાદી લેવાનો ઠરાવ કરવાના છીએ. હું તમને કહું છું કે જે માણસ આઝાદ બનવા માગે છે તે મર્યાદા, વિનય, વીરતા છોડતો નથી. બહાદુર માણસ ગર્વમાં તણાઇને એમ ન કહે કે અમારાથી કોઈની તારીફ ન થાય. દુશ્મનની પણ તારીફ કરી શકે તેજ વીર છે. વાઇસરૉયનું ધ્યેય જરૂર ખ્રિષ્ટી સલ્તનતને ટકાવી રાખવાનું છે. પણ એટલી વસ્તુ ધ્યાનમાં રાખીને એનાથી થાય એટલું એણે સાચા દિલથી કયું, એમ કહેવામાં આપણે શુદ્ધ વિનય બતાવવા ઉપરાંત કશું વધારે નથી કરતા.

તમારા પ્રતિનિધિઓ વાઇસરૉયને મળ્યા અને મળી આવીને ત્યાં શું બન્યું, તે તમારી આગળ તેમણે કહી સંભળાવ્યું તેમને લાગ્યું કે વાઇસરૉયની દાનત શુદ્ધ હતી, વાઇસરૉયને ખરાદો કાંઈક સારો તોડ લાવવાનો હતો. એ અમારી સાક્ષી તમે માનતા હો તો અમે જે સામાન્ય વિવેક અને વિનય પ્રકટ કર્યો છે તેમાં તમારે જાળવું રહ્યું.

પણુ જો તમે એમ માનો કે તમારા પ્રતિનિધિઓ કહે છે એ વાત ખરોખર નથી, તો તો બહેતર છે કે તમે અમને કાચવાહકમંડળ ઉપર રહેવા દો તેના કરતાં અમને લાત મારીને કાઢી મૂકો. પણુ જો અમારી સાક્ષી માનતા હો, તો તમે અહિંસાની નીતિ સ્વીકારનાર સંસ્થાના સભ્ય હોખો તમારે એટલા વિવેકમાંથી ન ચૂકવું જોઈએ.

આ ઠરાવમાં બીજા કેટલાક શબ્દો સામે વાંધા લેવામાં આવ્યો છે, 'હાલના સંજોગોમાં' શબ્દ કાઢી નાંખવો જોઈએ એવો સુધારો તમારી આગળ આવ્યો છે. એ શબ્દોની આવશ્યકતા ન હોત તો કાચવાહકમંડળ શા સારે એ શબ્દો પસંદ કરત ? આ ઠરાવ કરો છો તેથી તમારા પ્રતિનિધિઓ કોઈ પણ 'રહિંડ ટેબલ કોન્ફરન્સ' માં કદી જઈ જ ન શકે એવો અર્થ નથી. એવો પ્રસંગ આવે પણુ ખરો કે ન્યારે એ લોકોને પરિપદમાં જવાપણું હોય. એટલી વસ્તુ ઠરાવમાં નાખવામાં હું કશું માફું નથી જોતો, હા, જ્યાં 'કુમિનિયન સ્ટેટ્સ' ની જ ચર્ચા થવાની હોય, ત્યાં તમારા પ્રતિનિધિઓ નથી ભાગ લઈ શકતા, જ્યાં 'આઝાદી' ની ચર્ચા થવાની હોય ત્યાં જ તેઓ જઈ શકે છે.

ગુલામીમાં ચાલુ રહેવું છે ?

આ ઠરાવમાં ધારાસભાઓના બહિષ્કારની વાત આવે છે. બાઈ જમનાદાસ મહેતાએ ઠીક કહ્યું, કે માંધી કહે છે માટે કંઈ ન કરતા પણુ તમને પોતાને લાગે તો જ કરજો. એ વાત અક્ષરશઃ સાચી છે. હું તો એક કામના બંદા તરીકે—દેશના સેવક તરીકે, તમારો કારકૂન બનીને અમુક ઠરાવો ધડી લાવ્યો. એ ઠરાવ ધડી આપું, પણુ તે તમે સ્વીકારો એવો આગ્રહ હું કેમ ધરી શકું ? એટલે હું તો માત્ર

તમને સમજવવા માગું છું કે આ બહિષ્કારની વાત ઠરાવમાં કેમ આવે છે. એનું કારણ એ છે કે એમાં ધારાસભાનો અનુભવ લઈ આવેલા સભ્યોનો અંગત અનુભવ ઉતારવામાં આવેલો છે. મોતીલાલજીને માટે સૌ માને છે કે એમણે પોતાનું કામ બારે યશસ્વી રીતે કર્યું. છતાં મોતીલાલજી જ કહે છે કે એમાં કશો સ્વાદ નથી રહ્યો, ત્યાં રહેવાથી સ્વરાજને રસ્તે એક કદમ પણ આગળ વધવાના નથી. મારો પોતાનો અનુભવ તો ૧૯૨૧માં હતો તે જ છે, ઉલટો તે વધારે દઢ થયો છે. એમ કહેવામાં આવે છે કે ધારાસભામાં ગયાથી ધણું મળી શકે છે. હા, સુંદર રમકડાં મળી શકે છે ખરાં; ભાષજીન. સર્વસંબંધીને ઠેકાણે પણ પાડી શકાય છે ખરાં; આ સત્તનત અને આ રાજ્યના પાયા કાયમ રાખીને તમે છૂટો એમાંથી ધણુંયે ધારાસભાએ. આપે એમ છે. પણ તમારી પોતાની સ્થિતિનો વિચાર કરશો? આપણા ઘરમાં ગુલામ હોય, ગાય હોય, બિલાડી હોય, એ બધાં આપણે સુખમાં રાખતા હોઈએ, બૂખાં ન મારતા હોઈએ તોપણ તે ગુલામ કે પશુ નથી મટતાં. ગુલામ તે ગુલામ અને પશુ તે પશુ. એક મિત્ર પોતાના ઘોડાને મિઠાઈ ખવડાવે છે; તેથી બિચારો ઘોડો માણસ નથી થઈ જતો, એ ઘોડા ઊપર સવારી કરનાર માણસ સવારી કરે છે, ઘોડાનો માણસ ઉપર સવારી કરવાનો કદી વારો નથી આવતો. તેમ ધારાસભામાં જઈને ગમે તે લઈ આવીએ, પણ આપણે ગુલામ છીએ તે ગુલામ થોડા મટવાના છીએ?

એક જ બહિષ્કાર કેમ?

પૂછવામાં આવે છે કે એક જ બહિષ્કાર કેમ, અને બીજા બહિષ્કાર કેમ નહિ? વકીલોને શા માટે છોડી દેવામાં આવ્યા છે?

સાચી વાત, ભાઈ, સાચી. પણ માણસોની જિંદગી તકશાસ્ત્રને આધારે નથી ચાલતી, ધણીવાર માણસો તકશાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ વર્તીને પોતાનું ડહાપણ અને બળ બતાવે છે. કરોને બહિષ્કાર જેટલી વસ્તુનો થઈ શકે એટલીનો. પણ હું તો તમારી નાડ જોનાર વૈદ્ય રહ્યો. હું જાણું છું, કે તમને કેટલી માત્રામાં આપધ આપી શકાય અને કેટલું તમારાથી પચાવી શકાય. આજકાલના વાયુમંડળમાં જે જોઈું છું તે જોઈને હું મારા ઠરાવ ધડું છું. બીજા બહિષ્કારનો અમલ ન કરી શકો એમ હો, તો મફત એનો ઠરાવ કરીને શું કરશો? નવજવાનો કહીએ ત્યારે ફાંસીએ ચડશે એમ સાંભળીએ છીએ, પણ ન્યારે જાણા તો છોડો એમ કહીએ, ત્યારે તો તેમ કરવા કોઈ માનતું નથી. અદાલતો છોડીને ખેતી કરે કે પથ્થર ફેંડે કે હજમત કરે કે બીજી મજૂરી કરે એવા વડીલો આજે જાણ્યામાં નથી. એટલે તેવાને અદાલત છોડવાનું કહીને શો ફાયદો? આજે તો જેટલી હદ સુધી દેશ જઈ શકે છે તે જોઈને ઠરાવ ધડ્યો છે.

એક દલીલ હંમેશાં કરવામાં આવે છે કે ધારાસભામાં આપણે ન જઈશું તો બીજા જશે, જગ્યા ખાલી ન રહે. આ તે કાંઈ દલીલ છે? દાર કે અરીજુના પીઠામાં આપણે જતા અટકીશું તો બીજા જશે, માટે આપણે જવું જોઈએ એમ કોણ દલીલ કરશે? એ વાત જ ખેડૂદી છે! એક જ વાતનો તમે વિચાર કરી શકો છો, તે એ કે આ ધારાસભામાં જવાથી ‘આઝાદી’ મળે એમ છે? જો મળે એમ હોય તો જરૂર જાઓ, અથવા તો ધારાસભામાં ન જવાથી આટલું તો ચોખ્ખું નુકસાન થવાનું જ છે એમ તમે કહી શકતા હો તો જરૂર જાઓ.

સર્વિનય ભંગના ઢંગ

સર્વિનય કાનૂનભંગ એવી વસ્તુ છે કે જેને માટે હું પ્રાણ ટકાવી

રહો છું જેને વિષે મારી શ્રદ્ધા અચલ છે. સ્વતંત્રતા વિનયહીન કાનૂનભંગથી ન મેળવી શકાય. હજારો અને લાખો ગામડાંમાં પથરાયેલા લોકોને માટેનું સ્વરાજ્ય કેવળ શાંતિ અને સત્યથી ભરેલા ઉપાયોથી જ મળી શકે, બીજી રીતે ન મળી શકે એ વિષે મારી ખાતરી છે. અને એ સાચા વિનય ભંગને માટે તમારા જીવન પલટાવાં જોઈશે. બોંબ પશુ ફૂટી શકે અને અહિંસાની નીતિ પશુ સાથે ચાલી શકે, એવી શબ્દજ્ઞાનો આશ્રય લઈને, તમે સવિનય ભંગનું વાતાવરણ નથી પેદા કરી શકવાના, જે મહાસંસ્થા અહિંસાની નીતિને વરેલી છે ! તે મહાસંસ્થાને સવિનય ભંગ સિવાય બીજું શસ્ત્ર ન જ હોઈ શકે. પશુ એ શસ્ત્રને માટે તૈયાર થવાને માટે તો આજે જે મંદુ વાતાવરણ છે તે નાબૂદ થવું જોઈએ. ઝગડો કરતાં તમને તાર નથી લાગતી, ધુળજેવી બાબતમાં ધમંડ કરીને તમે હકને માટે લડવાને હિંમત થાઓ છો, ચાલતાં ચાલતાં ‘ડિવિઝન’ (અલગ અલગ મતગણતરી) માગો છો, એ ‘સવિનય ભંગ’ કરનારાઓને ન શોભે. આજે તો મને કામ પૂછે કે બે મહિનામાં તમે સવિનય ભંગથી સસ્તનતની સાથે મુકાબલો કરી શકશો ? તો હું ના કહું. કેટલાક ભાઈઓ લાલ વાવટા લઈને બેઠા છે. અને એ લાલ વાવટાએ તેમને આઝાદી લેવી છે. હાલે એ લોક એવી વાત કરે. પશુ આઝાદી તો ઠંડી તાકાતથી આવવાની છે. છાતી કાઢીને જે તલવાર ઝીલશે તે બહાદુર છે. શિખોને બહાદુરીનું વર્ણન આપવાની જરૂર નથી. શુરુકાળમાં એમણે સાચી બહાદુરીનો પરિચય આપ્યો હતો. જે લોકો એમ કહે છે કે શાંતિથી આઝાદી ન મળે, તેમને કહેવા માગું છું કે લોકોને ઠંડી તાકાત એ શી વસ્તુ છે એની ખબર જ નથી. તમારે સવિનય ભંગ કરવો હોય તો વીરોની જેમ, સત્યનિષ્ઠ વીરોની જેમ,

વતંતા શીખવું જોઈએ-જે વીરોના ચોવીસે કલાક સ્વરાજ અતિશય જલદી આણવાને માટે જ અપાતા હશે. જે જે સ્વરાજની તમને ધગશ હોય, તો ઝગડોનો સમય ક્યાં છે? પણ તમે તો આજે 'ડિસિપ્લિન' (તાલીમ) જેવી વસ્તુ જાણતા નથી. જે મહાસભાની સરસ સેવા બજાવી રહ્યા છે તેના ઠરાવોનો અમલ કરવો જોઈએ, પણ તેને બદલે તમે તો 'ડિવિઝન' 'ડિવિઝન' પોકારો છો. એ સવિનય ભંગના ચાળા ન કહેવાય! એટલે હું કહું છું કે 'આઝાદી'ના ઠરાવ ઉપર 'ડિવિઝન' ન હોય. એ ઠરાવ તો આખી સભાએ એકે અવાજે પસાર કરવો જોઈએ. એ ઠરાવ કરતાં પણ આપણે ઝગડો ક્યાં એમ જાત સાંભળે તો શું કહે? એટલે હું તો તમને વિનવું છું કે આ ઠરાવને, તેમાં એકે શબ્દનો ફેરફાર ક્યાં વિના, તમે હવેનાથી વધાવી લેશો.

લાંબી ફાળ ન ભરો

સુભાસ બાણુનો ઠરાવ કોને ન ગમે? એ બહુ યુગ્મસૂરત ઠરાવ લાગે છે. જેમ સરકાર પોતાનું રાજ્ય ચલાવે છે, તેવું જ સમાનતંત્ર બનાવીને આપણે શા સારું રાજ્ય ન ચલાવીએ? પણ એટલી આપણી તાકાત છે? આપણામાં એટલી સંઘશક્તિ છે? એ ઠરાવ કરીએ તો એમાં હઠાપણુ ગણાશે કે આપણે મૂરખામાં ખપશું? સુભાસ બાણુ મોટા કામ કરનારા છે, એમની ભારે પ્રતિષ્ઠા છે, પણ એ અનુભવ વિના વાત કરે છે. સમાનતંત્ર શબ્દોથી નહિ બનાવી શકાય. ૬૦ વર્ષની ઉંમરે હું સુભાસ બાણુ સાથે કદાચ ન ચાલી શકું, પણ મારું દિલ તો નવજુવાન છે, મને નથી લાગતું કે 'સાઠી બુદ્ધિ નાઠી'ની મારી દશા થઈ છે. પણ હું તો મારી મર્યાદા જાણું છું. એટલે મેં કહ્યું 'મારે ઘોડાની લગામ ન જોઈએ, હું ઘોડા પર બેસીશ તો મને

ધોડો ખેંચી લઇ જશે. એ લગામ જવાહરલાલને આપો.' મારા અનુભવથી હું આજે કહું છું કે વરાળ અંકુશમાં રાખીને જ તેનો ઉપયોગ કરી શકશો, બીજી રીતે એનો ઉપયોગ ન થઇ શકે. આજે સમાનતાત્રને માટે આપણે તૈયાર નથી, આપણે એની વાત કરીને પણ હાંસીને પાત્ર થઇશું. આજે તો હિંદુસ્તાનના દરેક ગામડામાં મહાસભાનું નામ પણ નથી પહોંચ્યું, ત્યાં કામની વાત જ શી કરવી ?

એટલે આજે આપણે કયો છે તેટલા ઠરાવથી જ સંતોષ માનીએ. આજે આપણે લાંબી ફાળ ન ભરીએ. અનેક બહિષ્કારની વાતો કરીએ છીએ, પણ આપણે ક્યાં જઇ રહ્યા છીએ તે ભગવાન જાણે. એટલે આ ઠરાવ, જે અતિશય વિચારપૂર્વક ઘડવામાં આવ્યો છે, અને જેમાં આપણી તાકાતનું પૂરું માપ રહેલું છે તે ઠરાવ, એકે શબ્દ કે કાનામાત્રના ફેરફાર વિના સ્વીકારશો, અને એના ઉપર સૂચવાયેલા સુધારાને ધસીને ફેંકી દેજો. મહેરબાની કરીને એ ઠરાવમાં કાપકૂપ ન કરશો. માણસનાં આંખનાક કાપવા કરતાં તેને મારી નાંખવો એ સારું.

મને જે શાંતિથી સાંભળ્યો એ માટે તમારો ઉપકાર માનું છું. એવી જ શાંતિથી આ દુનિયા ઉપર મને જે શ્રેષ્ઠ દિવસ રહ્યા છે તેટલા દિવસ મને સાંભળ્યા કરજો, ધીરજ રાખજો !

વાઈસરૉયને પત્ર.

ધમકી નહિ પણ ધર્મકૃત્ય

સત્યાગ્રહાશ્રમ, સાબરમતી.

૨૭ માર્ચ, ૧૯૩૦

પ્રિય મિત્ર,

વિનાંતિ કે સવિનય ભંગની શરૂઆત કરવામાં રહેલું જે જોખમ ખેડતાં હું આટલાં વર્ષો સુધી અચકાયા કર્યો છું. તેમાં હું ઉતરું તે ચહેલાં જે કાંઈ સમાધાનીનો માર્ગ મળે એમ હોય તો તે શોધવાની ઉમેદથી હું આપને આ લખવાને પ્રેરાઉં છું.

અહિંસા વિષેની મારી નિષ્ઠા સાવ સાફ છે. જાણી જોઇને હું કોઇ પણ જીવની હિંસા કરી શકું એમ નથી, તો મનુષ્ય હિંસાની તો વાત જ શી? પછી, જાલેને, ને માણસોએ મારું કે જેમને હું મારા સમજીતું તેમનું જાહેરમાં જાહેર અહિંસા કયું હોય! આથી જોકે અંગ્રેજી રાજ્યને હું એક બલા માનું છું, છતાં એક પણ અંગ્રેજને, કે તેણે હિંદમાં મેળવેલા એક પણ ધર્મ્ય દ્વિતસંબંધને, નુકશાન પહોંચાડવાનો મારો ઇરાદો નથી.

ગેરસમજ ન થાય તે માટે ફરીથી સ્પષ્ટ કરું છું. હિંદુસ્તાનમાં અંગ્રેજી રાજ્યનો અમલ એક બલા છે એમ હું માનું છું ખરો, પણ તેથી અંગ્રેજોમાત્ર દુનિયાના બીજા લોકો કરતાં વધારે દુષ્ટ છે, એવું મેં કદી માન્યું નથી. ધણી અંગ્રેજો સાથે ગાઢ મિત્રતા બાંધવાનું મને સદ્ગુણ્ય પ્રાપ્ત થયું છે; એટલુંજ નહિ પણ, અંગ્રેજી રાજ્યે

હિંદુસ્તાનને કરેલાં નુકશાન વિષેની ધણી હકીકતો તો કઠોર સત્યને નિખાલસ અને નીડર રીતે ખુલ્લું પાડનારા ધણા અંગ્રેજોનાં લખાણોમાંથી જ મેં જાણી છે, એ પણ મારે આભારપૂર્વક સ્વીકારવું જોઈએ.

ત્યારે હું શા માટે અંગ્રેજી રાજ્યને એક બહારપ માનું છું ?

કારણો આ છે: આ રાજ્યે એક એવા પ્રકારનું તંત્ર ગોઠવી દીધું છે કે એથી દેશ સદૈવ વધતા પ્રમાણમાં યુસાયાજ કરે; વળી એ તંત્રનો સફરો અને દીવાની ખર્ચ એટલો તો સત્યાનાશ વાળનારો છે કે દેશને એ કદી પોસાદ શકે એમ નથી. આને પરિણામે, હિંદુસ્તાનની રાંકડી કાટવવધિ પ્રજા બિખારી થઈ ગઈ છે.

રાજકીય દૃષ્ટિએ આ રાજ્યે અમને લમલગ ગુલામ બનાવી દીધા છે. અમારી સંસ્કૃતિના પાયા જ એણે ઉખાડવા માંડ્યા છે. અને પ્રજાને નિઃશસ્ત્ર કરવાની એની નીતિએ અમારી માનવતાને હણી નાંખી છે. સંસ્કૃતિના નાશથી થયેલી આંધ્યત્મિક હાનિમાં નિઃશસ્ત્ર દશાનો ઉમેરો થવાથી કાયર, અસહાય અધીનતાના જેવી મનોદશા અમારી પ્રજામાં ફેળવાઈ છે.

‘દાનત જ નહોતી.’

મારા બીજા કેટલાક દેશબંધુઓની માફક હું પણ આશા બાંધીને બેઠો હતો કે આપે સૂચવેલી ગોળમેજી પરિષદમાં આનો કંઈ ઉકેલ નીકળશે. પણ, જ્યારે આપે મને ચોખ્ખું જણાવી દીધું કે પૂણે ‘કુમિ-નિયન સ્ટેટસની કોઈ પણ યોજનાને ટેકો આપવાની આપ અથવા બ્રિટિશ પ્રધાનમંડળ બાંહેધરી આપવા તૈયાર નથી, ત્યારે મને લાગ્યું કે હિંદુસ્તાનનો સમજણો વર્ગ સ્પષ્ટ જ્ઞાનથી અને અજ્ઞાનને લીધે મૂંગો રહેલો કરોડો લોકોનો વર્ગ અસ્પષ્ટ જ્ઞાનથી, જે દુઃખો

દૂર કરવા તકસે છે, તેનો ઉપાય ગોળમેજી પરિષદ લાવી શકે એમ નથી. અંતિમ નિષ્કર્ષ આપવાના પાર્લામેન્ટના અધિકારને લઇ લેવાનો આમાં સવાલ જ નહોતો, એમ કહેવાની જરૂર લાગ્યે જ હોય, પાર્લામેન્ટની અનુમતિ મળશે જ એવી અપેક્ષા રાષ્ટ્રી પ્રધાનમંડળ રાજનીતિ નફી કરી નાંખે, એવા દાખલા આજ પહેલાં અનેકવાર બન્યા છે.

આમ દિલ્હીની વિધિ નિષ્ફળ જવાથી, ઇ. સ. ૧૯૨૮ માં કલકત્તાની મહાસભાએ જે ગંભીર ઠરાવ કર્યો હતો, તેને અમલમાં મૂકવાની પેરવી કરવી એ સિવાય પંડિત મોતીલાલ નેહરુની અને મારી આગળ બીજો કોઈ માર્ગ જ રહ્યો નહિ.

પણ આપના જાહેર નિવેદનમાં વપરાયેલો ‘ડુમિનિયન સ્ટેટ્સ’ શબ્દ એના સાચા અર્થમાં જ વપરાયો હોત તો ‘પૂણું સ્વરાજ્ય’ના ઠરાવથી કશું બડકવાપણું નહોતું. કારણ, ‘ડુમિનિયન સ્ટેટ્સ’ એ લગભગ ‘પૂણું’ સ્વતંત્રતા જ છે, એમ પ્રતિષ્ઠિત બ્રિટિશ રાજદારી પુરુષો કબૂલ કરી ચૂકતા નથી શું ? પણ હિંદુસ્તાનને તુરતમાં જ ‘ડુમિનિયન સ્ટેટ્સ’ આપવાની બ્રિટિશ રાજપુરુષોની દાનત જ કદી નહોતી એવું મને લાગે છે.

પણ આતો બધી ગમગીજરી. આપના નિવેદન બાદ તો બ્રિટિશ રાજનીતિનું વલણ સ્પષ્ટ થઇ જાય. એવા ધણા ખતાવો બની ચૂક્યા.

હિંદને પીસી નાંખનાર રાજતંત્ર

જે રાજકીય ફેરફારથી ઇંગ્લાંડના હિંદ સાથેના વેપારને જરાય આંચ આવે તથા હિંદ સાથે તેણે કરેલા આર્થિક વ્યવહારોની યોગ્યતાની તટસ્થ પંચ પાસે ઊંડી તપાસ કરાવવાની જરૂર પડે, એવા રાજકીય

ફેરફારો કરવાની નીતિ અખત્યાર કરવાની પ્રિટિશ રાજપુરુષોની મુદ્દલ વૃત્તિ નથી એમ દીવા જેવું સ્પષ્ટ જણાય છે. પણ હિંદને ચૂસવાની આ પદ્ધતિનો અંત આણવા માટે કાંઈ ઇલાજ ન લેવામાં આવે, તો હિંદની પાયમાલીનો વેગ દિનપ્રતિદિન વધતો જ જવાનો છે. આપના નાણાંખાતાના મંત્રી કહે છે કે ૧ શી. ૬ પે. નો હુડિયામણનો ભાવ તો છઠ્ઠીના લેખ જેવો છે. આમ માત્ર એક કલમના ગોદાથી હિંદના કેટલાક કરોડ રૂપિયા તાણી જવામાં આવે છે. અને જ્યારે આ અને એવા બીજા અનેક છઠ્ઠીના લેખને ટાળવા સત્યાગ્રહ અથવા સવિનય કાનૂનભંગ અજમાવવાનો ગંભીર પ્રયત્ન કરવાની વાત થાય છે, ત્યારે આપ પણ શ્રીમંતવગને વિનવો છો કે વ્યવસ્થાના હિતાથે આવી હિલચાલો દાખી દેવામાં અમને મદદ કરજો. પણ, આ તમારી વ્યવસ્થાની તળે તો હિંદના ચૂરેચૂરા થઈ રહ્યા છે !

પ્રજાને નામે જેઓ કામ કરી રહ્યા છે, તેઓ જો સ્વતંત્રતાની અંખના પાછળ રહેલા હિંદેશો સ્પષ્ટ ન. સમજે, અને સર્વની દૃષ્ટિ સમક્ષ તેને ન રાખે તો એવી ધાસ્તી છે કે જેમને માટે એ સ્વતંત્રતા ઇચ્છાય છે અને મેળવવા જેવી છે, તે રાતદિન શ્રમ કરતાં છતાં મૂંગા રહેલા કરોડોને એ સ્વતંત્રતા એટલા બોળ તળે કચડાયેલી મળે કે તે કશી વિસાતની ન રહે. આ કારણથી, સ્વતંત્રતાનો સાચો અર્થ શું એ હું કેટલાક દિવસથી પ્રજાને સમજાવી રહ્યા છું.

એમાંના કેટલાક મુખ્ય મુદ્દાઓ આપની આગળ રજૂ કરવા છૂટ લઉં છું.

સાચી સ્વતંત્રતા શેમાં છે ?

રાજની આવકમાં ભારે ફાળો આપનાર જમીનમહેસૂલનો બોજો

રૈયતને કચડી નાંખનારો છે. સ્વતંત્ર ભારતમાં એમાં ધણો ફેરફાર થવો જ જોઈએ. બહુ વખણાયેલી કાયમી મહેસૂલની પદ્ધતિથી પણ માત્ર મૂઠીભર શ્રીમંત જમીનદારોને જ લાભ થયો છે; રૈયતને નહિ, એટલે જમીનમહેસૂલને ખુબ ઘટાડવાની જરૂર છે, એટલું જ નહિ, પણ રૈયતના કલ્યાણને જ મુખ્ય ધ્યેય બનાવી આપી મહેસૂલપદ્ધતિ ફરી રચવાની જરૂર છે. પણ ખિટિશ પદ્ધતિ તો રૈયતના પ્રાણનેયે ખેંચી કાઢવા માગતી હોય તેમ રચાયેલી લાગે છે. રૈયતને જેના વિના ચાલે નહિ એવી રોજની જરૂરિયાતની ચીજ નીમક ઉપર પણ કરનો બોજો એવી રીતે લદાયેલો છે કે એનો ભાર મુખ્યત્વે ગરીબ રૈયત ઉપર જ પડે છે, એ કરના નિષ્પક્ષપાતપણામાં જ એની નિર્દયતા સમાઈ છે. મીઠું જ એક એવી વસ્તુ છે કે જે શ્રીમંત વ્યક્તિ તેમજ સમુદાય કરતાં ગરીબે વધારે ખાવું જોઈએ એ જો ખ્યાલમાં લઈએ તો તે પરનો કર ગરીબને કેટલો ભારેષ છે તે જણાઈ આવે છે. દારૂ તથા દુધી ચીજોની આવક પણ ગરીબ વર્ગ પાસેથી જ મળે છે. એ પ્રજાનાં આરોગ્ય અને નીતિ બંનેનો જડમૂળથી નાશ કરે છે. વ્યક્તિગત સ્વાતંત્ર્યના બહુ બહાના તળે તેનો બચાવ કરવામાં આવે છે; પણ, સાચી વાત તો એ છે કે એમાંથી ઊપજતી આવક માટે જ એ ખાતાં નિભાવેલાં છે. ઈ. સ. ૧૯૧૬ ના સુધારા દાખલ કરનારાઓએ ચતુરાઈથી એ કરની આવક ચુંટાયેલા મણાતા મંત્રીઓના ખાતામાં નાંખી દીધી, જેથી કરીને સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ કરવાથી થનારું આર્થિક નુકશાન તેમને જ ખમવું પડે, અને, એ રીતે દેશનું હિત કરવાનું શરૂઆતથી જ તેમને અશક્ય થઈ પડે. જે કમનસીબ મંત્રી આ આવક જતી કરે તો

તેને કેળવણીખાતું પશુ બંધ કરવું પડે, કારણ કે હાલના સંજોગોમાં દારને બદલે આવકનું બીજાં સાધન નિર્માણ કરવું તેને માટે શક્ય નથી. આમ ઉપરથી કરતો બોલો મરીબને કચડે છે એટલું જ દુઃખ નથી; પશુ પોતાની આવકમાં પૂર્તિ કરનારો જે મુખ્ય ધંધો (રેટિયાનો) તેની પાસે રહ્યા હોતો, તેનો નાશ કરી, તેની ધનોત્પાદનની શક્તિયે ઝુટવી લેવામાં આવી છે.

હિંદની પાયમાલીની કચ્છ કથા હિંદને નામે જે કરજો કાઢવામાં આવ્યાં છે તેનો ઉદ્દેશ્ય ક્યાં વિના પૂરી ન થાય. પશુ તે વિષે હાલમાં જ વર્તમાનપત્રોમાં પૂરો ઉદ્ઘાપોહ થયેલો છે, તેથી તેનો વિસ્તાર કરતો નથી. એટલું જ કહેવું બસ છે કે એવાં બધાં દેવાંની નિષ્પક્ષ પંચ પાસે પૂરેપૂરી તપાસ કરાવી, એમાંથી જે દેવાં અન્યાયી અને એવાબળથી ઠરાવવામાં આવે તે પતાવવાનો ઇનકાર કરવાની સ્વતંત્ર ભારતની ચોખ્ખી ફરજ થઈ પડશે.

એ તંત્રને તિલાંજલિ આપો

દેખીંતી રીતે જગતમાં સૌથી વધારે ખર્ચાળ એવા પરદેશી રાજતંત્રને નભાવવા માટે આ બધાં પાપો ચાલુ રાખવામાં આવે છે. આપનો જ પગાર લો. એ માસિક રૂ. ૨૧,૦૦૦ થી વધુ છે. એ ઉપરાંત તેમાં બધ્યાં અને બીજા આડઅવળા ઉમેરા ભુદા. આ સામે ઇંગ્લાંડના મુખ્ય પ્રધાનનો પગાર સરખાવો. અને વર્ષે ૫,૦૦૦ પાઉંડ, એટલે, આજના ભાવે, મહિને રૂ. ૫,૪૦૦ થી કાંઈક વધુ મળે છે. જે દેશમાં દરેક માણસની સરેરાશ દૈનિક આવક ૨ આનાથી ઓછી છે, ત્યાં આપને રૂ. ૭૦૦ થી વધારેનો રોજ મળે છે; ન્યારે ઇંગ્લાંડના વતનીની સરેરાશ દૈનિક આવક લગભગ રૂ. ૨

ની મળાય છે, ત્યારે તેના મુખ્ય પ્રધાનને માત્ર રૂ. ૧૮૦ નો રાજ મળે છે. આ રીતે, આપ પગારરૂપે ૫૦૦૦ થી વધુ હિંદીઓની સરેરાશ કમાણી ઉપાડો છો; જ્યારે ઈંગ્લાંડનો મુખ્ય પ્રધાન માત્ર ૯૦ મિલિયનની કમાણી ઉપાડે છે ! હું આ અજબ વિષમતા ઉપર જરા ધ્યાનપૂર્વક વિચારી જોવા આપને હાથ જોડીને વિનંતી કરું છું. એક કઠોર પણ સાચી હકીકત બરાબર સમજાય તે માટે મારે આપનો અંગત દાખલો જ ટાંકવો પડ્યો છે; નહિ તો અંગત રીતે મારા મનમાં આપને વિષે એટલો આદરભાવ છે કે આપની લાગણી દુભાય એવું કહેવા હું ન ચાહું. હું જાણું છું કે આપડો પગાર આપને મળે એમ આપ ઇચ્છતા નથી. કદાચ આપનો આખોયે પગાર આપ સંખ્યાતમાં આપી દેતા હશે. પણ જે રાજ્યપદ્ધતિ આવી ઉગાઉ વ્યવસ્થા યોજે છે, તેને તાબડોલ તિલાંજલિ આપવી ઘટે છે. જે દલીલ આપના પગારને લાગુ પડે છે, તે આખા રાજ્યતંત્રને લાગુ પડે છે.

સારાંશ કે, જે રાજ્યતંત્રના ખર્ચમાં બહોળો ઘટાડો કરવામાં આવે તો જ રાજ્યની આવકમાંયે બહોળો ઘટાડો કરી શકાશે. આનો અર્થ એ છે કે રાજ્ય ચલાવવાની પદ્ધતિમાં જ પરિવર્તન થવું જોઈએ. આવું પરિવર્તન સ્વતંત્રતા વિના શક્ય નથી. મારા મત પ્રમાણે, આ જ હાવનાથી લાખો ગામડિયા તા. ૨૬ મી જાન્યુઆરીએ આપોઆપ થયેલી સભાઓમાં સહેજે જોડાયા હતા. એમને મન સ્વતંત્રતા એટલે ઉપર વજીવેલા ચગદી નાખનારા ભારમાંથી મુક્તિ.

ઇંગ્લંડ જે લૂંટ ચલાવી રહ્યું છે, તેનો હિંદ એકમતે વિરોધ કરી રહ્યું છે, છતાં ઇંગ્લંડનો એક મોટો રાજકીય પક્ષ તે લૂંટ છોડી દેવા તૈયાર નથી એમ મને લાગ્યું છે.

અહિંસા જ યમપાશમાંથી છાડવે

પણ હિંદી પ્રળને જીવતી રાખવા અને ધીમેધીમે બૂખમરાથી થતો તેનો વિનાશ અટકાવવા કાંઈક પણ તાત્કાલિક ધલાળ શોધ્યે જ છૂટકો છે. આપે સૂચવેલી પરિષદ એવો ધલાળ નથી. દલીલોથી શુદ્ધિને ખાતરી કરાવી આપવાપણું હવે રહ્યું નથી; પણ એ પરસ્પર વિરોધી શક્તિઓનો મુકાબલો કરવાનું જ હવે બાકી રહે છે. વાજબી હોય કે ગેરવાજબી હોય, હિંદનો વેપાર અને હિંદમાં રહેલા સર્વે લાભો પોતામાં રહેલા બળના ભેર પર ઇંગ્લેંડ ઝાલી રાખવા આહે છે. આ યમપાશથી છૂટવા માટે જેટલું બળ આવશ્યક છે તેટલું હિંદે સંપાદન કરવું જ રહ્યું.

આટલું તો બન્ને પક્ષે નિર્વિવાદ છે કે હિંદમાં રહેલો હિંસક પક્ષ બંને અવ્યવસ્થિત અને આજે મજબૂત હોય, છતાં તે દિવસે દિવસે બળવાન થતો જાય છે, અને અસરકારક બનતો જાય છે. એનું ધ્યેય અને માર્ગ ધ્યેય એક જ છે, પણ મારી ખાતરી છે કે હિંદના કરોડોને જે મુકિત નેષ્ટએ છે, તે એ નહિ અપાવી શકે. વળી મારી દિવસે દિવસે દૃઢ પ્રતીતિ થતી જાય છે, કે શુદ્ધ અહિંસા સિવાય બીજા કશાથી બ્રિટિશ સરકારની વ્યવસ્થિત હિંસા અટકાવી શકાશે નહિ. ધણી માને છે કે અહિંસામાં કાયંસાધક શક્તિ નથી. જોકે મારો અનુભવ પરિમિત છે, છતાં તે એવો છે કે અહિંસામાં તીવ્ર કાયંસાધક શક્તિ રહેલી છે. અંગ્રેજ સત્તાની વ્યવસ્થિત હિંસા-શક્તિ સામે તેમજ દેશના હિંસક પક્ષની અવ્યવસ્થિત હિંસાશક્તિ સામે એ તીવ્ર શક્તિને યોજવાનો મારો ધરાદો છે. જે હું મૂંગો એસી રહું તો એ બન્ને હિંસક શક્તિઓને છૂટી લગામ આપ્યા

જેવું થશે. મારી સમજ પ્રમાણેની અહિંસાની અમોઘ શક્તિમાં મારી નિઃશંક અને અડગ શ્રદ્ધા હોવાથી તેનો પ્રયોગ કરવાને બદલે હું માથે હાથ જોડી ખેંચી રહું, તો મને લાગે છે કે હું જરૂર પાપમાં પડું !

આ અહિંસાશક્તિ સવિનય ભંગ દ્વારા વ્યક્ત થશે. હાલતુરત તો માત્ર સત્યાગ્રહશ્રમના વાસીઓ દ્વારા જ એનો અમલ થશે, પણ આગળ ઉપર તો એ પદ્ધતિની સ્પષ્ટ મર્યાદાઓને જોએ. સ્વીકારે તે સર્વે તેમાં સામેલ થઈ શકે એવી તેની યોજના છે.

જોખમ વિના જય નથી

હું જાણું છું કે અહિંસાત્મક લડત ઉપાડવામાં ગાંડું સાહસ કહી શકાય એવું જોખમ હું ખેડી રહ્યો છું. પણ ગંભીરમાં ગંભીર જોખમો ખેડ્યા વિના સત્યનો જય થયો નથી. જે પ્રજા પોતાના કરતાં વધારે મોટી અને પ્રાચીન, અને પોતાના જોડથી જ સંસ્કારી પ્રજાનો જાણેઅજાણે નાશ કરી રહી છે, તે પ્રજાનો હૃદય-પલટો કરવા માટે જોડણું જોખમ ખેડવું પડે તેટલું એણું.

અંગ્રેજોની સેવા જ મારો ઉદ્દેશ

‘હૃદયપલટો’ એ પ્રયોગ હું જાણીજોઈને વાપરું છું. કારણ, અહિંસા દ્વારા મારી ઉમેદ બ્રિટિશ પ્રજાનો એવો હૃદયપલટો કરવાની છે, કે જેથી એણે હિંદને કરેલા નુકસાનને તે સ્પષ્ટપણે જોઈ શકે. હું આપના દેશખંધુઓનું અહિંત શોધતો નથી. મારા દેશખંધુઓની જેમ જ તેમનીયે હું સેવા કરવા ચાહું છું. હું માનું છું કે મેં હમેશાં તેમની

સેવા જ કરી છે. ઇ. સ. ૧૯૧૯ સુધી મેં આખી મીંચીને તેમની સેવા કરી. પણ જ્યારે મારી આંખો ખુલી અને મેં અસહકાર પોકાર્યો, ત્યારેયે મારો ઉદ્દેશ નેમની સેવાનો જ હતો. જે શસ્ત્ર મેં નમ્રતાથી પણ દ્રઢતાપૂર્વક મારાં પ્રિયમાં પ્રિય સગાં સામે ઉપાડેલું તેજ શસ્ત્ર મેં સરકાર સામે ઉપાડ્યું. હું હિંદીઓના જેટલાજ અંગ્રેજોને ચાહું છું એ વાત જો સત્ય હોય, તો તે લાંબો વખત છૂપી રહેશે નહિ. વરસો સુધી મારી કસોટી કર્યા બાદ જેમ મારા કુટુંબીઓએ મારા પ્રેમનો દાવો કબુલ રાખ્યો, તેમ અંગ્રેજો પણ કબુલ રાખશે. મને ઉમેદ છે કે પ્રજા મને સાથ દેશે, અને જો તેમ થશે—સિવાય કે બ્રિટિશ પ્રજા વહેલી સમજી જાય—તો દેશના પર તૂટી પડનારાં હુખના પૂર વજ્રમાં વજ્ર હ્રદયને પણ પિગળાવવા પૂરતાં થશે.

સવિનય ભંગ દ્વારા સત્યાગ્રહ કરવાની યોજના ઉપર સૂચવ્યા છે, તેવા અન્યાયો સામે લડવાની રહેશે. બ્રિટિશ પ્રજા સાથેના સંબંધ તોડી નાંખવાની અમને ઇચ્છા થાય છે, તેનું કારણ ઉપલા અન્યાયો જ છે. એ દૂર ચતાં રસ્તો સરળ થશે. પછી સુલેહનો માર્ગ ખુલ્લો થશે. હિંદ સાથેના બ્રિટિશ વેપારમાંથી લોભનું પાપ નીકળી જાય, તો અમારી સ્વતંત્રતા સ્વીકારવામાં મુશ્કેલી નહિ રહે. હું આપને આદર-પૂર્વક વિનવું છું, કે આ અન્યાયોને સ્વીકારો, તેને તત્કાળ દૂર કરવાનો માર્ગ કાઢો, અને આ રીતે સર્વ માનવજાતિનું કલ્યાણ શોધવાના જ આશયથી જ એ સરખા દરજ્જાના પક્ષે સલાહ માટે ભેગા થાય એવો માર્ગ લો, આથી સ્વેચ્છાપૂર્વક મિત્રતા બંધાશે. બન્ને દેશો એક બીજાની મદદમાં ઉભા રહેવાની અને બન્ને અનુકૂળ થાય તેવો વેપાર ખેડવાની રીતો નક્કી કરી શકશે. કમલાગ્યે દેશને પીડતા કેમી

ઝગડાઓને આપે નિષ્કારણ જ વધારે પડતું મહત્ત્વ આપ્યું છે. રાજ-
બંધારણની કાષ્ટપણ યોજના નક્કી કરવામાં એ બાબતો મહત્ત્વની છે
ખરી, પણ સર્વે કામોને સમાનપણે લાગુ પડતા, કામોથી પર એવા
મહાન પ્રશ્નોને એ ઝગડાઓ સાથે કશું લાગતું વળગતું નથી.

તમે ન સાંભળો તો—

પરંતુ ઉપરનાં અનિષ્ટો દૂર કરવાનો આપ કાષ્ટ ઉપાય શોધો
નહિ, અને મારા કામગીની આપની ઉપર અસર ન થાય, તો આ
મહિનાની ૧૧મી તારીખે હું આશ્રમના શક્ય હશે તેટલા સાથીઓ
સાથે મીઠાને લગતા કાયદાઓનો અનાદર કરવાનું પગલું ભરીશ.
મરીબ વગંના દષ્ટિબિન્દુથી આ કાયદો મને સૌથી વધુ અન્યાયી
લાગ્યો છે. સ્વાતંત્ર્યની લડત દેશના મરીબમાં મરીબ વગં માટે મુખ્યત્વે
હોવાથી, આ અનિષ્ટ સામેની લડતથી શરૂઆત કરવામાં આવશે.
આશ્રય તો એ છે કે અમે આટલાં વર્ષો સુધી આ દુષ્ટ ઇનજીને વશ
રહ્યા. મને કેદ કરીને મારી યોજના નિષ્ફળ કરવાનું આપના હાથમાં
છે એ હું જાણું છું. હું આજ્ઞા રાખું છું, કે મારી પાછળ લાખો
માણસ વ્યવસ્થિત રીતે કામ ઉપાડી લેશે, અને જે મીઠાના કાયદા
કદી થવા જ નોંધતા નહોતા એનો જાંમ કરી, કાયદાની રૂએ થનારી
સજાને ભોગવવા તૈયાર થશે.

શક્ય હોય તો તો આપને નકામી-અથવા જરાયે-મુંઝવણમાં
નાંખવાની મારી ધમ્મજા નથી. જો આપને મારા કામગીમાં કંઈ વજૂદ
લાગતી હોય, અને મારી સાથે ચર્ચા કરવા જેટલું આપ એને
મહત્ત્વ આપતા હો, અને તે કારણે જો આપ આ કામગીની પ્રસિદ્ધિ

અટકાવવા ચાહતા હો, તો આ કાગળ મળતાં જ આપ મને તારથી ખબર આપશો તો હું ખુશીથી તેમ કરતો અટકીશ. પણ, જો મારા કાગળના મુખ્ય મુદ્દાઓને સ્વીકારવાનું આપને અશક્ય લાગતું હોય તો તો મને મારે માગેથી પાછો ફેરવવાનો પ્રયત્ન કરશો નહિ એવી વિનંતિ કરું છું.

આ કાગળ ધમકીરૂપે લખાયેલો નથી, પણ સત્યાગ્રહીના સરળ અને પવિત્ર ધર્મના પાલનને અંગે છે. આથી આ પત્ર હું એક અંગ્રેજ યુવકદ્વારા આપને પહોંચાડવાનો ખાસ માર્ગ લઉં છું. એ યુવક હિંદની લડત ન્યાયી છે એમ માને છે, અહિંસામાં એને પૂર્ણ શ્રદ્ધા છે, અને જાણે ઇશ્વરે જ એને આ પત્ર માટે મારી પાસે મોકલી આપ્યો હોય, તેમ મારી પાસે આવ્યો છે. એજ વિનંતિ.

લિ. આપનો સાચો મિત્ર,

મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી

વાંસી જવાબ

“ભાઈશ્રી ગાંધી,

તમારો તા. ૨૭નો પત્ર નામદાર વાઘસરૌયને મળ્યો છે. તમે એવું કાચું ઉપાડવા ધારો છો કે તેને પરિણામે સુલેહશાંતિનો ભંગ થવાનો તથા કાયદાનો અનાદર થવાનો ભય ચોકખો રહેલો છે: એ જાણીને વાઘસરૌય સાહેબને દિલગીરી ઉપજી છે.

લિ. સેવક,

જી. કનિંગહૅમ

ખાનગી મંત્રી.”

આવા જવાબથી આપણે પરિચિત છીએ. વાચક જોઈ શકશે કે ચોર કાટવાળને દંડે એ ન્યાય આ છે. એનો વધુ પુરાવો જોઈતો હોય તો ઘડાઈ ગયેલી ઢળના આ જવાબમાંથી મળી રહે છે, પગે પડીને મેં જ્યાં ખાવાનું માંગ્યું ત્યાં ભાણામાં પથરા મળ્યા.

મીઠાનો ગરીબો ઉપર પડતો વેરો—જેને લાંબે તેના ઉપર વાર્ષિક પાંચ આનાનો એટલે લગભગ ત્રણ દિવસની કાણી જોડેલો બોળે પડે છે તે—૨૬ કરીને મને પોતાનો કરી લેવાનું વાઘસરૌય-સાહેબના હાથમાં હતું. હિંદુસ્તાન સિવાય બીજા કોઈ પણ દેશમાં, ૩. ૩૬૦ ની વાર્ષિક આવકવાળાને પોતાને ખાવાના મીઠા માટે રાજ્યને ૩. ૩ આપવા પડતા હોય એવું મારી જાણમાં નથી. આવો વાસી જવાબ આપવાને બદલે બીજું ઘણું વાઘસરૌય કરી શકત. પણ હજી એ વખત નથી આવ્યો. જે પ્રજના વાઘસરૌય પ્રતિનિધિ છે તે એમ ઝટઝટ નમ્યું આપે એવી, અથવા ઝટઝટ પચાતાપ કરે

એવી નથી. કાલાવાલા કરવાથી તે કદી માનતી નથી. શારીરિક બળ એ તરત ધ્યાનમાં લે છે. જરાયે થાક્યા વિના કલાકો સુધી મુઝાખાજના ખેલ એ એક શ્વાસે નિહાળી શકે છે. ફૂટબોલની મેચ જેમાં હાડકાં ભાંગવાનો સંભવ હોય છે એ જોવા તેઓ ગાંડાગાંડા થઈ જાય છે. યુદ્ધનાં લોહીને થીજવી નાંખે એવાં વર્ણનો તેમને રોમરૂપે લાગે છે. વિરોધ ઉઠાવ્યા વિના મૂંગામૂંગા સહન કરેલા દુઃખની પણ તેઓ કદર કરે છે, પરંતુ ગમે તેવી સચોટ દલીલ હોય તેથી કાંઈ જે કરાડો રૂપિયા હિંદુસ્તાનમાંથી દર વરસે તે ધસડી જાય છે. એ તે જતા નહિ કરે, એટલે વાઇસરોયના જવાબમાં મને કશું જ આશ્ચર્ય પામવા જેવું લાગતું નથી.

પરંતુ એટલી મારી ખાતરી છે કે મારા કાગળમાં જે લખ્યું છે. તે ફોગોળિયો થા ન હોય, તો મીઠાવેરો અને એવી ખીજ ઘણી વસ્તુઓના દિવસ ભરાઈ ચૂક્યા છે. મારા કાગળમાં લખેલામાંથી કેટલું હું સાચે જ કરવાનો છું તે તો કાળે કરીને જ જણાશે.

જવાબમાં લખ્યું છે કે હું એવું કાચું ઉપાડવા ધારું છું જેને પરિણામે સુલેહશાંતિનો ભાંગ થવાનો તથા કાયદાનો અનાદર થવાનો ભય યોડખો રહેલો છે. કાયદા અને ધારાધોરણનાં થોથાંના મોઝા પહોડો ખડકેલા તો છે, પણ પ્રજાને તો એક જ કાયદાનો પરિચય છે, અને તે ખ્રિષ્ટીય અમલદારની મરજી. એક જ સુલેહશાંતિ પ્રજાએ અનુભવી છે, અને તે પોતાના દેશમાં જ કદી જેવી સ્થિતિમાં રહેવાની. આખો હિંદુસ્તાન દેશ એક મોટું કેદખાનું થઈ ગયો છે. હું આવા કાયદાને ગણકારતો નથી, અને જે ફરજિયાત શાંતિ પ્રજાના હૃદયને મોકળાશને અભાવે ગૂંગળાવી રહી છે તેના રમશાનવત્ એકસરનો નાશ કરવાની હું મારી પતિવ્રત ફરજ સમજું છું!

પરાધીન ભારતની

પગ રસ્તે

અદ્ભુત સ્વાતંત્ર્ય કુચ

ઐતિહાસિક કુચનો પ્રારંભ

૨૨૫ માઇલની કુચ: ૫ લાખ માણસોએ સાંભળેલો સંદેશો

૪૦ ગામોની મુલાકાત: સાબરમતીના સંતના જાહેર ભાષણો
સત્યાગ્રહી સેનાની કુચ

અમદાવાદ, તા. ૧૨ મી માચ

જગતના ઇતિહાસમાં વિરલ એવા અહિંસાત્મક સંગ્રામની મહાત્મા ગાંધીની મહાન કુચ, ઠરાવ્યા મુજબ સવારના સાડા છને ટકારે-પ્રભાત ફાટતા પહેલાં શરૂ થઈ હતી. મહાત્મા ગાંધી ૭૯ સત્યાગ્રહી સ્વયંસેવકો સાથે મીઠાના કાયદાનો ભંગ કરવા જલાલપોર તાલુકાના દરિયા કિનારા પર આવેલા દાંડી ગામે જવા આશ્રમથી ઉપડ્યા ત્યારે હિન્દના છુટાપણના ઇતિહાસમાં અમર રહેવા સરખાયેલી હિન્દ દેશભક્તિની ભાવના આ મહાન કુચ નીહાળવા ટોળે વળેલી માનવમેદનીના અંતરમાં ભજુકી રહી હતી. વાતાવરણ દૈવી અને સાત્વિક તત્વથી ભરપૂર હતું: સર્વના હૃદય જગત પરના સર્વ શ્રેષ્ઠ

પુરુષને જીવન મરણની લડતમાં કુચ કરતા જોષને અશ્રુભીનાં થયાં હતાં: જનસમુદ્ધના દીલમાં દેશભક્તિના આ અપૂર્વ દ્રશ્યનું મોજું જોરથી કદી ઉછળ્યું નહોતું. આ મહાન અને ઐતિહાસિક કુચ શરૂ થતા પહેલાં મહાત્મા ગાંધીજીને રાતે પકડવામાં આવશે, એવી સખત અફવાથી અને ચિંતાથી પરોઢીએ લોકોની એક મોટી સંખ્યા ગાંધીજીના આશ્રમની આસપાસ ટોળે વળી હતી, પ્રત્યેક પળે માનવ મહાસાગર ગાંધીજીની આ મહાન કુચ નીહાળવા આશ્રમ ભણી ઉલટયો જતો હતો.

રાતે છાવણીમાં ફેરવાઈ ગયેલું સત્યાગ્રહાશ્રમ.

આગલી રાતનો ખળભળાટ

કુચની આગલી રાતે સાગરમતી આશ્રમનો દેખાવ એક છાવણી જેવો થઈ પડ્યો હતો. રાતની પ્રાર્થના પછી લોકોની સંખ્યા આશ્રમમાં ઝડપથી વધવા લાગી હતી. રાતના નવ વાગે શહેરમાંથી આવતી દરેક બસ નવાં માણસોને લઈને આવતી હતી. રાતના સાડા દશ વાગે આવતી છેલ્લી રેલ્વે ટ્રેનમાં ગુજરાતનાં જુદાં જુદાં શહેરો અને ગામોમાંથી લોકોની એક મોટી સંખ્યા આશ્રમમાં આવી હતી. રાત્રે આશ્રમમાં આ બધા લોકો શા માટે આવતા હતા ? કારણ કે રાતના ૧૧ વાગે મહાત્મા ગાંધીને પકડવામાં આવશે. આશ્રમમાં લોકો ૩૦-૪૦ જણની ટુકડીમાં આખી રાત મામલાની ચર્ચા ચલાવતાં જગતા ખેસી રહ્યા હતા. આશ્રમના બે મુખ્ય દરવાજા જે બંધ કરવામાં આવતા હતા તે ખુલ્લા હતા અને ત્યાં ૬૦-૭૦ જણની ટુકડી પહેરો ભરતી ખેડી હતી. આશ્રમનો ચોક્ક ટોળે ખેડેલા માણસોની વાતચીતના અવાજથી ખળભળી રહ્યા હતા. બહારના

લોકોને આકર્ષી રહેલી વસ્તુ એ હતી કે આશ્રમવાસીઓ અહારના ખજાજાટ વચ્ચે, પોતાની તૈયારીએ શાંત રીતે કર્યેજ જતા હતા. આશ્રમવાસીઓ હંમેશા મુજબ તેમની ફરજ અમલે જતા હતા. રાતના દશ વાગે મહાત્મા ગાંધી શાંત રીતે સુઈ ગયા હતા.

રાતે તાપણીઓ

રાત વધતી જતી હતી, તેમ તેમ ટોળે વળેલા લોકો ખુલ્લી જમીનપર સુઈ જતા હતા. અને ઘણા તો ઠંડીને લીધે તાપણીઓ સળગાવીને તાપતા બેઠા હતા. આવો દેખાવ પહેલાં કદી જોવામાં આવ્યો નહોતો. આશ્રમની અહાર જાણે એક ગામ વચ્ચું ન હોય તેવો એ દેખાવ હતો. આશ્રમવાસીઓમાંના થોડાજ કામ કરતા જનગૃત જણાતા હતા. પ્રીન્સીપાલ કૃપાલાની આખી રાત જગ્યા હતા.

આપુણ છે કે ?

રાતના ત્રણ વાગે થોડી નિદ્રા લઈને લોકો જનગૃત થયા હતા અને પૂછવા મંડ્યા હતા, કે રાતે કંઈ બન્યું છે કે ? અને આપુણ સલામત છે કે ? જાપાના પ્રતિનિધિઓને મીલ કામદારોએ પૂછ્યું હતું, કે આપુણ સલામત છે કે ? જાપાના પ્રતિનિધિએ જવાબ વાળ્યો હતો કે, 'અરે, હા. અને કામદારોનો ઉત્સાહ અને આનંદ વધી પડ્યો હતો. લોકો માનવા લાગ્યા હતા, કે સરકારે પોતાની યોજના છેક છેલ્લી ઘડીએ ફેરવી હતી. ગાંધીજી હજી છુટા છે એવા સમાચારથી લોકો રાહત પામ્યા હતા અને ખુશી થયા હતા, કે, બચ પસાર થયો છે. જાપાના પ્રતિનિધિઓ આખી રાત કામમાં રોકાયેલા હતા.

આખી રાત અવર જવર

મહાત્મા ગાંધીની ધરપકડની સખ્ત અફવાથી ગ્રસ્ત રાતે શહેરમાં બારે

અશાંતિ વ્યાપી રહી હતી અને આશ્રમમાં આખી રાત હજારો લોકોની અવરજવર ચાલુ રહી હતી. સ્ત્રી સ્વયંસેવિકાઓએ આખી રાત આશ્રમના દરવાગનું રક્ષણ કયું હતું, સવાર પડતાંજ લોકોની એક મોટી સંખ્યા, આશ્રમ બહારી વળવા માંડી હતી. અને છ વાગતા પહેલાં તો આખો રસ્તો માનવ મેદનીયી ભરાઈ ગયો હતો. માર્ગને ફૂલપાન અને વાવટાથી શણગારવામાં આવ્યો હતો.

સ્વજનોની વિદાય

ગાંધીજી કસ્તુરબાની રજા લે છે

“સવારના છ વાગે મહાત્માજી પોતાના ઓરડામાંથી બહાર આવ્યા. તેમણે આશ્રમવાસીઓની લીધેલી વિદાય અતીશય હૃદયસ્પર્શી હતી. મહાત્માજીની સાથે સરૂ પ્રભાશંકર પટ્ટણી પણ જણાયા હતા. મીરાંબાઈ મહાત્માજીની વિદાય સ્નેતાં તેમને ચરણે ઢળી પડ્યાં હતાં. કસ્તુરબાનો વાંસો થાપડીને મહાત્માજીએ તેની પણ રજા લીધી હતી. તે પછી એક માંદા આશ્રમવાસીને મળી લખને મહાત્માજી બહાર પડ્યા હતા. સૈનિકો એક હારમાં ખડા હતા. વૈશ્ણવજનવાળું મહાત્માજીનું પ્રિય બજન તે પછી ગવાયું હતું. બજનની ધુનમાં સ્વરાજ કુચનું મંગળાચરણ કરવામાં આવ્યું હતું.

માંદાની મુલાકાત

ચાર વાગ્યાની પ્રાર્થના પછી મહાત્મા ગાંધીએ આશ્રમમાં માંદગી ભોગવતા આશ્રમવાસીની છેલ્લી મુલાકાત લીધી હતી. બરાબર સાડાછને ટકોરે ગાંધીજીએ પોતાની મહાન કુચ શરૂ કરી હતી.

કુચની આગેવાની મહાત્મા ગાંધીએ લીધી હતી અને આખે રસ્તે તેમને શુકનનાં નાળિયેર અને ફૂલપાન આપવામાં આવ્યાં હતાં.

મહાત્માજી અને સર પ્રભાશંકર પટ્ટણી વચ્ચે મુલાકાત

અમદાવાદ, તા. ૧૨ મી માચ

સઘળી દુકાનો અને શેર બજાર બંધ રહ્યાં હતાં.

સર પ્રભાશંકર પટ્ટણી પોતાના કુટુંબ સાથે આજે અમદાવાદ આવ્યા હતા અને મહાત્માજીની મુલાકાત લીધી હતી.

મહાત્માજી અને સરકાર વચ્ચેની સમજૂતીની શરતો ઉપર તેઓ વચ્ચે ચાલેલી વાતચીત દરમ્યાન મહાત્માજીએ પોતાની ૧૧ શરતોના અમલની માગણી કરી હતી.

મહાન કુચ પહેલાં

મહાત્મા ગાંધી પોતાની ઐતિહાસિક કુચ શરૂ કરે, તેની પહેલાં એલીસબ્રીજથી આશ્રમ સુધીની સડકની બંને બાજુએ માનવ મહાભેદની ગાંધીજીના છેલ્લા દર્શન માટે અને તેમની સ્વરાજ્ય સેનાને વિદાયગીરી દેવા પથરાઈ રહી હતી. આશ્રમના કંપાઉન્ડ અને તેના બહારના ભાગની એકે એક ઇંચ જગ્યા માણસોથી ભરાઈ ગઈ હતી. પોતાની ઓરડીમાંથી કુચ માટે બહાર નીકળતા પહેલાં, મહાત્મા ગાંધીજીએ કેટલાક સ્થાનિક આગેવાનોને મુલાકાત આપી હતી.

પ્રાર્થના અને વિદાયગીરી

છ કલાક અને ૧૦ મિનિટે મહાત્મા ગાંધીજી, સર પ્રભાશંકર પટ્ટણી, શ્રીમં મહાદેવ દેસાઈ અને પોતાના મંત્રી પ્યારેલાલ, -જેઓ

પહેલી દુકડીના એક સૈનિક છે-સાથે પોતાની ઓરડીમાંથી બહાર આવ્યા હતા. ગાંધીજી આશ્રમના ચોકમાં કુચ કરતા પહેલાં ૨૦ મિનિટ થોભ્યા હતા. તેમની પાછળ ૭૮ સ્વયંભસેવકો બળખેની દુકડીમાં પ્રવાસના સામાન સાથે ઉભા રહ્યા હતા. પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી. આશ્રમની સ્ત્રીઓએ ગાંધીજીના કપાળમાં અક્ષત કુંકુમના ચાંદલા કર્યા હતા અને તેમને સુતરના હાર પહેરાવ્યા હતા. ગાંધીજીએ કચ્છ પહોંચ્યા હતા અને શરીર પર ખાદીની ચાદર ઓઢી હતી. હિંદના તારણહારે પોતાના બંને હાથ જોડી શાંત ચિત્તે પ્રાર્થના કરી હતી અને પ્રાર્થના પૂરી થતા તેમના મુખપર મુક્ત હારથ ફરી વિલસી રહ્યું હતું.

તે પછી ગાંધીજીએ વિદાયગીરી લીધી હતી. દરેક આશ્રમવાસીને ગાંધીજીએ આશીર્વાદ આપીને તેમની પીઠ ઠોકી હતી. વિદાયગીરીનું દ્રશ્ય હૃદયને હચમચાવી મૂકે તેવું હતું, પોતાના પ્રિય રામને વનવાસ જતા જોઇ અયોધ્યાવાસીઓને થઇ, તેવીજ લાગણી હાજર રહેલા સૌ કોઇની હતી. દરેકની આંખ બીની થઇ હતી.

રાષ્ટ્રપતિ જવાહીરપર ગુજરાતનો સંદેશો.

અમદાવાદ, તા. ૧૨ મી માચ.

મહાસભાના પ્રમુખ જવાહીર ઉપર ગુજરાત પ્રાંતિક મહાસભાના સેક્રેટરી શ્રી. મગનલાલ કોઠારીએ નીચેનો સંદેશો મોકલ્યો હતો-

આશ્રમમાં અગાઉ કદી નહિ જણાયેલા દેખાવો વચ્ચે મહાત્માજીએ આજે કુચ શરૂ કરી હતી.

છેલ્લા ૨ દિવસો દરમ્યાન આશ્રમ ખાતે હજારો વિઝિટરો ઉતરી પડ્યા હતા, રાત્રે નદીને કિનારે પ્રાર્થના થઈ હતી, જ્યારે મહાત્માજીએ છેવટનો સંદેશો આપ્યો હતો.

આશ્રમના કમ્પાઉન્ડમાં આખી રાત હજારો લોકો ભજનો ગાતું બેસી રહ્યું હતું અને મહાત્માની જયના પોકારો ચાલુ થતા રહ્યા હતા.

કુચ્છ કરી જતી ટોળકીને બલી દુવાઓ ઇચ્છવામાં લક્ષાધીપતિ તેમજ મજુરો, એકેક સાથે હરિદ્વારમાં ઉતર્યા હોય, તેવો મામલો નજરે પડ્યો હતો. અને હજારો મરદો, સ્ત્રીઓ અને બાળકો માઇલો સુધી સરખસની પુઠે ગયાં હતાં.

રસ્તાઓમાં હજારો લોહની બેગી મળેલી મેદનીએ મહાત્માજી ઉપર સીકાઓ, ચલણી નોટો, ફૂલો અને કંકુનો વરસાદ વરસાવ્યો હતો.

મહાન કુચ્છનો વધુ હેવાલ

મહાત્મા ગાંધી મહાન કુચ્છને સાફ પોતાની ઓરડીમાંથી બહાર આવ્યા ત્યારે તેમના મુખ પર હંમેશનું મુકત હાસ્ય અને પોતાની ન્યાયી લડતની સફળતાનો અડગ વિશ્વાસ નજરે પડતો હતો. બહાર ઉભેલી લોકમેદનીએ ગાંધીજીને હૃષ્ણનાદોથી વધાવી લીધા હતા. એક આશ્રમવાસી બાળાએ ગાંધીજીને કપાળે અક્ષત કુંકુમનો ચાંલો કર્યો હતો. સ્વતંત્રતાના સૈનિકોને પણ ચાંલો કરવામાં આવ્યા હતા. ગાંધીજીએ પોતાની સેનાની તપાસ લીધી હતી. ગોઠવણથી તેમને સંતોષ થયો હતો. તે પછી

ગાંધીજી સેનાને મોખરે ઉભા હતા. ગાંધીજીએ કશી વસ્તુ સાથે લીધી નહોતી. શ્રી. મણિલાલ કોઠારી મહાત્માજીના રક્ષક તરીકે સાથે રહ્યા હતા. ગાંધીજી આખે રસ્તે પોતાની ડિંમર અને તંદુરસ્તીના કરતાં વધુ ઉતાવળા ચાલતા હતા. ટેકા માટે ગાંધીજીએ હાથમાં લાકડી રાખી હતી. આખી સેના સંપૂર્ણ તાલીમમાં કુચ કરી ગઇ હતી. ગાંધીજી બધાને મોખરે પ્રેરણામૂર્તિ સમાન લાગતા હતા. સત્યાગ્રહી સેના, આશ્રમાંથી અસલાલી સુધીનું દશ માઇલના અંતર સુધી લોકોની ઠઠ વચ્ચે પસાર થઇ હતી. આખે રસ્તે લોકો દિનદિન મહાન સેનાપતિના દર્શન માટે ઉભા હતા. અમદાવાદ શહેરે પોતાની જીવંત યાદમાં આવું જંગી સરઘસ જોયું નહોતું. શહેરના દરેક રહેવાસીએ આ મહાન કુચ જો બે માઇલ પથ તલાંબી હતી તે નિહાળી હતી. લોકો છાપરા, ગેલેરીઓ, ખુલ્લી જગ્યા, અને ઝાડો પર દર્શન માટે ઉભા રહ્યા હતા. આખા શહેરે આ ઐતિહાસિક પ્રસંગે તહેવારનું રૂપ ધારણ કર્યું હતું. આખે રસ્તે મહાત્મા ગાંધીની જયના પાકારોથી આકાશ ગુંજી રહ્યું હતું. કાયદા અને વ્યવસ્થાના રક્ષકોએ ગમે તેવી ખાનગી ગોઠવણ કરી હોય, તે પણ આજે એક પણ સિપાઇ નજરે પડતો નહોતો.

મહાત્મા ગાંધી અને તેમની સત્યાગ્રહી ટુકડી જલાલપુર આગળ સાબરમતીના પાણી, જમીનના જેટલીજ ઝડપથી ઓળંગી ગઇ હતી.

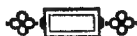

આજે વનવાસે નીકળેલો રામ
રણે ચહડેલા મહાત્માજી

સત્યાગ્રહી સેના સાથે આશ્રમમાંથી ગાંધીજીએ
કરેલું પ્રયાણ

સેનાપતિને વધાવવા સવાલાખ માણસોની મળેલી
જંગી મેદની

દીલ ઉશકેરનારા અદ્ભુત દેખાવો

ફૂલોનો વરસાદ અને હરખનાં આંસુ-પ્રાર્થના સાથે
ધર્મયુદ્ધનો આરંભ

શ્રી રામ વનવાસ જાય છે

હાજર રહેલી માનવ મેદનીની આંખમાંથી આનંદનાં આંસું દડદડ પડવા માંડ્યા હતાં. ગાંધીજીએ પોતાના ઘડિઆળમાં જોયું હતું અને અરાબર સાડાજ વાગે 'વંદેમાતરમ્' ના ગગનભેદી જયનાદો વચ્ચે ગાંધીજી અને તેમની સત્યાગ્રહી સેનાએ કુચ કરી હતી. મફત અને ઉતાવળે પમલે પૂણ્યશ્લોક ગાંધીજી આગળ વધ્યા હતા અને હજારો માણસોને કુચ કરવા દુકડીની પાછળ પડવાનું કામ મુશ્કેલી ભર્યું

નીવડ્યું હતું. મહાત્મા ગાંધીજી લશ્કરના સરદાર કરતાં, ધ્યેયપ્રાપ્તી સિવાય આશ્રમમાં પાછા ન ફરવાના અડગ નિશ્ચયથી વનવાસે નીકળેલા રામ જેવા લાગતા હતા ! મહાત્મા ગાંધીજીને આશ્રમથી એલીસબ્રીજ વચ્ચેનું એ માઇલનું અંતર કાપતાં એક કક્ષાક લાગ્યો હતો. આખે રસ્તે લોકોએ મહાત્મા ગાંધી અને તેમના સત્યાગ્રહી સૈનિકો પર પુષ્પોનો વરસાદ વરસાવ્યો હતો. આખાલવૃદ્ધ, સ્ત્રીપુરુષો અને યુવકોએ ગાંધીજીને પ્રણામ કર્યા હતા. જેનો જવાબ ગાંધીજી સામા પ્રણામ કરી મુક્ત હાસ્યથી આપતાં આગળ વધ્યે જતા હતા. શહેરો-માંથી અને આસપાસના ભાગોમાંથી લોકો ગાંધીજીના દર્શનને આવ્યા હતા. પ્રત્યેક ક્ષણે માણસોની ભરતી વધતી જતી હતી. સ્ત્રીઓ, પુરુષો, યુવક યુવતીઓ બધા ગાંધીજીને વિદાયગીરી આપવા ઉત્સાહી દેખાવો કરી રહ્યા હતા. જાણે સાબરમતીના કિનારા પર ધોળા ટોપીનો માનવ મહાસાગર ન ઉલટાયો હોય એવો દેખાવ નજરે પડતો હતો. યુવકોનો ઉત્સાહ તો અવશ્ય નીચ હતો. આશ્રમમાં ગાંધીજીને છેવટની વિદાયગીરી આપવા એક હજાર સ્ત્રીઓએ સરધસમાં ભાગ લીધો હતો. આશ્રમને દરવાજો ધ્રુવવી રહેલી માનવમેદનીને રોકવા આશ્રમના સ્વયંસેવકને ભારે શ્રમ ઉઠાવવો પડતો હતો. સત્યાગ્રહી સૈનિકો ખાદીના સાદા પોશાકમાં સજ્જ થયા હતા અને તેમણે પોતાની પીઠે કાથળા અને પથારી લટકાવી હતી. સ્વતંત્રતાના આ પહેલા સૈનિકો કેવા સુખી દેખાતા હતા, તે તેમના મુખ પર પથરાયેલ વળેલાં હાસ્ય અને સંતોષ પરથી જણાતું હતું. મહાત્મા ગાંધીજી આશ્રમથી નીકળીને એલીસ બ્રીજથી અસલાલીને રસ્તે ફંટાયા એટલે લોકોની મેદની શહેરમાં પાછી વળી હતી.

ધર્મચુદ્ધ

પહેલા દિવસની ક્તેહમંદ કુચ

અમદાવાદ અને અસલાલી વચ્ચેના બાદાજ ગામમાં ટોળકી આવી પુગતાં, શ્રીમતી કસ્તુરબાએ મહાત્માજીને આશીર્વાદ આપ્યા હતા.

મહાત્માજી થોડાક છેટા સુધી કસ્તુરબાના ખભા ઉપર હાથ મેલીને ચાલ્યા હતા.

મી. અબ્બાસ તથાજીએ વિવેચન કર્યા બાદ જુદાં જુદાં ગામોના લોક તરફથી ૩૫૦ રા. ની થેલી મહાત્માજીને અર્પણ કરવામાં આવી હતી.

અસલાલી ખાતે મુકામ

અમદાવાદ, તા. ૧૨ મી માર્ચ.

મહાત્માજી અને તેઓની ટોળકીએ અસલાલી ખાતે કરેલા મુકામ વેળાયે ત્યાંની સ્ત્રીઓએ પહેલી વેળાએ ભુરખા પચુ મેલ્યા હતા અને મહાત્માજીના ભાષણ વેળાયે હાજરી આપી હતી.

પોતાની અને ટોળકીની મહેમાનદારી માટે આભાર માનતાં મહાત્માજીએ દીક્ષગીરી જાહેર કરી હતી, કે ગામડામાં એક પણ ચરખો હતો નહીં. તેઓએ જણાવ્યું હતું કે ચરખામાં કેવા ગુણો હતા તે લોકો જાણશે ત્યારેજ અજબ થશે.

નીમકના કર ઉપર બોલતાં મહાત્માજીએ જણાવ્યું હતું કે ૯ પૈસાની કિંમતના નીમક માટે ૧ રૂ. ૪ આના લેવામાં આવતા

હતા. જો તાલેવંતો ઉપર ભારે કરો પણ હોય, તો તે ચલાવી લેવાય તેમ હતું. પણ જરૂરીયાત માટેની દરેક વસ્તુ ઉપર લોકને સીધો કે આડકતરો કર ભરવો પડતો હતો. અને લોક જ્યારે આવ્યા કરો દુર કરાવવાને શક્તિવાન નીવડશે, ત્યારે તેઓ ખર્ચ પ્રગણસતાક મેલવશે. નહિ પસંદ પડે એવા કરો સામેની સચાઇની અને અહિં-સાતમક લડતનું નામ સત્યાગ્રહ હતું. લોકોની મરજી વિરૂધ્ધ જઇને સારા કરો પણ લઇ શકાય નહિ.

આવી રીતીને અંત લાવવા માટે બે માર્ગ હતા. એક ઝનુની કામો અને બીજું સત્યાગ્રહ અથવા સવિનયભંગ.

“બંદીખાને પડવું જોઇએ કે મરવું જોઇએ.”

મહાત્માજીએ પોતા માટે અંત બંદીતાં જણાવ્યું હતું કે:—

મારે બંદીખાને પડવું જોઇએ કે મરવું જોઇએ. હું બીજું કશું કરવા માંગતો નથી. આશ્રમ ખાતે કે અસલાલી ખાતે પાછો ફરવા ઇચ્છતો નથી. મેં ચોકસ પગલું લીધું છે. હું હવે પાછલ હઠવા માંગતો નથી. (તાલીઓ) તમે તૈયાર હોય ત્યારેજ ખુશાલીના પોકારો કરી શકો. પછી તમારે બોલો ઉપાડવો જોઇએ.

છેવટના ઠરાવ પર આવવા પહેલાં, તમોએ પુખ્ત વિચાર ચલાવવો જોઇએ અને એક વેળા પગલું લેવા બાદ તમોએ પાછળ હઠવું જોઇએ નહિ. મારી કુચની શરૂઆતમાં હળરો લોકોએ મને તે આશીર્વાદ આપ્યા હતા. સ્વરાજ તરફનું પહેલું પગલું નીમક ઉપરની જગત દુર કરવાનું છે. બીજાં પગથીયાંઓ પર આપણે જલદીથી આગળ વધીશું.

ગાંધીજીની કુચ માટે કલકત્તા ખાતે અપૂર્વ ઉત્સાહ

કલકત્તા તા. ૧૧ મી માચ

કલકત્તા, આજના ઐતિહાસીક દીને મહાત્મા ગાંધીજી જ્યના પોકારોથી જગૃત થયું હતું અને દરેકના ચહેરાપર અપૂર્વ ઉત્સાહ જણાતો હતો. મહાસભાના પ્રમુખ પંડિત જવાહીરલાલ નહેરૂની આજ્ઞાને માન આપીને મહાસભાની બધી ઓશીસો પર અને નગરજનોએ પોતાના મકાનો પર રાષ્ટ્રધ્વજ ફરતો કર્યો હતો. મહાત્મા ગાંધીને વિજય મળે અને સ્વતંત્રતાના સૈનિકોને તેમની લડતમાં પૂર્ણ બળ પ્રાપ્ત થાય, એવી પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી.

બરાબરમાં હિંદીઓના લત્તામાં-ભારે ઉત્સાહ નજરે પડતો હતો. ઠેકઠેકાણે મહાત્મા ગાંધીના ફેરાને સુતરના હારથી શણગારીને મૂકવામાં આવ્યા હતા. મહાન કુચની જાહેરાત કરતા સ્વયંસેવકો રાષ્ટ્રીયધ્વજ સાથે ફર્યા હતા. કલકત્તાના પરામાં એવાજ દેખાવો અને ઉત્સાહ જોવામાં આવ્યા હતા. સાંજના સરધસો શહેરના મહોલાઓમાં ફર્યું હતું. અને અને જુદા જુદા બગીચાઓમાં જંગી જાહેર સભાઓ મળી હતી.

શાળાઓ અને મીલો બંધ, તથા ઉત્સાહ દર્શાવવા

સરધસો નીકળ્યાં

વિદ્યાર્થીઓ અને કામદારોએ આજના સરધસમાં મોટી સંખ્યામાં ભાગ લીધો હોવાથી શહેરની શાળા, કોલેજો અને મોટા ભાગની મીલો બંધ રહી હતી.

છેવટનો કાર્યક્રમ

હવે કાર્યક્રમ છેવટનો ઠરાવવામાં આવ્યો છે. ગાંધીજી પકડારો તો અખાસ તૈયબજી સરદારી લેશે. દેશના ચારે ખુણેથી મોટી સંખ્યામાં અત્રે આવેલા સ્વયંસેવકો પહેલી ટુકડીમાં સ્થાન ન મળવાથી નાખુશ થયા છે. બહાર ગામથી આવેલા સ્વયંસેવકોએ આજે સવારે આશ્રમને દરવાજો હાજર થઈને કુચમાં પોતાને સાથે લેવાની અરજ કરી હતી. પણ જ્યારે તેમને કહેવામાં આવ્યું કે પહેલી ટુકડીમાં સાથે લઈ શકાય તેમ નથી, ત્યારે તેઓ અત્યંત નિરાશ થયા હતા.

ગાંધીજીને શેઠ અંબાલાલનો આવકાર

સાબરમતી નદી ઓળંગ્યા પછી જલાલપુરમાં શેઠ અંબાલાલભાઈ સારાભાઈ અને મીલ કામદારોએ ગાંધીજીને આવકાર આપ્યો હતો. યુવકો મોટી સંખ્યામાં ગાંધીજીની પુઠે વળ્યા હતા. લગભગ નવ વાગે ગાંધીજી ચંડોળાના તળાવે પહોંચતાં, ત્યાં દર્શન માટે એકઠા મેળલા લોકોને ખાદી પહેરવાની સલાહ આપતાં જણાવ્યું કે હિંદુ મુસ્લીમ સવાલ સરકારે પેદા કર્યો છે, બાકી હિંદુ અને મુસલમાનો મુળે એકજ છે.

અસલાલી સુધી લોકોની પુઠ.

મહાત્માજીની ટુકડી નવ વાગે અસલાલી પહોંચી ત્યાંસુધી લોકોની એક મોટી સંખ્યા તેમની પાછળ ગઈ હતી. અસલાલીના લોકોએ ગાંધીજી અને તેમની સેનાને ધાર્મિક ક્રિયા ભરેલો આવકાર આપ્યો હતો.

અસલાલી (૧)

અસલાલી, તા. ૧૨ મી માચ.

મહાત્માજી આજ રોજ સવારમાં અત્રે આવનાર હોવાથી, મામલોક તો ઘેલું ઘેલું થઇ ગયું હતું. અને તેમને સત્કારવા રાષ્ટ્રીયધ્વજ તથા આશોપાલવના પાનથી ગામને શણગારી મૂક્યું હતું. નિયમ મુજબ સવારમાં સાડાદસ વાગતાં તેઓ આવી પહોંચતાં, યુવકોએ તથા સ્ત્રીઓએ વિવિધ પ્રકારનાં ગીતો ગાઇ તેમનો ભારે સત્કાર કર્યો હતો. અને મહાત્માજીની જયના પોકારો વચ્ચે તેમને વધાવી લીધા હતા. બાદ જૂહેર થયા મુજબ આજે સાંજે સાંજના સાત વાગે અસલાલી મુકામે મહાત્માજીએ જૂહેર બાપણ આપ્યું હતું. શરૂઆતમાં તેમને સુતરના હારતોરા વગેરે અર્પણ થયા બાદ સત્યાગ્રહમાં કુચ કરનાર સૈનિકો પૈકીના એક શ્રી. ખરેએ 'હરિનો મારગ છે શુરાનો' એ ગીત ગાઇ પ્રાર્થના કરી હતી.

મહાત્માજીનું બાપણ

મહાત્માજીએ ત્યાર બાદ બાપણ શરૂ કરતાં શરૂઆતમાં સર્વને તેમનો સત્કાર કર્યા બદલ, આભાર માન્યા બાદ જણાવ્યું હતું, કે મેં તમારા ગામ પાસેથી જે વિગતો માગી હતી તે મળી ગઇ છે અને તે ઉપરથી મને જણાયું છે કે આ ગામમાં એક પણ રેંટીયો નથી અને દર મહિને ૨૫ વાર ખાદી વેચાય છે. મને યાદ છે કે અગાઉ અહિં પણ ખાદીનું કામ થયેલું છે અને મને તે માટે અહિંથી જે વિશ્વાસ બતાવવામાં આવ્યો હતો તે પણ યાદ છે.

આટલી બહેનો હોવા છતાં જો તેનો અમલ ના થાય, તો ધણુંજ દીલગીરી બધું કહેવાય. શું તમારા ચારસોમાંથી કોઇને પણ એક કલાક રેંટીયો લઇને પ્રભુનું નામ લેવામાં વધે આવી શકે? છોકરાઓ કેમ રેંટીઓ કે તકલી સરખી ચલાવી ના શકે? તે કેટલી શરમની વાત કહેવાય! તમારા ગામના ૨૦૦ છોકરાઓ એકએક કલાક કામ કરે તોપણ તે અર્ધાં લુગડાં વણાવી શકે. જો તમે આટલું પણ ના કરો, તો કાંઈ પણ ફળ ના આવે એટલુંજ કહું.

સરદારને હિસાબ આપવા તૈયાર રહો.

મેં અને સરદાર વલ્લભભાઈએ એમ ધારેલું કે અમે ગામડામાં જઈને નવજીવન આપીશું. અને તે દ્વારા મીઠાનો સંદેશો પહોંચાડી શકીશું. મીઠાનો સંદેસો ખાદીના સંદેશાના જેવોજ છે. તમારા આંકડા પરથી જણાય છે કે મીઠાનો વધારે ઉપયોગ તો માણસ કરતાં દોર પાછળ વધારે થાય છે અને જો તે વાત સત્ય હોય, તો મીઠાવેરો કેટલો ભારે છે એ તમે સમજી શકશો. એ તો અસલાલીના લોકો આટલા બધા શાહુકાર છે, તેથીજ આ મીઠાપરનો કર આપી શકે છે.

હિંદમાં સરેરાશ આવક સાત પાંચ આંક આવે છે. અને તેમાં શ્રીમંતોનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે. અને વળી કેટલાકને ભુખે મરવું પડે છે. તેમની હાથ સરકાર ઉપર પડવાની છે એટલુંજ નહિ પણ મારા અને તમારા ઉપર પણ છે. કારણ કે હું અને તમે આ અન્યાય દુર કરી શકીએ છીએ.

આપણને જ્ઞાન હોય તો સમજીએ, કે જે કર લેવાનો સરકારને

હક નથી તેવા હકો કાઢી નાખવા એ પ્રગતિસત્તાકર્તુ કામ છે, આપણા પ્રતિનિધિઓ તો ધણા છે પણ ખોટા છે.

હું બાદશાહ હોઉં તો ?

એક અદનો મેજસ્ટ્રેટ વલ્લભભાઈ જેવા બહાદુરને પકડે અને બાપણુ કર્યા વિના તેમને હુકમ ફરમાવે તે કાંઈ ઇન્સાફ નથી, પણ ગેરઇન્સાફ છે. વિનયથી આપણે કહી દેવું જોઈએ કે તમારો કાયદો છે તો હોકા ઉપર પણ કર નાખો. જો હું બાદશાહ હોઉં અને મને કોઈ સમજાવે તો હું પણ નાખું. પણ તેમ કરતા પહેલાં પ્રથમ તમારી સલાહ તો લેવીજ જોઈએ. આથી અમે ઠરાવ કર્યો છે, કે મીઠાનો કાયદો કાઢી નાખવોજ જોઈએ. ગુજરાતના ૫૦ લાખમાંથી ૩૦ લાખ માણસોને સરકાર શી રીતે પકડી શકે ?

આથી આપણે મીઠાના, જાંબુદાનો ભંગ કરી, મીઠું ઉપાડી લેવું જોઈએ. અને તે માટે અમે જવા તૈયાર થયા છીએ અને તેમાં તમારો ફાળો માંગુ છું.

‘ડગલુ’ ભયું તે પાછું નહિ હડવું.’

કદમ પાછું તો નાજ પડે !

જો તમે મારી સાચી સરભરા કરતા હો તો આટલું તેજસ્વજેન. હું ફરીથી તમને કહેવા નથી આવવાનો. મને વિચાર તો હવે એવો છે, કે કદમ ઉપાડયું તે હવે પાછું નથી જવાનું. બલે પછી મને જલાલપુરની જેલમાં લઈ જાય. જેલમાંથી આવ્યા પછી પણ એજ કામ કરવાનું હશે.

અત્રે તાળીઓના અવાજ થતાં મહાત્માજીએ જણાવ્યું હતું, કે તાળીઓ તો તમે તૈયાર થાઓ ત્યારેજ પાડવાની છે. સરદાર વલ્લભભાઈએ તો કહ્યું છે કે ત્રણ મહિનાની જેલ મળી તેમાં કાંઈ નથી. ત્રણ મહિનામાં શાંત ચિન્તે વિચાર કરીશ. ત્રણ મહિના પછી બહાર નીકળીને ગુજરાત પાસેથી હિસાબ લેવાનો છું. જેણે રેલવેકંટ સમયે હજારોની જિંદગી બચાવી છે, જેણે ઇન્ફલ્યુએન્સા વખતે પણ સારી સેવા બજાવી છે, અને જેણે બારડોલીનો વિજય તથા બીજાં અનેક કાર્યો કર્યાં છે, તેમને તમે ત્રણ મહિના પછી કયો હિસાબ આપશો ? જો તમે આજે પણ તૈયાર થવાના ના હો તો.

હું આશા રાખું છું કે તમે તમારો ફાળો આપશો અને જે લોકોને નામ નોંધાવવાં હોય તે નોંધાવી દે. પણ પહેલાં તે જે પ્રતિજ્ઞા લેનાર છે તેને ધ્યાનમાં રાખે. પ્રતિજ્ઞા લીધા પછી કાંઈ વિચાર કરવાનો ના હોય. લગ્ન હોય તો તે દુર રહે. બીજાઓને કરવા દે. મૃત્યુ થાય તો તે રમશાનમાં મૂકી આવે, પણ કાંઈ પણ ભોગે તે પ્રતિજ્ઞાને તો નાજ તોડે. જો તમેને આ શરત મંજૂર હોય તોજ નામ નોંધાવજો.

હું નથી ધારતો કે સરકાર લાકડી ઉગામી શકે. કદાચ મારી નાખે તોપણ શું ? જો કે હું તે માનતો નથી. તોપણ પ્રતિજ્ઞા લેનાર બધા માટે તૈયાર થઈ જાય. આજે અમદાવાદે મને સુંદર વિદાય આપી, અને બધા ચડોળા સુધી વિદાય કરવા આવ્યા; તે દ્રશ્ય દેવાને પણ દુર્લભ હતું એમ હું માનું છું. અને મને તમારા બધાના આશીર્વાદ મળે, ત્યારે મીઠાપરનો કર ટકી કેમજ શકે ?

અંતમાં તેમણે બધાને અંત્યજ્ઞે પ્રત્યે સમદ્રષ્ટિ રાખવા વિનંતિ કરી જણાવ્યું હતું, કે હવે શ્રી. અબ્બાસ તૈયબજી તમને કાંઈ કહેશે.

શ્રી. અબ્બાસ તૈયબજીએ અત્રે પોતાને કાંઈ કહેવાનું નથી એમ દર્શાવતાં મહાત્માજીએ તેમને જણાવ્યું હતું કે તમે તો ધરડા છો તો એટલું તો કહોજ કે આ દાઢી વિનાના માણસે જો કહ્યું છે તે ખરું છે.

અત્રે શ્રી. અબ્બાસ તૈયબજીએ તે મુજબ કહ્યું હતું.

મહાત્માજી-એમ પણ કહી દો કે જ્યારે હું પકડાઈશ ત્યારે મારી જગ્યાએ આવશે. (હસાહસ) એક દાઢી વિનાનો તો પકડયો પણ હવે દાઢીવાળાને પકડો !

અત્રે મહાત્માજીને અસલાલી ગામ તરફથી શ. ૧૦૧, વટવા યુવક સંઘ તરફથી શ. ૩૪-૪-૦ લોભા તરફથી શ. ૨૧ તથા અસલાલી યુવક સંઘ તરફથી શ. ૨૧ ની ભેટો તથા સુતરના હારતોરા અર્પણ કરવામાં આવ્યા બાદ ‘વંદેમાતરમ્’ નું ગીત ગવાયા પછી, સભા “ મહાત્માજીની જય ” ના પોકારો વચ્ચે વિસર્જન થઈ હતી.

અસલાલી ખાતે આજે પરાઢીયાની પ્રાર્થના વખતે ગાંધીજીએ સ્વયંસેવકોને જણાવ્યું હતું કે, જો મને પકડવામાં આવે તો મારી ગેરહાજરીમાં લેફ્ટનન્ટોના હુકમ માનવા, અને જો દુઃખ પડે તે ધીજરથી સહન કરવું. આપણે મૃત્યુના મુખમાં ધસી રહ્યા છીએ પણ આપણે અહિંસાત્મક રહી આત્મબળથી લડવાનું છે. તમારે ગામ લોકો પાસેથી ગામને લગતા સવાલનો અભ્યાસ કરવો અને ગામની ગંદકી દૂર કરવાના કાર્યમાં મદદ કરવી.

ગાંધીજી અને તેમની સેના સવારના છ વાગે ઉપડી બારેજી કુચ કરી ગઇ હતી. આખું બારેજી ગાંધીજીને સામું લેવા આવ્યું હતું. ગાંધીજી સાંજે છ વાગે નીકળી સાંજનાં ૭-૩૦ વાગે જવા ગામમાં ખેડા જીલ્લાની હદમાં દાખલ થયા હતા,

અસલાલીનું જંગલ.

અસલાલી—જેને સ્વાતંત્ર્ય સેનાના પહેલા પડાવના સ્થળનું બાબ પ્રાપ્ત થયું હતું—સવારમાં પરોઢીએથીજ પ્રાર્થના સમયે ગાંધીજી શે ઉપદેશ આપે છે તે સુણવા એકદુરં થયું હતું. મહાત્મા ગાંધીની ધરપકડની અટકળથી ગામ લોકો ઉંઘ્યા નહોતા. અમદાવાદ અને અસલાલી વચ્ચે આખી રાત મોટરોની દોડધામ રહી હતી.

પરોઢીએ ગાંધીજીનો ચહેરો જોઇને લોકોની બીક અને ચિંતા ઉડી ગઇ હતી. એમની મંગળમૂર્તિના દર્શન એટલા પ્રેરણાવંત હતા કે લોકોમાં ભારે ઉત્સાહ પ્રગટ્યો હતો. ગાંધીજીનાં વચનો ગામડીઆઓ ધ્યાન પૂર્વક શ્રવણ કરતા હતા અને હૃદયમાં ઉતારતા હતા. તેમણે પોતાનું ગામ સાફ રાખવાનું અને તેને યાત્રાના ધામને લાયકનું બનાવવાનું ગાંધીજીને વચન આપ્યું હતું. ગાંધીજીના ઉપદેશથી હજારો લોકોની આંખમાં અશ્રુ આવ્યા હતાં.

ગાંધીજીએ સવારે છ વાગે કુચ કરી હતી, અને ગામડીયાઓએ સત્યાગ્રહ સેનાને બારેજી સુધી દોરવા માખરે હતા. લોકોની મોટી મેદની ગાંધીજીનાં દર્શન માટે મળી હતી, અને સરવસમાં દાખલ થઇ હતી.

વિદ્યાપીઠના સ્વંસેવકોની ઢુકડી ગાંધીજીની એક દિવસ આગલ કુચ કરે છે.

આરેળ. (૨)

મહાત્માજીની જાવણી, તા. ૧૪ મી માચ.

આજે ઠેર ઠેર પ્રજાનું ધ્યાન મહાત્માજી તરફ ખેંચાઈ રહ્યું છે. આજ રોજ સવારે તેઓ પોતાના કાર્યક્રમ મુજબ પોતાના સૈનિકોની ટુકડી સાથે સવારમાં જ નો ટકોરો થતાં, આરેળ તરફ કુચ કરવા તૈયાર થઈ ગયા હતા. અને ગઈ કાલનો મહાન શ્રમ હોવા છતાં ટકોરો થતાંની સાથે એક યુવાનની માફક પોતાની દોડતા જેવી ચાલ મુજબ કુચની શરૂઆત " મહાત્મા ગાંધીજીની જય "ની ગજના વચ્ચે કરી હતી. તેમને સપ્રેમ વિદાય આપવા આપું ગામ ઉતરી પડ્યું હતું અને તેમનો ઉત્સાહ અવશ્યનીય હતો.

આરેળનો અપૂર્વ સત્કાર

સવા કલાકમાં તો પાંચદળ આરેળ જઈ પહોંચ્યું હતું અને ત્યાં પણ ગામથી દૂર લોકોએ તેમનો ભારે સત્કાર કર્યો હતો. ગામની સ્ત્રીઓ તો મહાત્માજીનાં દર્શન કરવાને ઘેલી બની ગઈ હતી અને આપું ગામ મહાત્માજીના ઉતારા તરફ ઉતરી પડ્યું હતું. આજુબાજુના ગામોમાંથી પણ સંખ્યાબંધ લોકો ઉતરી પડ્યા હતા.

મુસાફરીમાં પણ રેંટીઆ

મહાત્માજીએ તથા તેમના સૈનિકોએ પોતાની સાથે રેંટીઆઓ રાખેલા હોવાથી, બપોરે રેંટીયાનું કામ તો તેમણે તથા મહાત્માજીએ દરેક સ્થળે ચાલુજ રાખ્યું હતું, અને તે મુજબ આજે પણ બન્યું હતું. લોકો તો મહાત્માજીને સત્કારવા ગામની બાગોળે ગંજવર

મેદનીમાં એકઠા થયેલા હતા અને મહાત્માજી દૂરથી દેખાતા ગામના લોકોએ તાસાં તથા ઢોલ વગાડી તેમને આવકાર આપ્યો હતો. અને ગામમાં પગ મૂકતા તો “મહાત્માજીની જય”ના પોકારો વચ્ચે ગામ ગળું ઉઠ્યું હતું. અને તે પોકારો વચ્ચે મહાત્માજીને તેમનાં ઉતારા તરફ લઇ જવામાં આવ્યા હતા. સ્ત્રીઓનો હાથ પણ અનહદ હતો અને “મહાત્માજી સ્વરાજ્ય લઇ વહેલા આવજો”ના ગીતથી તેમનો હૃદયપૂર્વક ભારે સત્કાર કર્યો હતો. બાદ જાહેર થયેલા કાર્યક્રમ મુજબ તેમણે એક જાહેર ભાષણ આપ્યું હતું.

આખો દિવસ મેદની

મહાત્માજીના ઉતારા પાસે લોકોની મેદની તો અખંડ ચાલુજ હતી, અને ઠેક અમદાવાદથી મોટરોની અવરજવર ચાલુજ રહી હતી. મહાત્માજીના દર્શન માટે લોક ઘેલું મળ્યું હતું, અને છેવટે તેમની માગણીને માન આપી અપોરના ત્રણ વાગતા મહાત્માજીએ હાજર રહેલાઓ સમક્ષ ટુંક વિવેચન કર્યું હતું.

સપ્તેમ વિદાય

પાંચ વાગે સૈનિકો વગેરે ભોજન કર્યા બાદ, મહાત્માજી તેમની ટુકડી સાથે, નવાગામ તરફ કુચ કરવા તૈયાર હતા, અને તેમના ઉતારા પાસે સંખ્યાબંધ સ્ત્રી પુરુષોની મેદની જમી હતી. અને ઉતારામાંથી મહાત્માજી પોતાની ટુકડી સાથે બહાર નીકળતાં, વાતાવરણ “મહાત્માજીની જય”ની ગજનાથી ગાળ ઉઠ્યું હતું. અને પોકારો કરતું કરતું ગામતું ટોળું ગામની ભાગોળ સુધી મહાત્માજીને સપ્તેમ વિદાય આપવા પાછળ પડ્યું હતું. સ્ત્રીઓએ પણ ગીતો ગાતાં ગાતાં

મહાત્માજીને સપ્રેમ વિદાય આપી હતી. અને લોકો હર્ષાશ્રુ વચ્ચે મહાત્માજીને વિદાય આપી મહાત્માજી ઉપર નજર પડે ત્યાં સુધી ઉભા રહ્યા હતા.

રસ્તામાં મહાત્માજીનો સત્કાર કરવા મુક્તિપુરા ગામના રસ્તા ઉપર પણ લોકોનું ટોળું જમ્યું હતું. અને તેણે પણ “મહાત્માજીની જય”ના પોકારો વચ્ચે મહાત્માજીને સુતરનો હાર પહેરાવી તથા કંકુ અને ચોખા ચોઢી સત્કાર કર્યો હતો. મહાત્માજી હાથમાં લાંબી લાકડી રાખીને, એક યુવાન સૈનિકની ઝડપને પણ આંટી નાખે, એવી ઝડપથી કુચ કરતા કરતા સાતના ટકારે તો નવા ગામની હદે આવી પહોંચ્યા હતા.

ગામના લોકો બન્ને બાજુએ લાંબી લાઇનો રાખીને ઉભાજ રહ્યા હતા અને દોલ ત્રાસાંની પીટ થતાં તો આખું ગામ ગળું ઉઠ્યું હતું. ઠેર ઠેર ગામમાં સ્ત્રીઓ ટોળે ટોળાં મળી મહાત્માજીનાં ગુણગાનો ગાતી, મહાત્માજીના આગમનના કલાક દોઢ કલાક અગાઉ ગામના ચોકમાં જમ પહોંચી હતી, અને મહાત્માજી આવી પહોંચતાં તેમનો સત્કાર કરવા ગઇ હતી.

આખું ગામ ઉલટી પડ્યું

ગામના લોકોનો હર્ષ અનહદ હતો અને શહેરને પણ આંટી નાખે એવી હાજરી ગામના લોકોએ આપેલી હતી. અને મહાત્માજીની આજુબાજુ આખા રસ્તામાં બારે માનવમેદની જમી હતી. છેવટના ભાગમાં સ્ત્રીઓ ગીત ગાતી ગાતી આવતી હતી, અને “મહાત્માજીની

જય”ના ભારે હૃષ્નાદ વચ્ચે મહાત્માજીને તેમના ઉતારે લઇ જવામાં આવ્યા હતા.

બરાબર આઠ વાગતાં મહાત્માજી, શ્રી૦ અબ્બાસ તખ્તયજી, સરદાર શ્રી ગોપાળદાસ, શ્રી૦ ગોકળદાસ તલાટી તથા પોતાના સૈનિકો સાથે આવી પહોંચતાં “મહાત્મા ગાંધીજીની જય” તથા પંડિત ‘જવાહીરલાલ નહેરૂની જય’ના પોકારો વચ્ચે વાતાવરણ ગળું ઉઠ્યું હતું અને સભાનું કામ “પ્રાણ જાય અર વચન ન જાય”ના ગીતથી શ્રી૦ ખરેએ શરૂ કર્યું હતું અને મહાત્માજીએ લાંબાણ ભાષણ આપ્યું હતું. સભામાં આખું ગામ ઉલટી પડ્યું હતું અને લોકોનો હૃષ્ અનહદ હતો. સ્ત્રીઓએ પણ ૨૦૦-૩૦૦ ની સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી.

પોલીસ પટલોનાં રાજનામાં

સભામાં મહાત્માજીએ જાહેર કર્યું હતું, કે ગામના મુખીએ તથા બીજા આઠ મતાદારોએ રાજનામાં આપ્યાનું મને જણાવ્યું છે અને હું માનું છું કે તેઓ અંત સુધી મક્કમ રહેશે. અંતમાં બધાએ પોતે મક્કમ છે એમ દર્શાવ્યા બાદ સભાનું કાર્ય અંતમ થયું હતું.

નવાગામ (૩)

સાબરમતીના સંતને ખેડા જીલ્લા સક્રિય કાર્યથી સત્કારે છે

નવાગામ, તા. ૧૩ મી માચ.

મહાત્મા ગાંધીજી આજરોજ અત્રે આવી પહોંચ્યા બાદ આખું ગામ હૃષ્ધિલું બની ગયું હતું, અને આખો દિવસ સાબરમતીના એ સંતના દર્શન વારંવાર કરવાને તલસી રહ્યું હતું. સ્ત્રીઓ પણ હૃષ્ધિલી બની ગઈ હતી અને “ગાંધીજી સ્વરાજ્ય લઈ વહેલા આવજો” તથા એવાં બીજાં ગીતો ગાતી આખે રસ્તે મહાત્માજી ગામમાં આવ્યા ત્યારથી પાછળ આવે જતી હતી. મહાત્માજી પોતાના સૈનિકો સાથે જા વાગતા ઝાંઝના ચોક મધ્યે આવી પહોંચ્યા હતા જ્યાં તેમને સત્કારવા મળેલી માનવ મેદનીતો ચિતાર રજી કરવે તે પણ એક કઠિન કાર્ય થઈ પડે તેમ હતું. તુરતજ તેઓ જાહેર સભામાં લોકોને બોધ આપનાર હોવાથી, લોકો તુરત તે જગ્યાએ જઈ પહોંચ્યા હતા. આજીઆજીના ગામોથી પણ લોકોનું મોટું ટોળું ઉતરી પડ્યું હતું. સભામાં લગભગ ૮-૧૦ હજાર માણસોએ હાજરી આપી હતી. જેમાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા લગભગ ૪૦૦-૫૦૦ ની હતી. સભામાં મહાત્માજી આવી પહોંચ્યા બાદ મહાત્માજીએ નીચે મુજબ ભાષણ આપ્યું હતું:

મીઠાં કડવાં સ્મરણે.

ખેડા જીલ્લામાં પ્રવેશ કરવામાં આજે ચાંદનીની રાતે ઠેટલાંએ મીઠાં અને થોડાં કડવાં સ્મરણ મને યાદ આવે છે. ગુજરાતમાં મારો

ગુજરાતીઓ સાથે ઘાડ પરિચય, એ તો મેં ખેડા જિલ્લામાં કામ કયું" ત્યારથીજ ગણાય. તે પહેલાં ગુજરાત જિલ્લાના પ્રેમનું પાન તો ઘણું કરેલું.

જીનાં સ્મરણો

આ જિલ્લાનું કાંઈપણ ગામ એવું ન હોય જે મેં નહિ જોયું હોય. ઘણામાં પગપાળે આવેલો છું. તેમાંનું આ એક છે. નવા ગામનાં સ્મરણો, તો મને તાજાંજ છે. મારો મુસાફરીનો આ ત્રીજો પંથ છે.

ખેડા જિલ્લાની આશા

ખેડા જિલ્લાની આશા સરદાર વલ્લભભાઈએ ફેટલી રાખી હતી તે તમો જાણો છો. તેથી તો સરદાર મારી પાસેથી માન ચોરી ગયા અને મેજિસ્ટ્રેટને હાથે જેલમાં પકડીયા. સરકારે પણ માની લીધું કે સરદારને જો આપણે નહિ પકડીએ, તો સરકારની આજુ જતી રહેવાની છે.

ખડાનું શોધ્યું

તેમને પકડવા માટે તેને કાંઈ ખડાનું તો ન હતું, છતાં કાંઈ ખડાનું શોધી કાઢી તેમને પકડ્યા. મેજિસ્ટ્રેટ કે જેણે તેમને પકડ્યા, તેમણે એક રીતે તો વફાદારીથી કામ કયું" છે. પણ તેણે આ કામ અંતઃકરણથી કયું" હોય, એમ હું માનતો નથી. ઉપરથી હુકમ આવ્યો, એટલે તેની સામે થવાની તેમની હિંમત ચાલેજ નહિ પણ તેઓ એક હિંમત કરી શકતા હતા. તેઓ ઓડર ઉપર સહી કરવાનું ના તો પાડી શકત. તેઓ કહી શકત કે હું તેની ઉપર

સહી નહિ કરી શકું, જો તમે એવું કરાવવા માગતા હો તો રાજીનામું આપવા દો.

સરકાર શું કરનાર છે ?

પણ એવી હિંમતની આશા હજી નથી દેખાતી અને તે આપણી કંગાળ તથા લુપ્તમરણી સ્થિતિ સુચવે છે. મેજસ્ટ્રેટને મળતું હશે તો ૧૦૦-૧૫૦ કે ૨૫૦ રૂપિયા મળતા હશે. અને એટલાનો ત્યાગ કરવો એમાં કરવાનું શું હોય ? પણ એટલી ત્યાગશક્તિ કે આત્મ-વિશ્વાસ આપણામાં નથી, સરકાર પગાર આપનાર કાણ છે ? મને જો લકવો થાય તો તે કામના પણ શા ? ઉંટાટીયો થાય અને સ્ત્રી છોકરાં મરી જાય, તો પછી પૈસા શા કામના ? એવા કીરસા સુરતમાં કેટલાએ બન્યા. પગાર આપનાર, ખાવાનું આપનાર તો ઇશ્વર છે. પણ મેજસ્ટ્રેટને મારી શી તાકાત કે હું સમજાવી શકું ? તેને મન તો સરકાર જ ઇશ્વરદાતા છે એમ લાગે છે.

હવે તમે શું કરશો ?

વસ્તુબળાઇને તો જોલમાં કાંઇ નથી થયું. ત્યાં પણ તેઓ તો હસે છે કે ઠીક થયું. હવે હું શાંતિમાં બેઠો બેઠો વિચાર કરીશ. પણ હવે તમે શું કરશો ? પણ હું તમને કાંઇ પૂછું તે પહેલાં તો તમે મને મળ્યા છો. મતાદારોએ મારા દેખતાં તો બહુજ બહાદુરી બતાવી. એટલે તરત મુખીએ પણ તેના ખીરસામાંથી પોતાનું રાજીનામું કાઢી આપ્યું, આ માટે તમને બધાને ધન્યવાદ આપું છું.

એક શરત

પણ મારી તમારી સાથે એક શરત છે, જો તમે ખાલી દેખાવ

કરવાજ આવ્યા હો, તો તમારા રાજનામા અત્યારેજ પાછા ખેંચી લેજો. તમે કદાચ કોઇના દયાણુથી આવતા હો, તો સ્પષ્ટ કહી દેજો, હું તમારો બચાવ કરવા તૈયાર છું. જો તમે દયાણુથી રાજનામું આપશો તો કાંઈ કિંમતજ નથી.

એક મતાદાર-અમે રાજપુત્રીથીજ રાજનામાં આપ્યાં છે.

પ્રાણ આપવાની લડત જોઇએ છે

મહાત્માજી-પણ મારે તો કહી દેવુંજ જોઇએ. આવી કેટલાકની ટેવ પણ હોય છે. આ લડત તો સત્ય અને અહિંસાની છે, અને પરમેશ્વરને સાક્ષી રાખી કેટલાએ ઉગ્ગરા કરી, મથન કરી રહ્યો છું અને હવે મારે તો પ્રાણ સાથે પ્રાણ આપવાની લડત જોઇએ છે. એટલે હું સાચી ખીનાને છુપાવવામાં આવે તો જરાપણ નભાવી ન શકું. મારે તો સત્યને રસ્તે આ લડતને જીતવી છે. અને તેથી જુઠી મદદ ના કરો એમ જરૂર ઇચ્છું. જો મને જુઠી મદદથી જીતાય તો મારે જીતવું પણ નથી. જો ઇશ્વરની કૃપા હશે, તો સત્યને રસ્તે લડત જીતી શકાશે.

આપણા મુખી કેવા હશે?

આપણા રાજ્યમાં પણ મુખીઓ હશે. પણ તે હાલના જેવા નહિ હોય. તેઓ ભંગી કે ખીજા કોઇને દબાવનારા નહિ હોય. પણ ભંગી તેમને દબાવતા હશે. સરદાર-વલ્લભભાઈને પણ સરકાર ના દબાવી શકે પણ ભંગી દબાવી શકે છે. સાબરમતી જેલમાં તેમણે બાઈ મહાદેવને એમજ કહ્યું હતું, કે મને દુઃખ એકજ છે, તેમણે જણાવ્યું કે સાબરમતી જેલમાં બધા હિંદી, એટલે તેમની

સાથે થું લડું ? જો કાંઈ રાજ્યકર્તા હોત, તો લડી લેત. તેમના આ વાક્યમાંથી તમે બધું સમજી શકો. વલ્લભભાઈના રાજ્યમાં હાલની માફક બળીયાના બે ભાગ નહિ હોય.

બંદુકની કિંમત રજ સમાન છે

જો મને કાંઈ છોકરો એક થપડ મારે તો હું તો સુધ્ધ જાઉં એટલો બધો શરીરે નબળો છું. પણ મનમાં સમજું છું કે મન તો મજબુત છેને ? સરકારની બંદુકની હવે મને બીક નથી રહી. મારા જેવા પાસે બળીયાના બે ભાગ નથી ચાલી શકવાના. બંદુકડી કે દારૂગોળાની કિંમત મારે માટે તો રજ સમાન છે.

પ્રાણ જાય અરૂ વચન ન જાય

મુખીથી સારા કામ કેટલા થયા હશે, તે તો તેમની રોજનીશી જોઈ ત્યારેજ ખબર પડે. પણ ખોટાં કામ કેટલા હશે તે તો તરત મણાવી દઉં. દરબાર કહી ગયા છે કે ખેડા જીલ્લામાં મને બહુ મળવાનું છે અને એટલા માટે તો વલ્લભભાઈ પણ ગયા હતા. સંગીત શાસ્ત્રીએ ખરૂં જ ગાયું કે ‘પ્રાણ જાય અરૂ વચન ન જાય’ એ તમારે સારી રીતે યાદ રાખવાનું છે. એ રામાયણની ચોપાઈ છે. રામચંદ્રને બધા સમજાવતા હતા કે રાજ તો મુગ્ધ થયો છે, તેનું ડાગળું ચસકયું છે અને તમે કેવા બોળા છો, કે વનમાં જવા તૈયાર થયા છો ? ત્યારે રામચંદ્રજીએ ઉપરનું વચન કહ્યું હતું. કયા શબ્દો કહ્યા હશે એ તો રામ જાણે, પણ ટુળસીદાસ તેમના શબ્દો, મીઠા શબ્દોમાં ઉતારતા ગયા છે. હું હજી ફરીથી પણ મુખી તથા બીજાઓને કહું છું કે તમે દબાણથી કાંઈ પણ કામ કરશો નહિ. મારું

સાંભળ્યા પછી જો તમને કંઈ લાગે, અને તમે કોઈ રાજનામું પાછા ખેંચી લેશો, તો તો હું જાહેરનામું કાઢવાનો છું, અને કહીશ કે આ બહાદુર પુરુષો હતા. તમે રાજનામું પાછું ખેંચી લેશો તો હું સાંખી લેવાનો છું. ખેડા જીલ્લાના માણસોએ મને છેતર્યો હતો, અને મારે પશ્ચાતાપ કરવો પડ્યો હતો તે તમે જાણો છો. પણ દુઃખડાં આ માટે શેડિંગ? તમારો પ્રેમ કેમ ના સંભાળે? છતાં એટલું તો સ્મરણ જરૂર દેવડાવુંજ, ને હું માનું છું કે કોઈપણ ખેડાવાસી મને ખંજર નહિ ભોકે જો તેમ થશે તો મને મારે દુઃખ થવાનું છે- માટે હજી પણ તમને કહું છું કે જો તમે રાજનામાં ખુશીથી આપ્યાં હોય, તો ઉભા થમને કહી દો કે અમે રાજનામાં ખુશીથી આપ્યાં છે.

અત્રે દરેક જણે પોતે રાજનામાં ખુશીથી આપ્યાં છે, એવું ઉભા થમને જણાવ્યું હતું.

મારે બે કામ કરવાના છે

મને બધેથી પૈસા મળે છે. મારી મચ્છા, તો એવી કે જ્યાં જ્યાંથી પૈસા મળે ત્યાં સેવકો રોકી લઈએ, અને તેઓ સેવાનું કામ કરે. આપણે અત્યારે બે કામ કરવાના છે. એક સરકાર સામે લડવાનું છે અને બીજું અંદર અંદરની તૃટીઓ દૂર કરવાનું છે. ગઈ કાલે મારી પાસે ઘણાએ શેડીઆઓ આવ્યા હતા અને તેમણે કહ્યું હતું, કે પૈસાની મદદ અમે પૂરેપૂરી કરીશું. મારી પાસે ગરીબોના પૈસા પણ આવ્યા છે. મારે મન સ્વરાજ્ય એ તો રામરાજ્ય છે અને ગરીબની ફાડી તો મારા ખીસ્સામાં પડી છે. પૈસાનો વરસાદ તો મારી ઉપર પરમેશ્વરે હંમેશાં વરસાવ્યો છે, અત્યારે તો પૈસા વિના લડી શકાય છે.

તમારા બળનું કામ છે

મારે તો તમારા બળનું કામ છે. તમે કહો કે જો તમે જેલમાં જશો તો અમારું આખું ગામ જેલમાં જશે, તેથી તો મને માથુસ દીઠ સવાશેર લોહી ચઢે છે. વલ્લભભાઈ પણ દરરોજ એજ કહેતા હતા કે હું તો મીઠું પકાવવા જઈશ, અને જશ લઈને ચાલ્યો જઈશ પણ તમે શું કરશો? હું જશ લઈશ તેથી તમને કાંઈ આપું સ્વરાજ્ય મળવાનું છે? હું તે જશ તમને આપવા આવ્યો છું, મારે તો તમને બધાને મહાત્મા બનાવવા છે.

અંતમાં “રઘુપતી રાધવ રાખરામ”ની ફરીથી ધુન ગવાયા બાદ સભા “મહાત્માજી કી જય”ના પોકારો વચ્ચે વિસર્જન થઈ હતી.

સંત, જંગલની પશુકુટીમાં

દર્શન માટે ઠેર ઠેર જામતી માનવ મેદની

સાખરમતીના સંતને નીહાળવા આજે આખું ગુજરાત ઘેલું બન્યું છે. જ્યાં જ્યાં તેમનો મુકામ રાખવામાં આવે છે, ત્યાં તેમના દર્શન માટે માનવમેદની ઉભરાયાજ કરે છે. મહાત્માજી પોતાના સૈનિકો સાથે ગઈ કાલે સવારે નવાગામથી વાસણા કુચ કરવા નીકળી પડતાં, ગામ લોકોએ તેમને સખે-વિદાય આપી હતી. અને તેમને વળાવવા ગામલોક ભાગોળ સુધી મહાત્માજીના સૈન્યની પાછળ ગયું હતું.

મહાત્માજીની સુંદર ઝંપડી

મહાત્માજી વાસણા જઈ પર્યાયતાં ત્યાં પણ લોકોએ તેમને બારે આવકાર આપ્યો હતો, અને તેમને ઉતારો આપવા ખુલ્લા મેદાનમાં

એક ખાસ સામીયાનો તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો. તેની બાજુમાં મહાત્માજી માટે ઘાસના સાંકાની એક ઝુંપડી, એક મહાન જટાધારી આંખાના વૃક્ષ નીચે તૈયાર કરવામાં આવી હતી. આ દેખાવ પંચવટીમાં શ્રી રામચંદ્રજીના ઝુંપડાનું દ્રશ્ય તાજું કરતી હતી.

રેંટીયા પ્રદર્શન

એ પશુકુટીમાં મહાત્માજી તેમના સુદર્શન ચક્રરૂપી રેંટીયાવતી મધુર ગુંજારવ કરતા કરતા, પોતાનું કાર્ય અખંડ કર્યેજ જતા હતા. અવારનવાર તેમના સૈનિકો પૈકી કેટલાકને વારા ફરતી બોલાવી, કાંઈ કાંઈ શુભ વિધિ ચલાવતા હતા. એકવાર દર્શન કર્યા છતાં, પ્રજાનું હૃદય સંતોષ પામતું નહતું. અને આખો દિવસ તેમની એ પશુકુટીની આસપાસ ઓઝો, પુરૂષો તથા બાળકોની મેદની, અખંડ ચાલુજ રહેતી હતી. તેમની એ પશુકુટીની બાજુએ તૈયાર થયેલા સામીયાનામાં, તેમના સૈનિકો પોતાના રેંટીયા ઉપર પોતાનું કામ કર્યેજ જતા હતા. અને આમ આખું દ્રશ્ય પ્રજાના હૃદયને મહાત્માજીની સેવાઓનું બ્યાન આપતું પીગળાવી નાખતું હતું.

વાસણા (૪)

અમદાવાદ, તા. ૧૪ મી માચ

આજે સવારે મહાત્માજીની પાટીએ ૯ માઇલની કુચ કરી હતી. મહાત્માજી સંધીવાથી પીડાય છે, જેનું ગઇ રાતે વધુ જોસ હતું. તેઓ મુશકેલીથી ચાલે છે. ખરી વાત એ હતી કે આજ સવારની કુચ દરમ્યાન તેઓને એ છોકરાઓના ખભાનો આસરો લેવો પડ્યો હતો. પોતાના ગરીબ દેશ માટે બની શકતો શ્રમ વેઠવાનો તેઓએ ઠરાવ કરેલો હોવાથી, ઘોડા ઉપર બેસવાની કે તેઓને ઉચકીને લઇ જવાની કરવામાં આવેલી તે માગણી તેઓએ ના પાડી હતી, અને એક મિનિટ પણ આસાએસ લેવા વગર એકી તગરે તેઓએ ૯ માઇલની મંજલ કાપી હતી.

કુચનો ત્રીજો દિવસ

મહાત્માજીની ઐતિહાસિક કુચનો ત્રીજો દિવસ શુબરાતે ભારે ધમાલ સાથે ઉજવ્યો હતો.

અત્યંતે માટે મહાત્માજીની કાળજી

અમદાવાદ, તા. ૧૪ મી માચ

મહાત્માજીને વાસણા ખાતે ભારે આવકાર મળ્યો હતો. તેઓને ૩૦૦ રૂ. ની થેલી એનાયત કરવામાં આવી હતી અને ગામના પટેલે પ્રગ્નકિય ક્રોમોની વિગતો રજુ કરી હતી.

કરીના ઝોડોની છાયા હેઠળ ખાસ ઉભા કરવામાં આવેલા મંડપમાં પ્રગ્નકીય સેનાએ ઉતારો લીધો હતો. બીજાં મથકા ઉપર સેનાને કોષ્ટક મંદિર નગદીકની ધર્મશાળામાં ઉતારો આપવામાં આવેલો.

હોવાથી, મહાત્માજીને ઉપલા ખાસ મંડપની ગોઠવણુ વિચિત્ર લાગી હતી. મહાત્માજીને એવું લાગતું હતું કે તેઓ સાથ આવેલા કહેવાતા અત્યંતે ધર્મશાળામાં ઉતારો લે, તે વાસણાવાસીઓને પસંદ હશે નહિ, અને તેથી ખાસ મંડપ ઉભો કરવામાં આવ્યો હતો.

અપોરે મળેલી સભામાં મહાત્માજીએ ઉપલી શંકા જાહેર કરતાં જણાવ્યું હતું, કે ઉતારા માટેની ખાસ ગોઠવણો તેઓની સાથે અત્યંત હોવાને સખખે કરવામાં આવેલી હોવી જોઈએ.

મહાત્માજીએ લોકોને આગ્રહ કર્યો હતો, કે અરપશંતા કાઢી નાંખવી, જે એ શ્રાપ સમાન હતી.

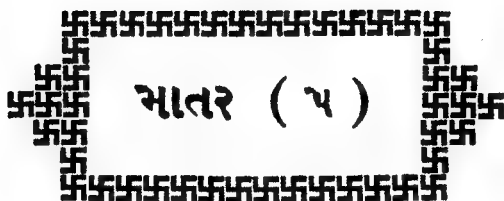
શ્રી વલ્લભભાઈ માટે જોલતાં મહાત્માજીએ જણાવ્યું હતું, કે સરદારની પારડોલી મધેની ઉમદા સેવાઓ માટે, સરકારે તેઓને ખાસ માન આપવું જોઈતું હતું. પણ તેને અહીં સરકારે તેઓને કેદ કર્યા હતા, અને તેમ કરીને ખેડુતોની સેવા બળવતાં તેઓને અટકાવ્યા હતા. એક એવો વખત આવશે કે જ્યારે સરકારને, સરદારની માફી માગવી પડશે.

મહાત્માજીએ લોકોને આગ્રહ કર્યો હતો, કે ભય છોડીને દેશના છુટાપણા માટે ભોગો આપવા તૈયાર રહેવું.

સભામાં ગામના પટેલ અને મતાદારોએ પોતાના રાજનામાઓ મહાત્માજીને સુપ્રદ કર્યા હતાં.

વાસણા ખાતે ભોજન લખને, સાંજે ૬ કલાકે પાટીએ માતર ખાતે ચાલુ મૂક્યું હતું.

રાતે ૭ કલાકે પાટી માતર ખાતે જઈ પૂગતાં, લોકોએ ખીજાઓ સાથે તેને આવકાર આપ્યો હતો.

માતર (૫)

શનિવારે નડિયાદમાં

લોકો તરફથી મહાત્માજીને બારે આવકાર મળ્યો હતો. માતરમાં મુસ્લીમોની પણ મોટી વસ્તી છે. સેનાને ધર્મશાળામાં ઉતારે આપવામાં આવ્યો હતો. સેનાને હિંદુઓ ભેગો મુસ્લીમો તરફથી પણ બારે આવકાર મળ્યો હતો.

મુખી તરફથી મહાત્માજીને પસંદ એનાયત કરવામાં આવી હતી. રાતે જંગી સભા સનમુખ મહાત્માજીએ ભાષણ આપ્યું હતું.

૧૦ માઇલનો ટપો

આવતી કાલે સવારે એકી તંગરે ૧૦ માઇલ ચાલવાનું મહાત્માજી માટે કાઠન કહેવાય.

આજે શ્રી અખાસ તખયમજી અને અમદાવાદના જાણીતા મીલમાલેકો મહાત્માજી સાથે હતા.

સાંજના છ વાગતા મહાત્માજી વાસણા સર ક્યાં જાદ, માતર તરફ કુચ કરવા નીકળી પડ્યા હતા. અને દોઢ કલાકમાં તો તેઓ માતર જઈ પહોંચ્યા હતા. ગામડાનો રસ્તો ધુળવાળો હોવાથી આખો રસ્તો ધુળના ગોટાથી ઢંકાઈ ગયો હતો. અને ગામ લોકોએ દોલ ત્રાસાં વગાડી, તેમનો બારે સત્કાર કર્યો હતો અને તેમને “મહાત્માજીની જય”ના બારે પોકારો વચ્ચે તેમના ઉતારે લઈ જવામાં આવ્યા હતા. અને ત્યાં રાત્રે તેમણે ગામલોક સમક્ષ એક જાહેર ભાષણ આપ્યું હતું.

આમ્ય પ્રજાને ગાંધીજીની હાકલ

માતર, તા. ૧૪ મી માચ.

રાત્રે ૮ વાગે સભા મળતાં, તેમાં અમદાવાદથી પણ લગભગ ૨૦૦ માણસો આવી પહોંચ્યા હતા, અને સભામાં હાજરી લગભગ ૮ થી ૧૦ હજારની હતી. મહાત્માજી સભામાં આવી પહોંચતાં તેમને બારે હાથનાં વચ્ચે વધાવી લેવામાં આવ્યા હતા. અને ત્યારબાદ તેમણે બાપણ કરતાં જણાવ્યું હતું, કે માતરમાં મારી આ પહેલી મુલાકાત નથી. જ્યારે ખેડા જિલ્લામાં ૧૮ ની સાલમાં કામ ચાલ્યું હતું, ત્યારે પણ માતર આવી ગયેલો. અને માતર તાલુકાની દુઃખી સ્થિતિનો વિચાર હતો. આજે વિદ્યાપીઠ તરફથી આ તાલુકામાં એક ટુકડી કામ કરી રહી છે, અને તાલુકાની આર્થિક સ્થિતિનો હિસાબ તપાસી રહી છે.

સ્વાગત કેનું ?

મોટી રેલ વખતે સરદાર વલ્લભભાઈએ મુખ્યત્વે કરીને ખેડા અને માતર તાલુકામાં કામ કર્યું હતું. એમ ધણો પરિચય મને થઈ ગયો છે. મારું સ્વાગત તો અત્રે અમારું પ્રયાણ થયું ત્યારથી થાય છે એમ થયું છે. આ સ્વાગત નથી, મારું કે મારા સંબંધનું. પણ એ સ્વાગત તો સત્યાગ્રહનું તથા મીઠાનાંકર સામેના યુદ્ધનું કર્યું છે અને એમ સ્વાગત કરી, તમે તમારા મનની ધગશનું પ્રદર્શન કર્યું છે. પણ તે માટે તમારે પગલું ભરવું જોઈએ. તે ભરવા તમે તૈયાર છો કે કેમ, તે તો હજી હવે જોવાનું રહ્યું.

સરદાર વલ્લભભાઈને નકામી જોલ મળી છે, તે વિષે તમારામાં ખરું દુઃખ છે કે કેમ તેનો હિસાબ પણ હવે અપાવાનો છે. નવાગામ વગેરે મળી, ચાર ગામોના મુખીઓએ રાજનામાં આપ્યાં છે. મેં તેમને સાવધાન કર્યા હતા અને જણાવ્યું હતું, કે જો કાંઈપણ દયાણુથી તમે કરતા હશો, તો હું તમારો રક્ષક થઈશ.

રાજનામાં માટે નિમંત્રણ

માતર તાલુકાનું આ ગામ મુખ્ય મથક છે. તેમાં ઠીક ઠીક કામ પણ થયેલું છે. એટલે સારી રીતે પ્રજામાં જગૃતિ અને ત્યાગશક્તિ હોવા જોઈએ. હજી કાંઈએ એવી ખબર નથી આપી, કે આ ગામના મુખી મતદારો રાજનામાં આપવા તૈયાર ના હોય, તો હું તેમને તેમ કરવા નિમંત્રણ કરું છું. જો ના આપે તો, માતરની તથા એમની પણ શરમ ગણાય. સરદાર વલ્લભભાઈ જેવાને વગર બાંકે જોલમાં નાંખે, અને માતર તાલુકાના સારા માણસો તે જોઈ રહે અને કાંઈ ન કરે તો કેવું આશ્ચર્ય ?

સત્તાનો લોભ શા માટે ?

હું તો ગામોગામ રાજનામાંની આજ્ઞા રાખું. મુખી કાંઈ પગાર માટે ઓધ્ધો સાચવી રાખે છે એવું કાંઈ નથી. મુખી ગામના પ્રતિષ્ઠિત પુરુષ હોય છે. એટલે તેને પૈસાનો લોભ હોય—સત્તાવાળાને ગળ દેવાનો હક્ક છે અને તેટલા માટે જો તે ઓધ્ધો સાચવી રાખે તો મને આશ્ચર્ય નહિ થાય. જો તેને લોકો ઉપર જીદ્દ કરવાની ઇચ્છા ન હોય, તો આ ઓધ્ધો ઉપર વળગી રહેવાનું કંઈ કારણ નથી.

જમાનો બદલાયો છે

એ તો આપણે રૂઢી પડી ગઇ છે, કે ઓઢાથી ડરીએ છીએ અને બીજાને ડરાવાય છે. પણ હવે તો લોકોમાં જેમ જેમ જાગૃતિ થશે, તેમ તેમ લોકો મુખીને દાદ પણ નથી દેવાના, આટલું સમજીને પણ શાશ્વત મુખી રાજનામું આપે. બીજી ધાસ્તી રાખવાને કાંઈ કારણ નથી !

સરકાર કેને ડરાવે છે ?

સરકાર તો તેનાથી જે ડરે છે તેનેજ ડરાવે છે. સરદાર વલ્લભભાઈ, રવિશંકર કે કુંગળીચોર મોહનલાલને સરકાર શું ડરાવી શકે ? આવી સ્ત્રીઓ પણ પડેલી છે. મીડિયેન પીટીટને કાણ ડરાવી શકે છે ? તે હાલે ત્યાં વિચરે છે. ને લોકોને ધમકાવે છે.

ખાસ કેદી બન્યા છે

વલ્લભભાઈને ત્રણ મહિનાની જેલ મળી, તેથી તેમને તો આરામ થયો છે. અત્યાર સુધી તો જેલનો રોટલો ખાતા હતા. પણ હવે તો ખાસ કેદી બન્યા છે. જે તમે ડર મૂકી દો, તો સરકાર કાંઈને ડરાવવા જવાની નથી. આ સમયે જે પૂણું સ્વરાજ જોષ્ટનું હોય તો ડર મૂકી દેવાનો છે.

બાકી હવે તમે શું કરશો તે જોવાનું છે. હું પણ મીડિયેન પીટીટથી કાંઈ સ્વરાજ્ય મળવાનું છે ? અમે ૭૦-૮૦ જણો એમ કરીને દિશા બતાવીશું, અને ગરીબોના ધરમાંથી જતા છે કરોડ રૂપિયા બચાવી શકશે. મીઠાનો ઉપયોગ વધારે તો ગરીબને છે અને તેથી તેમની ઉપર વધારે કર આવે છે. આ મીઠાની બાબતમાં તો

ધણું ધાતકીપણું અને જંગલીપણું નેવામાં આવે છે. આ બાબતમાં કરવામાં આવતી દલીલ પણ રાક્ષસી લાગે છે, કે ગરીબમાં ગરીબ માણસ જે ખાય તેની ઉપર કર લેવાવો નેપ્રત્યે.

વળી ગરીબને લુંટનાર કોણ છે? રક્ષણ કરનાર તો ઇશ્વર છે. શ્રીમંત તથા ગરીબ ઉપર સરખો હક લેવો, એ કેટલું બધું અધમ-પણું છે? તે કર કાઢવા આ દિશા અમે લીધી છે. અને તેમાં મદદ કરવી તે તમારો ધર્મ છે.

બધા બદલપુર જળે

તમારે તો મીઠું પાસે પાકે છે. અને બદલપુર પાસે ન્યાં મીઠું પાકે છે, ત્યાં તમે બધા પહોંચી વળો, અને તે માટે કામ કરવા તમારાં નામ નોંધાવો.

હોળીનો શુભ દિવસ છે

આગળ ચાલતાં મહાત્માંજીએ ગામમાં રેંટીયા ચલાવવાની તથા દારૂની બંદી દૂર કરવાની સલાહ આપતાં જણાવ્યું હતું, કે આજે તો હોળીનો દિવસ છે, અને આજે શુભ દિવસે તમે પરદેશી કાપડની હોળી કરી શકો છો.

મારી ઉમેદ છે કે તમે બધા મારા કામમાં સજ્જ થઈ જાઓ, અને તેમ કરશે તો સરદારને ત્રણ મહિના પૂરા જેલમાં રહેવાપણું પણ નહિ હોય. જે એકલો ખેડા જીલ્લો આટલું કામ કરે, તો તે પણ તુરંત તેમને છોડાવી શકે છે, અને ઇશ્વર તમને તે શક્તિ આપે એવી પ્રાર્થના છે.

અંતમાં વંદેમાતરમ્નું ગીત થયા બાદ, મિટિંગ રાતના ૮:૧૫ વાગતાં અંતમ થઈ હતી.

ડભાણુ (૬)

મહાત્માજી ડભાણુ તરફ

મહાત્માજીની સ્વારી આજ સવારે ૭ વાગે, માતરથી નીકળી ડભાણુ જવા ઉપડી હતી. અને સાડાનવના સુમારે ડભાણુ પહોંચી ગઇ હતી. તેમના સત્કાર માટે ગામલોક રસ્તાની બંને બાજુએ લાંબી હારોમાં એક કલાક અગાઉથી ગોઠવાઇ ગયા હતા. અને મહાત્માજી આવી પહોંચતાં, તેમનો બારે સત્કાર કરી ગામમાં લઇ ગયા હતા.

નડિયાદ (૭)

સાબરમતીના સંતને, નડિયાદનો ભવ્ય સત્કાર

નડિયાદ, તા. ૧૫ મી માચ.

સાબરમતીના સંતના દર્શન કરવા આખું નડિયાદ ગામ, કીડીઓની માફક ઉભરાઇ ગયું હતું. અને ડભાણુથી લગભગ બે માઇલની લાંબી હારો, બંને બાજુએ મહાત્માજીનાં દર્શન કરવાને, કલાક અગાઉથી આતુરતાથી રાહ જોઇ રહી હતી. રસ્તો રેતાળ હોવાથી, આખે રસ્તે માનવીઓની અપૂર્વ મેદનીના અવરજવરથી આખું વાતાવરણ ધુળથી ઢંકાઇ ગયું હતું, અને આખે રસ્તે મહાત્માજીની જયના ધ્વની ચાલુજ રહ્યા હતા. મહાત્માજી નડિયાદમાં આવી પહોંચતાં તેમને નીરખવા કેટલાક તો બારી બટારીઓએ પણ ચઢ્યા હતા, અને મહાત્માજીનું

એકવાર દર્શન કર્યા છતાં, લોકોની આતુરતા તેમનાં દર્શન વારંવાર કરવાને તલસીજ રહી હતી.

જાણે કે મહાત્માજીની આ છેલ્લી મુલાકાત ના હોય તેમ મહાત્માજીનાં અનેકવાર દર્શન કરનારા અમદાવાદીઓ પણ, હજારોની સંખ્યામાં નડિયાદ ખાતે આવી પહોંચ્યા હતા. સવારની તથા બપોરની એમ બન્ને દ્રેનો અમદાવાદીઓથી ચિકાર ભરાઇ ગઇ હતી. કેટલાક તો દૂર દૂરથી ખાસ ખાનગી મોટરો લઇને પણ આવી પહોંચ્યા હતા.

અમદાવાદના શ્રીમંતો

આ લડતમાં અમદાવાદના કેટલાક મીલ માલિકો પણ, ઉત્સાહ-પૂર્વક ભાગ લઇ રહ્યા છે. અને અવારનવાર તેમની મોટરો માત્ર તથા ડોલાણુ વગેરે રથોએ આવ્યા જ કરતી હતી. આજે સવારે અમદાવાદના જાણીતા મીલમાલિક શેઠ કરતુરભાઇ લાલભાઇ પણ આવી પહોંચ્યા હતા. અને મહાત્માજીએ તેમની સાથે લંબાણુ વાતચીત કરી હતી.

નડિયાદમાં ગંજવર સભા

મહાત્માજીનું સરખસ નડિયાદમાં દાખલ થવા બાદ, તેમને સંતરામ મહાદેવ ખાતે ઉતારો આપવામાં આવનાર હોવાથી, ત્યાં લઇ જવામાં આવ્યા હતા. અને તે સમયે લગભગ લાખ સવા લાખ મનુષ્યોની ગંજવર મેદની જામી હતી. નડિયાદના ઇતિહાસમાં આવો સમય આ પહેલી વારનોજ હતો.

માનવ દેવ પ્રવચન કરે છે

આખું મંદિર એટલું ચિકાર થઇ ગયું હતું, કે છેવટે મહાત્માજીને પોતાનું લાપણુ મંદિરના ઇન્જામાંથી કરવું પડ્યું હતું. અને

નીચે જમીનપરથી બધાએ તેનું સંપૂર્ણ શાંતિથી શ્રવણ કર્યું હતું. સ્ત્રીઓની બેઠક મંદિરના અગાસીના ભાગમાં રાખવામાં આવી હતી. અને મહાત્માજી બાપણ કરતા હતા, તે સમયનો દેખાવ જણે કે કોઈ દેવી પુરુષ વિમાનમાં બેઠા બેઠા કોઈ સદેશ પાઠવતો ના હોય, એવું દ્રશ્ય જણાતું હતું, મહાત્માજીનું આખું બાપણ હૃદયસ્પર્શી અને હાજર રહેલાઓના રૂઆં ઉભા કરતું હતું.

મહાત્માજીનું બાપણ

તમે બધા બાપણો અને બહેનો શાંત થઈ જાઓ, તો મારો અવાજ બધે પહોંચી શકશે. અને મારો નીચે નહિ આવવાનો હેતુ પણ એજ છે, કે મારો અવાજ જો હું ઉપર હોઉં, તો વધારેમાં વધારે સાંભળી શકાય.

આવી સલા જોઈ નથી

હું નડિયાદમાં ધણી વાર આવ્યો છું, અને બાપણો આપ્યાં છે. પણ આવડી ગંજવર મેદની મેં કદાપી જોઈ નથી.

હિંદુસ્તાન શું માગે છે?

અત્યારે આખું હિન્દુ શું માગે છે? આપણે આજે ગુલામીની સાંકળમાં પીસાઈ ગયા છીએ, પણ થોડું ચેતન છે તેથી આ બીડ અસહ્ય થઈ પડી છે. અને તેથી તેમાંથી છુટા થવા માગીએ છીએ.

હું એટલો બધો મુખ નથી કે કહી શકું, કે તમે આટલા બધા મારી ખાતર, કે મારા ૮૦ સાથીઓની ખાતર આવ્યો છો. તમે

આવ્યા છો, પૃથ્વી સ્વરાજ્યની ખાતર. અને તેને અંગે મારી સાથેના માણસો પ્રતિજ્ઞા લઇને નીકળ્યા છે, તેને આશીર્વાદ દેવા આવ્યા છો અને તે મને પ્રિય છે. પણ તેથી હું કુલાઇ નથી જતો, કે અમારામાં એટલી બધી શક્તિ છે, કે, આ બધા માણસો અત્રે આવ્યા છે,

મારા સંઘની શક્તિ અશક્તિ કેટલી છે તેની તમને ખબર નહિ હોય. તેની કેટલી શક્તિ છે તેની મને તો ખબર છે. જ્યારે અમે જલાલપુર તાલુકા સુધી પહોંચીએ, જે સરકાર પહોંચવા દે તો. અને જે બધું દુઃખ નાખે તે સહન કર્યેજ જઈએ, તોજ અમારા સંઘમાં કંઈ શક્તિ હતી એમ કહેવાશે. જ્યાં સુધી અમારું કામ પૂરું થાય નહિ, ત્યાં સુધી ઘેર જવાનું કંઈ કહી શકાય પણ નહિ. તમારો આશીર્વાદ એ અમને મોટી શક્તિ આપનારી વસ્તુ છે. અમદાવાદથી અહિં આવ્યો ત્યાં સુધી મને અને મારા સાથીઓને ધણાના આશીર્વાદ મળ્યાં છે. જે હું કહું કે આશીર્વાદનું પૂર આવ્યું છે, તો તેમાં કંઈ અતિશયોક્તિ નથી. અને તેનાં તમે બધા સાક્ષી છો. તમારી શાંતિ પણ તેને સાક્ષી પૂરે છે, પણ તમારા આ આશીર્વાદ શુષ્ક હોવા ન જોઈએ. તમે અર્ધા કાકમાં જશો તેથી મારો, તમારો કે હિંદુસ્થાનનો શુક્રાર વળવાનો નથી.

સરદાર વલ્લભભાઈ જેણે ખેડા જિલ્લામાં આટલું બધું કામ કર્યું, જેણે રેલસંકટ સમયે ધણાને જીવતદાન આપ્યું, અને હજારોને બચાવ્યા, એ વલ્લભભાઈ જેલમાં ગયા. ખેડા જિલ્લામાં તો મેં પણ કંઈ કર્યું છે, એટલે તેની ફરજ તો ત્રેવડી છે.

વલ્લભભાઈને કેદ કર્યાં તે તમનેજ કેદ કર્યાં છે. તમને ખેડામાં કેદ કર્યાં તે ખેડાને કેદ કર્યું છે એજ અર્થ થાય. તેઓ કેદમાં ગયા

તેમાં તેમને તો માન મળ્યું છે. પણ તમારું તો અપમાન થયું છે. વલ્લભભાઈમાં તો તોફાન સમાવવાની શક્તિ હતી, અને તેનું તો સરકારે પણ પ્રદર્શન કયું હતું. છતાં તેને પકડ્યા. આ અપમાનનો બદલો તમે શી રીતે આપી શકો? પૂણું સ્વરાજ્ય લઈનેજ. અને તે તમે શી રીતે લઈ શકો? જેમ હું જાઉં છું તેમ આ તો ચોકખો ત્રિરાશીનો મેળ છે.

મેં તમારા જીલ્લામાં કામ કયું છે, એટલે તમને કહેવાને પાત્ર છું. તમે પણ તમારા અપમાનનો બદલો જેમ વાસણા, મહેરેજ, કતરપુરા વગેરે ગામેના મુખી અને મતાદારોએ રાજનામાં આપ્યા છે, તેમ અહિંના ખેડા જિલ્લાના મુખીઓ અને મતાદારો દરેક રાજનામાં આપી દે એમ ઇચ્છું.

શું બન્યું છે?

હું તો સરકારી નોકરી પણ બધા ના કરે એમ ઇચ્છું. સરકારી નોકરીમાં એટલું બધું શું બન્યું છે? તે નોકરીથી જીલમ કરવાની શક્તિ મળે છે. તેમાં કમાણી પણ શું છે? પ્રમાણિક માણસ આફ-બળથી હજારો રૂપિયા મેળવી શકે છે. વળી નોકરી પણ કેટલા માણસો પામી શકે છે? સરકારી નોકરી એ એવી ગંદી વસ્તુ છે કે આપણે હાથે પાપ-જીલમ કરાવે છે. સરકારી નોકરીવાળાથી કેટલીકવાર સેવા થઈ જાય છે, પણ એ તો તેનું હાડ હિન્દુસ્થાની છે તેથી.

અત્રે મને બબર મળે છે કે અહિંના મુખીએ પણ રાજનામું આપ્યું છે. (તાળીઓ) પણ એથી શું? નડિઆદ એતો ગોવર-ધનરામનું, મણિલાલ નલુભાઈનું, સાક્ષરોનું નગર. વિદ્વાન માણસોના

વારસો શું કરશે ? એ સાક્ષરોના નગરના વિદ્યાર્થીઓ શું કરશે ?
 બહેનો શું કરશે ? માતાઓ શું કરશે ? આ બધાનો જવાબ તમારે
 આપવાનો છે.

તમારે બધાએ સ્વયંસેવક બની જવાનું છે. જ્યારે હું જેલમાં
 પહોંચું, અથવા તો મહાસભા તરફથી હુકમ મળે કે તરત તમે જેલમાં
 જવા તૈયાર થાઓ, ત્યારે હું સમજું કે નડિયાદે કાંઈ કયું" તો ખરું.
 નડિયાદના આંકડા મને મળ્યા છે. નડિયાદમાં ખાદીનો ઉપાડ છે
 પણ તેથી મને સંતોષ નથી. અહિં આવેલી બહેનો અને પુરુષો
 વીલાયતી કપડાં પહેરે, ત્યાંસુધી સંતોષ ના વળે. જે સ્વતંત્રતાની
 ધગશ હોય, તો તે બહેનો અને બાપ્તઓ તે કાપડને બાળી નાખે,
 બાળકો અને બાળાઓ તકલી કાંતતી થઈ જાય, તો પણ લાખે
 અબજ વાર સુતર તમે હમેશાં પેદા કરી શકો.

નડિયાદની વસ્તી ૩૧ હજારની છે અને તમે કાપડ પાછળ ત્રણ
 લાખ દસ હજાર રૂપિયા ખર્ચો છો. આ પૈસા બહાર જવાને બદલે
 જે દરેકના ઘરમાં રહી જાય, તો કેવું સારું થાય ? તો તો કુદરતના
 સુંદરમાં સુંદર કાચલાનું પાલન કયું" કહેવાય.

ગોવરધનરામના અને મણિલાલ નલુભાઈના વારસોને આ મારો
 સીધો હિસાબ છે. જે તે તેમ નહિ કરે, તો નડિયાદની લાજ જાય
 છે. નડિયાદ તો ગુજરાતનું નાક છે, અને તે આટલું કરી ના શકે
 તો શું કરશે ? મારી ઉમેદ છે કે ઇશ્વર તમને તે શક્તિ આપે.

ત્યાર બાદ ખાસ માગણીથી મી० નરીમાને પણ હુંકે વિવેચન
 કયું" હતું અને યુવકોને આ યુદ્ધમાં મોટી સંખ્યામાં ઉતરી પડવા

જલામણ કરી હતી જીલ્લામાંથી મુખીઓ તથા મતાદારો દિવસે દિવસે રાજનામાં આપતા જાય છે અને ખુદ નડિયાદમાંથી સ્વયંસેવક તરીકે આજ સુધીમાં ૨૦૦ નામો તો નોંધાઇ પણ ચુક્યા છે.

નડિયાદથી વિદાય.

નડિયાદ, તા. ૧૬ મી માચ.

મહાત્મા ગાંધીજી આજે સવારે ૬ વાગે પ્રાર્થના પછી નડિયાદથી ઉપડ્યા હતા. ઉપડતાં પહેલાં તેમણે જણાવ્યું કે સ્વયંસેવકો દર સોમવારે, જે મારો મૌનનો દિવસ છે, તે દિવસે આસાએશ લેશે. આજે સવારે પણ સંખ્યાબંધ સ્ત્રી પુરુષો, મહાત્માજીની વિદાય વખતે હાજર હતા.

ઝોરીયાવીમાં ગાંધીજીનો અપૂર્વ સત્કાર

ઝોરીયાવી, તા. ૧૬ મી માચ

મહાત્મા ગાંધીજી આજે સવારે ઝોરીયાવી જઈ પહોંચતાં, ગામ લોકે તેમનો અપૂર્વ સત્કાર કર્યો હતો. અને આખો દિવસ તેમનાં દર્શન માટે માનવમેદની ચાલુજ રહી હતી. લોકોનો ઉત્સાહ અનહદ હતો, અને મોટરોની અવરજવર, આખો દિવસ ચાલુજ રહી હતી.

અપોરના ત્રણ વાગે કાર્યક્રમ મુજબ મહાત્માજીનું ભાષણ થનાર હોવાથી, તે માટે ગામલોક લગભગ એક કલાક અગાઉ એકઠા થઈ ગયા હતા. અને વિવિધ પ્રકારનાં લોકમાં ઉત્સાહ પ્રેરનારાં ગીતો લોકને અવકાશવામાં આવ્યા હતાં. અને તેથી સભાનું આયુ વાતાવરણ શાંત અને ગંભીર બની ગયું હતું. તેમાં એક હૃદયસ્પર્શી ગીત નીચે મુજબ હતું, અને તેને ગામલોકોએ ઉત્સાહપૂર્વક ઝીલ્યું હતું:-

રૂડો ગાંધીડો

ગાંધી તોરા રાજમાં ધોળી ટોપીરો બેર, રૂડો ગાંધીડો.

કપાસ પીલી, રૂને પીંછ,

પુણી બનાવશું આજેજી.

એ પુણી કાંતી, સુતર વણીયા,
 ખાદી એડીશું આજેજ, ગાંધી તોરા-
 વીલાયતી કાપડ બુખે મરે,
 વાપરવું એ શોભે નહિ,
 બુખે મરીને શુભામ ખનીને,
 જંજીર જકડાશે નહિ,
 મરદો જેવા મરદો થઇને,
 શુભામી તમને શોભે નહિ,
 ગાંધી તોરા રાજમાં, ગરીબ કરે છે જુદા. રૂડા ગાંધીડો.
 ઉપરનું ગીત ગવાયું હતું અને તે સાંભળતાં કાંઈ કાંઈ પ્રેરણાઓ
 ઉભી કરતી હતી.

દેશની દુદ્દશા

બીજું પણ એક આવુંજ સુંદર ગીત, જે ગામ લોકોએ ઉપા-
 કર્તા, દેશની દુદ્દશાનો આખેહુખ ચીતાર રજુ કરતું હતું. તે ગીત
 ગવડાવવામાં આવ્યું હતું અને તે નીચે મુજબ હતું:-

ટોપીવાળાને શીદ મોકલ્યો

રઘુવીર ટોપીવાળાને શીદ મોકલ્યો.

હારે તારા રજપુત બાપા ભાગી ગયા;

હારે એનાં ખાંડા તણાતા ભય રે—રઘુવીર.

હારે તારા વાણીયા વેપારી ભાગી ગયા;

હારે એના લેખાં ગણાતાં ભયરે—રઘુવીર.

હારે ઢેડું વણકરીયા ભાગી ગયા;

હારે ભેની સાળો તણાતી ભયરે—રઘુવીર.

હારે તારો કણુખી લાખેરો ભાગી ગયો;
 હારે એની ધુસરી તણાતી ભયરે—રઘુવીર.
 તારા બ્રાહ્મણ બેશીડા ભાગી ગયા,
 હારે એના ટીપણું તણાતાં ભયરે—રઘુવીર.

આ ઉપરાંત બીજા પણ કેટલાંક હૃદયરપશી' ગીતો એક કલાક સુધી સભામાં ગવડાવવામાં આવ્યા હતાં. અને તે દ્રશ્ય અવણુનીય થઈ પડ્યું હતું. મહાત્માજીની બેઠક એક મહાન વૃક્ષ નીચે ગોઠવવામાં આવી હતી, અને આતાઓ સાર એક સામીયાનો ગોઠવવામાં આવ્યો હતો. બરાબર ત્રણ વાગતાં મહાત્માજી સભામાં આવી પહોંચતાં લોકોએ તેમને હૃષ્પૂર્વક વધાવી લીધા હતા, અને સભાનું કામ “રઘુપતી રાધવ રાજરામ”ની ધુનથી શરૂ થયું હતું. અને તે પૂરું થયા બાદ, સંગીતાચાર્ય શ્રી. ખરેએ “પ્રાણ ભય અર વચન ન ભય”નું ગીત, રિવાજ મુજબ ગાયું હતું.

હવે જોવાનું કાંઈ નથી રહ્યું

આ સભામાં એક નોંધવા જેવો પ્રસંગ બન્યો હતો. જેવા મહાત્માજી સભામાં આવી પહોંચ્યા, કે તુરત એક વૃદ્ધ ડોશી તેમની પાસે આવીને ઉભી રહી હતી અને બંને આંખો ઉપર હાથ રાખી મહાત્માજીનું નિરિક્ષણ કરતાં તેણે મહાત્માજીને બણાવ્યું હતું કે મારાથી દૂરથી દર્શન થતાં નથી એટલે આવી છું. મહાત્માજીએ તેનો તુરત જવાબ આપતાં બણાવ્યું હતું કે “કાંઈ હરકત નહિ. હવે જેવા જેવું કાંઈ રહેલુંજ નથી !”

મહાત્માજીનું ભાષણ

આદ્ય મહાત્માજીએ પોતાનું ભાષણ શરૂ કરતાં જણાવ્યું હતું, કે હું જેવો અહિં આવ્યો, કે તરત મારા હાથમાં એક મુખીનું રાજનામું આપવામાં આવ્યું છે. અને તેનું કારણ સરદાર વલ્લભાઈ તરફ અન્યાયી રીતે વતન ચલાવી, કેદ કરવામાં આવ્યા છે તે છે. જુમેલના ત્રણ મતાદારોએ પણ રાજનામાં આપેલાં છે અને તેમને બધાને હું મુખારકબાદી આપું છું. મને અહિં ગામ તરફથી રૂ. ૧૦૧ આપવામાં આવ્યા છે, તેનો પણ આભાર માનું છું. પણ જેમ બીજા જગ્યાએ કહ્યું હતું, તેમ અત્રે ફરીથી કહીશ, કે એટલેથી કાંઈ આ લડત પતવાની નથી. તમોએ રાજનામાં આપ્યાં તે પ્રતિજ્ઞા ઉપર કાયમજ રહેશે એવી મારી ઉમેદ છે.

આ શાંતિની લડતમાં બળાત્કારને ક્યાંએ સ્થાન નથી, આપણે વાપરવાનો બળાત્કાર અંગ્રેજ ઉપર કે આપણા કોઈ ભાઈ ઉપર. આપણું કહ્યું કોઈ ના કરે તે માટે દેશ કરવો ન જોઈએ. એમ દુઃખ દેવાથી આપણું કામ પતી નથી શકવાનું. ૨૧-૨૨ ની સાલમાં ચચેલી ભૂલ નથી કરવાની. ચારીચોરા જેવું હવે ના થાય ! બળાત્કારે પુણ્ય કરાવવા આવ્યો, તેમાં કોઈને સ્વાદ ના મળ્યો ! અને આ વખતે પણ નથી મળવાનો. હું ફરીથી કહેવા ઇચ્છું છું, કે જેમણે બળાત્કારે કે શરમને વશ થઈ રાજનામાં આપ્યાં હોય, તેઓ કહી દે. હું તેમનું રાજનામું પ્રકટ થવા નહિ દઉં.

લડત ઝપાટામાં આટોપવી છે

મારો ધરદો આ લડત ઝપાટામાં આટોપવાનો છે. તે ક્યારે પૂરી થશે તે તો ધધરના હાથમાં છે. અને થોડું થોડું તમારા હાથમાં છે. જો આપણાં દુઃખ બધાને સરખે ભાગે વહેંચાઈ જાય, અને તમે

બધા મારી સાથે એકમત થઈ જાયો તો બધું ઝટ પતી જાય. ૩૦ કરોડને જ્ઞાન આવે કે અમને દુખાવવામાં આવે છે, ત્યારે એક લાખ દુખાવનાર કોણ હોઈ શકે ?

પણ આપણે ધણા સ્વાથી* કે બીકણુ થઈ ગયા છીએ. કે રા. ૧૦૦૦ કે ૧૫૦૦ નો પગાર મેળવનાર સરકારી નોકર કે જેને બીજે કાંઈ ન મળી શકે, તેઓથી તથા જેઓ ડરી ગયા છે તેમનાથીજ આ રાજ્યતંત્ર ચાલી રહ્યું છે.

મહાત્માજીએ આગળ ચાલતાં, ખાદી વાપરવા માટે ખાસ આગ્રહ કર્યો હતો. અને જણાવ્યું હતું કે મીઠાનો કર ન આપીને, જેલમાં જઈએ તેમાં કાષ્ટપણુ પ્રકારે નીતિનો ભંગ નથી. તેમાં બહાદુરી છે એમ પણ નથી. એમ કરીને આપણી સામે જે હડહડતા અન્યાયો છે, તે પ્રગળે તથા દુનિયાને સમજવવા માગીએ છીએ. આવા આ સંસ્તનતના ધણાએ અન્યાય છે !

બોરીઆવી એ તો વલ્લભાઈનો જીવો. તેને કેદમાં લઈ ગયા, તેનો અર્થ એ કે પૂણું સ્વરાજ્યને કેદમાં લઈ ગયા. સરદાર ત્રણ મહિને તો છુટે, પણ એક મહિનામાં છોડાવીએ, ત્યારે આપણી શક્તિનો ખરો ઉપયોગ કર્યો કહેવાય.

અંતમાં તેમણે વધુ વિવેચન પછી જણાવ્યું હતું કે, મને પૈસા તો ધણા મળે છે. પણ પૈસાથી સ્વરાજ્ય નથી મળવાનું. તેથી મળતું હોત, તો ક્યારનુંએ લઈ લીધું હોત. એમ તો હું જાતે છું તો વાણીઓજને ? એ સ્વરાજ્ય તો આપણા લોહીથી મળવાનું છે. ચામડીમાંથી લોહી કાઢીને, નખની કલમ કરવાની છે, અને તેને સહી કરવાની છે.

તેમણે થોડું વિવેચન કર્યા બાદ, મિટિંગનું કાર્ય ખતમ થયું હતું.

આણુંદ (૬)

ખેડા જલ્લો ઉઠ્યા પછી હિંદને ઉઠતાં શી વાર ?

આ તો આખરી ફેંસણે થવાનો છે

ચરોતરના પાટીદારોને ગાંધીજીની અપીલ

‘પંડસા નહિં પણ લોહીની કુરબાની જોઈએ’

આણુંદ, તા. ૧૬ મી માચ.

સાખરમતીના સંતના દર્શન માટે આજે આખું આણુંદ ગામ કીડીઓની માફક ઉભરાઈ ગયું હતું. તેનાં દર્શન કરવા આજુબાજુના ગામોમાંથી સંખ્યાબંધ લોકો ઉતરી પડ્યા હતા. મહાત્માજી બોરી-આવીથી નીકળી રાતના ૮ વાગે આણુંદ આવી પહોંચતાં, કાર્યક્રમ મુજબ ચરોતર એન્જયુકેશન સોસાયટીવાળા મકાનનાં યોગાનમાં, તેમણે ખાસ બાપણ રાખવામાં આવ્યું હતું. જે સમયે ૭-૮ હજાર માણસોની ગંજવર મેદની જમી હતી. સભાનું કામ ઘણુંજ વ્યવસ્થિત રાખવામાં આવ્યું હતું, અને મહાત્માજીની બેઠક એક ઉંચા સિંહાસન

પર રાખવામાં આવી હતી. અને તેથી તેમનો અત્યાજ બધાંથી સંભળાય તેમ હતો.

મહાત્માજી આવી પહોંચતાં તેમનો સલાજનોએ “મહાત્માજી જય”ના પોકાર વચ્ચે અપૂર્વ સત્કાર કર્યો હતો. અને સંગીતાચાર્ય શ્રી ખરેએ “રઘુપતી રાઘવ રાજરામ”ની ધુનથી સલાનું કામ શરૂ કર્યું હતું. ત્યારબાદ તેમણે “હરિનો માર્ગ છે શુરાનો, નહિ કાયરનું કામ જોને” નું ગીત યુદ્ધ અવાજે ગાઇ, સલામાં ગંભીર વાતાવરણ પેદા કર્યું હતું.

બાદ મહાત્માજીને કરમસદ તરફથી રૂ. ૧૩૭, કરમસદના શ્રી. સોમાબાઇ તરફથી રૂ. ૧૦૦, સારસા ગામ તરફથી રૂ. ૫૧, ખંભાતના ભાઇઓ તરફથી રૂ. ૫૫, આણંદના અનાજના વેપારીઓ તરફથી રૂ. ૨૦૧ આપવામાં આવ્યા હતા.

મહાત્માજી-અનાજના વેપારીઓ પાસેથી તો આવ્યા, હવે સોનાના વેપારીઓ શું આપે છે? ગામમાં સોનાના વેપારીઓ તો છે ને?

મહાત્માજીનું ભાષણ

બાદ મહાત્માજીએ ભાષણ કરતાં જણાવ્યું હતું, કે આણંદે અમારું જે સ્વાગત કર્યું છે, તે માટે તમોને હાદીક ધન્યવાદ આપું છું. ખીજે ઠેકાણે હું “હાદીક” વિશેષણનો ઉપયોગ નથી કરતો, પણ તમે, અહિં એવો સુંદર બંદોબસ્ત કર્યો છે, કે મારે કાંઈપણ ધુળની લાણી લેવી પડી નથી. અમદાવાદથી જાપડ્યા, ત્યારે ઠીક ઠીક ધુળના અખીલ યુક્તલ ઉડ્યા હતા. પણ તે તો હોળીના પહેલાંના દિવસો હતા. નડિયાદે પણ તેની લાણી આપી હતી, છતાં તેનેએ ધન્યવાદ આપ્યા હતા. પણ તમે નડિયાદ પાસેથી શીખી લીધું, અને

અહિ નરસિંહભાઈ દોડ્યા, અને મને ધુળમાંથી બચાવ્યો. છતાં અમે નીકળ્યા તે કાંઈ ધુળથી બચવા ઝોઝાજ નીકળ્યા હતા ! અમને ખબર તો હતીજ, કે અમારે ધુળમાંથી તેમજ કઠિન રણમાંથી પસાર થવું પડશે.

મરવાનું સદ્ભાગ્ય હશે તો-

પંડિતજીએ હમણાં ગાયું કે “ પંથપાવકની જ્વાળા દેખી પાછા લાગે જોને ” સત્યાગ્રહીઓનો પંથ એ પ્રેમ પંથ છે. સખી હૃદયના દુઃસ્મનને પણ પ્રેમને માર્ગે જીતી લેવો એ તેનો ધર્મ છે. જો એ પ્રેમની ખરી જ્વાળા ના હોય તો કાંઈ ના થાય. કાયદાના સવિનય લાંગની પાછળ પ્રેમજ નીસરી રહ્યા છે, અને તેનું કેમ દર્શન કરી શકાય ? પ્રીતમદાસને અનુભવ થયોજ હશે, અને તેથીજ તેણે ગાયું હશે. સામાન્ય રીતે એમજ લાગે કે દુઃસ્મનની સામે પ્રેમની જ્વાળા કેમ લાગી શકે ? આ માર્ગે જાણે કોઈને કઠિન લાગતો હોય, પણ તેની પાછળ શિતળતાજ રહેલી છે. પણ તે કેમ સિદ્ધ કરી શકાય ? મારી સાથેનો કાફલો નાટકી નથી. થોડા દિવસનો એ કાંઈ ચટકા નથી. તે તો મરીનેજ પોતાની પ્રતિષ્ઠા સિદ્ધ કરી બતાવશે. જીવવાનું હશે તોએ રાજ્યકર્તાની પાસે એ લુલ કણુલ કરાવશે જ, કે સત્યાગ્રહીઓ સત્યના ઉપાશક હતા, અહિંસાના ઉપાશક હતા, મરવાનું સદ્ભાગ્ય થશે તો તે સિદ્ધજ થવાનું છે.

અમારામાંનો એકપણ કહી શકતો નથી, કે તેનામાં સત્યાગ્રહી તરીકે મરવાની શક્તિ છે નહિ. કોષમાં બળીને મરી જાય એ મૃત્યુ સત્યાગ્રહીનું ના હોય. તે તો મરતી વખતે પણ-પોતાની ઉપર ધા પડતા હોય, તોએ-મનમાં કોષ ના લાવે પણ પ્રેમજ હોય, અને પ્રભુને

મરતાં મરતાં પણ પ્રાર્થના કરે, કે ભગવાન ! મારનારાનું પણ ભલું કરજે. ત્યારે હું એમ કહું કે તેની પ્રતિષ્ઠા સાચી પડી. મારા વિષે તો કાંઈ ખાત્રી આપી શકતો જ નથી. મરતી વખતે અશ્વાન્તિને કીધે દેશ હોય તો તે મૃત્યુ પણ નકામું છે, તેથી હિંદને ફાયદો થવાનો નથી.

અહિં તો નરસિંહભાઈની માટી છે. ખેડા જીલ્લો એટલે પાટી-દારોનો જીલ્લો ! સરદાર વલ્લભભાઈનો જીલ્લો ! ખેડા જીલ્લો એટલે મોતીભાઈ અમીન. ખેડા જીલ્લો એટલે ચરોતર એન્જીયુકેશન સોસાયટીમાંના સ્વયંસેવકો, તેમની પાસે જો હિંદગાર ન કાઢું. તો ક્યાં કાઢું ? તે તો સહેજે નીકળે. તેનું બીજું પણ કારણ છે, તેની પાસેથી મેં વધારે લાલચ રાખી છે.

હું પૈસા માટે નથી આવ્યો. આ લડત પૈસાની નથી. પાંચ સાત હજારની રકમ હોય તો બસ છે, અને પૈસા તો મને જોઈએ તેટલા મળે. દોરાના વેપારીઓના સંઘે આજ રૂ. ૨૫૦૦ આપ્યા, ડાયમંડ ઇન્સોસીએશને રૂ. ૨૦૦૦ આપ્યા. પરચુરણ તો મળતાજ રહ્યા છે. જરા માંગણી કરે તો ગુજરાત અને હિંદ મને પૈસાનો વરસાદ વરસાવે તેમ છે. અને તેની નીચે તો હું દયાઈ જાઉં. હું તો તમારી પાસે મોટી બીક્ષા માંગવા આવ્યો છું. પંડિતજીને મેં “હરિનો માગ” છે શુરાનો” તું ગીત ગાવા કહ્યું ન હતું. તે તો મનમાં આવે તે ગાય છે. માત્ર નવા ગ્રામમાં મેં તેમને કહેલું, કે “પ્રાણુ જય અરૂ વચન ન જાણ” તું ગીત ગાઓ. કારણ કે ત્યાં મુખી પટેલોએ રાજનામાં આપ્યાં હતાં, અને તેમને યાદ કરાવવા માગતો હતો, કે વચન પાછું ના ફરે. મને લાગ્યું કે જો વચન

ખોટું હશે, તો ખેડા જીલ્લાનું નાક કાપી લેવાના છે. અને તેથી મને યુધ્ધ કે જો તેમના હૃદયમાં રામ વસતા હોય, તો તેમને સમજાવું.

વિદ્યાપીઠના પૈસા વસુલ છે

પંડિતજીએ અત્યારે તો સહેજે ગાયું. તમે તો રહ્યા પાટીદાર મીઠાના સમુદ્રમાં રહેનારા. મીઠું પોતાની મિઠાસ છોડે તો ક્યાં જાય ? મીઠાનું નામ ખાઈ છે તે ખોટું છે. જે મિઠાસ મીઠામાંથી મળે, તે જોળ કે સાકરથી નથી મળવાની. મળ્યું ખાઈએ તો કમજો પણ થાય. જે આજુબ પોતાની મિઠાસ છોડી દે, એટલે કે જે તે મિઠાસ પાટીદારોમાં જોવામાં ના આવે તો ક્યાં આવે ? હું કહું છું કે ખેડા જીલ્લાના વિદ્યાર્થીઓ શું કરવાના છે ? ચોપડી સાચવી રાખશે કે વિદ્યાનો માર્ગ મહણ કરશે ? હું માનું છું કે વિદ્યાપીઠ પાછળ જે પૈસા ખરચાયા છે, તે મારા વિચાર પ્રમાણે. તો બ્યાજ સુધ્ધા વસુલ થઈ ગયા છે. તેણે ચોપડા તો સફેલી લીધા છે. “સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે” તો મંત્ર સિદ્ધ કરી બતાવ્યો છે. સોળમાં વર્ષમાં દાખલ થયેલાં બધાએ સમગ્ર બલિદાન કયું છે, અને નીકળી જવાનો ઠરાવ કર્યો છે. તેમની પાસેથી તેથી વધારે શી આશા રાખી શકાય, અને તેનાથી બીજી ક્યા પ્રકારની કેળવણી હોય ? તેની પાછળ ખરચાયેલા પૈસા પાત્રે દાન હતું, એમ પણ તેમણે સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે.

હાવો સિદ્ધ કરો

હવે તમે શું કરશો ? તમારી સાથે તો આજે આખું ગુજરાત હિંદ માટે પદાર્થપાઠ મૂકી શકાશે. લડત બલે લાંબાય. જે ખેડાના વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષકો ખોટા નીવડે, મોતીલાલનાં મોતી ખોટાં પડે

અને નરસિંહભાઈ પણ એવા નીવડે, તો કાંઈ ના થાય. લડત જરૂર આપ્ય. તમારા વિષે મારી પાસે જે દાવો છે—જે દાવો વલ્લભભાઈએ કરેલો છે અને સિદ્ધ કર્યો છે તે દાવો અત્યારે પુરવાર કરી આપો. જીલ્લામાંના ધારાળા—હું ધારાળા નહિ કહું. રજપુતને પણ જે તમારા પાટીદારોનો સ્પર્શ થાય તો તો ધણું થાય. તમે પારસ રૂપે થશો તો તેઓ તો કંચનવણી થઈ જવાના છે. એકા જીલ્લા બરાબર ઉઠ્યો તો પછી હિંદને ઉઠતા શી વાર છે ? પહેલાંની માફક હું તમને નથી કહેતો. એટલુંજ કહું છું, કે લડત ચાલે ત્યાંસુધી વિદ્યા સંકેલો, દેશબંધુ ૨૧ ની સાલમાં મને કહેતા હતા કે વિદ્યાથીઓને પાંચ વર્ષ પછી કહેજો. પણ આજ તો દશ વર્ષ થયાં.

આજે શુભ ચોઘડીયું છે

તમે વ્યક્તિગત સવિનય ભંગ કરો, કે ગમે તે રીતે કરો. કાશ્મીરથી કુમારીકા સુધી કરો. હું તો કરવાનો છું અને લોકો કરશે. પહેલા હું તેમ કરવા ના કહેતો હતો. તે ખલ્લાના અફરો હતા. પણ આજે તે કહે છે કે આજ શુભ ચોઘડીયું છે. જે તે વખતે તમે નહિ કરો, તો તે તક આવવાની નથી. તે સમયે કયો વિદ્યાથી વિચાર કરે કે હું વિદ્યા સંધરી રાખવાનો છું ? અત્યારે બણ્યા કરે તે શોભવાનું નથી, વેપારીઓ વેપાર કરે તે શોભવાનું નથી. હિંદ પાસે વ્યાપક સત્યાગ્રહ કરાવવો હોય, તો એકજ ધંધો છે. તે એ કે ધંધો છોડી દો, અને કામ આગળ ચલાવો. ખાવાનું તો ભગવાન આપવાનો છે. જે આખું હિંદ જગી ઉઠે અને સવિનય ભંગમાં રોકાઈ જાય તો શું થાય ? ત્રીસ કરોડને એક લાખમાંથી છુટા થતાં શી વાર લાગે ? આ તો સહેલો ત્રિરાસીનો હિસાબ છે. તે તમે બધા વિદ્યાથીઓ સમજી જાઓ.

તમારો ધર્મ શું છે ?

જો તમે હંજી કાંઈ ના કરો તો આણંદ નકામું છે. લગત ક્યારે પૂરી થાય તે તમારા હાથમાં છે. તમે અવાજ તો બુલંદ કરો છો. ઘોડેસ્વાર તો તમારા પ્રમુખ છે, તેને શોભાવવા માગતા હો તો તમારો ધર્મ શો છે ? હું તો ભગવાન પાસે માથું છું કે તે સમજવાનું હૃદયબળ તમને આપે. આ કાંઈ બુદ્ધિનો પ્રયોગ નથી. હૃદયબળ ના હોય તો બુદ્ધિબળ શું કરી શકે ?

હિમાલય બૂલ નહિ હોય

જો તમે એમ માનતા હો કે આ તો થોડા દિવસની રમત છે અને થોડા દિવસ પછી, આ ડોસો પહેલાંની માફક કહેશે, કે મેં તો હિમાલય જેવી-અરે તેથી પણ મોટી બૂલ કરી, અને પછી તે પાંચ સાત દિવસ અપવાસ કરી લેશે, અને બહુ લાગશે તો કાંઈ ખાઈ લેશે, અને ફરી પાછા ઠાવકે મોંએ આપણી પાસે આવશે. તમે તેમ ના માનતા. આ તો આખેરીનો ફેંસલો કરવાનો છે. ઇશ્વર પ્રત્યે પ્રાર્થના છે, કે આ સંદેશ તમને ગળેથી ઉતરી, હૃદય સુધી પહોંચાડે. અને પછી તો તમે ફાવે તેમ કરજો. એ તો કહ્યું છે ને, કે બધીને સુઝે ઢાંકણીમાં, અને પાડોશીને આમલમાં પણ ના સુઝે. હવે તો તમે કરશો તેજ સાચી વાત હશે.

બાદ વંદેમાતરમનું ગીત ગવાયા પછી રાત્રે સાડાનવ વાગે સભાનું કામ “મહાત્માજી”ની જયના પોકારો વચ્ચે પૂરું થયું હતું.

નાપા (૧૦)

નાપામાં મહાત્મા ગાંધીજીનો પડકાર

નાપા, તા. ૧૮ મી માચ'.

મહાત્મા ગાંધીજી આજ રોજ, નાપા ખાતે જન્મ પહેલ્યા બાદ તેમનો ગામ લોકે બારે સત્કાર કર્યો હતો. અને સભા બપોરે ત્રણ વાગે હોવા છતાં, બાર વાગ્યાથી આજુબાજુના ગામોમાંથી લોકો મોટી સંખ્યામાં ઉતરી પડ્યા હતા. સભામાં લગભગ દશ હજાર ઉપરાંત માણસોએ હાજરી આપી હતી. જેમાં સ્ત્રીઓની હાજરી એક હજાર ઉપરાંત હતી. નિયમ મુજબ પ્રાર્થના વજેરે થયા બાદ, મહાત્માજીએ નીચે મુજબ ભાષણ કર્યું હતું. તમે જે જે ગામોએ પૈસા આપ્યા છે, તે માટે હું બધા ભાઈઓ તથા બહેનોનો આભાર માનું છું.

સેવાનો બદલો

આજે અમે એ તાલુકામાં પ્રવેશ કર્યો છે, કે જે તાલુકામાં સરદાર વલ્લભભાઈને કેદ કરવામાં આવ્યા છે. વળી એ તાલુકામાં અમે પ્રવેશ કર્યો છે કે જ્યાં સરદાર વલ્લભભાઈએ ૧૯૨૪ માં એક જંગી લડત ચલાવી હતી. અને જેને અંતે સરકારને પોતાની

મૂલ કપ્પુલ કરવી પડી હતી. અને જે ન્યાય તમને લડત વિના મળવો જોઈતો હતો તે લડત વિના મળ્યો હતો. કોણ જાણે તે સેવા માટે વલ્લભલાઈને આ જોલનું ધનામ આપ્યું હશે !

આ સમયે તમારી પાસે પ્રશ્ન એકજ છે. જેને અંગે તેમને કેદ મળી, તે અંગે તમે શું કરશો અને મારે શું કરવું જોઈએ ? કેટલાક મુખી તથા મતાદારોએ રાજીનામાં આપ્યા છે, તેમને હું ધન્યવાદ આપું છું. પણ હજી એવા મતાદારો બેઠા છે, કે જેઓ મધમાખીની માફક પોતાનું મુખીપણ છોડી શકતા નથી. એ લોકો જાણે છે કે તેમાં કાંઈજ નથી. પગાર માટે મુખીપણ કરતા હોય એવું મારા જોવામાં નથી આવતું. મુખીને લોકો ઉપર જીલ્લમ કરવાનો જે અધિકાર મળ્યો છે, તેને તેઓ વળગી રહેલા લાગે છે. તે ઓછાને લીધે કેટલોક સ્વાયં પણ સરતો હોય, પણ એ બધાને પ્રાથના કરવા ઇચ્છું છું, તમે તેમ કરીને તમારા ગામોને ચુસવાના કામમાં ફાળો આપો છો. શું હજી પણ તમારી આંખો નથી ઉઘડી કે સરકાર કેવી લુટ ચલાવે છે ?

પ્રત્યેક ગામમાં સરકારની સત્તાની નિશાની એ મુખી, તલાટી અને રાવણીયા છે. અને તે ગામડાઓને લુટવામાં લાગીદાર અને છે. એમાં નથી બુધ્ધ મુખીનું, તલાટીનું કે રાવણીયાનું. તેમજ નથી એ ગ્રામવાસીઓનું, કે જેઓ મુઠીબર માણસોથી ડરી જાય છે.

સરદાર સાથેની યોજના

આ જીલ્લમ કે જે લોકો ઉપર ચાલે છે, તે દૂર કરવા સારું વલ્લભલાઈ અહિં મથી રહ્યા હતા, અને તે તેમનો ગુન્હો. તેમણે

બાપણ ક્યું ન હતું, તેમનાથી તોફાન થાય એવું પણ ન હતું, અને તે કલેક્ટર, મામલતદાર બધા મનમાં સમજતા હતા. સરદાર કાંઈ તોફાન કરાવવા નહોતા આવ્યા. તેમણે પોતાનું કામપણ કામ છુપું રાખ્યું ન હતું, અને સત્યાગ્રહી તે નજ રાખી શકે. તેઓ મારો રસ્તો સાફ કરવા સાફ આવ્યા હતા. તેમને તો મીઠાના કાયદાનો ભંગ કરવાનોજ ન હતો. અમારા બંને વચ્ચે યોજના એજ હતી કે મીઠાના કાયદાના ભંગની શરૂઆત મારેજ કરવી, અને મારી સાથે આવેલા આ તેમના ૮૦ સૈનિકો સાથે કરવી.

મેજસ્ટ્રેટ કે કલેક્ટર પણ ગુનોહ નહોતા જાણતા. તેમને તો નકામા કાયદાની કલમથી પકડવામાં આવ્યા હતા. અને સજા કરી તે પણ ત્રણ મહિનાનીજ જેલની. એમને ત્રણ મહિનાની સજા કરત. તો સરકારે લાજે, અને વલ્લભલાલ પણ લાજે છે. તેમને તો ૭-૮ વર્ષની જન્મ ટીપ હોય.

મારી સાથે આવેલાઓને કદાચ ત્રણ મહિનાની સજા આપે તો તે તો શોભે, પણ મને ત્રણ મહિનાની જેલ આપે. તે શું સરકારને શોભે કે? રાજદ્રોહનો ગુનોહો તો હું કેટલાય વર્ષથી કરું છું. હું તો પોકારીને કહેતો આવ્યો છું, કે આ રાજ્યનો દ્રોહ કરવો એ આપણો ધર્મ છે. જે રાજ્યમાં ગેરઇ-સાફ થતો હોય, જે રાજ્યમાં મીઠા પર જુલ્મી કર નંખાતો હોય, જે રાજ્યમાં દરવાનો તથા પોલીસના ખર્ચ માટે લખલુટ ખર્ચ થતું હોય, જે રાજ્યમાં સુખો લોકોની આવક કરતાં પાંચ હજારગણો પગાર લેતો હોય, જે રાજ્યમાં રૂપ કરોડ સરામ અને ખાવાપીવા પાછળ જતા હોય, જે રાજ્યમાં ૬૦

કરોડનું કાપડ બહાર ગામથી આવતું હોય અને જ્યાં દેશનાં લોકો બેઠકાર હોય ત્યાં તે રાજ્યનો નાશ કરવો, દ્રોહ કરવો, એ આપણો ધર્મ છે. અને ઇશ્વર પાસે પણ માગણી કરીએ, કે એ રાજ્યનો નાશ કરે. એ ધર્મ એ મારે માટે ચુકનો હતો અને એક વાર પકડાઈ ગયો.

પણ મારા અને આ સરકારના કમનશીબે હું માંદો પડ્યો અને સળના વર્ષ પૂરા ન થયાં, તે પહેલાં છુટ્યો. વળી પાછું મારે માટે વાદળ કે સામેયું આવી ગયું છે કે મારે પકડાવાનો સમય આવ્યો છે. જો મને પકડે, તો તો સારી વાત છે, પણ મને જો ત્રણ મહિનાની સગ્ન આપે તો મારે તો હસવા જેવું અને મેંજીરોને શરમાવા જેવું થાય. રાજદ્રોહ કરનારને તો કાળા પાણીએ, ફાંસીએ પણ મોકલી શકાય ! અને તે મણુ જ્યારે કોઈ માણસ પોકારી પોકારીને કહે કે હું તો રાજદ્રોહ કર છું, ત્યારે તેના તો શું હાલ થાય ?

દરબારની સેવા માટે શું કરશો ?

પણ સરકાર કરે શું ? તેને થયું હશે, કે સરદારને પકડીશું એટલે લોકો દબાઈ જશે પણ તમે તો આજે આટલા બધા આવ્યા છો અને દબાયા નથી. તેમની કેદ એ તો ઉત્સવ છે અને મારી કેદને પણ ઉત્સવ બનાવશો ! પણ ઉત્સવ કરાવીને તમે બેસી રહેશો કે ? મુખી મનાદારો હજી પણ પોતાના અમલ ઉપર બેસી રહેશે અને મેલા ઉપર માખી ચોટી રહે તેમ ચોટી રહેશે તો તે દુઃખની વાત છે અને આ તાલુકો કે જેમાં દરબાર ગોપાળદાસે રાજપાટ છોડી દઈને, આટલી બધી સેવા કરી છે, તેમને માટે શું કરવાના ? જો તમે કાંઈ ન કરી શકો, તો તમે તેમની પાસેથી હિંમત અને

ત્યાગની ચાવી ન લઇ કશયા એમ કહેવાશે. તમે પૈસા આપ્યા તેની કિંમત નથી. કરોડ રૂપિયા તો મેં સહેજે ઉધરાવ્યા હતા. અને તેનું કામ પણ થયેલું છે. મારે આજે પૈસાની જરૂર નથી જરૂર તો છે તમારી. તમે બધા કહો કે મીઠાના કાયદાને ભાગવાનો વારો આવે ત્યારે અત્રે બધા બેઠા છીએ.

શ્રીઓને હું હમણું લઇ જવાનો નથી પણ તેમનાં પણ નામ માગું છે, ધર્મયુદ્ધમાં તેમણે પણ હિસ્સો આપવાનો છે. આ તો આપણે બળી મરવાનો ધંધો લઇ બેઠા છીએ અને આપ્યા જગતની સાચી લાગણી પેદા કરશું અને સરકારની લાગણી પણ પીગળશે.

આજે તો સરકાર ન્યાય સામે અન્યાય કરવા બેઠી છે. સેનચુપ્તા અંગાળના મોટા માણસને વલ્લભભાઈની માફક પકડી રંગુન મોકલ્યા આ તો અન્યાય છે, તેને ટકાવી રાખવા વધારે અન્યાય કરવામાં આવે છે. પ્રજા કક્ષણી ઉટે ત્યારે સરકારે તો કહેવું જોઈએ, કે ચાલો મીઠાનો કર કાઢી નાખીએ છીએ. પણ તેને તેમ પોસાય તેમ નથી. તેમ કરે તો તેનો ધંધો ચાલ્યો જાય. કરોડો રૂપિયા હિંદમાં રહી જાય અને હિંદુ, મુસલમાન, પારસી, શીખ બધા સુખી થાય, તેને તો તે પૈસા ઇંગ્લાંડ લઇ જવા છે. એટલે આટલા બધા ત્રાસમાંથી છુટવા માટે આ મીઠાના કાયદાનો ભંગ કરવાનું પહેલું પગથિયું છે. તેનો ભંગ આપણે એટલે સુધી કરીશું કે આપણે મરી જઇશું અને તેને કરવું હોય તે કરે. આ કામમાં હું તમારા બધાનો હિસ્સો માગુ છું.

અંતમાં મહાત્માજીએ હૃદયસ્પર્શી ભાષામાં દારૂના બહિષ્કારની તથા વીલાયતી કાપડના બહિષ્કારની અપીલ કરી હતી અને જણાવ્યું હતું કે તમે ખાદી પહેરીને ૬૦ કરોડ રૂપિયાનું દેશનું ધન બચાવી શકો છો. તો શું એટલું પણ ના કરો ?

ખાદ સમાન કામ પૂરું થયું હતું.

ભોરસદ (૧૧)

ભોરસદમાં ગાંધીજી.

ભોરસદ, તા. ૧૯ મી મારચ

મહાત્મા ગાંધીજી આજે સાંજે નાપાથી ભોરસદ તરફ કુચ કરવા પોતાના સૈનિકો સાથે “મહાત્મા ગાંધીજીની જય”ના પોકારો વચ્ચે નીકળી પડ્યા હતા. ભોરસદ ખાતે કેટલીક વધારાની પોલીસ આવેલી હોવાથી અને મહાત્માજીની ભોરસદ અથવા રાસ ખાતે ધરપકડ કરવામાં આવનાર છે એવી ઠેર ઠેર સખ્ત અફવા ચાલી રહેલી હોવાથી, લોકોમાં વિવિધ પ્રકારની વાર્તા આજ બપોરથી ચાલુ રહી હતી. મહાત્માજીના સત્કાર માટે આખું ભોરસદ ઉતરી પડ્યું હતું.

મહાત્માજીને ઉતારો ભોરસદમાં સરકારી શાળામાં આપવામાં આવેલો હોવાથી, સભા પશુ રાતના નવ વાગે શાળાના મકાનમાં રાખવામાં આવી હતી. સભામાં લોકોએ ઘણી મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી અને તેમાં મહાત્માજીએ ત્રીયે મુજબ બાપજી કયું હતું, બાપજી તમે સમજી ગયા હશે, કે આટલે ઉંચે સ્થાનેથી કાંઈ કહેવાનું કહી રહ્યો છું તેનું કારણ એકજ છે કે મારો અવાજ આ મોટા જથ્થાને પહોંચી શકે. જે મુખીઓ, મતાદારો તથા રાવણીયા બાપ-જોએ રાજનામાં આપ્યા છે તેમને ધન્યવાદ આપું છું. ખરી દ્રષ્ટિએ

તેમણે રાજનામું આપી થોડું પાપ ધોયું છે અને પ્રાયશ્ચિય કયું છે. સરદાર વલ્લભભાઈ જે યોરસદમાં તમારે અથે આવણી રાખી બેઠા હતા અને છેવટે ન્યાય અપાવ્યો હતો તેનો તમે જવાબ વાળ્યો છે. અને હજી જો મુખી રાવણીયાઓ વગેરે બેઠા હોય તે કાંઈ શોભે તેમ નથી. જેમણે રાજનામાં આપી પોતાના ધર્મનું પાલન કયું છે, તેમણે પોતાની ફરજ અદા કરી છે, એમ કહેતા પણ મને સંકોચ થતો નથી.

મને આશા છે કે આ તાલુકામાંથી એક પણ મુખી, મતાદાર કે રાવણીયા રાજનામાં આપવામાં બાકી નહિ રહે, અને જ્યાં સુધી પૂર્ણ સ્વરાજ્યની સ્થાપના નથી થઈ, ત્યાં સુધી સરકારની ટોચ પણ નોકરી લેવાનો ત્યાગ કરશો. અને મને આશા છે કે મુખીઓની માફક તલાટી પણ રાજનામાં આપશે. ગામડામાં સરકારની સત્તા ત્રણ રીતે ચાલે છે. મુખીઓ, પટેલો તંથા રાવણીયાઓથી. એ સત્તાના બદલામાં ભલે શહેરોમાં કાંઈ મળતું હોય, પણ ગામડાંઓને તો કાંઈજ મળતું નથી!

એથીજ હું કહું છું કે આ રાજ્ય સેતાનીયત છે. તેની પ્રવૃત્તિ રાક્ષસી પ્રવૃત્તિ છે, અને તેનો તો નાશજ કરવો એ દરેકનો ધર્મ છે. હું તો નીરંતર પ્રાર્થના કરી રહ્યો છું પ્રભુને, કે તેનો જેટલો બની શકે તેટલો વહેલો ક્ષય થાઓ !

હું જ્યાં જ્યાં જાઉં છું ત્યાં ત્યાં સમજાવવા પ્રયત્ન કરું છું કે તમે આમાં સામેલ થાઓ. એનાજ ઇતિહાસકારો અને અમલદારો કહે છે, કે ત્રીસ કરોડમાંથી ૧૦ કરોડ માણસોને એકવાર ખાવાનું

પણ મળતું નથી અને અધમુવા પડ્યા રહે છે, રાતના સુએ છે ત્યારે ભુખે સુએ છે. તેઓ શું સમજી શકે? આપણે તેમને શું સમજાવવાના છીએ, કે જ્યાં સુધી તેમને ખાવાનું સાર ખોરાક કે બીજા કસાનો અંદોલરત કર્યો ના હોય, આપણે તો તેમને ખવડાવ્યું નથી ત્યાં સુધી ખાવાનો અધિકાર પણ નથી.

રાજ્ય ચલાવનારાઓનું હૃદય ભલે પથ્થર જેવું હોય, પણ મારો વિશ્વાસ છે કે જ્યારે હિંદના કરોડો લોકો હું કરું છું તેવી હૃદય પૂર્વક પ્રાર્થના કરશે, ત્યારે ઇશ્વરનું હૃદય પીગળશે. હું કાંઈને ભાવવા ઇચ્છતો નથી પણ મારું મન જે સાક્ષી આપે છે તે ખરું જ હશે. એક સમય એવો હતો કે જ્યારે હું સરકારનો સખત વફાદાર હતો. અને બધાને વફાદારી શીખવતો હતો. હું God Save the King નું ગીત ગાતો હતો અને કેટલાક સમાને શીખવેલું પણ ખરું. પણ આંખના પડળ ઉઘડ્યાં; બ્રમણ્યા લાંગ્રી અને સમજ્યો કે જે સદ્ગતની હું આપાદી ઇચ્છું છું તેને વફાદાર રહેવું તે ગુન્હો છે-પાપ છે. તેથી રાજદ્રોહ એ મારો ધર્મ કરી એડેલો છું અને કહેતો રહ્યો છું કે આ રાજ્યને વફાદાર રહેવું છે પાપ છે. વફાદાર રહેવું એટલે એ કે સરકારનું શુભ ઇચ્છવું અને હિંદનું અશુભ ઇચ્છવું. વફાદારીના બદલામાં મને છે તે લેકેશાયરના ચીથરાં આ રાજ્યનીતિ કબુલ કરવી તે દેશની ગરીબ પ્રજાને દ્રોહ કરવા સમાન છે.

હું તમને જે કહું છું તે તમે સમજો. મીઠાનો કાચો ભંગ કરવામાં તમારાં આશીર્વાદ માગું છું. આમ રાજદ્રોહ કરવા છતાં હું તેમાં મારો ધર્મ માનું છું. છતાં આપણે રાજ્યકર્તાનો નાશ નથી

ધચ્છતા, પણ તેને સલામી થઇ શકે તેમ નથી. તેને આ યુધ્ધ કરીને આપણે નોટીશ આપીએ છીએ કે હિંદ પ્રત્યે જે પાપ ચાલે છે તે ધુઓ, નહિ તો સમજાવે કે આજે તો મીઠાના કાયદાનો અમે અમલ કર્યો છે, પણ પછી તો ખીજા એવા કાયદા સામે પણ સામનો થવાનો છે. અને પછી તો એવો અસહયોગ થવાનો છે, કે તેની સામે તમે સામનો નહિ કરી શકો. તમને ફાંસીએ ચઢાવશે પણ કેટલાકને ? એક શીખ અંગ્રેજોને ૩૦ કરોડને ફાંસીએ ચઢાવતા કેટલો વખત જોઇએ તેનો હિસાબ તમેજ કાઢી લો.

આ રાજ્યનીતિ આપણને એવી કડવી લાગે છે કે તેનો નાશ કર્યા વિના છૂટકોજ નથી. હું તો છુટો હોઇશ તો પણ આ રાજ્યનીતિનો નાશ કરવાનો છું અને કેદ હોઇશ તો પણ કરવાનો છું. ન્યાં લગી પ્રાણ છે ત્યાં સુધી એજ વસ્તુ ધચ્છી રહ્યા છું. દીવાની ખરચો, લશ્કરી ખરચો કે મીઠાનો કર સાચો છે એમ તો કોઇ પણ કહેતું નથી.

કોન્સ્ટેબલ કરતાં જરા વધારે સત્તાવાળાને મીઠાના કાયદા સંબંધમાં કોઇ સત્તા આપી છે. કાયદામાં તો ગરીબનું મીઠું ડાળતા પણ અચકાવવાના નથી. આ કરનો કાયદો એ તો એક જુલમ છે, રાક્ષસી નીતિ છે. અને એની સામે થવું એ મારો ધર્મ છે.

અંતમાં તેમણે શિક્ષકો તથા વિદ્યાર્થીઓને આ બહતમાં જોશભેર જોડાવાની બલામણુ કરી જણાવ્યું હતું, કે મેં તો વાઇસ-રોયને આ કર કાઢવા સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા હતા, છતાં કોઇ કામ નથી આવ્યું અને હું તો બળવાખોર કહેવાયું છું અને તેમ કહેવામાં મને આનંદ છે.

બાદ મીટીંગનું કાર્ય રાતના દાઢા વાગતાં અંતમ થયું હતું.

રાસ સરદાર માટે શું કરે ?

ગાંધીજીનું યાદગાર પ્રવચન

રાસ, તા. ૧૯ મી માચ.

આજ સુધીમાં રાજનામાં આપનારા પોલીસ પટેલો, મતાધારો તથા રાવણીયાની સંખ્યા અનુક્રમે ૨૪, ૬૦ તથા ૨૨ ની થવા પામી છે. અત્યાર સુધીમાં નીચેના ગામેના પોલીસ પટેલોએ રાજનામાં આપ્યા છે:—નવાગામ, ડભણ, ભુમેલ, નહિયાદ, મહેલજ, વાસણા, સંદાસર, ઇસરામા, રૂપીયાપુરા, રાસ, વીરસદ, વડાદલા, ખાનપુર, દંતારણ, ધુંદાકુવા, જંમાલ, બનેજડા, વત્રા, કતકપુરા, દાનીલીમડી, હરેરી, અસલાલી, વાવડી અને વડતાલ.

મહાત્માજી બરાબર ત્રણ વાગતાં સભામાં આવી પહોંચતાં લોકોએ તેમને “મહાત્મા ગાંધીજીની જય” ના પોકારો વચ્ચે સત્કાર આપી, આખો મંડપ ગગનવી મૂક્યો હતો. અમદાવાદથી પણ કેટલાક લોકો આ સભામાં આવી પહોંચ્યા હતા. મહાત્માજીની બેઠક એક ઉંચી પાટ ઉપર ગોઠવવામાં આવી હતી.

સભાનું કામ સંગીતાચાર્ય શ્રી. ખરેએ “રઘુપતીરાવ રામરામ” ની ધુનથી તથા “પ્રાણુ જય અરૂ વચન ન જામ.” ના ગીતથી શરૂ કર્યું હતું.

બાદ શ્રી. રવિશંકરે શ્રી. વલ્લભભાઈની સુચનાનો અમલ કરી તેમના ઋણમાંથી મુક્ત થવું જોઈએ, એમ દર્શાવી જણાવ્યું હતું કે સરદાર વલ્લભભાઈને સરકારે પકડ્યા અને ગેરકાયદેસર ગીરફતાર કર્યા છે, તે માટે બીજા ગામોની માફક રાસના પટેલે તથા નવ મતાદારોએ પોતાના રાજનામાં આપી દીધાં છે. આ ઉપરાંત સારોલ ગામના દારના પીઠાવાળા ભાઈએ પણ દાર નહિ વેચવા જણાવ્યું છે.

મહાત્માજીએ ત્યાર બાદ વિવેચન કરતાં જણાવ્યું હતું કે ખોરસદ તાલુકામાં અને રાસમાં મને આ પહેલો પ્રવેશ નથી. રાસનાં થોડાં મીઠાં અને કડવાં સ્મરણો પણ રહી ગયાં છે. તમે બતાવેલી હિંમત જુલો નથી ગયો.

પણ આજે રાસ ઉપર તો ભારે જવાબદારી આવી પડી છે. કોઈના સ્વપ્નામાં ન હતું, કે તે અહિં પકડાશે. અમે તો માનતા હતા કે તેઓ તો મારો રસ્તો સાફ કરવા નીકળ્યા હતા. પણ તે અહિં પકડાયા. ખેડ જીલ્લા કરતાં પણ રાસ ઉપર તેમનો વધારે હુકમ છે. તેમનો વિચાર રાસમાં ભાષણ કરવાનો હતોજ નહિ. પણ તમારા પ્રેમને લીધેજ ક્યું હતું અને તે તેમનું પાપ હતું.

એને સારું રાસ શું કરે? અહીં પટેલો, રાવણીયા વગેરેએ રાજનામાં આપ્યાં છે તેમને મુખ્યારકબાદી આપું છું. દારવાળા ભાઈનો ત્યાગ મુખી મતાદારો કરતાં એક અંશે વધારે છે. મુખી કે મતાદારે 'પસાનું' બહુ ખોવાનું નથી પણ આ ભાઈને તો છે. પણ રાસની પાસે તો રાસના ધર્મનું પાલન કરાવવાનું છે.

મેં સાંભળ્યું છે કે રાસમાંથી ૫૦૦ સ્વયંસેવકો મળશે, મીઠું પકવશે અને પોતાની જાતને પકડાવશે. મીઠાનો કર ઉધરાવવા કેટલો

ત્રાસ કરવામાં આવ્યો હતો તે તો છાપાંચોમાં આવેલું જ છે. જે સરકાર ગરીબ માણસોને પછી સજા કરે કે જે કામ આપણા પૂર્વજો કરતા હતા તે નબાવી શકાય નહિ. બાળક મીઠું લે તો તેને પણ સજા થાય તે કેવો ન્યાય ?

કાયદો એ છે કે અમે દરિયા કિનારે જો મીઠું પકવીએ તો અમને ગમે તે કરી શકે. અમે સાંભળ્યું છે કે અમારી પાસેથી મીઠું ખુટવી લેશે, તે તો ખુટવી લેશે ત્યારે જણાશે કે કેટલી વીંશીએ સો થાય છે. તે તો અમે તે વખતે જોઈ લઈશું.

પણ રાસના માણસો જેની પાસેથી સરદારને ખુટવી ગયા તે શું કરશે ? આજે એક વૃદ્ધ પુરુષ પૂછતા હતા કે વલ્લભલાલ છુટશે ખરા ? જો તમે બધા સાચા થાઓ અને સ્ત્રીઓ અને પુરુષો એમ કહો, કે અમારે નથી જોઈતાં ઘર કે ક્ષાર, પણ અમે તો બારવટે નીકળ્યા છીએ, તો વલ્લભલાલ જલદી છુટી શકે. તમારી પાસે તો મીઠું પકવવાનું પણ પાસે છે.

સરદારને ત્રણ મહિનાની જેલ મળી, તો તમને કેટલી મજે ? પણ મારે તો તમને ચેતાવવાના છે, કે જ્યાં સુધી આ રાજ્યનો નાશ થયો, નથી ત્યાં સુધી તમારે ઝુંટયા કરવાનું છે, અને તે તમારો ધર્મ છે. વલ્લભલાલ પૂર્ણ સ્વરાજ્ય માટે જેલમાં ગયા છે. તેમના શબ્દો પૂર્ણ સ્વરાજ્ય માટે, મારો રસ્તો. સાફ કરવા માટે નીકળવાના હતા, અને તે શબ્દોનું પાલન કરવું એ તમારો ધર્મ છે.

જે ધર્મ તમારી પાસે પળાવવા ઇચ્છું છું તે રાજદ્રોહનો ધર્મ છે જે રાજ્યનીતિથી લોકો ચુસાતા જાય છે, તેનો નાશ કરવો એ

આપણો 'ધર્મ' છે. ધાર્મિક પુરુષ અધર્મનું જો કામ કરે તો તેનો પશુ નાશ કરવો જોઈએ. જો આ રાજ્યનીતિનો નાશ કરવાનો તમે બધા સંકલ્પ કરો, તો વલ્લભભાઈને ત્રણ મહિનાના પહેલાં છોડી શકો.

દેશમાં જે જાગૃતિ છે તે ખાદી વિના ચવાની નથી. સુતરનો ધાગો દેશના કંગાળ લોકોને બાંધનારો છે, અને તે તાંતણું જે લોકો જાણે તો ખાવાનું નથી મળતું તો જરૂર મળવાનું છે. જે સમયે કંગાળો સાથે સંબંધ બંધાશે, ત્યારે સ્વરાજ્ય એની મેળે આવવાનું છે ! આ યુદ્ધની કલ્પના પણ મારે મન અકલ્પીત હતી, જો ખાદીનું કામ પણ ચાલ્યું હોત તો.

એટલો નાનો ત્યાગ કરવા તમે તૈયાર ના હોવ, તો વધારે ત્યાગની ઇચ્છા કેમ રાખું ? જો છુટ્ટાની ઇચ્છા મુજબ વલ્લભભાઈને ત્રણ મહિના પહેલાં છોડાવવા હોય, તો તે કામ તરત ઉપાડી લેજો. આજે પણ તમે ઇચ્છો તો વગર પૈસે કાપડ પેદા કરી શકો છો.

બાદ સભાનું કાર્ય ખતમ થયું હતું.

કંકાપુરી (૧૩)

કારેલી, તા. ૨૦ મી માચ'.

ગામ કાલે મહાત્મા ગાંધીજી અને તેમની સેના રાસથી કંકાપુર કુચ કરતી હતી, ત્યાં માર્ગમાં દેવના ગામમાં ૧૦૫ વર્ષના એક વૃદ્ધ ડોશીમા ગાંધીજીના દર્શનને આવ્યા હતા. તેમણે ગાંધીજીની ચરણરજ લઇને તેમના કપાળ પર કુંમકુંમનો ચાલ્યો કર્યો હતો અને સ્વરાજ્ય લઇને પાછા ફરવાની આશ્લિષ આપી હતી.

મહાત્મા ગાંધીજી ગામ કાલે સાંજના છ વાગે રાસથી કંકાપુર જવા નીકળતાં, રસ્તામાં બપોળે ત્રણ ત્રણ ખેતરો પાસે, તેમનાં દર્શન માટે ખેડુતોનાં ટોળા જામેલાં હતા. અને તેમની મહાત્માજી પ્રત્યેની શ્રદ્ધા અનહદ હતી.

‘સ્વરાજ્ય લઇને વહેલા આવજો’

રસ્તામાં ભુમેલ ગામે ગામલોકતું બારે ટોળું એકકું થયું હતું જેમાં એક સ્ત્રી કે જેની વય ૧૦૫ ની કહેવામાં આવે છે તે મહાત્માજીનાં દર્શનને આવી હતી અને હૃદયસ્પર્શી ભાષામા મહાત્માજીને વંદન કરતા તથા શ્રીકૃષ્ણ અને કુંકુંચોખા અપાંચુ કરતાં કહ્યું હતું. “ મહારાજ સ્વરાજ્ય લઇને વહેલા આવજો. ”

મહાત્માજી-તમારા આશીર્વાદ છે તો તો આવીશુંજને ?

ડોશીમા-અમારા શ્યા આશીર્વાદ ? સ્વરાન્ય લઇને વહેલા આવજો.

મહાત્માજી-સ્વરાન્ય મળશે તો તો આવવાનુંજ છે નહિ તો, પછી જોવાનું.

અત્રે મહાત્માજીને ધણી સ્ત્રીઓએ શ્રીફળ તથા કુંકુઓઆ અર્પણ કર્યા હતા.

કનકાપુરા ખાતે

બાદ મહાત્માજી આગળ વધ્યા હતા અને રાત્રે ૮૥ વાગે કનકાપુર જઈ પહોંચ્યા હતા. રાસમાં, આખે રસ્તે તેમની પાછળ લોકોની ભારે મેદની જામી હતી. બાદ રાત્રે મહાત્માજીએ કનકાપુરાના લોક સમક્ષ એક જાહેર ભાષણ આપ્યું હતું અને બધાને આ લડતમાં જોડવા જણાવ્યું હતું.

કારેલી (૧૪)

ભરૂચ જીલ્લામાં પ્રવેશ

રાતના ૧૧ વાગ્યાના સુમારે મહાત્માજી તેમની ટુકડી સાથે કનકાપુરાથી કારેલી તરફ જવા મછવાની સહાયથી નીકળી પડ્યા હતા. મહી નદીના મહાન તટ પર આ સમયે રાત્રિના અગીઆર વાગ્યા છતાં, તેમજ ભારે અંધકાર હોવા છતાં, ભારે માનવમેદની જમી હતી. અને આબુખાબુના ગામ લોક પણ ત્યાં ઉતરી પડ્યા હતા. સાબરમતીના આ સંતને વિદાય આપવા સ્ત્રીઓ પણ નદીને કાંઠે એકઠી થઈ હતી. રાત્રિ અંધારી હતી અને પાણીના પટનો તો કાંઈ અંતજ દેખાતો નહોતો. આજતું દ્રવ્ય અનુપમ હતું અને તે હિન્દના ઇતિહાસમાં સોનેરી અક્ષરે લખી શકાશે.

બરાબર સવા અગીઆર વાગતા મહાત્માજીની ખોટ “મહાત્મા ગાંધીજીની જય” ના પોકારો વચ્ચે કારેલી તરફ જવા ઉપડી હતી. સાથે બીજી તેમના સ્વયંસેવકોની હોડીઓએ પણ તેમની સાથે કુચ કરી હતી. નદીમાં પાણી ઉતરતું હોવાથી નદીની સામે પાર ઊતર્યા પછી કાદવમાં પણ બે માઇલ સુધી કુચ કરવાની હતી. બીજી પાર નીકળી જતાં રાત્રિના બાર વાગી ગયેલા હોવાથી, અને ઠંડા પવનના સુસવાટા પણ ચાલુજ હોવાથી, તે મુસાફરી બધી કઠિન થઈ પડે તેમ હતું. કારણ કે ચીકણા કાદવમાં પોતાનો માલ ખાંધે રાખી દરેકને બે માઇલની લાંબી મંજલ કરવાની હતી.

માટી ચીકટ હોવાથી ચાલનારને કેવી મુશ્કેલી પડી હશે તેનો ખ્યાલ બીજને તો શો આવી શકે ? બે માઇલ પસાર કરતાં તો બે કલાક થાય તેમ હતું. પરંતુ સ્વયંસેવકો ઉપરાંત બીજને પણ સમુદાય હોવાથી, ધીમે ધીમે તે રસ્તો ‘મહાત્માજીની કુચ’ ના કાય-ક્રમ વિષે વિરૂધ પ્રકારની ગોષ્ઠિ કરતા કરતા પસાર કરી ગયા હતા અને કાંઠે આવતાં કાંઈક આરામ મળ્યો હતો.

૫. જવાહીરલાલનો ભેટો

કીચડ તો એવો જમી ગયેલો હતો કે જાણે પગમાં આવેર છુટ પહેર્યા ના હોય અને પગ પણ ત્રણ ત્રણ વાર પાણીથી સાફ કર્યા ત્યારે પણ પરાણે સાફ થયા. મહાત્માજીના કુચના કાય-ક્રમમાં ખરો કસોટીનો દિવસ આજનોજ હતો. મહાત્માજી વગેરેનો ઉતારો કાંઠા ઉપર સુકી જમીન ઉપર ખુલ્લા મેદાનમાં રાખવામાં આવ્યો હતો.

ખુલ્લા મેદાનમાં ઉતારો

આટલો બધો આખા દિવસનો શ્રમ હોવા છતાં, મહાત્માજી તો રાત્રે ત્રણે વાગે જાગી ઉઠ્યા હતા, અને પોતાનું કામ શરૂ કર્યું હતું. પડિત જવાહીરલાલ નહેરૂ સવારમાં સાડાચાર વાગે કનકાપુરાને રસ્તે ચંપને ખોટમાં ચંપ, કાંઠા ઉપરના મુકામ ઉપર આવી પહોંચ્યા હતા અને મહાત્માજી સાથે ખાનગીમાં ચર્ચા ચલાવી હતી.

બાદ સવારના ૬ વાગતાં મહાત્માજી પોતાની ટુકડી સાથે કારેલી તરફ જવા ઉપડ્યા હતા. અને ત્યાં પણ રસ્તામાં લોકોએ તેમનો ભારે સત્કાર કર્યો હતો અને ગામમાં તેમનાં ‘દશનાથે’ લોકોની ભારે મેદની જમી હતી.

જાન્યુસર, તા. ૨૦ મી માચ.

મહાત્મા ગાંધી ગઈ કાલે રાતે ૧૧-૩૦ વાગે કંકાપુરથી “ગાંધીજીની જય” ના ગગનભેદી પોકારો વચ્ચે બોટમાં મહીસાગર ઓળંગવા ઉપડ્યા હતા અને એ કલાકની મુસાફરી પછી કિનારે જઈ પુગ્યા હતા. તેમને એ માઇલ લાંબો નદીનો રેતાળ, મધ્ય અને ધુંટણપુર પાણીવાળો પટ ઓળંગવો પડ્યો હતો. શ્રમવાળી મુસાફરી પછી રાતના ત્રણ વાગે ગાંધીજી પંડિત જવાહીરલાલ સાથે મસલત કરતા બેઠા હતા. પંડિત જવાહીરલાલજી કંકાપુરથી રાતના ૪-૩૦ વાગે ગાંધીજી સમક્ષ આવી પહોંચ્યા હતા.

ગાંધીજીએ જવાહીરલાલ અને પોતાની સેના સાથે નદી કિનારેથી સવારના છ વાગે કુચ શરૂ કરી હતી અને સવારના સાડા સાત વાગે તેઓ કારેલી જઈ પુગ્યા હતા. ત્યાંના લોકોએ બારે ઉત્સાહથી ગાંધીજીનો સત્કાર કર્યો હતો. લગભગ આઠ હજાર માણસોની જલેર સભા મળી હતી. ગાંધીજીએ સ્થાનિક મુખી અને મતદારોને રાજીનામાં આપવા માટે અભિનંદન આપી જણાવ્યું હતું, કે તમારે બધાએ મીઠા વેરા સામેના સત્યાગ્રહમાં સામેલ થવું જોઈએ. મીઠાં વેરા ગરીબો પર અસર કરતા છે અને તેથી અમને આ ચળવળ હાથ ધરવાની ફરજ પડી છે. તમે મહી નદીના પાણીમાંથી મીઠું બનાવી શકો છો.

ગાંધીજીએ છેવટે ગામ લોકોને ખાદી ધારણ કરવાની અને મહાસભા કહે તે મુજબ ચાલવાની અપીલ કરી હતી.

કારેલીમાં ગાંધીજી

કારેલી, તા. ૨૦ મી માચ'.

મહાત્મા ગાંધીજી આજ રોજ કારેલી આવી પહોંચ્યા બાદ આખો દિવસ તેમના ઉતારા પાસે લોકોની ઠઠ ચાલુ રહી હતી. અને સલાનો સમય ત્રણ વાગ્યાનો હોવા છતાં, બાર વાગ્યાથી લોકોની મેદની જમી ગઈ હતી. સલામાં આશરે ૮ થી દસ હજાર માણસોએ હાજરી આપી હતી. જેમાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા એક હજારની હતી.

શરૂઆતમાં પ્રાર્થના થયા બાદ ભરૂચ જિલ્લા સમિતિના પ્રેસીડન્ટ ડૉ. ચંદુલાલ મણિલાલ દેસાઈએ નીચે મુજબ તાલુકાની સ્થિતિ રજૂ કરી હતી.

તેમણે જણાવ્યું હતું કે ભરૂચ જિલ્લામાં અમને લય હતો કે આપુજી ખેડા જિલ્લો વટાવી અહિં આવી ન શકે. પણ અમારી અંતઃકરણની લાગણી હતી, તેથી આપ આવી શક્યા છો. આ જિલ્લામાં જો કે કાંઈ ચળવળ ચલાવી નથી, તો પણ ભારે જાગૃતિ આવી છે અને આ જિલ્લામાંથી પટેલો સારી સંખ્યામાં રાજીનામાં આપશે એમ લાગે છે. આ જિલ્લામાં હિંદુ મુસલમાનની વસ્તી બહુ છે, અને અમને આશા છે, કે મુસલમાનો પણ સારી સંખ્યામાં રાજીનામાં આપશે.

આ જિલ્લાના ૪૦૦ ગામ છે. અને અમે પાંચ હજાર સ્વંસેવકોની માગણી કરી છે, અને અમને આશા છે કે આ જિલ્લો સારી આશા આપશે.

મહાત્માજીનું ભાષણ

ભાષણો અને બહેનો.

ભરૂચ જીલ્લામાં આ લડતને અંગે આજે પહેલો પ્રસંગ છે. અને તે વખતે મારું અને મારા સાથીઓનું તમે જે સ્વાગત કર્યું છે તે માટે હું તમારો સૌનો આભાર માનું છું, અને આપણા કહે છે ભરૂચ જીલ્લાના સદ્ભાગ્ય છે, કે પંડિત જવાહીરલાલ ગુજરાતની લડતમાં પહેલીજવાર અહિં આવી ગયા. અને જેટલી ઉતાવળથી આવ્યા, તેટલીજ ઉતાવળથી તેમના કામ માટે પાછા ગયા. પ્રભુ કરશે તો તેમનું કામ આટોપી લાખ, જંબુદ્વાર મુકામે પાછા આવી પહોંચશે.

૭૦૦ પટેલો રાજીનામું આપે તો ?

આજે બપોરે ગાંધીજીએ જંગી જાહેર સભા સમક્ષ પ્રવચન આપતાં જણાવ્યું હતું, કે જો ભરૂચ જીલ્લાના ૭૦૦ ગામોના પોલીસ પટેલો રાજીનામા આપે તો મને ખાતરી છે કે, સ્વરાજ્યને નજીક લાવી શકાશે. હિંદના સાત લાખ ગામડામાં જે રાજ્ય છે. આ ગામડાને હિતકરક એક પણ વસ્તુ કરવામાં આવતી નથી. આ સાત લાખ ગામડામાં સાત લાખ પ્રાથમિક શાળાઓ પણ નથી. ન્યારે આપણે સ્વરાજ્ય મેળવીશું ત્યારે આ બધી સ્થિતિ સુધરશે અને ત્યારે બધાને રોટલો મળશે. હું તમને મીઠા વેરા સામેના સત્યાગ્રહમાં

મોટી સંખ્યામાં હાજર થઇ, મને સહાય કરવાની અપીલ કરું છું. તમારા સમક્ષ બીજો કશો માગ નથી. કાં તો તમે મીઠા વેરાના કાયદાને કાઢો અથવા તમે મરી જાઓ !

ચંદુભાઈએ તમારે માટે જે આજ્ઞા બતાવી છે તે એ બતાવેજ. કારણ કે એનામાં મહત્વાકાંક્ષા રહેલી છે. તે પણ મારા જેવા આશાવાદી છે. પાંચ લાખમાંથી પાંચ હજાર સ્વયંસેવકો નોંધવાની વાત જરા વધારે ન કહેવાય. દરેક ગામના મુખી પટેલ અને રાવણીઆ રાજનામા આપો, એમ હું ઇચ્છું છું. છતાં હજી સત્યયુગ નથી થયો. જીલ્લાના ૪૦૦ ગામમાંથી કાંઈ પાછું ન હોય, પણ એકવાર જે રાજનામાં આપે તે પાછળથી પાછા ખેંચી લે, તો એ સ્વરૂપ ભરેલું ગણાય ! જે રાજનામાં અપાય, તે નાટકી ન હોવા જોઈએ. તમે બધા તૈયાર થશો, તો મારી ખાત્રી છે, કે આપણને જેલમાં પણ નહિ પૂરે.

પટલોને

મુખીપણું એક ગંદી વસ્તુ છે. જેમ માખીએ ખરાબ વસ્તુઓ ઉપર વળગી રહે છે તેમ આપણાથી ન થાય. તમને મુખીપણાનો એવો મોહ ન હોવો જોઈએ કે જે હું છોડીશ તો બીજો લઈ લેશે, એ ભય રાખવો નકામો છે. એવો યુદ્ધ મનથી ત્યાગ કરવો જોઈએ. તે સિવાય એમને એમ અપાયેલાં રાજનામા નીરથક જશે. ખરી વખતે તમે દગો દો તો તમારે માટે શું ધારી શકાય ? તમે મામલતદાર પાસે જઈ પોકાર કરો, કે હું તો ત્રાસથી છુટવા માટે નાજનામું આપનાર હતો અને આપનો વફાદાર સેવક છું. અને

મામલતદ્વાર તમને ડરાવી વળી પાછા તમારી જગ્યાએ તમને નીમે તો એમાંથી કાંઈ સ્વાદ નહિ આવે. રાજાના આપ્યા પછી તમને ડરાવે, લલચાવે તોપણ જે મુખી કહે કે અમારે તમારા રાજમાં મુખીપણું નથી કરવું તો હું એ સાચું માનું. બીજે ઠેકાણેથી આવા રાજાના આવી ગયાં છે. તમારો નિશ્ચય ઠેક સુધી ટકા એમ હું ખચ્છું છું.

ગરીબનો બોલો

તમે સમજો કે હું શું કરવા નીકળ્યો છું, અને મારી સાથે જે સંઘ છે તેની શી ઉમેદ છે, વિદ્યોટી બરવાનો ત્રાસ હોય છે. પણ વિદ્યોટીનો કર તો જેની પાસે જમીન હોય તેને માથે હોય છે. એ કાંઈ ઓછોને કે બધાઓને નથી પડતી, પણ એક એવી વસ્તુ છે જેનો કર બાળક અને ઓછોને, ગરીબ અને તવંગર સૌને આપવો પડે છે. કરોડપતિ પણ આપે છે. પણ ગરીબ વધારે આપે છે. કારણ કે ગરીબને મસાલા મળે નહિ, એટલે એને વધારે જોઈએ. ગરીબને રોટલામાં સ્વાદ લાવવા માટે એકજ વસ્તુ કે મસાલા તે મીઠું. તેને પણ સરખોજ કર આપવો પડે છે. આવા અન્યાયી રાજ્યને હું રાક્ષસી રાજ્ય કહું છું.

‘સાત લાખ ગામોમાં અંધારૂં’

તમે ગુજરાતીમાં એક કવિતા તો વાંચી હશે. ‘પુરી એક અંધેરી ને ગંડુ રાજ.’ પણ અહિં કાંઈ એક અંધેરી નગરી નથી અહિં તો સાત લાખ ગામડામાં અંધારૂં છે. એક પણ ગામ સાફ-સુધ થતું હોય, તેના આરોગ્યની સંભાળ લેવાતી હોય, તેના બાળકોને કેળવણી મળતી હોય એવું નથી. નિશાળો પણ નથી.

રૂઢમાં પહેલાં દરેક ગામમાં મહેતો રહેતો અને નિશાળ ચાલતી, એ સાવ સાચી વાત છે. હવે એ જતું રહ્યું. આવા તો ખીજા અનેક દાખલા બતાવી શકું. તેમાં ગરીબો પાયમાલ થતા હોય.

એવા રાજ્યતંત્રનો નાશ કરવો એ આપણો ધર્મ છે અને એવું રાજ્યતંત્ર સ્થાપવું જેમાં ગરીબમાં ગરીબ ઝાણસોને પૂરેપૂરું રક્ષણ મળે, અને હિંદુ મુસલમાન કે પારસી સૌને સરખો ન્યાય મળે. હમણાં તો જે ઢોંગી હોય, તે ફાવી જાય, ને સીધો ને મુંગો માણસ મૂર્યો જાય, એવી સ્થિતિ છે. આજે બળીઆના બે ભાગ છે. નબળા પાયમાલ થઈ જાય છે, આજે તો રોટલો પણ મળતો નથી. એવું રાજ થઈ ગયું છે.

આ સ્ત્રીઓ આવી છે એમના શરીર ઉપર પોતાના બનાવેલાં કપડાં નથી. એક વખત એવો હતો, જ્યારે આપણે જેમ હાથે રાંધેલો ખોરાક જમીએ છીએ, તેમ હાથે બનાવેલાં કપડાં પહેરતાં. પણ નુર ઉડી ગયું છે. હવે આ રાજ્યતંત્રનો અંત લાવવો છે. તેથી પહેલાં તો મીઠાનો કર લીધો છે. અને એ કઢાવવો છે. અને એ મીઠું તો મહી નદીના કાંઠે પણ થાય છે. પણ દરઆગ અને સરદારે મને કહ્યું, કે એ માટે જલાલપુર સુધી જવું એ ઠીક છે. ત્યાં જતાં કે મીઠું બનાવીને પકડશે તો પકડાવું છે. પણ ગંગાની કાવડ માફક એક ટુકડી તો ત્યાં પહોંચી આવવાનીજ છે.

મુખીઓ રાજનામાં આપે એ તો જરૂરનું છેજ. પણ જેટલા સ્વયંસેવકો માગે તેટલા નીકળી પડો. હું તો આજેજ જેમને આબોધે કે ત્રણજ માઇલ દૂર તમે એમને એમ મીઠું પકાવી શકો છો. મહિનાના અમુક દિવસ મીઠાના થરના થર હોય છે. પણ એ ન

લેવાય. એ લેનારને ગુનેગાર ગણવામાં આવે છે. ન્યાં અધેરરાજ આવે છે તેમાં તમને ગુનેગાર ગણશે. એ મીઠાનો કર કઢાવતાં પકડે, તો તમે જોઈને વધાવી લેજો. પણ એ કામ તો કાંઈ આખો વખત નથી કરવાનું. ત્યારે બીજું શું કરવાના છો ? તમે સહેજ મન ઉપર લો, તો કપડાં પાછળ ખરચાતા કરોડો રૂપિયા બચાવી શકો છો. ગાયકવાડી હદવાળા મીઠાનો કર રદ કરવાનું કામ કરી શકે છે. પણ એ ન કરવું હોય, તો ખાદીનું કરી શકે છે. એ કામ તો સ્વરાજ્યનું અવિભાજ્ય અંગ છે, અને એ કામ ઉગી નીકળવાનું છે. કહું જે કાંઈ કહું તે સમજવાની બુદ્ધિ અને શક્તિ તમને ઇશ્વર આપે.

મજેરા હાવણી, તા. ૨૧ મી માચ.

પાંચ નવા સ્વયંસેવકો,—એ બંગાળીમાંથી અને ત્રણ મદ્રાસમાંથી—સ્વયંસેવક દળમાં જોડાવા અહિં આવ્યા છે. ગાંધીજીએ તેમને દળમાં લેવાની ના પાડી હતી અને તાલીમ લેવા માટે આશ્રમમાં જવા કહ્યું હતું.

આજની સભા શરૂ થઈ તે પહેલાં એક વિચીત્ર બનાવ ધ્યાન પર આવ્યો હતો. ઉચ્ચવયના લોકો ખેઠા હતા, ત્યાંથી થોડે દૂર ગાંધીજીનું ભાષણ સાંભળવા ‘અંત્યજો’ ખેઠા હતા. આનો મમં સમજી જઈ સ્વયંસેવકો તેમની સાથે જઈ ખેઠા હતા.

ગાંધીજીએ આવીને આ જોયું ત્યારે તેમને દુઃખ થયું. તેમણે કહ્યું—‘અંત્યજ ગણાતા લોકોને બીજાથી દૂર ખેઠેલા મારી આ કુચમાં હું પહેલીજ વાર જોઉં છું ! આપણે અસ્પૃશ્ય પર રાજ કરવું છે અને બીજી બાજુ સરકાર આપણા પર સત્તા ચલાવવા માગે છે !

અને સમાન છે. જો આમ ચાલુ રહે, તો આપણે સ્વરાજને માટે બાયક નથી. આ જોઇ મને ખરેખર દુઃખ થયું છે ! તમે ‘અસ્પૃશ્યો’ ને તમારી સાથે બળવા દેશો નહિ તો ખાત્રીથી માનજો કે સ્વરાજ દૂર ને દૂર થશે. સ્વરાજ માટેની લડત એ ધર્મ’ યુદ્ધ છે અને એ લડતમાં કામોને બેદલાવ હોઇ શકેજ નહીં.

પછી ગાંધીજીએ ઉચ્ચ ગણ્યતા વર્ગોને પૂછ્યું કે “અસ્પૃશ્યોને તેમની વચ્ચે બેસવા દેવામાં હવે તેમને કંઇ વાંધો છે ? જો તમે અંત્યજને સાથે બેસવા દેશો નહિ, તો હું તેમની વચ્ચે જઇ બાથણ કરીશ. જો તમે તેમને સાથે બેસવા દેશો, તો હું તમને મુખારકબાદી આપીશ.”

અત્રે એક જણે બધા વતી કહ્યું કે તેઓને કંઇ વાંધો નથી. આથી બધા અંત્યજો પાસે આવ્યા અને બધા વચ્ચે બેઠા.

ગાંધીજીએ હવે કહ્યું કે “આજે આ ધામી’ક કાર્ય કરી તમે સ્વરાજ એક ડગલું આગળ ધપાવ્યું છે. અંત્યજને અડકવામાં પાપ નથી, અને એ પાપ હોય તો હું તમને તેમ કરવા કહું જ નહિ. ઉલટું મીઠાના કરના કાર્યદાને તાબે થવું એ પાપ છે. એકજ ગરીબ તેમજ તવંગર અનેને કચરે છે. મીઠાના કાર્યદાનો ભંગ કર્યાથી તમારામાં જે બળ આવશે, તેનાથી સરકારને ભારે કરો નહિ નાખવાની તમે ફરજ પાડી શકશો.

હું તમને આ લડતમાં મદદ કરવાનું કહું છું, હું જલાલપુર પહોંચું કે તરત તમારા ગામ નજીક મીઠું પકાવવાનું કહેવામાં આવશે. જો તમે બધા એક થઇ કામ કરશો, તો સ્વરાજ મળશે એવી હું ખાત્રી આપું છું.

ગજેરા (૧૪)

ગજેરાને માગે

મહાત્મા ગાંધી આવતી કાલે સવારે ગજેરા જવા કુચ કરી જશે. કારેલી મહીસાગરના કિનારાપર આવેલું બે હજાર માણસોની વસ્તીવાળું એક ગામડું છે. ત્યાંથી બાર માઇલની અંદર રેલ્વે સ્ટેશન, ટપાલ કે તાર ઓફીસ નથી. રસ્તાઓ રેતાળ છે અને દરેકને અવરજવરના સાધનોને અભાવે પગે ચાલીનેજ મુસાફરી કરવી પડે છે.

ગાંધીજી ગજેરા ખાતે

ગજેરા છાવણી, (જંજુસર) તા. ૨૧ મી.

મહાત્મા ગાંધીજી અને તેમના સ્વયંસેવકોની ટુકડી અહિં આજે સવારે ૯ કલાકે ૬ માઇલનું મજલ કાપી આવી પુગી હતી. અહિં આખાના અને વડના અનેક ઝાડો હોઇ આ સ્થળ ઘણું રમણીય છે. મહાત્માજી અને તેમના સ્વયંસેવકોએ અહિં પોતાનો પડાવ નાંખ્યો હતો. આ પૂર્વનું કારેલી સ્થળ, લગભગ વેરાન હોઇ, ત્યાં ઝાડોની ઘટા ન હતી. સૂર્યનો ત્યાં સખ્ત તાપ પડતો હતો અને તેને લઇને લગભગ ડઝનેક સ્વયંસેવકો સહેજ બીમાર પડી ગયા હતા. ગાંધીજીએ તેથી આ રાષ્ટ્રીય સૈનિકોને અશકતોની ટીપમાં નોંધવાનું

ફરમાવ્યું. તેઓ હવે ગાડીમાં બસ્ય જશે અને ગાંધીજી અને તેમની સ્વયંસેવકાની દુકડી ત્યાં જઈ પહોંચતાં મુખી વિશ્રાંતિ મેલે.

આ જીદાના ઉત્સાહી કાર્યકર્તા ડો. ચંદુલાલ, સ્વયંસેવકાના અત્રેના મુકામ દરમ્યાન તેમની સુખ સગવડતા જળવાય, તેટલા માટે પોતાનું બનતું કરે છે. અમદાવાદ ખાતે મળનારી મહાસભા મહાસમિતિની બેઠકમાં હાજરી આપવાનું માંડીવાળી તેમણે અહિં રહેવાનું પસંદ કયું છે. ગાંધીજીના પ્રવાસને ફતેહમંદ બનાવવા અને તેમના પ્રવાસનો હેતુ ગામડાંની પ્રજાને સમજાવવા તેઓ અહિં અથાગ પ્રચારકાર્ય કરી રહ્યા છે.

મહાત્માજીએ છેલ્લે કરેલા બાપચુ દરમ્યાન જણાવ્યા પ્રમાણે તેઓ અત્તાન ગ્રામ્ય પ્રજાને સ્વયંસેવકાની દુકડીમાં જોડવાની તથા મુખી પોલીસ પટેલો તરીકેના રાજનામાં આપવાની જરૂર સમજાવતા રહ્યા છે.

એવું માનવામાં આવે છે કે પં. જવાહરલાલ અને મહાસભા સમિતિના કેટલાક સભ્યો આવતી કાલે જંજીસર આવી પૂગશે.

ગાંધીજી અને તેમના સ્વયંસેવકાને અહિંના મુકામથી સારી વિશ્રાંતિ મળી છે.

ગજેરાની સભામાં અપૂર્વ વિજય

આખી સભાએ અંત્યજ્ઞેને સભામાં દાખલ કર્યા

ગજેરા, તા. ૨૧ મી માચ.

મહાત્માજી આજે સવારે કારેલીથી નીકળી સવારના ૮૧ વાગતાં ગજેરા ખાતે આવી પહોંચતાં, તેમનો સારો સત્કાર કરવામાં આવ્યો.

હતો. રસ્તામાં વહેડી મુકામે પણ ગામ લોકોએ તેમનો ખાસ સરકાર કર્યો હતો. ગળેરા ખાતે મહાત્માજીનો ઉતારો એક યોગાનમાં તૈયાર કરવામાં આવેલા, ખાસ મંડપમાં કરવામાં આવ્યો હતો. અને ત્યાં પણ મહાત્માજીનાં દર્શન માટે આખો દિવસ લોકોની ગીરદી ચાલુ રહી હતી.

બાદ કાયકુમ મુજબ સાંજનાં સાડાત્રણ વાગે એક જાહેર સભા મેળવવામાં આવી હતી. અને તેમાં આજીવ્યાજીનાં ગામડાંઓમાંથી પણ લોકો મોટી સંખ્યામાં ઉતરી પડ્યા હતા.

સભાનું કામકાજ સંગીતાચાર્ય શ્રી. ખરેએ ‘રઘુપતી રાધવ રાજરામ’ની ધુનથી શરૂ કર્યું હતું.

મહાત્માજીએ ત્યારબાદ વિવેચન કરતાં અંત્યજને સભામાંથી જુદા બેઠેલા હોવાથી જણાવ્યું હતું, કે આપણે તેમને આપણાથી જુદા રાખીએ તે ઠીક નથી. મને અધે સ્થળે તેમની સાથેજ રહેવા દેવામાં આવેલો છે. માત્ર આજ સ્થળે હું આવું જોઉં છું. ડા. ચંદુભાઈનો હાથ તો અંત્યજોના તથા બીજા બધાના મોંમાં જવા દષ્ટએ છીએ. હું તો સ્વરાજ્યને ઘોડે ચઢ્યો છું તે પાછો ઉતરવાનોજ નથી. તમે મદદ નહિ કરો, તો પણ હું તો નથીજ ઉતરવાનો. હું તો પારસી, મુસલમાન બધાને ઘેર જનારો. આ તો ધર્મની લડત છે, અને તેમાં આવો બેદબાવ હોય, તો કાંઈ ના થાય. આથી હું તમોને પૂછું છું કે શું અંત્યજે હજી પણ દુર બેઠા રહે? મારી ટુકડીમાં પણ અંત્યજ બાઈઓ તો છે. તમે લોકો રાજપુત્રીથી અહિં આવે એમ કહો તો હું શી થઈશ, નહિ તો હું ત્યાં જઈને

એસીશ્વ. અને ત્યાંથી ભાષણ કરીશ. તમારી ઇચ્છા હોય તોજ હા કહેજો.

અત્રે આખી સભાએ હા પાડતાં, બધા અંત્યજો સભામાં આવીને બેઠા હતા. અને મહાત્માજીના ભાષણની ધણી સારી અસર થઈ હતી.

બાદ આગળ ચાલતાં મહાત્માજીએ જણાવ્યું હતું કે તમે ખચીત માનજો, કે આજે તમે આ એક પગલું ભરી, સ્વરાજ્યતું એક પગ-થીયું ભર્યું છે. આ ભાષણો આવ્યા છે તેમાં અધર્મ કયું છે, એમ ના માનશો. તમે એમ સમજો કે હું જે તમને કહું છું તે અધર્મની વાત નથી, પણ ધર્મની વાત છે.

હવે હું મૂળ વાત ઉપર જઈશ. પણ તે પહેલાં તમે પગલું ભર્યું, તે માટે તમને ધન્યવાદ આપું છું. આ રાજ્યતંત્રે આપણને એવા બનાવી દીધા છે, કે જે ઉપર આપણે વિચાર કરવાનો છે. આપણી ઉપર મીઠાનો કર નાંખવામાં આવે તે કેવો અત્યાચાર ? કેવો બુદ્ધિમંદ ? તે અઢી આનાના મીઠાનો સવા રૂપીયો લે છે. કર પણ છાની રીતે લે છે. હું તે પાપી રાજ્યનીતિ કાઢી નાખવા માગું છું. પાપી રાજ્ય નીતિમાં રહેવું એ પણ પાપ છે. આપણે “રઘુપતી રાધવ રામરામ” એ દરરોજ ગાઈએ છીએ તેનું કારણ આપણે પતિત તો છીએજ.

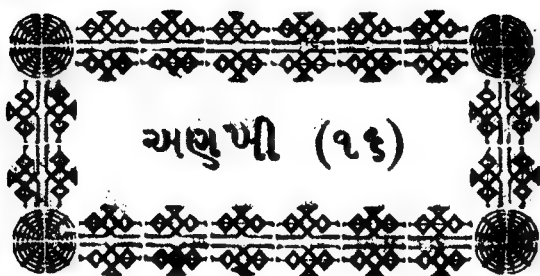
આથી આપણે આ પતિત રાજ્યનો તો હંમેશાં નાશ થાય, એજ જોવાનું છે. આજે તો આપણે એક લાખ અંગ્રેજથી ડરીએ.

છીએ. જેમ અંત્યજને અડકીએ છીએ, તેમ આપણે અંગ્રેજોને મારવા ઇચ્છતા નથી, તેમ તેનાથી ડરવા પણ નથી માગતા. તેના રાજ્યતંત્રનો નાશ કરવા માગીએ છીએ. અને તે માટે મીઠાના કર માટેનું સાધન એક પહેલું પગથીયું છે. અહિંથી ધન દરરોજ તેઓ લુંટી જાય તે જોવા નથી ઇચ્છતા. ગદ્ ગદ્ કાલે કારેલીમાંથી મુખી તથા મતાદારોએ રાજનામાં આપેલાં છે અને બીજા પણ આપવાના છે. હજી તલાટીએ કાપડો પહેલ નથી કરી. બારડોલીમાં તો તલાટીઓ પણ તૈયાર થાય છે એમ જણાવ્યું છે. પણ શું સરદાર એકલા બારડોલીના હતા ? તેઓ આખા ગુજરાતના હતા. અને તેમાં તમારે પણ સાથ આપવાનો છે.

હું તો જલાલપુર જવાનો છું, અને મીઠું પકવીશ. તમને બધાને કહી દેવાનો છું કે મીઠું પકવતા થઇ જાઓ. કારણ કે તમારી પાસે તો નદી ઘણીજ પાસે છે.

અંતમાં તેમણે ખાદીનો પ્રચાર કરવા માગણી કરી, હાજર રહેલાઓને તેમના કાય' બદલ અભિનાદન આપ્યું હતું. અને 'મહાત્માજીની જયના પોકારો વચ્ચે મિટિંગનું કાય' અંતમ થયું હતું.

અણુખી (૧૬)

અણુખી, તા. ૨૧ મી માચ'

મહારાજ ગજરાથી સાંજના છ વાગે પોતાની ટુકડી સાથે અણુખી ગામે જવા ઉપડતાં, લોકોએ તેમને સપ્રેમ વિદાય આપી હતી. બાદ આઠ વાગતાં તેઓ અણુખી ગામમાં આવી પહોંચતાં તેમના દર્શન માટે તો કલાક અગાઉથી ગામ લોક એકઠું થયું હતું. આનુબાનુનાં ગામેથી પણ ઘણા લોકો તેમનાં દર્શન માટે આવી પહોંચ્યા હતા.

બાદ કાર્યક્રમ મુજબ રાત્રે નવ વાગે ગામના નેગાનમાં, એક જાહેર સભા ગોઠવવામાં આવી હતી, અને સંગીતાચાર્ય શ્રી ખરેએ “રઘુપતી રાધવ રાજારામ”ની ધુનથી સભાના કામની શરૂઆત કરી હતી. સભામાં સ્ત્રીઓએ પણ સારી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી.

ત્યાંના મુખીએ પહેલાં એકવાર રાજનામું આપી, અમલદારોના દબાણથી પાછું ખેંચી લીધું હતું. તેણે ફરીથી રાજનામું આપી પોતાની નબળાઈ માટે દીક્ષગીરી જાહેર કરી છે. આ બનાવથી આ ગામના લોકોએ આ અમલદારો સામાજિક બહિષ્કાર કરવાનું કરાવ્યું છે, અને જે અમલદારને માલ પુરો પાડે, તેમને દસ

રૂપીયાના દાંડની શિક્ષા કરવાનું જાહેર ક્યું છે. આજે ગાંધીજીની મંડળી આજે અમલદારોને લોકોએ સંપૂર્ણ અધિકાર કર્યો હતો, તો એ સંદેહે એમણે રૂપીઆદ કસી હાથે કે સીવાસળી અને પાણી જેવી વસ્તુઓ પણ પૈસા લઇને, આપવાની લોકો ના પાડે છે.

આદ મહાત્માજીએ બાપજી કરતાં જણાવ્યું હતું, કે પ્રથમ તો મારી પાસે મુખી શીવાજીના કામજ છે, અને તે તેમણે મામલ-તદાર ઉપર લખ્યો છે. તેમાં તેમણે જણાવ્યું છે, કે પોતે અગાઉ બોળવાઇને રાજનામું આપેલું પણ તે પાછું ખેંચી લીધેલું. પરંતુ પાછળથી હું એવા નિશ્ચય ઉપર આવું છું, કે જ્યાં સુધી હું હિંદુસ્થાન સ્વતંત્ર નહિ થાય ત્યાં સુધી તે જગ્યા સ્વીકારવાનો નથી, અને એથી આ જગ્યાનું કાયમનું રાજનામું આપું છું. આવી રીતે રાજનામું અપાય, તેની કેટલી કિંમત હોય તે હું કહી શકતો નથી. પણ આવું ધણીવાર બને છે. કેટલાક બોળવાઇ જાય છે અને કેટલાક હાથાઇ જાય છે. સરકાર તરફ લોકો વફાદાર મરી જાય છે, ત્યારે અમલદારોની કાંઇ કિંમત નથી. જે માણસ લોકો ઉપર ત્રાસ કરે છે, તેને લોકો ના ગણકારે એ ખોટું નથી.

મારી જાણમાં આવ્યું છે, કે અહિં પણ કેટલાક સરકારી અમલદારો આવ્યા છે અને તેને લોકો કાંઇ આપતાં નથી. અને તેમને મને તેમ કરવાનો અધિકાર છે. તેમાં હિંસા નથી. પણ જે અમલદાર જુએ મરતો હોય, તો તેને આપવું જોઈએ. રોકથી માંજે તો ના આપીએ.

હું તો સરકારને કહું છું કે તમારું રાજ્ય રહેવાનું નથી. અમે ૮૦ જણા પ્રતિજ્ઞા લખીને નીકળ્યા છીએ, કે અમારે કોઇની સામે દુરમનાઇ નથી પણ રાજ્યનીતિ કાઢવા માગીએ છીએ.

જો કોઇ અમલની રૂએ માગે, તો તેને ન મળે દીવાસળી, ન મળે ધર, કે ન મળે પાણી ! ભાઈચારાની માગણીથી માગે તો જુદી વાત ! અમલદારીની રૂએ કહે તો તો કહીએ કે કાંડું જશે, પણ સલામી તો નહિજ થાય ! પંજાબમાં ડાયરે એવું કરાવ્યું હતું. જો આપણા ગુજરાતમાં એવા અમલદાર હોય તો જુદી વાત છે !

તમે વેરભાવ લુલીજ જાઓ. હું તો મરી જમજ, કે મને જેલમાં નાંખશે, તો પણ મને કાંઈ થવાનું નથી. તેઓ તો મારા મિત્રજ થવાના છે અને તમે પણ મારા જેવા થશો, તો તમારો કોઈ વાંકો વાળ કરે તેમ નથી.

હું તો મારી સાથે બધાને માગું છું. ૬૦ લાખ માણસોનો સાથ માગું છું. થોડાનો સાથ મળશે તો પણ ચાલશે. મારે તો સાચાનો ખેલ જોઈએ છીએ. ખોટાનો નહિ. જુઓ અહિં જ હું બેઠો છું, તેની ઉપરના ભાગમાં તમે ખાદી રાખી છે. પણ નીચે શું છે ?

જો તમે ખરો ખેલ કરવા ઇચ્છતા હો, તો તો ધણું કામ કરવાનું છે. ખાદી પ્રત્યે ખરું વતન રાખો, અને દારૂ વગેરે બધું છોડી દો. હું મીઠું પકવતાં પકડાઉં તો તમારે બધાએ પકવતાં થઈ જવું. હું ૮૦ માણસો સાથે નીકળ્યો, ત્યારે મને લાગેલુંજ કે તમે આજે નહિ કરો તો ભવીષ્યમાં તો કરશોજ.

હું તો તમને મારા મીઠાનો સંદેશ સંભળાવા આંચો છું અને તમે તે પાળશો તો થોડા સમયમાં રામરાજ્યનો અવસર પામી શકશો. તે વખતે અમલદાર તમારી ઉપર ફરીયાદ નહિ કરે, તે પણ પ્રભનો સેવક હશે. હું તો આ નવા યુગની અંખનાજ કરતો રહ્યો છું અને તમે બધા મથશો, તો તે સમય પાસેજ છે.

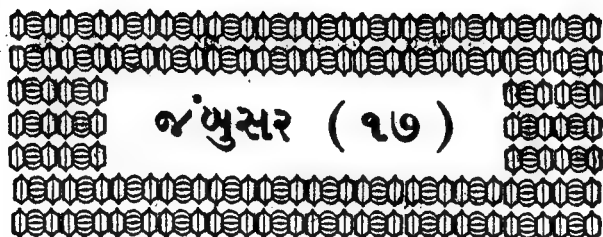
બાદ વંદેમાતરમ્ ગવાયા પછી મિટિંગનું કાર્ય ખતમ થયું હતું.

મહાત્મા ગાંધીએ રાતની સભામાં બાપજી કરતાં જણાવ્યું, કે હું એવા નવયુગની સ્થાપના કરવા તલસુ છું, કે જેની અંદર સરકારી નોકરો લોકોના ધણી નહિ પણ સાચા સેવક થશે. સરકારી નોકરોના આમાજીક બહિષ્કાર સંબંધમાં બોલતાં ગાંધીજીએ જણાવ્યું, કે લોકોને તેમ કરવાનો અધિકાર છે. જે એક સરકારી નોકર સત્તાના મદદમાં ગમે તે કરી શકવા છુટો હોય, તો લોકો પણ મનગમતું કરવા સ્વતંત્ર છે.

જે હું ઠાર થાઉં

જે હું એક અમલદારની ગાંળીના ભોગ થઈ પડું અને તે અમલદારને સાપ કરડ્યો હોય, તો હું મારા જીવનના ભોગે પણ ઝેર ચુસી લઉં. એ ધર્મ છે. હું તમને એ ધર્મ પાળવાનું જણાવું છું. જે તમે મને મિત્ર બનાવવા માગતા હો, તો તમારે મારી સાથે શુદ્ધ વર્તન રાખવું ઘટે. તમારે જણવું ઘટે કે ૮૦ માણસો નિશ્ચયથી સત્યાગ્રહ માટે બહાર પડ્યા છે અને ૩૦ કરોડ માણસો મને અનુસરવાની પૂરી ખાત્રી છે. જે તમે લડતમાં અંપલાવશો, તો નવયુગ જોશો ખાલી રાજનામાંથી નહિ વળે !

ગાંધીજી આવતી કાલે સવારે જંબુસર જવા ઉપડી જશે. જ્યાં પંડિત મોતીલાલજી ગાંધીજીની મુલાકાત લેશે.

જંબલના કાયદાનો સવિનય ભંગ

મહાત્માજીની ઇચ્છાથી મોકુફ

જંબુસર, તા. ૨૨ માર્ચ.

ઓલ ઇન્ડિયા કોંગ્રેસ કમિટિના સભાસદો અને આવી પૂજતા હિંદ સન્મુખ લવિષ્યમાં રજુ કરવામાં આવનારા પ્રાચીન સંબંધી મહાત્માજી સાથે વાદવિવાદ ચાલ્યો હતો.

સી. પી. હિંદુસ્થાની અને આંધ્ર ખાતેના પ્રતિનિધિઓએ મહાત્માજીને ખાત્રી આપી હતી, કે તેઓના ઇલાકાઓમાં લડત પૂર-જોસથી છેવટ સુધી ચાલુ રહેશે. આંધ્રના પ્રતિનિધિઓએ વધુમાં જણાવ્યું હતું, કે તેઓ ૧૦૦૦ કરતાં વધારે વોલન્ટીઅરો ધરાવતા હતા.

મહાત્માજીએ એવી સુચના કરેલી કહેવાય છે, કે તેઓને ફરમાન મલતાં અથવા તો તેઓની (મહાત્માજીની) ધરપકડ થતાં સવિનય ભંગ શરૂ કરી દેવો.

પંડિત મોતીલાલ અને જવાહીર આજે બપોરે અને આવી પૂજ્યા હતા.

મહાસભા અને મહાસંમીતિના સભ્યો અને આગેવાનો મળી ૬૦ જણ સભામાં હાજર હતા. કમિટિનું કામ છેકજ ખાનગી ચાલ્યું હતું અને છાપાના પ્રિનિનીધિઓને ત્યાં બેસવા દેવામાં આવ્યા ન હતા. પણ એવું માનવામાં આવે છે કે આખા હિંદમાં સામુદાયીક સવિનય લંગ કરવાનો તથા જંગલના કાયદા તોડવાના સવાલો ચર્ચાયા હતા. લડતમાં ઉતરનારા સ્વયંસેવકોએ કોઇ પ્રતિજ્ઞા પત્ર પર સહી કરવાનો સવાલ પણ ચર્ચાયા હતો. ગાંધીજીએ આ સંબંધમાં પ્રતિજ્ઞાપત્ર અને તેટલું સાફું અને સૌ સમજે તેવું રાખવાનું સુચવ્યું હતું. બે કલાકની ચર્ચા બાદ “હિંદની સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવા હું સુલેહબર્ચા અને સાચા ઉપાયો દ્વારા તેમ કરીશ.” એજ એક શરત તેમના સંબંધમાં રખાઇ હતી. અસ્પૃશ્યતા નિવારણ, ખાદી ધારણ વગેરે શરતો આ પ્રતિજ્ઞાપત્રમાં રખાઇ નથી. સધળી કોંગ્રેસ કમિટીએ આવું પ્રતિજ્ઞાપત્ર કહાલવાની આશા રખાય છે.

સામુદાયીક સવિનય લંગ સંબંધમાં મહાત્માજીને પૂછવામાં આવેલા સવાલના જવાબમાં તેમણે જણાવ્યું હતું, કે જો સ્વયંસેવકો વધારે સંખ્યામાં બહાર પડશે, તો સવિનય લંગ બધા જીલ્લાઓમાં સાથે શરૂ કરી શકાશે. પણ જો તે ઓછી સંખ્યામાં બહાર પડ્યા, તો એકજ જગ્યાએ સત્યાગ્રહ કરવાની સલાહ આપીશ. આ સંબંધ હું કહું તે પછી અથવા તો મારી ધરપકડ પછી કરવાનું છે.

આંધ્ર દેશના ડીક્ટેટર મી. કોડાં વ્યંકટપાએ ગાંધીજીને પૂછ્યું હતું કે વોલન્ટીઅરો પ્રચાર કાર્ય અર્થે પોત પોતાના પ્રાંતમાં કુચ જોડવે તો કેમ ?

જવાબમાં ગાંધીજીએ જરૂરી જણાવી હતી. પણ કહ્યું હતું કે હું સુચવું ના પકડાઉં એટલે રવિનય ભંગનું કાચ ગોઠવવું.

જંગલના કાયદાનો સવિનય ભંગ

આ તકે મહાસમીતિના મધ્ય પ્રાંતના ૬ સભ્યોએ પોતાના પ્રાંતમાં સવિનય ભંગના ખાસ પગલાં તરીકે જંગલના કાયદા તોડાય તો કેમ એ વિષેનો સવાલ પૂછ્યો હતો.

મહાત્માજીએ જણાવ્યું કે જંગલના કાયદા સુધારી તેને વધુ ઉદાર બનાવવાની જરૂર છે. પણ નીમકના કાયદાની જેમ સ્વરાજ્ય દરમ્યાન પણ તેમને છેક તો કાઢી શકાશેજ નહિં. આથી તે કાયદાનો ભંગ હું સુચવી શકું તેમ નથી.

મહાત્માજીનું વિવેચન

મહાત્માજીએ મહાસમીતિના સભ્યો સાથેની ચર્ચા પછી એક જાહેર સભા સનમુખ બાપણ કયું હતું.

તેમણે જણાવ્યું હતું, કે જંબુસર તાલુકાના ૩૩ મુખીઓ અને ૧૧ મતદારોએ રાજનામાં આપ્યાં છે. તેમણે જણાવ્યું હતું કે તમારા રાજનામાંથી સ્વરાજ્ય જીતાવાનું નથી. પણ જો તમે તે રાજનામાં પાછા ખેંચી લેશો, તો આપણી લડતને ઘણું ખમવું પડશે.

મહાત્માજીએ આ પછી સ્ત્રી પુરુષોને ઉદેસીને મીઠાના કર સામે સવિનય ભંગ કરવા તૈયાર થવા જણાવતાં કહ્યું હતું, કે મને દેશભક્ત દાદાભાઈ નવરોજીના પૌત્રી ખુરશેદ ખેન તથા અમદાવાદના મીલ માલેક શેઠ અંબાલાલ સારાભાઈની પુત્રી સદુલા ખેન તરફથી પત્રો મળ્યા છે. જેમાં મારે તેમને સ્વયંસેવિકા તરીકે જોડાતાં નહિ રોકવાનું જણાવ્યું છે.

આગળ ચાલતાં મહાત્માજીએ જણાવ્યું હતું, કે જ્યારથી હું અમદાવાદથી નીકળ્યો છું, ત્યારથી મને મુસલમાનો તરફના આશિષો મળતા રહે છે, જે મીઠાનો કર કઢાડી નાંખવા સર્વે સાથે કામ કરવા લાગે તો સ્વરાજ મળે. યા ન મળે પણ સર્વે ભાઈઓ તરીકે કામ કરતા થઈશું. મહાસભાએ કાઉન્સીલો અને સરકારી નોકરીનો અહિંકાર કરવાનું જણાવતાં ઠરાવ્યું છે, કે કોઈપણ કામને સ્વીકાર નહિ તેવો કામી નિશ્ચય ન સ્વીકારવો. આ ઠરાવ લઘુમતિઓ માટે લાભ સમાન છે. જ્યારે કોંગ્રેસ સરકાર સાથે સમાધાની કરવા બેસે, ત્યારે તેમણે પોતાના વિચારો માટેનું દબાણ ચલાવવું.

આખા દેશની નજર ગુજરાત બાંધી છે. અને જે મહાત્માજીની હાકલનો જવાબ આપવામાં ગુજરાત મોળું પડ્યું, તો તે આખા દેશને ખરાબ દાખલો બેસાડશે.

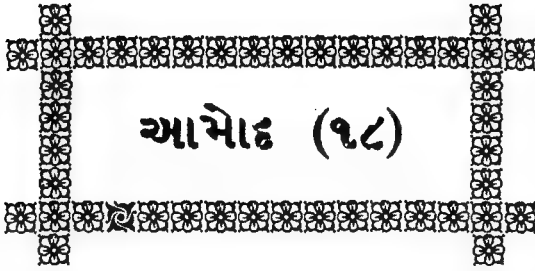
પં. જવાહરલાલે જણાવ્યું હતું કે તમોએ મને રાષ્ટ્રીય નેતા નેમ્યો છે. છતાં પણ ખરો રાષ્ટ્રીય નેતા જુદો જ છે.

જલાલપુર તાલુકામાં રાજનામાં

જલાલપુર તાલુકો કે જ્યાં મહાત્માજી નીમકનો કાયદો તોડવા જવા ચાહે છે, ત્યાંના મુખી પટેલો રાજનામાં આપવા લાગ્યા છે.

એક નાની બાળાએ આ પછી ગાંધીજીને પોતાની કાચની અંગડી ભેટ કરી હતી. તેની હરરાજ કરતાં તેના રૂ. ૧૨૫ ઉપજ્યા હતા.

મહાત્માજીને અહીં રૂ. ૮૦૦ ની થેલી એનાયત કરવામાં આવી હતી.

આમોદ (૧૮)

મહાત્માજીનો આમોદ પ્રવેશ

આમોદ, તા. ૨૨ મી માર્ચ

મહાત્માજી અને તેમની સત્યાગ્રહી સેનાના દર્શનાથે આમોદની પ્રજા આજે ઉલટી હતી. રસ્તાઓ પર લોકોએ પોતાની રાજપુશીથી પાણી છાંટી ધુળ ઉડતી બંધ કરી હતી. ઠેકાણે ઠેકાણે અને એક માઇલના લાંબા રસ્તા પર આસોપાલવનાં તોરણો શોભી રહ્યા હતા. રાત્રે આઠ વાગે સેના આમોદની ભાગોળે પૂગી હતી, અને મહાત્માજીએ દ્રઢ પગે ભજનો ગાતા સ્વયંસેવકો સાથે અહિં પ્રવેશ કર્યો હતો. માગંમાં એક શરૂરીએ તેમને રોકી, ગુલાબજળ છાંટ્યું હતું તથા મહાત્માજીને હાથે કાંતેલા સુતરનો હાર પહેરાવતાં તેમને એક પસં ભેટ કરી હતી. મહાત્માજી પર ગુલાબજળનું લગભગ સીંચન થતાં મહાત્માજીએ ‘બસ, બસ’ કહી તે છાંટનારને રોક્યો હતો.

આ સેના સાથે યુવક સંઘની વડીંગ કમિટિના સભ્યો પણ કુચ કરતા હતા.

સત્યાગ્રહીઓએ પોતાનો મુકામ એક જીનીંગ ફેક્ટરીમાં રાખ્યો.

છે. જ્યાં એક સભા ભરવામાં આવી હતી. આસપાસના ગામડાઓમાંથી આશરે ૩૦૦૦ લોક એકઠું થયું હતું.

આમોદ કસબા તરફથી મહાત્માજીને રૂ. ૨૫૧ ની પસં ભેટ કરવામાં આવી હતી. તથા તાલુકાના અનેક મુખીઓના રાજનામાં વાંચવામાં આવ્યા હતાં

ગાંધીજીનું વિવેચન

ગાંધીજીએ આ પ્રસંગે પોતાના ભાષણ દરમ્યાન જણાવ્યું હતું, કે રાય અને રંક, જુવાન અને વૃદ્ધ, સશક્ત અને અશક્ત, અને હિંદુ, મુસ્લીમ, ખ્રીસ્તી, પારસી વગેરે સર્વેને નીમક એક સરખું જરૂરી છે. પાંચ પૈસાના નીમક પર ૧૦ આના જેટલો કર હોય, તે સરખો જાય છે ! આ વાંધાભર્યા કરમાંથી મુક્ત થવા માટેની લડતની કોઈ પણ હિંદી સામો થશે, એ વિષે મને ક્યારે પણ શંક ન હતી ! અને જણાવતાં મને ખુશી ઉત્પન્ન થાય છે, કે મહાસભા મહાસમિતિએ મારા પગલાને પોતાનો ટેકો આપ્યો છે. દરેક સ્ત્રી પુરુષો મારી સાથે જોડાઈ નીમકનો કાયદો તોડવામાં પોતાની સામેલગીરી આપે તે સિવાય હું તેમની પાસેથી બીજા કશાની આશા રાખતો નથી. આ કામ ઘણું રહેલું છે. મારી સાથે સૌએ આવી મીઠું લાવવું અને તે પર કર આપવાની ના પાડવી. સરકાર આપણને જલમાં મોકલે, અને આ હીલચાલને બળથી દાબી દેવાનું કરે, આપણે તેનો બહાદુરીથી છતાં અહિંસકપણે સામનો કરવો. સરકાર આપણા હિતની વિરુદ્ધ કામ કરે છે. આપણે તેની આગળ નમતું આપવું જોઈતું નથી. આપણે આ વાત યાદ રાખવી, કે એ આપણે આપણો સહકાર એવી લેશું તો સરકાર પોતાનો વહિવટ ચલાવી શકનાર નથી. તાલુકાના મુખીઓએ પોતાના રાજનામાં આપ્યાં છે તે ખુશી થવા જોગ છે. આપણે સરકાર સાથે પૂરેપૂરું લડવાનું છે. પણ કોઈપણ પ્રિટિશના શરીરને અડકવાનું નથી.

બુવા (૫૯)

વડિલોને ગાંધીજીની સલાહ

·બુવા, તા. ૨૪ મી માય

મહાત્મા ગાંધીજી આજ સવારે આમોદથી નીકળી બુવા ગામે જઈ પહોંચ્યા હતા. જે સમયે તેમનો ગામલોકોએ સારો સત્કાર કર્યો હતો. અને તેમનો ઉતારો એક ધર્મશાળાના મકાનમાં રાખવામાં આવ્યો હતો. ગામમાં બુવકોનો ઉત્સાહ સારો જણાતો હતો.

બાદ કાર્યક્રમ મુજબ સભાનું કામકાજ અપોરના ત્રણ વાગે ચાલતાં, સભામાં સ્ત્રીઓ તથા પુરુષોએ હાજરી સારી સંખ્યામાં આપી હતી.

સભાનું કામકાજ સંગીતાચાર્ય શ્રી. ખરેએ “રઘુપતી રાધવ રાજારામ પતિત પાવન સીતારામ” ની ધુન કરાવીને શ. કયું હતું. અને ત્યારબાદ કાર્યક્રમ મુજબ તેમણે “જનની જારત આજ હમકો” નું ગીત ગાયું હતું.

બાદ મહાત્માજીએ વિવેચન કરતાં જણાવ્યું હતું, કે જેમ બીજા ગામોમાં હું ગયો છું. ત્યાં મને તે ગામોને વિષે ખબર આપવામાં આવેલી છે, અને ત્યાં હું તે ગામોના લોકોની ઇચ્છાથી ગયેલો છું એમ લાગેલું. અહિં આ મને તેથી કાંઈ જુદું લાગ્યું છે. વડિલ

વગ'ને હું આગું તે પસંદ ન હતું, અને યુવક વગ' તે માટે ધણો આગ્રહી હતો. અને છેવટે બહુમતીને લીધે વડિલ વગે' નમતું મૂક્યું છે, એવું મારી જાણમાં આવ્યું છે !

યુવકોને સલાહ

યુવકોને મારી સલાહ છે કે તેમણે મને વડિલોના મન દુભાવીને બોલાવવો ન જોઈએ. આ લડતમાં જોટલા ભણે એથી કામ ચલાવી લેવું, એવી કલ્પનાથી મેં ચલાવી લીધું છે. અને પછી ધીમે ધીમે ભળતા જશે. આમ કલેશ કરાવીને બોલાવવામાં આવે તે ઠીક નથી !

બીજા વગ'ને ખેંચતાં મને આવડે છે. પણ અત્યારે હું તેમ કરવા નથી નીકળ્યો.

હવે હું વડિલ વગ'ને પણ કહેવાં માગું છું. ૬૧ વર્ષનો છું એટલે વૃદ્ધ ગણાઉં ખરો. મારી અભિલાષાં તો યુવાન જેવી જ છે અને હજીપણ થામ કે લડી લઈએ. વડિલ વગ'ને મારે એમ પ્રાર્થના કરવી જોઈએ કે તમે યુવાન વગ'ને તરછોડો નહિ. તમે તેમને એમ કહો કે તમે સત્યનો, ધર્મનો અને શાંતિનો માર્ગ છોડશો નહિ. કરે તેમ કરવા દો, અને આશીર્વાદ આપો.

તરછોડશો તો ઉદ્ધત બનશે

જીવાનીયાઓ બગાડી નાખશે એમ ના માનો. બગાડનારને સુધારનાર તો જીવેજ છે. છેવટે જો તમે તરછોડશો, તો તેઓ ઉદ્ધત બનશે, અને છેવટે સામે થશે. હું તો તમારાં પણ આશીર્વાદ માગું છું. અને યાદ રાખજો કે તેઓ તમારે માટે એવો સમય લાવશે, કે

જેમ કોઈ અમલદાર તમને ધમકાવે છે તેમ કોઈ ધમકાવતો નહિ રહે. તું તમને આ ના ગમે ? જીવાનીઆઓને કરવું હોય તેમ કરવા દો.

મને આંકડા મળ્યા છે તે પ્રમાણે તમારે દોરને એકમણ મીકું જોઈએ છે. અને જો ભાવ સરતો હોય, તો વધારે પણ વાપરો. આપણે તો તે ઉપરનો કર ઘટાડી નાખવો છે. તે ઘટે તેમાં તમને ગમે કે ના ગમે ? તો પછી તમે શા માટે વચમાં પડો ? તેથી તો હજારો ગરીબોની આંતરડી દુઝા દેવાની છે.

હું તો તમારો માર આઈ લઉં, અને ગાળ પણ આઈ લઉં. છાપાંઓ ક્યાં ગાળો નથી દેતાં ? એ તો બધું હું પચાવી શકું છું. અને હું તો તમારામાંનો એક વૃદ્ધ છું એટલે તમારી પાસે કાંઈ માંગણી પણ કરું અને બે વસ્તુ આપું પણ ખરો. મારે આપવાનું શું હોય તે તમે જણતા હશો.

સરકાર શું કહે છે ?

સરકાર ડરી રહી હોય, તો શા માટે મને પકડતા નથી ? શા માટે સરદાર વલ્લભભાઈને ત્રણ મહિનાની સજા આપી અને સેન-ગુપ્તાને ૧૦ દિવસનીજ આપી ? તે સમજે છે કે મેં એનું ભુંકું નથી કયું અને તેથીજ મને નથી પકડતી. સરકાર તો સાનમાં તમને કહે છે, કે તમે બધા મારી સાથે નીકળો, તો સરકાર કોઈનેજ પકડનાર નથી. ૬૦ ઊનાળા ચોમાસાં જોયેલાં, તમે સહેલાઈથી સમજી શકો. હું તો કેટલીયેવાર કહી રહ્યો છું, કે આ સરકારનો નાશ થાઓ, અને તમે પણ મારી સાથે આવો એમ ઇચ્છું છું.

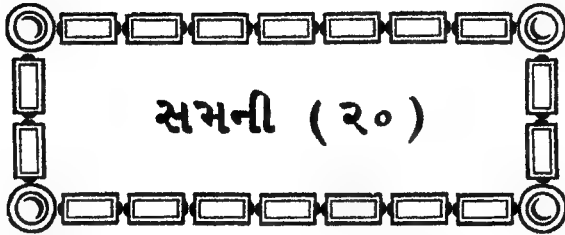
થોડા વડીલો મને મળી ગયા છે અને બીજા બાકી રહેલા, મને હું બે કલાક છું તેમાં મળી જાય એમ ઇચ્છું છું. આજે તો મધુર-મીઠો પવન વાય છે, પવનની સામે થવું તે શામે નહિ. થેલી આપી છે, પણ તેમાં કેટલાએ નથી આપ્યા ? જોએએ ના આપ્યા હોય તે આપી જાઓ એમજ ઇચ્છું છું.

જો મને તમારામાંથી રાજનામું મળશે, તો શેર લોહી ચઢવાનું છે. બાદ સભામાંથી એક ભાષ્યે ૩. ૧ આપી જણાવ્યું હતું કે જોએએ રૂપિયા નથી બચાવે તેઓ પોતાના રૂપિયા ભરી દેશે.

મહાત્માજી-ત્યારે તો સારું.

બાદ વહેમાનરમૂ ગવાયા પછી મિટિંગનું કાર્ય ખતમ થયું હતું.

સમની (૨૦)

મહાત્માજી જુવાથી નીકળી રાતના આઠ વાગે સમની આવી પહોંચ્યા હતા. અને તેમને રસ્તામાં ધણા ખેડુતોએ તથા ગામ લોકોએ પણ સારો સત્કાર કર્યો હતો.

કાય'કુમ મુજબ આજે રાતના નવ વાગે એક જાહેર સભા મેળવવામાં આવી હતી. અને તેમાં મહાત્માજીએ બાપજી કરતાં પોતાનો મીઠાનો સંદેશો આપી, જહેનોને ખાદીનો પ્રચાર જલદી કરવા જણાવ્યું હતું.

મુખીઓના રાજનામાં

આ તાલુકામાંથી આજ સુધીમાં ૪૩ મુખીઓએ રાજનામાં આપી દીધાં છે. આજે સમનીના મુખીએ પણ પોતાનું રાજનામું લખી આપ્યું હતું જે નીચે મુજબ છે:-

હું નીચે સહી કરનાર મોજે સમની, તાલુકે આમોદના પા. ત્રીભોવનદાસ નાથાભાઈ, નમ્રતાપૂર્વક જણાવવાનું કે સરકારની રાજ્યનીતિથી દિવસે દિવસે પ્રજામાં અને ખાસ કરીને ખેડુતોમાં જીખમરો વધતો જાય છે, એટલે સુધી કે મહાત્મા ગાંધીજી જેવા પવિત્ર અને સહિષ્ણુતાવાળા પુરુષને પણ સરકાર સામે ચળવળ ઉઠાવવાની ફરજ પડી છે. આ ઉપરાંત સરદાર વલ્લભભાઈ જેવા

સરકાર અને પ્રજા બન્નેનું હિત ચાહનાર લોક નેતાને સરકારે પહરેજ કર્યો છે, તેવે વખતે લોકોને સાથ દેવામાં આવી પટલાઈ સમાયલી છે, તેમ સમજીને હું મારી પટલાઈનું રાજપુશીધી રાજનામું આપું છું. તો તે સ્વીકારી લેવા મહેરબાની કરશોજ.

દા. ત્રીલોચનદાસ નાથાલાઈ.

સમતી, તા. ૨૫ મી મારચ

મહાત્મા ગાંધી તેમની સત્યાગ્રહી સેના સાથે, સોમવારનો દિન અત્રે આરામ કરી આજે સવારે ત્રાલસા જવા ઉપડી ગયા હતા. ગાંધીજીની છાવણીમાં માંદા સ્વયંસેવકોની સંખ્યા ૧૮ ની થઈ છે. આજુબંદ ખાતે છોડવામાં આવેલા એક સિવાય બધા માંદા સ્વયંસેવકોને આગળથી બરૂંદ ખાતે મોકલવામાં આવ્યા છે. મહાત્માજી સ્વયંસેવકોની માંદગી વિષે ગંભીર વિચાર કરી રહ્યા છે, અને ટુંક સમયમાં તેને લગતી સૂચના બહાર પાડનાર છે. દરમીયાન સ્વયંસેવકોને તંદુરસ્તીના નિયમો પાળવાની, સવારે ગરમ પાણી પીવાની અને પ્રભુ દાંડી પહોંચાડે, એવી અડગ શ્રદ્ધા રાખવાની સૂચના આપી છે.

નેલોરના જમીનદાર યુચ્છી સુંદરમ રેડી અત્રે આવી પહોંચ્યા છે અને તેમણે ગાંધીજીને રૂ. ૧૦૦૦ ની થેલી અર્પણ કરી છે. તેઓ ગાંધીજીના આશ્રમને દર વરસે રૂ. ૩૬૫ આપે છે.

ત્રાલસા (૨૧)

ત્રાલસા, તા. ૨૫ મી મારચ

મહાત્માજી આવતી કાલે સવારે ભરૂચ ખાતે આવી પુગશે.

તેઓની ઇચ્છાને અનુસરીને સરખસ કાઢવામાં આવશે નહિ, અને તેઓ સીધા સેવાશ્રમ ખાતે ઉતારો લેશે.

સાંજે ૫ કલાકે પાટી' ભરૂચથી ઉપડશે અને બોટમાં બેસીને અંકલેશ્વર ખાતે જશે.

આજે સાંજે જાહેર સભા સન્મુખ બાપજી કરતાં, મહાત્માજીએ જણાવ્યું હતું, કે તેઓના સાંભળવામાં આવ્યું છે, કે કેટલાક મુસ્લીમ મિત્રો ફરીયાદ કરતા હતા, કે તેઓ (મહાત્માજી) મુસ્લીમ વસ્તીના ગામડાઓમાંથી પસાર થયા હતા નહિ. જો તેઓને આમંત્રણ થયું હતે, તો તેઓએ આવાં ગામડાંઓ પ્રોગ્રામમાં આમેજ કર્યા હોતે, પણ હાલનો પ્રવાસ એવો હતો કે આમંત્રણ વગર તેઓથી જમ શકાય નહિ. તેમજ તેઓથી પોતાના સ્વાગત માટે બીજાઓને ફરજ પાડી શકાય નહિ.

મહાત્માજીએ વધુમાં જણાવ્યું હતું કે:-દાંડી ખાતે મને એક મુસ્લીમ મહરથે નોતર્યો છે. હું તેઓના અંગણમાં ઉતારો લઈશ

અને સત્યાગ્રહની શરૂઆત મુસ્લીમ મિત્રના ધરમાંથી થશે. આથી મારા મુસ્લીમ મિત્રોએ મનમાં ઓછું લેવું જોઈએ નહિ. હું ફક્ત તેઓના આશિષો માગું છું કે જેથી ધાર્મિક લડતમાં મને ફતેહ મળે. હિંદુ અને મુસ્લીમો બંને આ કરની વિરૂદ્ધ છે. કારણ કે તેઓ એક સરખું નીમક વાપરે છે અને કરના બોળથી બંનેને ખમવું પડે છે. નીમકનો કર દૂર કરવાથી સ્વરાજ મેળવવા માટે પૂરતું કૌવલ મળશે.

તેઓએ જાણવું જોઈએ, કે અનેક યુક્તિઓથી કરોડો રૂપિયા ઇંગ્લંડ રવાને કરવામાં આવે છે.

બાળ લગ્નો

શારદા બીલપર ઇસારો કરતાં મહાત્માજીએ જણાવ્યું હતું, કે લોકોએ તે બીલથી ડરવું જોઈએ નહિ. આવી બાબદોમાં સરકાર વચ્ચે આવી શકે નહિ. અને લોકોએ પણ જાણવું જોઈએ કે બાળ લગ્નોમાં કશો ફાયદો નથી. આ લગ્નોનો વખત નથી કે જ્યારે ધર્મ યુદ્ધ ચાલી રહ્યું છે. તેઓએ પોતાના દીકરાઓ ઉપર કશા આંકોશો મેલવા જોઈએ નહિં.

આજે સાંજે મહાત્માજી દેરાલી ખાતે ઉપડી જશે.

શ્રીમતી કસ્તુરબા

ભરૂચ, તા. ૨૫ મી. માચ

મહાત્માજી મલવા સાથે શ્રીમતી કસ્તુરબા આજે અત્રે આવી પૂજ્યાં હતાં. આવતી કાલે તેઓ ત્રાલસા ખાતે ઉપડી જશે, કે જ્યાં મહાત્માજીએ ઉતારો લીધો છે.

બેનમુન બાદશાહી

મહાત્માજીનું ભાષણ

બાદ મહાત્માજીએ ભાષણ કરતાં જણાવ્યું હતું, કે ભરત જીલ્લાની આ મુસાફરી બે ત્રણ દિવસમાં પૂરી થવાની છે. અને સુરત જીલ્લામાં મધરકૃપા હશે તો પ્રવેશ કરીશ. હું જાણું છું કે આ જીલ્લામાં ધણું મુસલમાનોના ગામો છે. ફટલાક મુસલમાન બાઇઓએ મધ કાલે રાત્રે મને જણાવ્યું કે તમે અમારા ગામે મુકામ કેમ નથી રાખતા ? મારે તો કાંઈ વાંધો હોયજ નહિ. મેં કહ્યું, કે મને તો જે લોકોએ આમંત્રણ આપ્યું છે ત્યાં બધે ગયો છું. અને તમે કહ્યું હોત, તો તમારે ત્યાં પણ આવત. અને હું તો તમે જે આપો તે લેવાનો છું. આ લડતમાં તો તમારું કામ રહેલુંજ છે.

હું વફાદાર રૈયત નથી

હું તો સરકારની સાથે લડું છું. અને હવે તો તેને કહું છું કે હું તમારી વફાદાર રૈયત નથી, પણ તમારી સામે બેવફાદાર થવા અને બધાને કરવા બહારવટે નીકળેલો છું. આમાં મારી સાથે મુસલમાન બાઇઓ પણ છેજ. જે તમે આમંત્રણ આપ્યું હોત તો હું જરૂર તમારા ગામમાં આવત. મેં તો મુસલમાન બાઇઓ પાસેથી ખુબ ખાધું પીધું છે. આફ્રીકામાં પણ તમારી સાથેજ રહેલો છું. તમને જાણીને તાબુખી કે નવાઇ લાગશે, કે દાંડીમાં મારો હિતારો એક મુસલમાન બાઇના ધરમાંજ થવાનો છે. આજે તે બાઇનો કાગળ આવ્યો છે અને ક્યારે પહોંચીશ તે વગેરેની તારીખ માગે છે. જેથી તે બ્યવરથા કરવા માટે તેમના મુનીમને કહી શકે. આમ મારે કાયદો તોડવાનું મુહૂત પણ મુસલમાન

ભાષના ધરને આગણેજ થશે. અને તે તમારા બધાનું આમંત્રણ છે એમ સમજ લો. તમારી દુવા મળે તો મને પણ તમારું આમંત્રણ મળ્યા બરાબરજ છે, અને મને તમારા બધાની દુવા મળેજ છે. કાં ન મળે ?

બોળે કઢાવવોજ

હું તો એજ માગું છું કે આપણી ઉપર જે મીઠાંનો વધારે બોળે છે તે કઢાવવો. તેની ઉપર ૧૪૦૦ ટકાનો કર છે અને તે કઢાવવા વિના કેમજ ચાલે ? કયો મુસલમાન, પારસી કે હિંદુ તે કર જાય, તે પસંદ ના કરે ? તેનો વધારે કર તો ગરીબ માણસો ઉપરજ પડે છે.

પછી ખુબ દમ આવવાનો છે

સ્વરાજ્ય તો મળવાનું હશે ત્યારે મળશે, પણ હું તો માની બેઠો છું કે મીઠાંનો કર કઢાવ્યા પછી આપણામાં ખુબ દમ આવી જવાનો છે. અને તે વખતે અમલદારો આપણને સલામ કરીને રહેશે. આપણે તેમને સલામ કરવાનું નહિ રહે. આજે આપણે કહીએ છીએ તો નોકરશાહી, પણ એ તો બાદશાહી કરતાં બેવડી બાદશાહી છે. અત્યારે મુખી વગેરે બધાને દબાવવા માટે તૈયાર છે, તેને જોઈને બધા ડરી જાય. પણ હવે બધાને જાન આવ્યું છે કે મુખીથી તો ડરવાનું શું ? મુખીના મનમાંજ એમ થવું જોઈએ કે આપણાથી આવી સ્થિતિમાં કેમ રહેવાય ? સરકાર તેમને આપે છે માત્ર ચવાજી. ચાર રૂપીયાનો કાંઈ પગાર તો નાજ કહેવાય ? પાંચડી કે સાકર શું કહેવાય છે તે નથી જાણતો. મુખીને તો સરકારે બોળવી લીધી છે અને તેની પાસેથી કામ કઢાવી લે છે. અમલદારો વેઠ પણ તેમની મારફતજ કરાવી શકે છે. આ મુલક તો આપણું છે તેમાં બીજાને શા માટે ખાવા દઈએ ?

આવી બાદશાહી કોઈ દિવસ નહોતી

આ રાજ્યમાંથી તો અમલદારોના પેન્શનો પણ સીધા ચાલ્યાં જાય છે. પરદેશમાં હિંદમાં આવી બાદશાહી અગાઉ કોઈ દિવસ નહોતી. મોગલાઈના વંશમાં, લોદી વંશમાં, કે ગીઝની એવા ઘણા વંશો થઈ ગયા, પણ તે આમ દેશમાંથી પૈસા લઈ જતા ન હતા, આજે તો આવી રીતે અબજો રૂપિયા દેશમાંથી ચાલ્યા જાય છે અને તે આપણાથી કેમ સહન થઈ શકે? જે માણસ આ બધું સમજે કે આપણો દેશ હુંડાઈ જાય છે તે આ લડાઈમાં કેમ ના આવે?

એ 'નવજીવન'માં એક લેખ લખ્યો છે તેમાં લખ્યું છે કે ૩૦૦ માણસોજ આપણી ઉપર રાજ્ય કરે છે. બધા મળીને ૩૦૦ જુદા છે અને એ બધાના કલેક્ટરો આપણી ઉપર રાજ્ય ચલાવે છે. ૩૦ કરોડ ઉપર ત્રણસો રાજ્ય કરે એતો કેમ બની શકે? જે નિરાંતે બેસીને વિચાર કરે તેને પણ એમ થાય કે ૩૦૦ આપણી ઉપર રાજ્ય કરે, તે તો આપણે માટે શરમાવનાર કહેવાય!

અંતમાં મહાત્માજીએ શારદા એક્ટ સંબંધી બોલતાં જણાવ્યું હતું કે મને પોતાને તો આવા કાયદાઓની કાંઈ દખલ જોઈતી નથી. તે કે બીજો કોઈ પણ કાયદો આપણને શું કરી શકવાનો છે? જ્યાં મત સ્વતંત્ર હોય ત્યાં ડરવાનું શું? અત્યારે ઢીંગલાં ઢીંગલીનાં લગ્ન થાય છે. તે આપણી અજ્ઞાનતા તથા નિર્દયતા બતાવે છે. છોકરાંઓને મોટા તો થવા દો. તેઓ પછી ફાવે તેમ કરી લેશે. આ જમાનો જ્યાં સ્વતંત્રતાનો છે. ત્યાં જીવાનો ઉપર દાબ પણ શા મૂકવાના હોય? આવાં લગ્નોથી તો બાળકો ઉપર પણ ખરાબ અસર થાય. આટલું બધું ધોર અજ્ઞાન એ આપણી પરાધીનતાનું જ પરિણામ છે. અંતમાં મહાત્માજીએ મુસલમાન વગેરે બ્રાહ્મણોને એકત્ર બનીને આ યુદ્ધમાં જોડાવા વિનંતિ કરી, તે માટે પ્રભુ બળ આપે એવી પ્રાર્થના કરી હતી.

બાદ મિટિંગનું કાર્ય ખતમ થયું હતું.

દેરોલ (૨૨)

સ્વાતંત્ર્ય યુધ્ધોના ઇતિહાસમાં કદી નહિ નોંધાયેલી એવી યાત્રા ગાંધીજીએ જ્યારથી શરૂ કરી છે, ત્યારથી આખું હિંદુસ્થાન એની વિમતો જાણવા તત્પર બન્યું છે. જંબુસરથી પ્રસ્થાન કરીને ગાંધીજી ત્યાંથી છ માઇલ દૂર આવેલા આમોદ ગામે પહોંચ્યા. ત્યાં એમણે હિંદુ મુસલમાનો સ્ત્રી પુરુષોને આ અંતીમ લડતમાં અંપનાવવા હાંકલ કરી હતી. જંબુસરથી આમોદ સુધીની આ કુચમાં શ્રીમતી કમલાદેવી ચટોપાધ્યાય પણ પૂગે ચાલતાં ચાલતાં સાથે રહ્યાં હતાં. ગાંધીજીએ સ્ત્રીઓ માટે પણ બવિષ્યમાં લડવાનું ધણું ક્ષેત્ર મળશે એમ જણાવ્યું હતું. પુત્રાના સુપ્રસિદ્ધ પત્ર કેશરીવાળા મી. શંકરરાય અને મી. કેલકર પણ આમોદમાં ગાંધીજીને મળ્યા હતા અને મહારાષ્ટ્ર લડતમાં અંપલાવવા માગે છે એમ વધાઇના ખપ્પર ગાંધીજીને આપ્યા હતા.

આમોદથી આગળ ચાલી ગાંધીજી યુવા મુકામે આવ્યા હતા જ્યાં એમને શ્રી ગંગાધરરાવ દેશપાંડે શ્રી જ્યરામદાસ શ્રી રાજગોપાલાચારી મળ્યા માટે આગળથી આવી ગયા હતા. મોટેરાઓના વલણ વિષે ગાંધીજીએ યુવામાં જણાવ્યું હતું, કે “મોટેરાઓ યુવકો જેટલા અંતઃકરણપૂર્વક મને આવકાર આપતા નથી. મને શારીરિક સગવડો મળે છે એ બસ નથી. મને જે થેલી આપવામાં આવી છે એમાં તમારો સર્વનો હિસ્સો જોઇએ. હું

અહુ કડક ભાષણ કરું છું, છતાં જે સરકાર મને પકડતી નથી. એનાથી મોટારાઓ ડરે છે? મારી પાસે માત્ર ૮૦ સ્વયંસેવકો છે ત્યારે સરકાર મને પકડી શકતી નથી, તો જ્યારે મારી પાસે ૮૦૦૦૦ સ્વયંસેવકો હશે ત્યારે સરકાર મને શી રીતે પકડી શકશે.

પ્રાંતિક સરદારોએ ભાવી લડતના કાર્યક્રમ વિષે ગાંધીજી સાથે ખુબ મસલત ચલાવી હતી.

સમની મુકામે આરામ લેવા માટે સત્યાગ્રહીઓનો સંઘ ગાંધીજી સાથે રોકાયો હતો. આહં રાત્રે ભાષણ કરતાં બાપુજીએ જણાવ્યું હતું, કે ગામના પટેલને રાજીનામું આપવા બદલ હું મુબારકબાદી આપું છું. અને સ્ત્રીઓને પણ સ્વયંસેવિકાઓ તરીકે નામો નોંધાવવાની અપીલ કરી હતી.

તા. ૨૫ મીએ ગાંધીજીની જાવણી દેરાલ મુકામે સવારે આવી પહોંચી હતી. સભામાં ભાષણ કરતાં મહાત્માજીએ જણાવ્યું હતું, કે 'કોંગ્રેસ એના જન્મથી માંડી આજ સુધી મીઠાંનો કર ઝોજા કરવા પ્રયત્ન કરે છે. પણ સરકાર દાદ દેતી નથી. તેથી મીઠાંના કાયદાનો સવિનયભંગ મારે શરૂ કરવો પડ્યો છે. લોકોની મરજી વિરૂધ્ધ દોષ પણ સરકાર તેમની પાસેથી કર લઈ શકે નહિં.

અહિંથી ગાંધીજી સમની મુકામે ગયા હતા. અને ત્યાંથી ત્રાવણકોર જવા ઉપડ્યા હતા. ગાંધીજીની જાવણીમાં માંદા માણસોની સંખ્યા અઠારની થઈ છે. એક જણ જેને આણંદમાં રાખવામાં આવ્યો છે, તેનાં સિવાય બધા માંદાઓને આગળથી ભરત મોકલી દેવામાં આવ્યા છે. ગાંધીજી આ બાબત ખુબ વિચાર ચલાવી

રહ્યા છે. તુરતમાં તેઓ માંદાઓ વિષે હુકમ બહાર પાડશે, એમ ધારવામાં આવે છે. આ દરમ્યાન ગાંધીજીએ પોતાના સાથીઓને સવારે ગરમ પાણી પીવાની સલાહ આપી છે પણ સર્વથી વિશેષ તો બધાને ઇશ્વરમાં શ્રદ્ધા રાખવાનું કહેવામાં આવ્યું છે, કે સૌને દાંડી સભામતીથી પહોંચવાનું બળ એ આપશે.

નેમોરના જમીનદાર સુંદરરામ રેડી ગાંધીજીને રૂ. ૫૦૦૦ ની ચેલી આપવા અહિં આવી પહોંચ્યા છે. ગાંધીજીના આશ્રમ માટે દર વરસે રૂ. ૩૬૫ નો ફાળો આ જમીનદાર આપે છે.

ત્રાલમા ગામમાં ગાંધીજીની પધરામણી થવાની હતી એ સમાચારથી આપું ગામ બારે ઉત્સાહમાં આવી ગયું હતું. અનેરા ઉમંગની વચ્ચે ગામને પાદર મહાત્માજીનો સદેશો સાંભળવા લોકમેદની ઉથલી પડી હતી. પણ લગભગ હોવાથી કેટલાક માણસો આવી શક્યાં નહોતા એમ ગાંધીજીને બપોર પડતાં એમણે લગભગ ઉત્સવોની પણ બાપણમાં બપોર લીધી હતી.

મહાત્માજીએ પોતાના બાપણમાં જન્માવ્યું, કે કેટલાક મુસ્લીમ મિત્રો આવી ફરીયાદ કરે છે કે તેમના ગામોદ્ધાર મેં કુચ ન કરી. જો મને તેમ કરવાનું આમંત્રણ મળ્યું હોત તો હું જરૂર તેમ કરત. પણ હું વચ્ચેનાતર્યો કાઢી ગામ ઉપર જઈ શકું નહિ. અને મહેને આવકાર આપવાની ફરજ પાડી શકું નહિ.

દાંડીમાં-

પણ મહારા મુસ્લીમ મિત્રોને આનંદ થશે, કે દાંડીમાં હું એક મહારા મુસ્લીમ મિત્રના બંગલામાં રહેનાર છું. અને ત્યાંથીજ

સત્યાગ્રહ શરૂ કરનાર છું. મહારા મુસ્લીમ મિત્રને તેથી દુઃખ પામવાનું કારણ ન રહેવું જોઈએ. આ ધાર્મિક લડતમાં હું તેમના આશિષ માગું છું. આ વેરો જય તેમ હિંદુઓ અને મુસ્લીમો બંને ઇચ્છે છે. બંને ઉપર તેની અસર નડે છે.

સ્વરાજ્યની તાકાત માટે-

જ્યારે તેઓ આ કર નાબુદ કરાવી શકશે, ત્યારેજ તેઓ સ્વરાજ્ય મેળવવા માટે પૂરતી તાકાત મેળવી શકશે. તેઓએ જાણવું જોઈએ, કે ઇંગ્લાંડમાં કરોડો રૂપિયા દરેક વર્ષે જય છે, અને તે અટકાવવા માટે યત્ન કરવોજ રહ્યો.

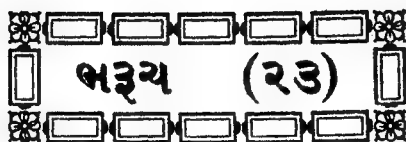
શારદા બીલ ઉપર ગાંધીજીએ બોલતાં જણાવ્યું, કે આ કાયદાથી પ્રજાએ રજામાત્ર પણ ડરવાનું નથી. સરકાર કદી પણ આવી બાબતોમાં અંતરાય ન મૂકે, પણ લોકોએ જાણવુંજ જોઈએ કે નહાની ઉમ્મરમાં લગ્ન કરવાથી કંઈજ લાભ નથી.

લગ્ન ઉત્સવ ન હોય

‘જ્યારે લડત ચાલી રહી છે, જ્યારે સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધ મંડાઈ ચૂક્યું છે, ત્યારે લગ્નના ઉત્સવ ન થઈ શકે, તેમના પુત્ર ઉપર બસે તેઓ અંકુશના મૂકે. પણ આ બધી અજ્ઞાનતા તે આપણી ગુલામીનું મૂળ છે.

ભરૂચની અંદર ગાંધીજીને જે સત્કાર કરવામાં આવ્યો છે એ ઇતિહાસમાં અપૂર્વ’ બની રહેશે.

મહાત્માજીને પ્રેરણાત્મક સંદેશો સાંભળવા હજારો લોકોની મેદની એકઠી થઈ હતી. અહિં ગાંધીજીએ લગભગ ૨૫ મિનિટ સુધી બાવળ ક્યું હતું.

ભરૂચમાં ગાંધીજીનું યાદમાર પ્રવચન 'પ્રભુ આપણી સાથે છે'—ગાંધીજીની શ્રદ્ધા

ભરૂચ તા. ૨૬ મી મારચ

મહાત્માજીની પધરામણી પછી ભારે ઉત્સાહ ફેલાયો છે. સેવાશ્રમ જાત્રાનું ધામ બની ગયું છે. મહાત્માજી પાસે આજે ટોળાખંધ લોકો આવે છે. આ જીલ્લાની મુસાફરી દરમ્યાન બીજી જગા કરતાં સેવાશ્રમમાં વધુ ઉત્તમ ગોઠવણો કરવામાં આવી હતી.

ગાંધીજીની ટુકડીમાં જોડાવાને સીંધથી ૫ વોલન્ટીયરો આવ્યા હતા. જેમાં એક સકકરના મ્યુનિસિપલ સલાસદ તથા વકીલ ૨ વેપારીઓ, ૧ શીક્ષક અને ૧ સરકારી નોકર હતો. મહાત્માજીએ તેઓને તાલીમ લેવાને ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં જવાને અને હુકમ મળે ત્યારે હાજર થવાને ફરમાવ્યું હતું.

મહાત્માજી ભરૂચમાં ૮૧૧ વાગે આવી પહોંચશે. એમ જાહેર થયું હતું છતાં મહાત્માજીના ઉતારા પાસે તો લોકોની મેદની કલાક અગાઉથી જામી ગઈ હતી. મહાત્માજીનો ઉતારો ડો. ચંદુલાલ દેશા-ઈના સેવાશ્રમમાં આપવામાં આવ્યો હતો અને સેવાશ્રમ તો આજે ખરેખર યાત્રાનું સ્થાન થઈ પડ્યું હતું. મહાત્માજીને સત્કારવા ભાગોળે પણ કેટલાક યુવકો જઈ પહોંચ્યા હતા અને મહાત્માજી

સેવાશ્રમ પાસે આવી પહોંચતા સેવાશ્રમ “મહાત્મા ગાંધીજીની જય” તથા વંદે માતરમ્”ના પોકારથી ગરજ ઉઠ્યું હતું. લોકોનો ઉત્સાહ કાંઈ ચોરસ હતો. અને લોકોની અવરજવર મહાત્માજીએ બાપજી આપ્યું ત્યાં સુધી ચાલુજ રહી હતી. સેવાશ્રમને પણ આશોપાલવના પાન, રાષ્ટ્રીય ખજૂર વગેરેથી સુંદર રીતે શણગારવામાં આવ્યું હતું અને આશ્રમમાં વ્યવસ્થા પણ ધણી સુંદર હતી, કે જે અત્યાર સુધીના આ જીલ્લાવા પ્રવાસમાં દેખાઈ ન હતી. મહાત્માજીનો ઉતારો એક ખાસ મકાનમાં આપવામાં આવ્યો હતો. જ્યારે સ્વયંસેવકો માટે તથા મહાત્માજીના બાપજીને માટે જુદા જુદા ખાસ સુશોભિત મંડપો ઉભા કરવામાં આવ્યા હતા. પાણી વગેરેની વ્યવસ્થા પણ સુંદર હતી.

સભા સાડાત્રણ વાગે ગોઠવવામાં આવી હતી. છતાં લોકો તો બે કલાક અગાઉથી મંડપમાં આવી પહોંચ્યા હતા અને ત્રણ વાગે તો મંડપ ચીકાર ભરાઈ ગયો હતો. બરાબર સાડાત્રણ વાગતાં મહાત્માજી શ્રીમતી સરોજીની નાયડુ, શ્રી અબ્બાસ તખ્તચંજી તથા પોતાના સૈનિકો સાથે આવી પહોંચ્યા હતા. અને સંગીતાચાર્ય શ્રી ખરેએ સભાનું કામકાજ રઘુપતી રાધવ રાજરામની ધુનથી શરૂ કર્યું હતું.

બાદ મીસ તેયબજીએ ‘ઉઠ જગ સુસાહર ભોર ભઈ’નું તથા પંડિત ઝોકારનાથે પણ એક સુંદર ગીત ગાયું હતું.

ભરૂચને જોઈતા આશીર્વાદ

બાદ ડૉ. ચંદુલાલે મહાત્માજીનો સત્કાર કરતાં જણાવ્યું હતું કે અમારી જીલ્લામાંથી મુખ્યજો તથા મતાધારોએ રાજીનામાં આપ-

વાની શરૂઆત કરી છે. અને આજે એક એવા મુખીએ રાજનામું આપ્યું છે કે જેમના પ્રભાવથી બીજા ૫૦ મુખીઓ પણ રાજનામાં આપે એમ છે. હજી બીજા રાજનામાં પણ લખાય છે. લડત વખતે આપ જોશો કે કાષ્ટ પણ જીત્યા કરતાં ભર્ય જીત્યો પાછળ પડશે નહિ. અને અમે તો નક્કી કયું છે, કે પ્રાણ જીવ તો ભલે જીવ પણ વચન તો પાછું નહિ જીવ. એ બહેનો પણ તેમના નામ લખાવી ગઇ છે. અને તેમના બળીદાન ઉપર આપો જીત્યો બળીદાન કરવા તૈયાર થશે એવી અમને ઉમેદ છે, અને આપ અમને આશીર્વાદ આપો એજ અમારું કહેવાનું છે.

મહાત્માજીનું ભાષણ

ચંદુભાઈએ આશીર્વાદ માગ્યા છે, પણ હું આશીર્વાદ આપનાર કોણ? હું તો આશીર્વાદ લેવા નીકળેલો છું. ગામે ગામ ફરતાં જે આશીર્વાદ મેળવી રહ્યો છું તેનો દાંડી પહોંચી જઈ ત્યાં મુખીમાં આશા છે કે એટલો મોટો પહાડ થઇ જશે, કે ગમે તેવી રાક્ષસી સદતનત પણ તેને પ્રતાપે ટાળીબોળ થઇ જાય.

૧૯૨૧ માં શાળાનો અસહકાર કરનાર એક મુસ્લિમ નવજીવાનનો હમણાં જ મને પત્ર મળ્યો છે. તેમાં તેણે એ પ્રશ્નો પૂછ્યા છે, તે મેં ગોપી રાખ્યા છે.

પહેલો પ્રશ્ન આ છે: ‘શું તમે એમ માનો છો કે તમે એકલા જ ને સ્વરાજ લઇ લેશો? કે શું તમારા હિંદુ ભાઈઓના બળે જ ને કંઈ કરવાનું છે તે કરી લેશો?’

એવી આશા મેં કલ્પનામાં કે સ્વપ્નામાં પણ રાખી નથી કે મારા એકલાના બળથી કે હિંદુના બળથી સ્વરાજ મેળવીશ. મને તો મુસલમાન, પારસી, ખ્રિસ્તી, ચહૂદી બધાના બળની ગરજ છે. પણ તે બધાનું બળ મળે તોયે જો એક બળ ન હોય તો સ્વરાજ ન મળે. એ બળ ઇશ્વરનું છે ! તે બળ વિના બીજું બધું ફેાકટ છે ! અને તે હોય તો બીજા કાઇનો ખપ નથી.

હું જે આશીર્વાદ તમારી પાસેથી બીખી રહ્યો છું, તેમાં ક્યાંક ક્યાંક ઇશ્વરનો નાદ જોઇ શકું છું. માણસના જીવનની અંદર એવો પ્રસંગ પણ આવે, કે જ્યારે આખું જગત તેને થુકતું હોય ! તે વખતે પણ ઇશ્વરનો નાદ તે સાંભળી શકે. પણ આજ એવો અવસર નથી. આજ તો હિંદુસ્તાન ૧૦ વરસ થયાં જેને ઝંખે છે, તે સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિ માટે, તું સવિનય ભંગ કેમ કરતો નથી, તેમ પ્રજા પોકારી રહેલ હતી. કેટલાક ગાળો પણ દેતા. કેટલાક મિત્રો પ્રેમથી લાલ આંખો પણ કરતા, અને કહેતા તું પ્રગતિને રોકી રહ્યો છે. તું કહે કે સવિનય ભંગ થાયો તો સ્વરાજ આજે આવી જાય. તાત સાચી છે. હું રોકી રહ્યો હતો, કારણ મને આત્મવિશ્વાસ નહોતો. મને ક્યાંયથી ઇશ્વરનો નાદ નહોતો મળતો. હૃદયની ધડિયાળના લાલચકારા નહોતો સાંભળતો.

લાહોરમાં જ એક ગોરા ખબરપત્રીને મેં તેના પ્રશ્નનો જવાબ આપતાં કહ્યું હતું કે હિંદુસ્તાનની આખોહવામાં—હિંદુસ્તાનની દષ્ટિ-મર્યાદામાં સવિનય ભંગ કરવાનો વખત આવ્યો છે, એવું એક પણ આજે ચિન્હ જોતો નથી. ત્યારે વખત એકાએક કેમ આવી પડ્યો ?

આખું હિંદુસ્તાન કહે કે આ વખત નથી. અંગ્રેજો પશુ કહે છે, કેટલાક હિંદી ભાષાઓય કહે છે કે આ વખત નથી; પશુ મને વિશ્વાસ આવી ગયો છે કે આજ વખત છે. અને જો આ વખત ન હોય તો ખીજો કાષ્ટ વખત નથી આવવાનો. આજે મારે આમાંથી કાં તો ખસી જવું જોઈએ, અથવા જેટલી મારી શકિત છે તેનો ઉપયોગ કરી લેવો જોઈએ.

તેથી જ હું આજે હિંદુ અને મુસલમાન પાસેથી, આ ધોળી દાદી પાસેથી (અબ્બાસ તૈયબજી) ને કુમારિકા પાસેથી પશુ હાથ જોડી મદદ માગું છું. આ લડતમાં તો નાની છોકરીઓ પશુ કામમાં આવી શકે છે. છોકરીઓના કાગળો મારી પાસે આવ્યાં જ કરે છે કે તમે અમને સાથે કેમ નથી લઈ જતા ? સાથે લીધાં હોત તો તમારી અમે લાકડી પશુ બનત અને મીઠું બનાવતાં બનાવતાં જેલમાં પશુ જત.

આમ મુસલમાન યુવકના પ્રશ્નનો જવાબ આપતાં તમને અને તમારે નિમિત્તે હિંદને અને આખા જગતને જવાબ આપી દીધો.

મને તો બધાની, અંગ્રેજની, પૂર્વ અને પશ્ચિમના માણસોની મદદની જરૂર છે.

સત્યાગ્રહીમાં પોતાની મેળે ચાલવાની શક્તિ જ હોતી નથી. સત્યાગ્રહ જગતની લાગણી ઉજ્જેરીને જ ચાલી શકે છે. ઇશ્વરના આશીર્વાદ હોય તો જ તે ચાલી શકે. તે ન હોય તો સત્યાગ્રહ લૂઠો, પોંગળો અને આંધળો છે.

૧૯૨૧થી હું બે શબ્દો કહેતો આવ્યો છું. પાકીઝગી અને કુરબાની, આત્મશુદ્ધિ અને બલિદાન. એ વગર સત્યાગ્રહનો બધ ન થાય. કેમકે તે વિના ઇશ્વર સાથે હોય જ નહિ.

જ્યાં જગત કુર્યાની જુએ છે ત્યાં ઢળી જાય છે. કુર્યાની જગતને વહાલી લાગે છે.

જગત કુર્યાની સારા માટે છે કે નહારા માટે છે તે જોતું નથી. પણુ ઇશ્વર કંઈ આંધળો નથી. એ તો કુર્યાનીની પણુ પરીક્ષા કરે છે. કુર્યાનીમાં મેલ કે સ્વાથ' છે કે નહિ તેનો હિસાબ તેના ચોપડામાં રહે છે. તેથી કુર્યાની સાથે આત્મશુદ્ધિ ન હોય, તો મારા જેવો થરથરી જાય.

રિહાના બહેને હમણાં જ ગાયું, 'જો જગત હૈ સો પાવત હૈ.' એ પ્રમાણે જો જગત રહીશ તો જ મેળવી શકીશ. તે પણુ હું નહિ મેળવી શકું; પણુ ઇશ્વરે મને—તેના બંદાને માત્ર તેના બાબનરૂપે વાપર્યો હશે, એથી વધારે કંઈ જ નહિ.

આ તો મુસલમાન બાઈએ પૂછ્યું. કોઈ પારસીએ પણુ પૂછ્યું હોત: 'અમે તો મૂઠીબર લાખ પારસી છીએ. તે બંદાને નમંદામાં નાખી સ્વરાજ લેવાનો છે?' તો તેને પણુ કહું કે પારસીઓની મદદ ન મળે તોય હું સ્વરાજ ન લઈ શકું. પારસીઓને સાથે આવ્યે જ છૂટકો છે. મુસલમાન પણુ આવવાના છે. એમની દુઆ તો રોજ મને મળી રહી છે. કુચ શર થઈ ત્યારથી મુસલમાનની આંખમાં અમી જોઈ હું, અને તેમણે મોઢે પણુ કહ્યું છે કે તારી ફતેહ છે; તારું તો બલું જ છે મુસલમાન બાઈઓએ અને બરૂચ જલ્લાના મનુષ્યરના વહોરા બાઈઓએ લડત માટે રૂપિયા પણુ મોકલ્યા છે.

છતાં મારે કપૂલ કરવું જોઈએ કે જે પોતાના ખીસાની અંદર રાખી મને ફેરવતા હતા, તે મૈલાના શૈક્ષકતબલીનો બાળે મને સાથ

નથી, તે મને ઝોછું સાબતું નથી ! હું તો જાણું છું કે એ મારા સગા બાપ જેવા જ છે. એમને વિષે મેં સ્વપ્નામાં જીજ્ઞાસુ બની જઈ નથી. એટલે એમનો વિરોધ ક્યાં સુધી ટકશે ? આજ નહિ તો કાલે તેમને જોડાયે જ છૂટકો છે. એટલે હું નિર્ભય છું. જો હું સાચો હોય તો એ જો બાપજો જે મને આજ સુધી ખીસામાં રાખતા હતા તેમને હું હવે ખીસામાં રાખીશ.

આ લડતમાં મને અંગ્રેજ બાપજોની મદદની પણ જરૂર છે. વાઇસરોયને રજિસ્ટરથી કાગળ મોકલી શકતો હતો, પણ એમ ન કરતાં મેં એ પત્ર પહોંચાડવા અંગ્રેજને મોકલ્યો. મારું માન વધારવા માટે એ પત્ર પહોંચાડવા અંગ્રેજને મોકલ્યો એવો મૂખ્ય મતે કોઈ ન માનશે. હું તો એક અંગ્રેજને મોકલી પાછો વધારે અંધારું જવા માગતો હતો, અને મારા ઉપર બોળે, વધારવા માગતો હતો. મારા મનમાં કોઈ અંગ્રેજ પ્રત્યે દ્વેષ નથી, પણ એ રાજ્ય પ્રત્યે દ્વેષ છે. અને હવે મને લાગે છે કે અંગ્રેજ રાજ્યને ભાંગવા સારું જ હું જાણેલો છું. પણ એક પણ અંગ્રેજનો વાંકો વાળ થાય તો મારા સગા બાપને દુઃખ થયા સમાન મને લાગે. મારા હૃદયમાં અંગ્રેજ વિષે દોસ્તી જ રહેલી છે. તેમને હું કહું છું કે તમારી પ્રજા અમારા દેશને પાયમાલ કરી રહી છે, પણ તમે હજી કેમ સમજતા નથી ? આ રાજનીતિનો નાશ કરવો છે. પછી તે બંને પીલી નાખે, હરિયામાં કુબાડે, ગમે તે કરે. પણ મનની વસ્તુ કહેવાના છીએ.

ખીજે પ્રશ્ન આ છે: ‘સ્વરાજ મળ્યે તમે મુસલમાનને કેટલા હક, કેટલી બેઠક આપવાના છો ?’ એનો ઉત્તર શું આપી શકું ! મને જો કોઈ વાઇસરોય નીમે તો હું તો મુસલમાનને જેટલી બેઠક જોઈએ

તેટલી લાઇ જવ એમ કહું. મુસલમાન, પારસી, ખ્રિસ્તીને જેટલું જોઇએ તેટલું તે બંને પહેલાં લાઇ લે, અને પછી હિંદુ. પણ સનાતની હિંદુ મને વાઇસરૉય થવા જ ન દે. સાચી વાત એ છે કે આ બધો હિસાબ મારાથી ન થઇ શકે. આટલું બસ થવું જોઇએ કે મહાસભા બંધાઇ ગઇ છે, તેથી એક રીતે હું પણ બંધાઇ ગયો છું. મહાસભાએ ઠરાવ કર્યો છે કે એક પણ કામને જ્યાં સુધી સંતોષ ન મળે ત્યાં સુધી કામી પ્રશ્નને ઉકેલવાનું કામ મહાસભા હાથમાં નહિ લે. મહાસભાએ આ રીતે પોતાના હાથ ધોઇ નાખ્યા છે. તેની પાસે હિંદુ, મુસલમાન, પારસી, ખ્રિસ્તી, યહૂદી બધા —પછી બંને તે મંદિર, મસ્જિદ, અગિયારી કે દેવળમાં જતા હોય તોપણ—એક જ હિંદુસ્તાની છે; મહાસભાના મંડપમાં બધા હિન્દુસ્તાની છે.

જે ઠરાવથી સર્વ કામને સંતોષ નહિ થાય એ ઠરાવને ગમે તેવી સીલ લાગી હશે, તોપણ મહાસભા મંજૂર રાખવાની નથી.

આથી વધારે શો ખુલાસો મહાસભા કરી શકે ? સવિનય બંગમાં તો સ્વરાજ્યની શક્તિ મેળવવાની વાત છે. પણ સ્વરાજ્ય લેતી વખતે તો બધાની સહી જોઇએ. બધી કામો રાજ થાય, ત્યારે સ્વરાજ્ય મળે. એથી વધારે કંઈ રીતે કાને સંતોષ આપી શકાય ?

પણ સ્વરાજ્ય મળે તે પહેલાં બરૂંચે ગરીબોને સાફ થું કરવું જોઇએ ? ઓછામાં ઓછું બરૂંચ નિમકહરામ તો ન થાય. જે હિંદુ —મુસલમાન બે કે ચાર આનાના મીઠા પર સવા રૂપિયાનો કર ભરે છે તે બધા નિમકહરામ છે એમ હું માનું છું. આટલા દિવસ સુધી આપણે આ કર સહન કર્યા તે આપણી મુર્ખાઇ હતી, હિન્દ પ્રત્યે એવકાશ હતી અને ગરીબો પ્રત્યે નિમક હરામી હતી.

છ કરોડ રૂપિયાનો મીઠાનો કર કઢાવી નાખવાની લડત કોને નથી ગમતી? કંગાળ મુસલમાનને નિમક ન મળે તેથી તેની કેટલી હાય પડતી હશે? આ કર કઢાવવા માટે એવો કયો હિન્દી હશે કે જે લડાઇમાં જોડાયા વિના રહે?

આ લડત ઇશ્વરના નામે ચાલે છે. આ લડાઇ મિસ્કીનને સાર છે, તવંગરને માટે નથી. અને મિસ્કીનની લડાઇથી કોણ દુર રહેવાનું છે?

સરાલોના જવાબ મેં આપી દીધા. ચંદુભાઇએ મૂર્છા મારીને કહ્યું કે ભરૂચ જીલ્લો આ લડતમાં વધારેમાં વધારે ફાળો આપશે અને પ્રાણુ જશે પણ લોકોની સેવા કરવાનું તેઓ ચૂકશે નહિ. મારી આશા છે કે ભાઇ ચંદુભાઇની અહિં આવેલાં ભાઇબહેનો આશા વર આણુશે. અહિં આવેલાં ભાઇબહેનો બધા પોતાનું નામ નોંધાવશે તો ભાઇ ચંદુભાઇનું પેટ ભરાઇ જશે, અને મને તો માઝા કરતાં વધારે મળ્યું મानीશ.

જે ઇશ્વરને નામે કહેવાનો આરંભ કર્યો તે ઇશ્વરને નામે પ્રાર્થના કરું છું કે માફ કરેલું સમજવાની અને તે પ્રમાણે આચરવાની તે તમને શક્તિ આપે.

ભરૂચથી વિદાયગીરી.

ભરૂચ, તા. ૨૬ મી માર્ચ.

મહાત્માજી આજે સાંજે ભરૂચથી અંકલેશ્વર જવા સારું ઉપડી ગયા હતા.

માગમાં તેઓને ભારે આવકાર મળ્યો હતો. રસ્તાઓ અને મકાનો ખાસ શણગારવામાં આવ્યાં હતાં અને નદી કિનારે લોકોના મોટા ટોળા ભેગા મળ્યાં હતા.

મીસીસ નાયક પણ મહાત્માજીની સાથે પગે ચાલ્યાં હતાં મહાત્માજીની ઝડપ એટલી તો હતી કે મીસીસ નાયક અને વેલંટીયરને કાંઈક દોડવું પડતું હતું.

મી. અખાસ તૈયબજી અમદાવાદ ખાતે ઉપડી ગયા છે.

અંકલેશ્વર (૨૪)

ભરૂચ, તા. ૨૬ મી માચ

મહાત્મા ગાંધી ભરૂચથી અંકલેશ્વર જવા ઉપડ્યા, ત્યારે તેમની આભુખાભુ ગંજવર માનવમેદની જમી ગઇ હતી. આખો રસ્તો સ્ત્રી પુરૂષોની બાંબી લાંબી હારોથી ચિકાર ભરાઇ ગયો હતો, અને એ સાચ્ચરમતીના સંતને નીરખવા રસ્તા પરના મકાનોના ઓટલા તથા બારીઓ પણ ખીચોખીચ ભરાઇ ગયા હતાં અને આ વૃદ્ધ સંત હાથમાં લાંબી લાકડી ઝાકીને નીચે મોંએ “મહાત્માજીની જય” ના પોકારો વચ્ચે અપાટાભેર કુચકદમ કર્યેજ જતો હતો. આખું દ્રશ્ય અનુપમ હતું અને આખા ગામલોકોએ સ્ત્રીઓ અને પુરૂષોએ સર્વેએ મહાત્માજીને સપ્રેમ વિદાય આપી હતી.

વિદાય આપતું ટોળું પણ મહાત્માજીની પાછળ આવેજ જતું હતું. અને જ્યારે તેઓ ઓવારે પહોંચ્યા ત્યારે તો આખો ઓવારો માનવ મેદનીથી ચીકાર ભરાઇ ગયો હતો. ઓવારાનાં પગથીયાં પણ ભરચક થઇ ગયા હતાં અને તે વિદાય આપતું દ્રશ્ય તો એવું સુંદર હતું કે ફોટોગ્રાફરો પણ તે જોઇને ફોટો લેવા લલચાઇ મગા હતા.

ભરૂચમાં મહાત્માજીનું ભાષણ લગભગ પોણા પાંચ વાગે પુરું

થવા છતાં પણ, માનવમેદની તો તેમનાં ઉતારા પાસે ચાલુજ રહી હતી. છ વાગે તેઓ પોતાનાં સૈનિકો સાથે ગામમાં થઈને નમંદા નદીના તટપર જનાર હોવાથી ફરીથી તેમના દર્શન કરવા લોકો અધીરાજી બન્યા હતા જે જે રસ્તે મહાત્માજી પસાર થવાના હતા તે રસ્તાઓ પણ આશો પાલવના પાન વગેરેથી સુંદર રીતે શણગારવામાં આવ્યા હતા. ગાંધીઆટાના વેપારીઓએ નાગિથેરીના, કાપડના વેપારીઓએ કાપડના તથા એવા બીજાં તોરણો અગાઉથીજ ગોઠવી દેવામાં આવ્યા હતા. કેટલેક રથને “ધન્ય છે પટેલ, તારી પટલાઈને” “જનની જળુ તો વક્ષજ-વીઠલ કાં દાતા કાં શર” “મહાત્મા ગાંધીજી ધણું જીવો” વગેરેના વિવિધ પ્રકારતા મુદ્રાલેખો પણ લટકાવવામાં આવ્યા હતા.

બાદ સાડાપાંચ વાગતા “મહાત્મા ગાંધીજીની જય” ના પોકારો વચ્ચે મહાત્મા પોતાના સૈનિકો સાથે કુચ કરવા નીકળતાં બરાબર પોણાસાત વાગતાં મહાત્માજીએ તેમને માટે રાખવામાં આવેલા ખાસ મછવામાં પગ મુકતાં ચારે બાજુએ “મહાત્મા ગાંધીજીની જય”નો ધ્વની ફેલાઈ રહ્યો હતો. મહાત્માજીનો મછવો રાષ્ટ્રીય ધ્વજથી અને સદૃશ સુધી પહોંચતા કાગળની ધ્વજપતાકાઓથી શણગારવામાં આવ્યો હતો. તેમને તેમાં દાખલ કરવા માટે આશોપાલવના પાનની એક સુંદર કળામય કમાન મછવા ઉપર ગોઠવામાં આવી હતી. મછવાના એક ખુણા ઉપર મહાત્માજી તથા શ્રીમતી કરતુરબા ગાંધી માટે ખાસ ગાદી તાકીઆ ગોઠવવામાં આવ્યા હતા, અને તેમાં મહાત્માજી દાખલ થયા પછી તેમના બીજા સૈનિકો પણ દાખલ થયા હતા.

લોકોનો હુષં અપૂર્વ હતો. મહાત્માજીને વિદાય આપવા શ્રીમતી સરોજની નાયકુ પણ તટ ઉપર આવી પહોંચ્યાં હતાં અને મહાત્માજીનો મજવો ઉપાડવાની શરૂઆત થતાં તે દુર ગયાં સુધી “મહાત્માજીની જય” ના પોકારથી ફરી પાછું વાતાવરણ ગાળ રહ્યું હતું. મજવામાંથી મહાત્માજીએ વિદાય લેવા આનુબાનુએ ધ્યાન-પૂર્વક નજર ફેંકી હતી અને હસ્તે મુખે બે હાથે વંદન કરી વિદાય લીધી હતી. શ્રીમતી કસ્તુરબાએ પણ એ મુગ્ધ વિદાય લીધી હતી અને થોડે દુર ગયા પછી પણ મહાત્માજીએ ફરીથી વાંકા વળી વિદાય માગી હતી. આ વિદાયનું દ્રશ્ય અનુપમ હતું અને જાણે કે રામ વિદાયનું ફરી પુનરાવર્તન થતુ ના હોય, એવું જણાતું હતું! હાજર રહેલાઓને પણ મહાત્માજીએ વિદાય લેતાં હુર્પાશ્ચિ આવી ગયાં હતાં.

મજવાઓ મફત

આ વિદાયને અંગે કાર્યકર્તાઓ તરફથી અગાઉથી પાંચ મજવાઓની ગોઠવણ કરવામા આવી હતી. પરંતુ લોકોના ઉત્સાહ એવો તો ભારે હતો કે તે મજવાઓ તો તુરંત ભરાઈ ગયા હતા અને વધુ ચારપાંચ મજવાઓ આવી પહોંચ્યા હતા. મહાત્માજીના આ પ્રસંગના ફોટા લેવા માટે કંટલાએ લોકો તલસી રહ્યા હતા અને અગાઉથી એક મજવામાં જઈ બેઠા, હતા અને આખે રસ્તે તેમણે પોતાનું કામ ચાલુજ રાખ્યું હતું. મજવાઓના ધ્વજરદાર એક મુસલમાન ગૃહસ્થ હતા અને તેમણે પોતાની આ મજવાઓની સેવા બદલ કાંઈ પણ લેવાની ના પાડી હતી. અને ૩૦૦ થી ૪૦૦ ભરત્યાના શહેરીઓને વિના વેતને સામે કિનારે પહોંચાડ્યા હતા.

મહાત્માજી અને કસ્તુરબા

મહાત્માજીએ મછવે સામે કાંઠે આવી પહોચતાં તેમની આંખોના સ્વયંસેવકે લૂચા અમદાવાદના જાણીતા શેઠ રણછોડલાલ અમૃતલાલ વચેરે મછવાની બહાર નીકળી ગયા હતા, પરંતુ ત્યાંથી કિનારે કિનારે થોડે દૂર ચાલવાનું હોવાથી મહાત્માજી માટે એક નાની હોડી તૈયાર કરવામાં આવી હતી. તેમાં માત્ર મહાત્માજી તથા કસ્તુરબાએ બેસાડવામાં આવ્યા હતાં અને ધીમે ધીમે હોડી અડધાએક કલાકમાં અંકલેશ્વરને માગે જઈ પહોંચી હતી. મહાત્માજી તથા શ્રીમતી કસ્તુરબા હોડીમાં એકલાંજ બેઠેલા અને ધીમે ધીમે હોડી મધુરા પવન વચ્ચે હંકારતી એ દ્રશ્ય તો કદાપી લુપ્ત થકાય તેવું ન હતું: અનેકવાર તે દ્રશ્ય જોયા છતાં પ્રેક્ષકોની દ્રષ્ટી તે તરફજ રહેતી હતી અને જેટલી ગતીએ હોડી ચાલતી એટલીજ ગતીએ માનવ મેદની પણ ચાલતી રહી હતી.

અંકલેશ્વરનો સત્કાર

બાદ સવાસાત વાગે સામે કિનારે મહાત્માજીએ જમીનપર પગ મૂકતાં, તેઓ તેમના હંમેશના કાર્યક્રમ મુજબ પોતાના સૈનિકોને સાથે ખુલ્લા મેદાનમાં પ્રાર્થના કરવા બેઠા હતા. અને તે પૂરી થયા બાદ તેમણે પોતાની કુચ શરૂ કરી હતી. કિનારાના આ સ્થળ અને અંકલેશ્વર વચ્ચે લગભગ સાડાત્રણ માઇલનું અંતર હોવા છતાં ગામલોક મહાત્માજીને સામે આવકાર આપવા, શ્રી છોટાલાલ ગાંધીની આગેવાની નીચે મોટા ટોળામાં ભજન મંડળી સાથે ઉતરી પડ્યા

હતાં. તેમાં પ્રસલામીઓ પણ સારી સંખ્યામાં હતા. અને ઠેરઠેર “મહાત્મા ગાંધીજીની જય”ના પોકારો વચ્ચે લગભગ નવ વાગ્યાના સુમારે મહાત્માજી અંકલેશ્વર ગામની બાગોળે પહોંચ્યા હતા, જ્યાં કેટલીક ખેડેનોએ સુતરનો હાર તથા કંકુ ચોખા અપી તેમનો સત્કાર કર્યો હતો અને ત્યાંથી મહાત્માજીને તેમના ઉતારે માળીની ધમશાળામાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા, ત્યાં પણ લોકોની બારે મેદની ચાલુ રહી હતી. અને અડધા કલાક પછી તેમણે કાયકુમ મુજબ ગામલોક સમક્ષ એક જાહેર ભાષણ આપ્યું હતું અને તેમાં તેમને ૩. ૨૦૧ ની થેલી અપાલુ કરવામાં આવી હતી.

મહાત્માજી અને તેમની સેનાના ઉતારા વગેરેની સમવડ કરવાનું કામ અંકલેશ્વરના જાણીતા, શહેરી અને આગેવાન વેપારી શેઠ નગીનલાલ હરિનારાયણદાસ, લોઢાવાલા અને ખીમચોએ શ્રી છોટાલાલ ઘેલાબાઈની આગેવાની નીચે ઉપાડી લીધું હતું.

નર્મદાને તીરે રામવિદાયનું પુનરાવર્તન
અપૂર્વ દ્રશ્ય

ગાંધીજીને ભર્યની સપ્તેમ વિદાય
મુસ્લીમ “ ગુહા ” આધુનિક ‘ રામ ’ ને
નદીપાર ઉતારે છે

નગરજનોને અથોદ્ધાવાસીઓની લાગણીનો અનુભવ.

અંકલેશ્વર મ્યુનિસીપાલિટી તરફથી કિનારાથી ગામસુધી રસ્તા પર
ધુળ નહિ ઉડે, તે માટે પાણી છાંટવાની ગોઠવણ કરાઈ હતી.

મહાત્માજીનું ભાષણ

મહાત્માજીએ ભાષણ કરતાં જણાવ્યું, કે તાલુકાની જે વિખત શ્રી
છોટુભાઈએ જણાવી તે એક દષ્ટીએ સંતોષકારક કહી શકાય. ખરી
કસોટી તો હવે થવાની છે અને હવે જે કસોટી થવાની છે, તેમાં
નથી રહેવાના હિંદુ, મુસલમાન કે પારસી. બાકી દરેક હિંદુસ્તાનીને
તો સ્વતંત્રતા વહાલી હોવીજ જોઈએ.

રાજપીપળા સ્ટેટ કેવું છે, તે અમને ખબર નથી. તેમાં જો
છોટુભાઈ કહે છે તેમ દારના પીઠાં બહુ હોય, તો સ્વરાજ્ય અને
પરરાજ્યમાં કાંઈ તફાવત નથી ! આ બધા સામે આપણે શક્તિ પેદા
કરવાની છે અને તે મીઠાનો કર નહિ ભરવાની લડતથી આવવાની
છે, એમ હું માની બેઠો છું.

ધીં દાર, ખીડી કે એવી ચીજો ઉપર કર નાખે, તે જુદી વાત છે. પણ આ સરકાર તો એવી ચતુર છે—મારા શબ્દોમાં રાક્ષસી છે કે તેનો દરેક જણ વાપરતા હોય તે ચિજ ઉપર કર નાખે છે. હવા ઉપર કેમ નથી નાખતી, એ નથી સમજતું, પાણી ઉપર તો હોય છે.

મીઠાના ઉપર ૧૪૦૦ ટકાનો કર નખાય તે કેમ સહન કરી શકાય ? પણ એ ધુંટડો સરકારે પીવડાવી દીધો. ગરીબો પાસેથી શું લેવાય છે તેનો હિસાબ તમને અત્યારે ક્યાં આપું ? ગરીબોને તો કાંઈ નથી મળતું. એના પૈસા તો પરદેશમાં ધસડાઈ જાય છે.

હું તો આ લડતમાં સ્ત્રીઓની, પુરુષોની, હિંદુ—મુસલમાન—પારસી બધાની મદદ માગું છું. તમને એમ થાય કે આટલો બધો જુનો કર બંડ ક્યાં વિના તો કેમ કઢાવી શકાય ? પણ તમે એમ માનજો કે તમે પકાવવા જશો તો તે એની મેળે નીકળી જવાનો છે. એ નીકળી ગયા પછી તમારામાં ધણી શક્તિ આવશે એ સમજ લેજો.

જો એ શક્તિ આવશે, તો મારે કે તમારે સાંમળાડું નહિ પડે, કે માઇલે માઇલે દારની દુકાનો છે. દાર શ્રીમતો પીએ છે પણ તે ગરીબોની માફક રૂપ કરોડ સરકારને નથી આપતા. એટલુંજ નહિ, પણ પોતાનું જ્ઞાન ભૂલી જાય છે. જો તમારામાં શક્તિ હોય, તો બધાં પીઠાં બંધ કરાવી શકો છો. તમે સમજવો તો દાર પીનારાઓ સમજ પણ શકે છે.

અમેરીકામાં તો વિવેક માટે દારના પ્યાલા ધરાય છે. એવો વિવેક આપણે ત્યાં નથી. જ્યાં કરોડો માણસ સમજે છે કે દાર પીવો એ સયતાનની વાત છે ત્યાં તમે તે દુર કેમ કરી ના શકો ?

આદ તેમણે જણાવ્યું હતું કે મારું તમને બહાને આમંત્રણ છે, કે મારો સંદેશ આવે ત્યારે તમે બધા મીઠાનું કામ ઉપાડી લેજો. મુખીઓના રાજનામાની વાત સાંભળી, પણ હજી મારે કંઈ કહેવું પડે છે. કારણ કે એકજણે રાજનામું પાછું ખેંચ્યાનો બનાવ બન્યો છે. જો એવું ના હોત તો આપણે ગુલામ પણ જ્ઞાના કહેવાતા હોત ?

મુખીનાં રાજનામાં ગુજરાતમાં મળે છે, તેનું કારણ એ છે કે તેનો સરદાર આજે જલમહેલમાં વસે છે । અને જેણે આટલું પાછું કામ ક્યું છે, તે જલમાં જાય તે માટે તેમને શરમ આવે છે.

આપણે તો સત્યનો આગ્રહ કરવા નીકળ્યા છીએ. એમાં કંઈ નાટકી ના હોય. તેથી આપણું કંઈ ની થાય. સત્યને નામે અસત્ય કરતા હોયશું, તો આપણી લાજ જાય છે.

આગળ ચાલતાં મહાત્માજીએ ખાદીનું કાચું ઉપાડી લેવા દર્શાવી જણાવ્યું હતું, કે તેમ કરવાથી આપણે કરોડો રૂપિયા પેદા કરી શકીએ છીએ અને પ્રભુ તમને તે કરવાની બુદ્ધિ અને શક્તિ આપો.

આદ વંદેમાતરમ ગવાયા પછી સભાનું કાચું ખતમ થયું હતું.

મહાત્માજી અને તેમની સેના ગુરુવારે સવારે અંકલેશ્વરથી સળેદ જવા ઉપડ્યા હતા.

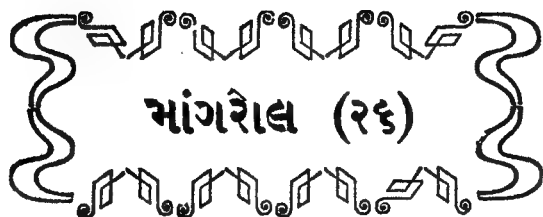

સન્નેદ (૨૫)

ગાંધીજીએ આને સવારે અંકલેશ્વરથી કુચ કરી સન્નેદમાં પડાવ નાંખ્યો હતો. બપોરે મળેલી જાહેર સભામાં, પ્રવચન કરતાં ગાંધીજીએ જણાવ્યું હતું કે, હું આવતી કાલે સવારે ભરૂચ જીલ્લાની મુસાફરી પૂરી કરીશ. આથી ભરૂચ જીલ્લાની સ્થિતિની સમીક્ષા કરવી જોઈએ. એકલા ભરૂચ જીલ્લા દ્વારાજ સ્વરાજ્ય મેળવવા માટે ખરેખર ખુબ વખત લાગે. તમે સભાઓમાં હાજર રહો, કે સ્વયંસેવકો તરીકે નામો નોંધાવો એટલું બસ નથી. તમારે બીજી શરતો પણ પાળવી જોઈએ. જેવી કે પરદેશી કાપડના બહિષ્કાર, દારૂ નિગ્રેષ વગેરે. હું તાબુબ થાઉં છું કે તમે આ જીલ્લામાં સારામાં સારૂ ૩ ઉત્પન્ન કરો છો, છતાં તમારૂં ૩ બહારગામ મોકલાવાય છે અને તમે પરદેશી કપડા વાપરો છો. ભરૂચમાં મેં વળી બીજી જોયું, કે ત્યાંના લોકો બહુ દારૂ પીએ છે. આ બદીમાંથી છુટવાની હું તમને અપીલ કરું છું. મીઠાના કર વિષેનો ઝઘડો પતી જાય, ત્યાર પછી હિંદમાં પરદેશી સુતરનો એક પણ તાંતણો ન રહે, તે જોવાની આપણી ફરજ છે અને પછી સાચી ઉત્કંઠાથી દારૂનિષેધના પ્રશ્ન પાછળ આપણે મંડીશું.

માંગરોળ, તા. ૨૭ મી માચ.

પાંચ માઇલની કુચ કરીને મહાત્મા ગાંધી અને તેમની સત્યાગ્રહી સેના રાતના ૮-૩૦ વાગે અત્રે આવી પહોંચ્યા હતા. અર્ધા રસ્તેા ધણો ખરાબ હતો, અને મંડળીને કાંટાની વાડો વચ્ચેથી અર્ધા પુટની પગથી ઉપરથી ચાલવું પડ્યું હતું. ગાંધીજી મુશ્કેલીથી આખો રસ્તો ચાલ્યા હતા. માંગરોળ ૨૯૮ માણસની વસ્તીવાળું નાનું ગામ છે.

ડો. ચંદુલાલે રાતે મળેલી સભામાં ભાષણ કરતાં જણાવ્યું હતું. કે, દેશના કોઇ બીજા ભાગ કરતાં ભરત સહતમાં પાછું પડશે નહિ. ગાંધીજીને હું ખાતરી આપું છું કે, જે ક્ષણે આપ દાંડી પહોંચશે તે ક્ષણે હું સ્વયંસેવકોની ટુકડી સાથે જીલ્લાના ચાર મથકોપર સત્યાગ્રહ શરૂ કરીશ.

મીઠાવેરો જશેજ

મહાત્મા ગાંધીજીએ પ્રવચન કરતાં જણાવ્યું હતું કે, મારી વધુને વધુ ખાતરી થતી જાય છે કે, મીઠાવેરો એકં કે બે માસની અંદર ૨૬ થશેજ. જે તમે ધીરજ ખોધ ન હોય અને જે તમે આ

સડતમાં સફળ થશે, તો તમે પરંતુ બળ મેળવશો. આવતી કાલે અથવા તા. ૬ ઠી એપ્રિલે જો હું પકડાઉં તો જ્યાં મીકું બનાવી શકાતું હોય, તે સ્થાને તમારે દોડી જવું અને મીકું બનાવી કાયદાનો ભંગ કરવો. તેજ ક્ષણથી બની શકે તો ફક્ત લંગેટ પહેરવાની પ્રતિજ્ઞા લેવી અને ખાદી વાપરવી.

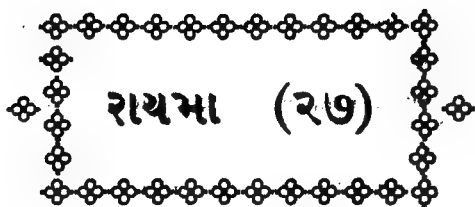
સરદારના અતિપ્રિય જીલ્લાને ગાંધીજીનો પડકાર

સુરત, તા. ૨૮ મી માચ

મહાત્મા ગાંધી આજે રાતે ભરૂચ જીલ્લા છોડી, કીમ નદી જોળંગી, સુરત જીલ્લાની હદમાં દાખલ થયા હતા. ગાંધીજીને માટે કીમ નદીપર લાકડાનો ખામ પુત્ર બાંધવામાં આઈયો હતો. મહાત્મા-જીને ડો. સુમંત મહેતા, શ્રીમ મીડાંમહેન પીટીટ અને સુરત જીલ્લાના બીજા કાર્યકર્તાઓએ આવકાર આપ્યો હતો.

ગાંધીજીએ રાતે ચોરપાડ તાલુકાના ઉમરૈછી ગામમાં પડાવ નાંખ્યો છે.

ત્યાં રાતે મળેલી જાહેર સભામાં ૩૨ મુખીઓ અને એક તલાટીના રાજનામાં જાહેર કરવામાં આવ્યાં હતાં. મહાત્મા ગાંધીએ જણાવ્યું હતું, કે સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલના આ અતિપ્રિય જીલ્લા માંથી દરેક મુખી અને દરેક તલાટી રાજનામું આપશે, એવી હું વંકી રાખું છું.

રાયમામાં ગાંધીજી

ગાંધીજીની જીવણી, રાયમા, તા. ૨૮ મી માચ'

મહાત્મા ગાંધીજી પોતાના સૈનિકો સાથે આજ સવારે માંગરોળથી નીકળી, રાયમા ખાતે આવી પહોંચ્યા હતા. જે સમયે ગામ લોકોએ ભાગોળે જઈ તેમનો સારો સ્તરકાર કર્યો. અંકલેશ્વર અને સુરત વચ્ચે કાંધ વાહનનો રસ્તો નહિ હોવાથી, કાંધક મુશ્કેલીઓ સહન કરવી પડે. પરંતુ સુરત અને અંકલેશ્વર વચ્ચે અવાર નવાર મોટરો દોડતી હોવાથી, આ ભાગનો રસ્તો ખેડા જીલ્લાના રાસથી કનકપુરા સુધીના રસ્તા કરતાં સારો હતો. તેથી સૈનિકોને તથા મહાત્માજીને આ રસ્તો પસાર કરતાં ખાસ મુશ્કેલીઓ પડી ન હતી. જો કે ટપાલ તાર માટે તો અનેક મુશ્કેલીઓ વેઠવી પડે છે, અને તેનો આવતા જતા માણસો ઉપર ખાસ આધાર રાખવો પડે છે.

કાયકુમ મુજબ બપોરના સાડાત્રણ વાગે મહાત્માજીના બાપજીનો કાયકુમ યોજનામાં આવ્યો હતો, પરંતુ સભાના સમય પહેલાં આ બુવાબુમાં ગામોમાંથી થયું સ્ત્રી પુરુષો સભામાં આવી પહોંચ્યા હતાં, અને એક કલાક અગાઉ તો સભા બરાબર ગોઠવાઈ ગઈ હતી.

ગામને રંગીન કાગળોની ધ્વજઓથી સુંદર રીતે શણગારવામાં આવ્યું હતું. સભા માટે તૈયાર કરવામાં આવેલા મંડપને પણ એવીજ રીતે શણગારવામાં આવ્યો હતો. ગામ ધણું નાનું હોવા છતાં, સભામાં લગભગ દોઢ બે હજાર માણસોએ હાજરી આપી હતી—જેમાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા લગભગ ૨૦૦ ની હતી. મુસલમાનોએ પણ સભામાં સારી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી. બાદ મહાત્માજી સભામાં સાડાત્રણ વાગે આવી પહોંચતાં તેમને “મહાત્મા ગાંધીજીકી જય” ના તથા “વંદેમાતરમ્” ના પોકારોથી વધાવી લેવામાં આવ્યા હતા.

રમુજ !

સભામાં આવતા મહાત્માજીએ પોતે માથે બાંધેલા કકડા માટે એક ટાંકણી માંગતાં તે એક બાઇએ આપી હતી.

અત્રે મહાત્માજીએ રમુજમાં જણાવ્યું હતું કે ‘આ પણ પ્રેક્ષકોમાં લખજો !’

બાદ સંગીતાચાર્ય શ્રી. ખરેએ “રઘુપતી રાધવ રાગરામ” ની ધુનથી સભાનું કામ શરૂ કર્યું હતું અને “રઘુકુલ રીત સદા ચલી આઇ, પ્રાણ જાય અરૂ વચન ન જાઇ” નું ગીત બધાને ગવડાવ્યું હતું.

ડા. ચંદુલાલે મહાત્માજીને સંબોધીને ત્યાર બાદ જણાવ્યું હતું કે આ રાયમા-ભર્ય જીલ્લાની મુસાફરીનું છેલ્લું મથક છે. અને દરેક હિન્દી આગે પ્રાર્થના કરે છે કે આપને ફતેહ મળે. અમારામાં ધણી ત્રુટીઓ તો છે પણ અમને શ્રદ્ધા છે કે તે બધી દુર થઇ જશે, અને આપ હુકમ કરશો ત્યારે જોશો કે આ જીલ્લો પાછો

નહિ હઠે. ધધરે આ જીલ્લાની આખર રાખેલી છે અને હજી રાખે
જેવી પ્રાર્થના છે.

૩૧. ચંદુલાલની પ્રતિજ્ઞા

મહાત્માજી—તમારી પ્રતિજ્ઞા તો સંભળાવો ? તે પ્રતિજ્ઞા મરવા
કરતાં પણ વધારે છે.

અત્રે તેમના આગ્રહથી ૩૧. ચંદુલાલે જણાવ્યું હતું, કે આજે
મહાત્માજીએ હું કાંતું એ શરતે એક રેંટીઓ મને આપેલો છે અને
મેં વચન આપ્યું છે કે તે ઉપર હું હંમેશા ભરચમાં હોમજ
ત્યારે કાંતીશ.

મહાત્માજી—બહાર હશે ત્યારે ? (હસાહસ)

મહાત્માજીનું ભાષણ

બાદ મહાત્માજીએ ભાષણ કરતાં જણાવ્યું, કે ગુજરાતના જીલ્લા
છોડતાં ધણું મુશ્કેલ તો થાય. પણ આપણે તો જે શ્રેય વસ્તુ હોય,
તે કરવી જોઈએ. તે માટે તો આપણે ઢાંડી પહોંચવું જોઈએ. અને
મીઠું બનાવવું જોઈએ. અને જે રીતે અને તે રીતે કાયદાઓ તોડવા
જોઈએ. આ જીલ્લો છોડતાં વસમું ભાગે તોપણ મારે જવું જોઈએ !

આ ગામડું તો ધણું નાનું છે. આ ગામમાં ૧૫ સ્વયંસેવકો
છે, તોપણ તે માંજરોળ કરતાં ચઢી જાય છે. સ્વયંસેવકોમાં વાળંદ
પણ છે અને આજે મેં તેને હાથે હળમત કરાવી. મને લાગ્યું
કે ધન્ય ધડી કે મારે સ્વયંસેવકને હાથે હળમત કરાવવાનો
પ્રસંગ આવ્યો.

આસામથી આજે તાર વાંચ્યો કે ધારાસભામાં જવા માટે મોચીને ધણા મત મળ્યા, તે અંગ્રેજી તો નહિ જાણતો હોય, તોપણ પોતાના ધંધામાં તો કુશળ હશે. આપણને તો ધારાસભામાં જવું હરામ બરોબર છે. એટલે તેને મુબારકબાદી ન આપી શકાય. હરિ-દાષમાં તે જીત્યો તે એક શુભ ચિન્હ છે.

જે વગને અત્યાર સુધી આપણે તુચ્છકારી કાઢ્યા છે, તેને અપનાવવા તે આપણો ધર્મ છે. અને તે દ્રષ્ટિએ મોચીની ચુંટણીને હું શુભ ચિન્હ માનું છું. કોઈ પણ ધંધાથી આપણા લશ્કરમાં બાકી ના રહે, ત્યારે આપણે પણ શોભી શકીએ. આપણા લશ્કરમાં સ્ત્રીઓ પણ હોય, બાળકો પણ હોય. આપણું લશ્કર કાંઈ વ્યભિચાર કે લુટફાટ કરવા જવાનું નથી, એવું હોય તો તો બાળકો અને સ્ત્રીઓને તો દુરજ રાખવાં જોઈએ.

આ લશ્કરમાં તો “અદલાહો અકબર” કાં તો “રામચંદ્રની જય” કહીએ તે બંને એકજ છે. ગાંધી કહે મારાથીજ કહેવાઈ મર્યાદા, કે ગામડા પાસેથી મીઠું નીકળતું હોય, તો આપણે બધા અને બાળકોને પણ લઈને જઈએ. છોકરો જોશે તો તે પણ સમજશે. તે ઉપરા ઉપરી સવાલ પૂછશે અને તેના જવાબ આપશે એટલે તેમને તાલીમ પણ મળી શકશે. ગામને પાદરે મીઠું થતું હોય, તો તે માટે ગામડાને ગામડાં હોમી દઈએ !

એ તો યાદજ રાખજો, કે તા. ૧૨ મીએ કુચ શરૂ થઈ, ત્યારે હિંદુ, મુસલમાન, પારસી વગેરેએ દુઆ આપી છે એટલે મીઠાનો

કર ગયોજ છે- સરકારના દફતરમાંથી નથી ગયો, પણ જશેજ. તેમ
પણ નક ૬ ઠીએ પેદા બનીને મીઠું પકાવનામાં ભાગ લેજો અને
સક્રિય કામ કરતા થઈ જજો.

જેમ ખેતરમાંથી માટી લઈ આવી શકીએ, તેમ પૂર્વે મીઠું
પણ લઈ આવતા હતા. મીઠું લેવા તે વળી દુકાને શું જવાનું હોય?
અથવા તો દાતણ વેચવા નીકળે છે, એવી રીતે વેચનારાઓ નીકળી શકે.
એજ કરતા થઈએ ત્યારે આપણે હિંદના કરોડોની સેવા કરી છે એમ
મણાશે.

જાડા તથા પાતળા માણસ માટે એકજ શુભી વપરાય તેમ અહિં
મીઠામાં પણ વપરાય છે. આવો જુલમ તો જગતના ઇતિહાસમાં મેં
ક્યાંય નથી સાંભળ્યો કે વાંચ્યો! અને તે પણ એવી વસ્તુ ઉપર કર
લેવાય છે, કે જે બધા માણસો વાપરે છે. આવી વસ્તુ ઉપર જકાત
નાખવી એ તો વિકાળ મનુષ્યના મગજમાંથી નીકળેલી વાત છે.

આ કર કાઢવાથી કંઈ સ્વરાજ્ય નથી આવવાનું. પણ તેથી તો
આજના કરનાં સોગણી સક્રિય આવવાની છે. સુચં અને ચંદ્ર છે, ત્યાં
અંગ્રેજી રાજ્ય રહેવાનું છે એવું કહેવાય છે, તે વાત પણ જુસાઈ જશે.

ડા. ચંદુલાઈએ પણ મારી પાસેથી રેંટીઓ લઈને પોતાને બાંધી
લીધા છે. અને એ રીતે ભરૂચ જીલ્લાને બતાવશે, કે આપણે ખાદી
નથી કાંતતા, તે આપણી ઉણપ છે. તેમ ક્યાંથી તો ૬૦ કરોડ
રૂપીઆ બધાને સરખા પ્રમાણમાં વહેંચાઈ જવાના છે.

આ સહેલી વસ્તુ નથી કરતા તે આપણી આજ્ઞા છે, હિન્દુસ્તાનનું હિત તેમાં આટલું બધું છે, તેને તમે ઝાળખવા નથી માગતા, અને તેમ કરીને તમે બેવફા બનો છો. આટલી બધી સહેલી વસ્તુ નથી કરતા, તે એક શરમની વાત છે.

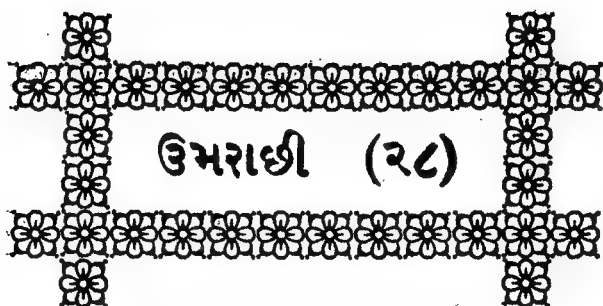
ગરીબો પ્રત્યે પ્રેમ હોય, તો દારૂની બધી પથ્થુ દૂર કરવી જોઈએ. આમ બે ચાર વસ્તુઓ પડી છે જે સ્વરાજ્ય મળતા પહેલાં કરી જ નાખવી જોઈએ.

જેમ જેમ આપણે આપણા દુઃખને દૂર કરવા મરી જઈશું તેમ તેમ આપણી શક્તિ વધવાની છે. વાવાઝોડા સામે જેમ રક્ષણ કરીએ એ સ્વાભાવિક છે, એમ આ મીઠાં વિષે તૈયાર થવું જોઈએ.

પછી તમનેજ એમ થશે કે શા માટે આપણે લડતા હતા ? સ્વતંત્ર હિન્દુસ્તાનમાં તો દરેક માણસ સ્વતંત્ર થઈ જવાનો છે. અત્યાચાર તો પારલામેન્ટની સામે ટગર ટગર જોઈ રહ્યા છીએ, તેમ તે વખતે નહિ હોય. તે વખતે બધા ઝગડા એની મેળે નીકળી જવાના છે. અને તે માટે મીઠાંની વસ્તુ તે પહેલી આવી છે.

અંતમાં મહાત્માજીએ બધાને કાયંમાં રોકાઈ જવા લલામણુ કરી હતી અને વંદેમાતરમનું ગીત ગવાયા બાદ મિટિંગનું કાયં અંતમ થયું હતું.

પ્રભુના દર્શન માટે ૩૦ કરોડના હૃદયમાં
 પ્રવેશ થવું જોઈએ
 સુરત જીલ્લામાં મહાત્માજીનું
 પહેલું ભાષણ

મહાત્માજી ઉમરાછી ખાતે

મહાત્માજીની જીવણી, તા. ૨૮ મી માચ

મહાત્મા ગાંધીજી આજ સંજે ૭ વાગે પોતાના સૈનિક સાથે,
 ઉમરાછી તરફ આવવા નીકળ્યા હતા. આ બંને ગામ વચ્ચેનું અંતર
 અમલગ નવથી દસ માઇલનું હોવા છતાં, અને આટલી લાંબી
 મુસાફરી કર્યા છતાં, મહાત્માજીની ઉપર કાંઈ ભારે શ્રમ પડ્યો હોય,
 એવાં ચિન્હ જણાતાં ન હતાં. તેઓ તો આખે રસ્તે હસે મુખે વાતો
 કરતા કરતા એક યુવાન સૈનિકની માફક જોશભેર ચાલ્યેજ નતા હતા.

કાયકેમ મુજબ સવાસાત વાગતાં તેમણે પોતાના સૈનિક સાથે ખુલા મેદાનમાં પ્રવેશ કરી હતી અને પોતાના સુબાઈરી કરીને, રાતના ૮-૫૦ વાગે ઉમરાછી આવી પહોંચ્યા હતા.

આ ગામ તરફ જવાનો સડકોની બાજુ પરનો રસ્તો જ ગામની દુકાંશા બતાવી આપતો હતો. ગામની વસ્તી આશરે ૪૦ મકાનોની છે અને અમુકબાજુએ સુકાં ઝાડો અને બાવળનો-અને તે પણ સુકાં-વન સિવાય કાંઈ દ્રષ્ટીગોચર થતું નથી. ગામના લોકોને પાણીનો ત્રાસ પણ ભારે છે અને આખા ગામ વચ્ચે મીઠા પાણીનો એક જ કુવો છે.

મહાત્માજીનો ઉતારો ગામ બહાર ખુલા મેદાનમાં કુવાની સમગડ હોવાથી એ મેદાનમાં રાખવામાં આવ્યો હતો. આસપાસ ઝાડો સિવાય કાંઈ પથ દેખાતું ન હતું અને જો દીવાઓની ગોઠવણ કરવામાં આવી ના હોત, તો આ દ્રશ્ય એક લયાનક જંગલ સમાન હતું.

પાશેર મમરા મળ્યા !

ગામની વસ્તી ૪૦ મકાનોની એટલે દુકાનની વ્યવસ્થા પણ ક્યાંથી હોય ? રીપોર્ટરોની પણ આ સમયે ખરી કસોટી થવાની હતી. કાંઈ મળશે એવી આશાએને આશાએ રા. ૨૦ ની ભાડે મોટર રાખીને પાંચેક રીપોર્ટરો ઉમરાછી ગામે પહોંચ્યા તો ખરા પણ ઉતારો ખુલા મેદાનમાં જોતાં, પ્રશ્ન થોડો એમ લાગ્યું, કે મમરા કાંઈ વસ્તી હશે કે કેમ ? છેવટે તપાસ કરતાં ગામ તો દેખાયું, પણ ખાવાપીવાનું કે દૂધ વગેરે મળે છે કે કેમ, તેની તપાસ કરી તો

આખું ગામ ખુંદી વળ્યા પછી પાશેર મમરા મળ્યા અને પાંચે જણે વહેંચી લીધા.

મહાત્માજી ગામ પાસે આવી પહોંચતાં, ગામલોક તેમનો સત્કાર કરવા ગયું હતું અને સ્ત્રીઓ ગાંધીજી સ્વરાજ લાઇ વહેલા આવજો રે નું ગીત ગાતી છેક તેમના ઉતારા સુધી ગઇ હતી, અને આમ મહાત્માજીએ આજે સુરત જીલ્લાના પહેલા ગામમાં પ્રવેશ કર્યો હતો.

ગામ નાનું હોવા છતાં આજુબાજુના ગામોમાંથી લોકોની ભારે મેદની મહાત્માજીનું ભાષણ સાંભળવા જમી હતી અને લોકોનો ઉત્સાહ ભારે જણાતો હતો.

મહાત્માજી સભામાં આવી પહોંચતાં લોકોએ વિવિધ પ્રકારનાં પ્રેરણાત્મક ગીતો ગાયાં હતાં.

બાદ સાડા નવ વાગતાં મહાત્માજી તેમને તૈયાર કરેલા ઘાસના સાંકાની ન્હાનીશી દેખાવડી ખુંપડીમાંથી બહાર નીકળી સભાના યોગાનમાં આવી પહોંચતાં લોકોએ “મહાત્માજીની જય”ના પોકરોથી તેમનો ભારે સત્કાર કર્યો હતો, અને સભાના ક્રમ મુજબ શ્રી. ખરેએ પ્રાર્થના કરી, સભાના કામની શરૂઆત કરી હતી. સભામાં શ્રીમતી મીઠુબહેન પીટીટ, શ્રી. કલ્યાણજી, ડો. સુમન્ત મહેતા વગેરે આગેવાનોએ પણ હાજરી આપી હતી.

શ્રી. કનૈયાલાલનું નિવેદન.

બાદ કનૈયાલાલે ટુંક વિવેચન કરતાં જણાવ્યું હતું, કે આપને અમે આ લડતમાં ફાળો આપવામાં જરા પણ પાછા પડીશું નહિ. તાલુકાનો ઇતિહાસ રજુ કરતાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે આ અમારો

ઝોરપાડ તાલુકા અગાઉ આગાદ હતો અને તેના બંદરો આજે તુટી ગયાં છે. મીઠું કરવા માટે અહિં ધણી અતુકૂળ જગ્યા છે, પણ તે ધંધો પણ અગરો તુટવાથી ભાગી ગયો છે. તાલુકામાં દારૂના ૯ માંથી ૮ અને તાડીના ૧૫ માંથી ૧૨ પીઠાં આ વરસે રખાયાં છે. પીઠાં ઉપર દારૂ તાડી ઉપરની ઉપજ છેલ્લા પાંચ વરસમાં ૪૦ ટકા ઓછી થયેલી છે. આ તાલુકામાં દારૂની પ્રકૃતિને લીધે ત્રણ જથ્થાને સળ થયેલી, પણ તેમને તેમની કામોએ વધાવી લીધા છે. સરદાર વલ્લભભાઈની ધરપકડના ૧૪૦૦ માં આ તાલુકાના ૩૨ પટેલોએ અને એક તલાટીએ રાજીનામું આપ્યું છે. આ ઉપરાંત બીજાં રાજીનામાં પણ આવી રહ્યાં છે અને ૫૦ ટકા ઉપરાંત રાજીનામાં આવશે. મહમદપુરની બે બહેનોએ પણ પોતાનાં નામ સ્વયંસેવિકા તરીકે નોંધાવ્યાં છે અને અમારાં તાલુકા તરફથી ૨૫૦ સ્વયંસેવિકા આપની લડતમાં આપવાની અમને હિમેદ છે.

ડાક્ટર સુમંત મહેતા

બાદ ડૉ. સુમંત મહેતાએ જણાવ્યું હતું, કે આજે આપણે પુ. મહાત્માજી અને તેમની સાથેના સૈન્યને આવકાર આપવા એકઠા થયા છીએ. તેઓ શા માટે પગ રસ્તે નીકળ્યા છે, તે આપ જાણો છો. આપણું બધાનું કામ તો એકજ છે કે જે કામ મહાત્માજીએ ઉપાડ્યું છે તે પૂરું થાય, ત્યાં સુધી પુરતી સંખ્યામાં લોકો જોડાઈ જાય. આજે સવારે જ્યારે એક નાના ગામમાં પોતાનું નામ નોંધાવ્યું, ત્યારે મને આનંદનો પાર ન હતો. જે બહેનો આટલી બધી તત્પરતા બતાવે તો જીવાનો સારોજ જામ લે એવી આશા રાખી શકાય. બારડોલીની લડતને લીધે સુરત જીલ્લાને સારી તાલીમ મળી

છે અને આશા છે કે જે કામ મહાત્માજી બતાવે તે કરવા તૈયાર થઈ જશે. જો આપણે આ લડતમાં સાથ ના આપીએ, તો જેણે પોતાનું આપું શરીર તમારે માટે ધસી નાંખ્યું છે તેને દગો દીધો કહેવાશે.

મહાત્માજીનું ભાષણ

બાદ મહાત્માજીએ ભાષણ કરતાં જણાવ્યું હતું, કે ત્રણ જીલ્લામાંથી પસાર થઈને આજે હું સરદારના વહાલાં જીલ્લામાં આવ્યો છું એમ કહી શકાય. વહાલો કહેવામાં બીજાને અન્યાય થાય, એ હું સમજી શકું છું. પણ તેમણે હમણા આ જીલ્લાની જે સેવા કરી છે તેથી તમને લાગેજ કે તેમને આ જીલ્લો વધારે વહાલો હશે. જો એ વાત સાચી હોય તો હું સુરત જીલ્લા પાસેથી વધારેમાં વધારે આશા રાખી શકું. સરદારે કરેલી સેવાની તમે બુજી ગયેલી છે, પણ અત્યારે તો તમારી ઉપર તેથી પણ વધારે જવાબદારી આવી છે.

સરદારને સરકારે પકડ્યા તે સુરત જીલ્લો કેમ સહન કરી શકે ? હું ઢાંડી પહોંચુ તે પહેલાં એટલી તો આશા રાખુંજ કે એકપણ મુખી બાકી રહ્યા નહિ હોય, કે જેણે રાજીનામું આપ્યું ના. હોય ! ઢાંડી એ તો આજે આખા હિન્દનું કેન્દ્રસ્થાન બનવાનું છે.

મુખીઓ અને તલાટીઓ વચ્ચે ફેર છે. તલાટીને જીલ્લો પગાર મળે છે એમાંથી તે કાંઈ નિર્વાહ કરતો નથી. તે લોકો પાસેથી નજરાણું લે છે. સરકારનું મુખ, મુખી, પોલીસ પટેલ, અને

વાઘસરોય સાહેબ છે. પણ વાઘસરોય સાહેબને ત્રણસો હાથ છે અને તે ત્રણસો કલેક્ટર. એટલાથી આખું સસ્તનત ચાલે છે.

આજે આપણે એ સસ્તનતમાંથી નીકળી જવું છે. નહિતો વળી ૬૧ મા વર્ષે કુચ થી ? કાંઈ કહેશે કે ૬૧ વરસે તો જુદે રસ્તે જઈ છું. જે રાજ્યમાં અધેર ચાલતું હોય, તેને ઉથલપાથલ કરીએ નહિ ત્યાં સુધી કાંઈ ના ચાય. તે ખરી યાત્રા નથી ! આપણે ખરી યાત્રા માટે તો ૩૦ કરોડનાં હાડમાં મળી જવું રહ્યું. એટલે જ્યાં સુધી આપણે હિન્દનાં દરેક અંગમાં એતપ્રેત ના થઈએ, ત્યાં સુધી કાંઈ ઇશ્વર ના મળે.

અત્યાર સુધી હું ધણાના કહેવા છતાં શાંત બેસી રહ્યો હતો. અને ધણાના શબ્દો સાંભળતો હતો. તે વખતે મારી હિંમત ન હતી. જ્યાં દોષ વધી જતા હોય, ત્યાં આપણે તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. અને તેથી તમને બારડોલીના ગુણોજ કહીશ. તેણે તો ધણી શાંતી જળવી શકાય છે એમ સાબીત કરી બતાવ્યું. બીજે સ્થળે પણ મેં એવું જોયલું હતું. મેં જોયું તેથી મારી હિંમતનો પારો વધ્યો અને મને લાગ્યું કે જો તું હવે કાંઈ નહિ કરે તો તું દેશદ્રોહી બનીશ.

તત્કાલી અને પટલ રાષ્ટ્ર શરીર

મેં તો ૧૯૨૦ થી અહિંસાથી શાંતિ મેળવવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે. હવે બધી જવાબદારી મેં તો ઇશ્વર ઉપરજ મૂકી છે. એ લડતમાં હું તમને નોતરવા આવ્યો છું. જે તમે સીધી રીતે કામ કરો તો સરદારને ત્રણ મહિનાની અંદર છોડાવી શકો. હિન્દુસ્તાનનું રાષ્ટ્ર

શરીર તલાટી અને મુખીઓ ઉપરજ છે અને જે તેમનાં રાજનામાં મળી જાય તો પછી મજલા એની મેળે પડી જવાના છે. કલેક્ટર કે વાયસરોયના રાજનામાની જરૂર નથી.

પણ તમે ખોટા રાજનામાં ના આપો. આ તો ખરો ખેલ છે. આમવાસીઓએ તે સમજી લેવું જોઈએ. તમારી પાસેથી ખીજે કાઢ લાઈ જવાનો નથી. આમવાસીઓ ધારે તો મુખીઓ કે તલાટીઓ કાંઈ કરી શકે તેમ નથી.

મારે તો રામરાજ્ય-દીન રાજ્ય જોઈએ છે. હમણાં તમે જોશો કે મુંબઈની મીલોને ૧૦ કરોડ મળવાના છે. આમ તમે જે લુગડા પહેરશો તે પણ પરદેશી હશે.

હું તમારી પાસે એકજ વાત માગું છું. મેં તો સરકાર મને પકડે તો મારું કાચું કચું ગણાશે. ગુજરાત ઉપર તો વધારે આજ્ઞા રખાય છે. કે ગુજરાતમાંજ વધારે કામ કરનાર માણસ રજા છે. હું તો આવું અને જાઉં, પણ વલ્લભભાઈએ તો અહિંજ રહેવું પસંદ કયું.

આગલ ચાલતાં મહાત્માજીએ જણાવ્યું હતું, કે તમે વીરસદની પટેલ જેવા ના થાશો. જે પટેલ કે આમવાસી ડરતા ડરતા રાજનામાં આપે, તો તેમાં તમારી લુલ છે, જે એવું કરશે તો સેંકડોનાં હાડકાં રામ થઈ જશે. મારાએ થઈ જાય અને વલ્લભભાઈના પણ થઈ જાય. આથી હું પોકારી પોકારીને તમને કહેવા માગું છું કે તમે દગો ના આપશો. જે તમે અમને દગો આપશો તો માતૃભૂમિને દગો આપ્યો કહેવાશે.

આગળ ચાલતાં મહાત્માજીએ ઢસાના દરબારનો હિંમતનો દાખલો આપી જણાવ્યું હતું કે મુખીઓ, તળાટીઓ અને ગ્રામવાસીઓ તેમની માફક હિંમત બતાવે.

મને તો આથી પણ વધારે તેજ થતાં આવડે છે. હું તો અંગ્રેજોનો પણ મિત્ર છું, અને તેથીજ મેં મારા જસુસ તરીકે એક અંગ્રેજને મોકલ્યો હતો, અને તે પણ મેં તેમને આગઉથી વંચાવ્યો હતો. અને તેણે પસંદ કર્યો ત્યારેજ તેને મોકલ્યો હતો.

હું તો આખા હિંદુસ્થાનનું રાજ્ય ગુજરાત કરે એ જોવા ઇચ્છું છું. એટલે કે ગુજરાત બધા માટે સેવા કરે. જો નહિ કરીએ તો પંજાબ કે અંગાળ કે બીજા ભાગના લોકો તમારી ઉપર થુંકવાના છે.

મુખ્ય કામ તો મીઠાનું કરવાનું છે. અને તમે કરો એમ હું ઇચ્છું છું તેમાં તો “આવો જાણ હરખા તો આપણે સૌ સરખા” એવું છે અને એ રીતે બધાની ઉપરથી કર લેવાય છે. હું તો કહીજ દઉં છું કે મીઠાનો કર ગયેલોજ છે એમ માની લેજો. અત્યાર સુધી આપણે અજ્ઞાન હતા, પણ હવે સમજ મળ્યા છીએ. ૧૪૦૦ ટકા કર લેવાય એવો જુલમ તો મેં જોયોજ નથી. તે આપણાથી કેમ જોષ શકાય ? જે માણસો પ્રતિજ્ઞા કરીને નીકળ્યા છે તે શું પાછા હાવવાના છે ?

આપણે હમણાં ઐરાંઓએ ગાયું કે “સ્વરાજ્ય લેવું રહેલ છે.” પણ ક્યારે ? છે તો સહેલું જાણજો તમે કાંઈ કરો તોજ.

અંતમાં તેમણે ખાદી તથા રેંટીયાનું કાચ ઉપાડવા, તથા દારૂ વગેરેનો બહિષ્કાર કરવા સલાહ આપી હતી અને જણાવ્યું

હવું, કે જો તમે એ કામ કરશો તો સ્વરાજ્ય તો નાચીજ રહ્યું છે.

બાદ રાત્રે સાડા દશ વાગે મિટિંગનું કાર્ય ખતમ થયું હતું.

મુખીઓ અને પટેલોને અપીલ

સુરત, તા. ૨૬ મી માચ.

મહાત્માજી ૬ માઇલનું છેડું ૩ કલાકમાં કાપીને ગઇ રાતે સુરત જીલ્લાના પહેલાં ઉમરાળી ગામમાં આવી પુર્યા હતા.

જાહેર સભા મધે જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું, કે ઓલપાક તાલુકાના ૩૨ મુખીઓ અને એક તલાટીએ રાજનામાં આપ્યા હતાં.

વધુ રાજનામાંઓની આશા રહે છે.

જાહેર બાષણમાં મહાત્માજીએ જણાવ્યું હતું કે તમારા ગામ તરફની શ્રી વલ્લભભાઈની પ્રીતિ અને સેવાઓથી તમે વાકેફ છો અને સરદારની ધરપકડ તમે કેમ શાંખી શકો ?

ખાસ કરીને એ જીલ્લાના સઘળા મુખીઓ અને તલાટીઓએ રાજનામાં આપવા જોઇએ. સઘળાઓ રાજનામાં આપતાં સરકાર આપ મેળે બાંગી પડશે.

મારી ૬૧ વરસની વય છે, છતાં પ્રજાના દર્શને હું હિમાલય ઉપર જઇ શકતો નથી. હું માતું છું કે ત્યાં સુધી આવી સરકારી રીતિ ચાલુ રહે, ત્યાં સુધી હિમાલય પર જવા છતાં હું ભગવાનને જોઇ શકું નહિંજ. ભગવાનના દર્શન માટે આપણે ૩૦ કરોડના હૃદયમાં દાખલ થવું જોઇએ. ધણીકાએ મને સવિનયભંગ શરૂ કરવા

જણાવ્યું હતું, પણ હું અચકાયા કરતો હતો. પણ આયદે મને લાગ્યું હતું કે હું દેશદ્રોહી બન્યો હતો !

અમે ભગવાનના નામથી લડનાર છીએ અને તમારી મદદ માંગીએ છીએ, સરદારને છોડાવવું તમારા હાથમાં છે.

સઘળા મુખીઓએ મફત રહેવું જોઈએ. જો તમે વીરસદના મુખીને પગલે ચાલશે, તો તમે ફક્ત મને નહિ પણ સરદારને પણ દગાખોર નીવડશે. અને દેશને બારે નુકશાન કરશે.

ધસાના દરબારના દાખલાની તમેએ નકલ કરવી જોઈએ. પોલીસ પટેલો તરીકેના રાજામાંએ આપવાથી તમે ગુલામગીરી-માંથી છુટશે.

જો સરદારનું ગુજરાત કાંઈ કરશે નહિ તો પંજાબ, બંગાલ અને બીજા પ્રાંતો તમે ઉપર થુંકશે !

સભામાં મહાત્માજીને ૪૦૦ રૂ. પસંદ એનાયત કરવામાં આવી હતી.

ઐરથાણુ (૨૬)

મહાત્માજી ઐરથાણુ ખાતે

મહાત્મા ગાંધીજીની જાવણી,

ઐરથાણુ, તા. ૨૬ મી માચ'.

મહાત્માજી ઉમરાછીથી આજે સવારના છ વાગતા પોતાના સૈનિકો સાથે ઐરથાણુ તરફ જવા ઉપડી ચુક્યા હતા. જે સમયે ગામ લોકોએ તેમને સપ્રેમ વિદાય આપી હતી અને રસ્તામાં પણ મહાત્માજીના દર્શન માટે કેટલેક ઠેકાણે લોકો એકઠા થયા હતા. મહાત્માજી ઐરથાણુ પહોંચતાં, ત્યાં પણ ગામ લોકો તેમનો ભારે સત્કાર કર્યો હતો. મહાત્માજીનો તથા સૈનિકોનો ઉતારો જંજી વૃક્ષોની ધટા નીચે રાખવામાં આવ્યો હતો. અને આખો દિવસ મહાત્માજીનાં દર્શન માટે લોકોની અવર જવર ચાલુ રહી હતી.

કાર્યક્રમ મુજબ બપોરના જાહેર સભાને કાર્યક્રમ ગોઠવવામાં આવ્યો હતો. સભા માટે એક ખાસ મંડપ બાંધવામાં આવ્યો હતો. અને એક કલાક અગાઉ આખો મંડપ સીકર ભરાઈ ગયો હતો. સભામાં અર્ધા કલાક અગાઉથી ઉત્સાહ પ્રેણાત્મક ગાયનો શરૂજ થઈ ચુક્યા હતા અને લોકો ઉત્સાહપૂર્વક ઝીલેજ જતા હતા. બરાબર

સાડા ત્રણ વાગતાં મહાત્માજી આવી સભામાં પહોંચતાં “મહાત્માજીની-જય” ના ધ્વનીથી લોકોએ તેમનો બારે સત્કાર કર્યો હતો, અને સંગીતાચાર્ય શ્રી. ખરેએ લોકો સમક્ષ ધુન કરાવી સભાના કામની અરજાત કરાવી હતી. અને પોતે “રઘુકુલ રીત સદા ચાલી આપ, પ્રાણુ જામ અર વચન ન જામ” ની ચોપાઈ ગવડાવી હતી. સભામાં કેલ્યાણજીભાઈ તથા શ્રીમતી મીઠુ જ્ઞેન પીટીટે પણ હાજરી આપી હતી.

બાદ શ્રી કનૈયાલાલે જણાવ્યું હતું, કે આજે એક મુખીએ વધારે રાજનામું આપ્યું છે અને આ ગામના કેટલાક લોકોએ બાદ પહેરવાની અને રેંટીઓ ચલાવવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે.

મહાત્માજીનું ભાષણ

બાદ મહાત્માજીએ પ્રતિજ્ઞા લેનારાઓને અભિનંદન આપતાં જણાવ્યું હતું, કે તમે હમણાં સાંભળ્યું કે “રઘુકુળ રીતી સદા ચલા આપ પ્રાણુ જામ અર વચન ન જામ.” આ શબ્દો તો રામચંદ્રજીએ તો જ્યારે પોતાનો સુડીસમ ધા વાગવાનો હતો ત્યારે કહ્યા હતા અને તે હૃદયના ઉદગાર હતા. તેઓ જાણતા કે તેમના જવાથી રાજ જીવી શકે તેમ ન હતા. એટલે તમે એ મુજબ પ્રતિજ્ઞા પાળજો આપણે બધાએ રઘુકુળનાજ છીએ. અને તે કુળની રીત પ્રમાણે ચાલવું જ જોઈએ. વચન લખએ તો તો પાળીએજ. પછી બલે પ્રાણુ જામ. રેંટીયાની પુજા કરવી એ તમારી પ્રતિજ્ઞા નથી, પણ હાથ કુંઠા ન થઈ જાય ત્યાં સુધી તે ચાલવો જ જોઈએ. કેટલાક અત્યંત જામઓ દારૂ નહિ પીવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હોય, તો તે માટે તેમને

ધન્યવાદ છે અને તેનું પાલન કરવાની પ્રભુ શક્તિ આપે એમ માયું છું. જો એ પ્રતિજ્ઞા પાળશે નહિ તો સ્વરાન્ય દૂર દૂર જ જવાનું છે.

અત્યારે તો મીઠાની વાત કરવાની છે. તા. ૬ ફી એ તો દરેક જણે પોતાની પાસે દરિઓ હોય તેણે મીઠું પકાવવાનું છે. આપણે એ મીઠું ખાવા માટે નથી પકાવવાના પણ સરકારને એ ખતાવવાનું કે અમે તો તમારા કાયદા ઘોષ પીધા છે. તે માટે લાકડાં બાળવા પડે તો પણ કાંઈ નથી. જો તેમ ક્યાં વિના પાણી લાવીને પકાવાય તો તેમ પણ કરજો. આપણે કાંઈ એમ ઝાઝા દિવસ નહિ કરવું પડે. સરકાર કૃપાળુ છે. અને તે આપણને પકડશે.

મીઠું કેમ શોધી કાઢ્યું છે. તે તો તમે જાણો છો. રાય અને રંક સરખોજ કર દે એ કેમ બને ? મારા જેવો રોજ પ્રજા પાસેથી બીખીને દ્રાક્ષ નારંગી ખાય, તે પણ કર આપે અને તમે પણ આપે. એ કેમ બની શકે ? હિંદુસ્થાનમાં તો કરોડો માણસો જીવે મરે છે. તેને અથે આપણે મીઠા ઉપરનો કર કઢાવી નાંખવાનો છે. અને તેની તમે તા. ૬ ફી એ શરૂઆત કરી દેશો. હું માનું છું કે છઠ્ઠીના લેખ તો નહિ ફરે.

રાજનામું એટલે બહારવટું

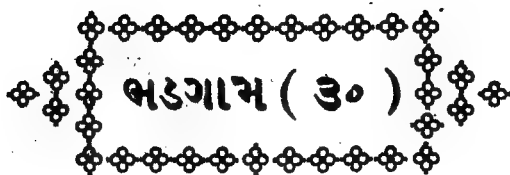
જો મુખીઓ રાજનામું આપ્યા છતાં મામલતદાર વગેરેની ખુશામત કરે, તો તેનો કાંઈ અર્થ નથી. મુખીપણું હોય એનો અર્થ તો એ કે સરકાર સામે બહારવટું કયું. તમે તો ચોકખું કહી શકો, કે સરદાર વલ્લભભાઈને પકડી ગયા છો એટલે પૂણું સ્વતંત્રતાને પણ પકડી ગયા છો. અને તેથી અમે તમારી સાથે કાંઈ ના કરી શકીએ. જો કોઈને બીજા લાગી હોય, તો રાજનામાનો કાંઈ અર્થ

નથી, સરકાર તો હસશે. તેથી તો સરકારનો વેપાર વખો અને આપણે ખોટનો હિસાબ કર્યો કહેવાશે. મુખીઓએ લોકોની સ્તુતિ થાય તો, તે તો શીતળા જેવી વળગી પડે છે. અને તે પુલી પુલીને પુટી જવાની છે.

તે મામલતદારને એમજ કહે છે, કે હવે મારાથી તમારું કાંઈ ના થાય. મુખીઓએ અને ગામવાસીઓએ જાણવું જોઈએ કે આપણે અત્યારે સરકાર સામે જેવકાઈનો ધંધો આદર્યો છે અને તે વખતે મામલતદારની સરભરા કેવી રીતે થઈ શકે ? સાદા હોય તો કાંઈ આપીએ અને જો અધિકારની રૂએ આવે, તો કહી દઈએ કે જાઓ પાણી પશુ નહિ મળે.

તમારી પાસે મીઠું જ્ઞેન પીટીટ તો છેજ. તેમને માટે તમે થું ક્યું ? મીઠાનો કર તો ગયોજ છે એમ સમજી લો. આજે નહિ તો કાલે અને કાલે નહિ તો પરમ દિવસે જવાનોજ છે. સ્વરાજ્ય માટે તો ધણું કાંઈ કરવાનું છે. રેંટીયા માટે પ્રતિજ્ઞા લેવી પડે તે તો શરમની વાત છે. બીજા રેંટીયો આપે અને આપણે કાંતીએ એમ કેમ અને ? એથી તો હું આજે રેંટીયો લીધા વિના આવ્યો છું અને તકલી ઉપર કાંઈ છું ? હું તો તમારા ગામમાંથી હોય તોજ રેંટીઓ ચલાવું.

તકલી એ ગોઝળ ગાય છે, અને રેંટીઓ તો સસલા જવો ચપળ છે. આથી હું તમને કહું છું કે મોડા માણસોએ પતિજ્ઞા લીધી એમાં મને નવાઈ નથી. સ્વરાજ્ય લેવું હોય તો બધા જાંહિજ કહી દે, કે અમે આજથી ખાદી પહેરીશું. શરાણ પૂનારાઓ પાસેથી શરાણ પશુ ઊડાવી દે અને કાંતીને કપડાં પહેરતાં થઈ જાઓ. એટલે તરત ટીપણું જોઈને ધડી જોઈને કહી દઈશ, કે ક્યારે સ્વરાજ્ય મળશે ? આટલું તો તમે બધા કરી શકો છો. બાદ વેદ આતરમ્ ગવાયા પછી મિટિંગનું કાર્ય ખતમ થયું હતું.

હિંદનું રાષ્ટ્ર શરીર પટેલ અને તલાટી.

મહાત્માજીની ડાવણી ભડગામ, તા. ૨૯ મી માચ

મહાત્માજી પોતાના સૈનિકા સાથે આજ છ વાગે એરથાણથી નીકળી ભડગામ તરફ કુચ કરવા ઉપડી ગયા હતા અને ગામ લોકો તેમને સપ્રેમ વિદાય આપી હતી. રસ્તામાં થોડા થોડા અંતરે એ સાબરમતીના સંતની કુચ નીહાળવા ખેડુતો કલાક બગાડી પડાજ થઇ રહ્યા હતા.

સામૈયું

મહાત્માજીનો સત્કાર કરવા ભડગામના લોકોનું એક સામૈયું ભાગોળે ગયું હતું. અને મહાત્માજી આવી પહોંચતાં “મહાત્માજીની જય”ના પોકારો વચ્ચે તેમને સપ્રેમ વધાવી લીધા હતા. ગામને પશ્ચ સુંદર રીતે શણગારવામાં આવ્યું હતું અને “સ્વરાજ્ય એ આપણો જન્મસિદ્ધ હક છે” “બલિદાન વિના સિદ્ધિ નથી.” વગેરે અનેક વિવિધ પ્રકારના મુદ્રાલેખો ગામના જુદા જુદા ભાગોમાં લટકાવીને ગામને સુંદર રીતે શણગારવામાં આવ્યું હતું.

કાયક્રમ મુજબ રાત્રે દાઠ વાગે જાહેર સભા થઇ હતી. જેમાં લગભગ દોઢ હજાર માણસોએ હાજરી આપી હતી. અને સભાનું કામ શ્રી ખરેએ “રઘુપતી રાધવ”ની ધુનથી શરૂ કરી “દેર સુનેા

“હજરાજ દુધારી”નું ગીત ગાયું હતું. સભા મહત્તા પહેલાં પણ ચાર પાંચ પ્રેરણાત્મક ગીતો સભાજનો પાસે મવડાવવામાં આવ્યાં હતાં.

શ્રી કનૈયાલાલે ગામનું નિવેદન રજુ કરતાં જણાવ્યું હતું, કે આ તાલુકાના લોકોની એવી ઇચ્છા હતી કે આપના પ્રુનિત પગલાંનો જેટલો લાભ લેવાય, એટલો લેવો. અને તેથી કાર્યક્રમમાં ફેરફાર કરવો પડ્યો છે. કાળીની કામ જે દારૂતાડીના હંદમાં ફસાઈ હતી તેઓ તેમાંથી છુટ્યા છે, ખારવાઓ પણ ધીમે ધીમે છુટતાં જાય છે. ઓરપાડ કર્યો આપના કાર્યક્રમમાં આવતો ન હતો અને તેથી આ પાસેનું પાસે ગામ અમે લીધેલું છે. હવે આપને ઉપદેશ આપવા વિનંતિ કરું છું.

મહાત્માજીનો ઉપદેશ

આદ્ય મહાત્માજીએ ભાષણ કરતાં જણાવ્યું હતું, કે ઉપદેશ શબ્દ વાપરવો સહેલો છે, પણ દેવો એ કઠિન છે. તે દેવાની યોગ્યતા હોવી જોઈએ. હું તો તમારી પાસે કેટલીકક જુલાતો લેવા ઇચ્છું છું અને તેને તમે ઉપદેશ કે ગમે તે કહો. સુરત જીલ્લાના મારા નિકટ પ્રસંગમાં આવેલા સાથીઓ છે. હું તો આકરા બોલો છું. સરકારના દોષો પહાડ જેટલા બતાવું છું. કારણ કે તે પહાડ છે, પણ આપણા દોષો તો નાના હોય તેને પણ પહાડ જેવા બતાવું છું. આથી કેટલાકને મારો ત્યાગ પણ કરેલો છે.

સ્વભાવનો પરિચય

આજે હું મારા તે સ્વભાવનો પરિચય કરાવવા માયું છું મારા સ્વયંસેવકોને તો કહી દીધું છે, કે હવે આપણું છેલ્લું અઠવાડીયું

છે. અને હવે સાવધાન બની વિશેષ આત્મશુદ્ધિ કરવી જોઈએ, આપણે કાંઈ દેરી પુરુષો નથી. મને લાગ્યું કે હવે મારે કાંઈ કહેવાનું નહિ રહે, પણ હું તે દોષ ઉપર દોષો જોતોજ આવ્યો છું. અને મારો ઉકળાટ વધતોજ જાય છે. મને એમ થાય છે, કે વાઇસરોયને લખનાર હું કાણ કે જે પાંચ હજારગણા પૈસા ખાઈ જાય છે. તેઓ જ્ઞાનમાં વાપરે છે પણ હું તો ૨૧૦૦ રૂપીઆ પણ ખાપવા નથી ઇચ્છતો, હું ગરીબને નામે કુચ કરવા નીકળું અને ગરીબો પાસેથી પાંચગણું લેતા હોઈએ તો હું બીજાને કહેનાર કાણ ?

લોકોને સુચના

હિંદુસ્તાનની હંમેશા સાત પૈસાની આવક છે. ખવાય તો પાંચગણું. તમે તો બારને બદલે ૧૨૦ નારંગીઓ અને કેળાં વગેરે મને આપો, અને તે મારે ખાવું, તે અમને કેમ પચે ? તમે લી જોળ કે ચાર પાંચ વાર દૂધ આપો છો, તો તે પણ લઈ લઈએ છીએ. આમ મદત બધું ખાઈ જઈ શકાય અને તે ખાધાં પછી વાઇસરોયને લખું કે તમે પાંચ હજારગણો પગાર ખાવો છો તે શોભે ? હવે સ્વયંસેવકો પણ પહાડના પહાડ નિકળવાના છે એટલે બધાને માટે જહોરમાં કઢી દઉં છું અને તમે તે બધું સાનમાં સમજી જાઓ અને મન ધોષ નાખો.

વાઇસરોયને કાગળ લખવા અમે નાલાયક છીએ એમ મને લાગતું જાય છે. હું પોતે બગડેલો, હીન, દીન-ગરીબ છું. દીન સ્વયંસેવકો સાથે નીકળેલો છું. આ વખતે તમે આટલા બધા દીવા લાવો તે લોકોને લુટવા સમાન છે. ગામડામાં આવું શાનું

હોય ? અંધારામાં બેસીને વાતો કરીએ તો પણ શું ? મારા મોઢામાં બોવાનું પણ શું છે ?

લડતમાં છેલ્લપટાઉપણું નહિ જોઇએ

આ તો મેં બત્તીનો દાખલોજ આપ્યો છે. સ્વયંસેવકાને કહું કે તમે કાઢીએ કાઢીને હિસાબ રાખજો. નહિ તો મને સાથીઓની સાથે પણ, સત્યાગ્રહ કરતાં આવડે છે. સરકાર સામે વાર લાગે, પણ સગાં સામે કાંઈ ના લાગે. જે તમારે મદદ કરવી હોય, તો પણ કપણ થઇને મદદ કરજો. ઉદાર ના બનશો. મને તમે બકરીનું દૂધ નહિ આપો, તો મારું રૂવાડું પણ નથી ઉઠવાનું. પરાણે ગમે ત્યાંથી લાવીને દુધ આપશો, તે મને સોમલ આપવા બરાબર છે. સુરતથી દૂધ મંગાવવું શું ? શાક મંગાવવું શું ? મરી તો નથી જવાના ? મરશે તો પણ કાંઈ નહિ. મોટરનું ખર્ચ, ગાડાનું ખર્ચ તમે બધા વિચારીને કરજો. લોકો પાસેથી બીક્ષા માગીને આ લડત લડવાની છે. બૂખે પણ લડી શકાય છે. આ લડતમાં છેલ્લપટાઉપણું એક ક્ષણ પણ નહિ ચાલી શકે.

બત્તીઓ સામે વિરોધ

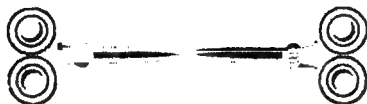
ચાર પાંચ માણસોની સભા મેળવીશું. રીપોર્ટરો નહિ જાણે એજ ને ? તેમનાથી કાંઈ સ્વરાજ્ય નથી મળવાનું, પણ ઇશ્વરની સહાયથીજ મળવાનું છે. આથી તમને દીનપણે કહું છું કે તમે આવું ખર્ચ ના કરો ! ત્રણ દિવસથી હું આ બધું જોઈ રહ્યો છું. આ મોટી બત્તીઓ પેલા કરસનીયા પાસે ઉપડાવાય, તે કેમ જોઈ શકાય ? આજે તો તે માણસને પળવતો મેં જોયો હતો. અમેરીકા

કે હંજાડમાં આવી રીતે બાજટ ઉપર બત્તી ઉપડાવાયજ નહિ. તે ઉપડાવવાનો તમને શો અધિકાર છે ? શું આપણી બત્તીઓથી નથી ચાલતું ? આ મારું દુઃખ હું કેની પાસે રહું ?

સ્વરાજ્ય તો આવવાનુંજ નથી. હું તો મરીજ જવાનો છું. હું તો કામગી કુતરાની માફક સ્વરાજ્ય ઝંખતો ઝંખતો મરી જમશ. આશ્રમ તરફ પાછો વળવાનોજ નથી.

જો તમે શાણા હશે તો તમે સમજી ગયા હશે કે આંખણે કેવી રીતે ચાલવાનું છે. મહેરબાની કરી આવતી કાલથી બત્તીઓ બંધ કરજો.

બાદ મિટિંગનું કાર્ય ખતમ થયું હતું. આથી સભા આશ્રમમાં ગરકાવ થઈ ગઈ હતી અને મહાત્માજીના બાપણની ઉંડી અસર પડી હતી.

સાંધીએલ (૩૫)

‘વેપારીઓથી ખોયેલું રાજ્ય, વેપારીઓથીજ
લેવાનું છે.’

મહાત્માજીની સુંદર તબીયત
વજનમાં થયેલો વધારો.

સાંધીએલ, તા. ૨૯ મી માચ.

મહાત્મા ગાંધીજીની તબીયત પ્રતિદિન પહેલાં કરતાં વધુ તંદુરસ્ત જણાતી જાય છે. અને આટલી લાંબી મુસાફરી તથા મહાન શ્રમ છતાં, તેઓ હંમેશાં હસમુખાજ માલમ પડે છે અને તેમની કુચ કરવાની ઝડપી ચાલ હજી પણ એવીને એવીજ છે. તેઓ આશ્રમમાંથી નીકળ્યા તે વખતે તેમનું વજન ૧૦૨ રતલ હતું જે જરૂર ખાતે પહેંચ્યા, તે સુધીમાં વધીને ૧૦૬ રતલ થવા પામ્યું છે.

પરદેશી કાપડના વેપારીઓને—

મહાત્મા ગાંધીની હાકલ.

મહાત્માજી આજે સવારે બડગામથી પોતાના સૈનિકો સાથે

સાંધીએલ તરફ કુચ કરવા નીકળી પડ્યા હતા. જે સમયે ગામ-લોકોએ પણ તેમને સપ્રેમ વિદાય આપી હતી.

એ દિવ્ય દર્શન

મહાત્માજીના ગદ્ય કાલના રાત્રિના બાપણે ઘણીજ ભારે અસર શ્રોતાવર્ગ પર તથા કાર્યકર્તાઓ ઉપર કરી હતી. અને તે આખું બાપણ એવો કોઈ ભાગ્યેજ પ્રેક્ષક હશે જે પોતાની જિંદગીમાં લુધી જાય ! કેટલેક સ્થળે તો તે બાપણ ઉપર બહુજ ચર્ચા ચાલી હતી અને બાપણ પૂરું થતાંની સાથે, સલાજનોમાં પણ હોહાકાર મચી ગયો હતો ! અને લોકોએ અરસપરસ ગુસ્સપુસ વાતોની શરૂઆત કરી દીધી હતી. આખા વાતાવરણમાં મહાત્માજીના પ્રભાવની છાયા પથરાઈ ગઈ હતી ! અને તે બાપણ સાંભળ્યા પછી કેટલાકનાં કાન પણ દુભાયાં હતાં ! કારણ કે ઉપરનાં ખાલી દેખાવોથી મહાત્માજીનું દીલ ધણું શોકથી ઉભરાઈ ગયું હતું ! અને મહાત્માજીના હૃદય-સ્પર્શી શબ્દોએ શ્રોતાઓનાં હૃદયને વીંધી નાંખ્યા હતાં ! મહાત્માજીને વધુ દીલગીરી તો એથી થવા પામી હતી, કે તે દિવસે સુરતથી મારા તથા સ્વયંસેવકો માટે કંડીયા બરીને ફળફળાદી લાવવામાં આવ્યા હતા. અને મોટરો, તથા દીવાઓનું પણ ભારે ખર્ચ કરવામાં આવ્યું હતું. કેટલાકને મહાત્માજીના બાપણ ઉપરથી એમ પણ લાગતું હતું, કે પોતે એકાદ દિવસ ઉપવાસ પણ આદરી લે. મહાત્માજીની દેશભક્તિ અને તેમના હૃદયમાં ચાલુ રહેલી ચીનગારીઓનું દર્શન કરાવતું આ એક અનુપમ દ્રશ્ય હતું. જાણે કે દીવ્ય દર્શન !

બરાબર સાડાત્રણ વાગે મહાત્માજી સભામાં આવી પહોંચતાં તેમનો લોકોએ “મહાત્માજીની જય”ના પોકારોથી સત્કાર કર્યો હતો અને “સતનો માંડયો છે સંગ્રામ લીધાં કેસરીયાં આ વાર”ના ગીતથી સભાના કામની શરૂઆત થઈ હતી. બાદ સંગીતાચાર્ય શ્રી. ખરેએ “રઘુપતી રાધવ રાજરામ ” ની ધુનથી તથા ‘ જાકે પ્રિય ન રામ વૈદેહી ” ના ગીત ગાયાં હતાં.

બાદ શ્રી. કનૈયાલાલે જણાવ્યું હતું, કે ઓરપાડ તાલુકાની આ ચોથી સભા છે. આજે ત્રણ ગામના એક તલાટીએ પણ રાજનામું આપ્યું છે.

મહાત્માજીનું ભાષણ

મહાત્માજીએ ત્યારબાદ તલાટીને અભિનંદન આપતાં જણાવ્યું હતું કે તલાટીઓના રાજનામાં હજી નથી આવ્યાં. આ તો બીજું રાજનામું છે. જેમ જેમ આપણે આ લડતને સમજતા થશું અને ઇશ્વર ઉપર વિશ્વાસ રાખતાં થશું, ત્યારે મને આશા છે કે આપણે આગળ વધીશું. જેમ જેમ સમજતા થશું તેમ તેમ સરકારની ધમ્મતી છોડી દેવાના છીએ. જે તે આજે છોડી દઈએ તો આજે સ્વતંત્રતા છે. જે માણસાઈમાં આવ્યો છે તેની ઉપર બીજો કોઈ રાજ્ય ચલાવીજ નથી શકવાનો. તેને એમજ થશે કે મારી ઉપર રાજ્ય ચલાવનારો ઇશ્વર એકજ છે !

તલાટીને પૂછતાં જણાવ્યું, કે પોતે હાથે મહેનત કરીને પણ પોતાનું ગુજરાન ચલાવી લેશે. જે તેમણે બીજાની માફક

પોપટની માફક શીખીને મને જવાબ આપ્યો હોય, અને પછી મામલતદારથી ડરી જાય તો કાંઈ ના વળે.

મામલતદાર તો અત્યારે રાજનામાં પાછા ખેંચી લેવાની ઓશીસ ખોલીનેજ બેઠેલા છે.

બોળા ટોપી પહેર્યા પછી કાળી ટોપી પહેરે તો કાંઈ ના થાય ! પંજાબમાં કેટલાકે એમ કરી જીવાનીઆઓએ મારી માગી હતી. વડીલોએ પણ એમ કયું છે. આથી તલાટીને અને તેની મારફત બીજા રાજનામાં આપનારાઓને અત્રેથી નોટીસ આપું છું, કે રાજનામાં સાવધાનીથી આપજો. કાળું મુખ ના કરશો !

અત્યારે હું રાજનામાની બીક્ષા માગવા નથી નીકળ્યો. હું તો મીઠાના કાયદાનો ભંગ કરનારાઓને માગું છું અને તેઓ બહાર આવી જાય એમ માગું છું.

સરદારના લજ્જનમંડળી ગુણ તો ગાયં છે, પણ જો તે સરદારે કયું તે ના કરે તો તેના કામની કિંમત ભાટચારણ જેવી છે !

સરદારને તો એક જોશીએ કહ્યું હતું કે તમારે તો જલ નથી. પણ જોશીઓ આજે ક્યાં ખરા છે ? મુખીઓ વગેરેએ તો પોતાની નોકરી ખરાબ ગંદી વસ્તુ છે એમ સમજીને પોતાની નોકરી મૂકીજ દેવી જોઈએ ! હજી અહિંના અને બીજા પટેલોએ રાજનામાં નથી આપ્યાં. અહિંના પટેલ તો વધારે વફાદાર છે અને બધાને સમજાવે છે, કે જીવોને, સરકાર પાસે કેટલાં બધાં સાધન છે ? જો આ વાત ખોટી હોય, તો તેમની મારી માગું છું, અને જો ખરી હોય તો તેમને નમ્રપણે કહેવા માગું છું, કે તમે ભલે રાજનામાં ના આપો,

પણ બીજાને ખોટું રસ્તે ના દોરો. હવે બીકનો સમય ગયો છે. બહિષ્કાર કેવો હોવો જોઈએ, તેનું પ્રયત્ન મેં નવજીવનમાં કરેલું છે, અને તે તમે વાંચી જાઓ.

હૃદય મંથન

ગમ કાલે રાત્રે મેં કાઢેલા ઉદગારો અથવા તો મારું રક્ત કે હૃદય મંથન તમારામાંથી કેટલાકે સાંભળ્યું હશે. તે તમે વાંચી લો. તેમાં તો કરુણરસ ભરેલો છે. હજી પણ એ ધા સાવ રૂઝાઈ ગયો નથી. તે વાતમાંથી એક પણ અક્ષર પાછો, ખેંચાય તેમ નથી. એ તો જેમ બાણમાંથી તીર છુટે, તેમ મારાં વાક્યો મારા વિચારમાંથી નીકળ્યાં હતાં એની તરફ તમારું ધ્યાન શા માટે ખેંચ્યું છું? કારણ કે મારે તમારી પાસેથી કામ કરાવવાનું છે. સાથીઓ થનારાને તો મારે કહીજ દેવું જોઈએ.

ડીક ના લાગે તો દૂર રહેજો! મને અસ્પર્શ્ય ગણવો, તેમાં કાંઈ ખોટું નથી. પણ જો મારા સાથી થવું છે, અને સ્વરાજ્ય યત્નમાં મારી સાથે કામ કરવું છે, ત્યાં બધું સાંભળવાનું છે અને જાણીને કે આપણા દોષ રજા જેવડા હશે, તોપણ ગજા જેવડા, પહાડ જેવડા કરી બતાવવાનો છું! આ લડતમાંથી આપણે દોષોથી બચવું છે અને થાય તો તેનું નગારાં વગાડીને નગરકીર્તન કરવાનું છે અને આખા જગતને બતાવવાનું છે કે અમારામાં આટલા દોષો છે!

અહિં સુખમના કાપડના વેપારીઓ

મેં જોયું કે જે મેં ગમ કાલે રાત્રે કહ્યું તેનો અમલ આજથી થઈ ચુક્યો છે. આજે પેલી મોટી મોટી બત્તીઓ નહિ હોય, મેં જે

શરતો કાલે બતાવી છે તેનો અમલ કરશે તો વીમાનની ગતિથી સ્વરાજ્ય આવવાનું છે. જો કે એ ગતી તો મારે માટે કાંઈ નથી.

મીઠાનો કર તો ગયોજ છે એમ સમજી લો. એ એટલો બધો રાક્ષસી કર છે, કે પોતાનાં બોળથીજ બચી જવાનો છે. એનો ઇતિહાસ તો જુનો ગદો છે સરકાર પણ એમ બતાવી શકે તેમ નથી કે તેમાં નીતિ છે. તેને તો પૈસાજ જોઈએ છે. હું તો તમારી શક્તિ ઉપર ઝૂઝું છું. તમે જે નામો નોંધાવો છો, તેમાંથી અર્ધા આવશે, તોપણ તે કર જવાના છે !

ગાંધીજીની પુરતીરૂપેજ

અહિં મુંબઈના કાપડના વેપારીઓ આવેલા છે એક અબજ ૬૦ કરોડની ઉથલપાથલ થાય છે. આ ભાઈઓ સાથે વાત કરતાં જોઈું છું કે ૧૯૨૧ માં જે તૈયારી હતી, તેના કરતાં આજે તેમની વધારે તૈયારી છે અને વધારે રસ લે છે હું કાંઈ શહેરોનો દુસ્ત્રમન તથી; શહેરો ગાંધીજીની પુરતીરૂપેજ રહી શકે. એવું ના હોય તો આ સહતનતની માફક શહેરોનો પણ પ્રતિ-ક્ષણ નાશ ઇચ્છું ! આ વેપારીઓ સમજી ગયા છે, કે આ તેમની પણ લડત છે.

હવે જે ધંધો તેઓ કરશે, તે આવતી કાલે તેમનો ધંધો દૈવી હશે. આજે આસુરી હશે. તેમનો એક પક્ષ કહે છે, કે આપણે પરદેશી કાપડનો બહિષ્કાર કરવો. પણ જાપાનનો ન કરવો. મને લાગે છે કે આવો વિચાર કરનારાઓ ટુંકી બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરે છે. આપણે કાંઈ ઇંગ્લાંડનું વેર લેવાનું નથી, પણ દરિદ્રનારાયણ માટે

તમામ પરદેશી કાપડનો બહિષ્કાર કરવાનો છે. હું તો એમ કહેવા માગું છું, કે આપણને ગમે તે દેશનું કાપડ આવે, મફત આપે, તો પણ તે ત્યાજ્ય હોવું જોઈએ ! ફેંકી દેવું જોઈએ ! અને તે આપણો ધર્મ છે.

તમે હજી તેમનો ધંધો કરવા છતાં તેમની ચતુરાઈ સમજી ન શક્યા. તેમનામાં તો એક હીંદ્રમાંથી ગરી શકવાની શક્તિ છે. તેમણે દિલ્હી કેમ સર ક્યું, તે તો તમે જાણતાજ હશો. દિલ્હીના કાટમાં પહેલું છીંડું પડ્યું, તેની સાથેજ તેમની ટોળીઓ ઉછળવા માંડી. અને એક અંદર પેઠો પછી ખલાસ ! ત્યારથી તેઓ અહિં સળંગ ચંપ ગયા. કંપનીનો ઇતિહાસ તો કરણાજનક છે ! અહિં તે ક્યાં કહેવા બેશું ?

આથી એજ કહેવા માગું છું, કે જો આપણે એક પણ છિદ્ર પરદેશી કાપડ માટે રાખીશું, તો હજારો ગાંસડીઓ દેશમાં આવી જવાની છે ! બીજા દેશની ગાંસડીઓ ઉપર જપાનની છાપ પણ કાં ના પાડે ? અહિં આપણે ખાદીમાં પણ દગો ક્યાં નથી ચાલતો ? અને તમારામાંના ઠાવકે મોંએ બીજા કાપડને ખાદી કહીને અને તે પણ કસમ ખાઈને વેચતાં ક્યાં નથી ? આમાં તો આપણાજ માણસો પરદેશી કાપડના દલાલો થવાના છે, અને તમે એમ કેમ માનો છે કે જપાનના લોકો પણ બીજા દેશનું કાપડ નહિ વેચે ? કમીશન મળશે તો તેમનો માલ પણ વેચશે. વળી છાપો બદલાતાં પણ ક્યાં વાર લાગે છે ? તમે પણ ક્યાં રેંટીયાની અને બીજી છાપો, બીજાં કાપડો ઉપર ક્યાં નથી મારતા ? જો તમે એક તસુ કાપડ પણ આવવા દેશો, તો યાદ રાખજો કે ગાંસડી ને ગાંસડીઓ આવી જશે.

જલવાપકુરીમાં મેં અગાઉ કેટલાક વેપારીઓને વાતમાં કહ્યું હતું, કે હિન્દુસ્થાનનું રાજ્ય આપણે વેપારીઓથીજ ખોયું છે અને આપણે વેપારીઓથીજ લેવાનું છે. હું પણ વાણીઓ વેપારીજ છું ને ? જો તેમણે આપેલા ઓડરો આપણામાં ત્યાગશક્તિ હશે તો બધા થોડાં અંધ પડીજ રહેવાના છે ! જો આપણે સાચા હોખશું, તો તેમનું કાંઈ નહિ ચાલે ! સ્વરાજ્યની વાતમાં દારૂના બહિષ્કારની અને શરાબની વાત પણ મારે કહેવાની છે ! મીઠું બહેનની માફક તમે આટલી બધી બહેનો આવો તો આપણે બધો દારૂ દિન્દિમાંથી કાઢી ન આવવાના છીએ. તમારામાં શક્તિ હોય, તો ૬૦ કરોડ કાપડના, ૨૫ કરોડ દારૂના, અને ૬ કરોડ નીમકના, એમ લગભગ એક અબજ રૂપિયા બચાવી શકાય. જો આપણે આ રૂપિયા આપણી શક્તિથી બચાવી શકીએ, તો તો સ્વરાજ્ય પેલા ઝાડ જેટલુંજ દૂર છે ! અને તેટલુંજ ના જોઈએ. જો આપણામાં સેવાશક્તિ ત્યાગશક્તિ ઇચ્છાશક્તિ અને સંઘશક્તિ આવી જશે, તો આપણું કાયું સહેલું છે.

ચાંડાલવૃત્તિ

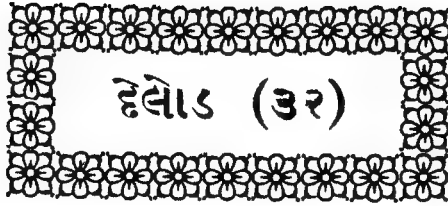
ગઇ કાલે રાત્રે મેં કેટલીક વાત કહી હતી, અને તેની સારી અસર થઇ છે એમ મેં આજ સવારથી જોયું છે. મારામાં અને મારા સ્વયંસેવકોમાં ચાંડાલની વૃત્તિ છે, એમ ગઇ કાલે મેં બતાવી દીધું છે. અને હજીએ કહ્યું છું, કે મારી વાત બધા સમજી જાઓ, અને તે સમજવાની પ્રભુ શક્તિ આપે !

સ્વયંસેવિકાનો અનુભવ

આજે મારે બીજો અનુભવ એક સ્વયંસેવિકાનો કહેવાનો છે. કેટલીક બહેનો આશ્રમત્રાંથી આવી છે. તેમાં મહુમ દાદાભાઈ નવ-

રોજના પૌત્રી ખુરશેદ બહેન પણ છે. તે આજે સવારે સાયણ રેશને આવ્યાં હતાં પણ તેમને રસ્તાની ખબર ન હતી. તેમણે કોઈને પૂછ્યું પણ નહિ. આથી એણે તો લોકો પાસે માગ્યું ઝાડું, અને કહ્યું કે અહિં તો બહુ ગોળું લાગે છે, અને મારા દાદા તો બધું સારું કરવા માગતા હતા. આથી તેમની ઓળખાણ થઈ, અને લોકોએ તેમનું સ્વાગત પણ કયું. આ મેં કાંઈ એની બહેર ખબર માટે નથી આપ્યું, પણ તેથી તો સ્વયંસેવકોને દાખલો બેસાડવા માંડ્યું છું. આમ તેમણે પોતાના વખતનો સદુપયોગ કર્યો અને તે પણ સ્વરાજ્યના કામમાં કર્યો, કારણ કે આપણે સ્વરાજ્ય તો ગામડાની મારફત જોઈએ છે. આજે તે મને પૂછવા આવી છે, કે હજી પણ કેટલી વાર છે? પણ કહું છું કે તમને પણ વખત આવે સાથે લેવાનો છું. આપણે તો ઝાડું વતી આપણું હૃદય પણ સાફ કરવાનું છે.

બાદ વંદેમાતરમ ગવાયા પછી, મિટિંગનું કાર્ય ખતમ થયું હતું. બાદ સાંધીએલ ગામ તરફથી રા. ૫૦૧ ની થેલી મહાત્માજીને અર્પણ કરવામાં આવી હતી. સાયણ ગામ તરફથી રા. ૧૫૧ ની તથા બીજી પણ કેટલીક પરચુરણ ભેટો તેમને આપવામાં આવી હતી. એક બાલિકાએ મહાત્માજીને એક વીંટીની પણ ભેટ આપી હતી.

મહાત્માજીનું દેલોડનું ભાષણ

દેલોડ, તા. ૩૦ મી માચ.

મહાત્મા ગાંધીજી આજે સાંજના છ વાગે, સાધીએલથી પોતાના સૈનિકોને સાથે લોકોની “મહાત્મા ગાંધીજીની જય”ની ગજના વચ્ચે દેલોડ તરફ કુચ કરવા નીકળી પડ્યા હતા જ્યાં રસ્તામાં પરીયા ગામે ગામલોકોએ સુંદર શણગાર કર્યો હતો અને મહાત્માજીને સપ્રેમ સત્કાર આપ્યો હતો, ત્યાંથી મહાત્માજી દેલોડ તરફ આવતાં, ત્યાંનું ગામલોક પણ ઘેલું થઇ તેમની પાછળજ પડ્યું હતું.

મસાલ દીવાથી સત્કાર

મહાત્માજીના ગઇ કાલના ભાષણની ખુબજ અસર થવા પામી હતી. અને વીજળીના દીવાઓને ગુમ કરવામાં આવ્યા હતા. અને મસાલના તથા નાના ફાનમેના દીવાઓ લઇ ગામલોક તેમને સત્કારવા ગયું હતું. સ્ત્રીઓ પણ “સ્વરાજ્ય લઇ વહેલા આવજોરે” ના ગીતો ગાતી મહાત્માજીનાં ઉતારા સુધી ગઇ હતી.

રાત્રે સાડાઆઠ વાગે મહાત્માજીનું ભાષણ હોવાથી, લોકો તેમને સંભળવા ઉત્સુક બની ગયા હતા અને કલાક અગાઉ તો ભાષણનું મેદાન લગભગ પાંચ હજાર મનુષ્યોની મેદનીથી ચીકાર બની ગયું હતું.

તકલી

મહાત્માજી આવી પહોંચ્યા બાદ સંગીતાચાર્ય શ્રી ખરેએ “રઘુપતી રાધવ રાગ રામ” ની ધુન ગવડાવી સભાના કામની શરૂઆત કરી હતી અને “રઘુકુલ રીત સદા ચઢી આપ”નું ચોપાદ સભાજનો સમક્ષ ગવડાવી હતી, રાત્રિનો સમય હોવા છતાં મહાત્માજી તો પોતાના ઊંચા મથકેથી તકલીથી કાંતેજ જતા હતા અને તેમ કરતાં કરતાં ભાષણ આપ્યું હતું.

પાંચ વધુ રાજનામાં

બાદ શ્રી કનૈયાલાલે જણાવ્યું હતું. કે ઓરપાડ તાલુકાની આ છેલ્લી સભા છે, અને આપ સંદેશો આપો તે પહેલાં જણાવવાની રજા લઉં છું કે આપ કહેશો તે મુજબ અમે કાર્ય કરીશું અને આ જીલ્લો આપને સાથ આપવામાં દગો નહિ દે, તેની ખાત્રી આપું છું. આજે પણ વધુ પાંચ પરોક્ષે રાજનામાં આપ્યાં છે,

મહાત્માજીનું ભાષણ

મહાત્માજીએ ત્યાર બાદ જણાવ્યું, કે આ તાલુકામાં મને ત્રણ દિવસ મળ્યા અને પાંચ ગામની મેં મુસાફરી કરી. કુચ કરવાને તો આજે ૧૯ મેં દિવસ છે પણ એ ઓગણીસે દિવસના મારી પાસે મીઠા સ્મરણો છે. એ બધા કાલે ભુંસાઈ જવાના છે, પણ આ તાલુકાના તો એવાને એવા તાજ રહેશે એમ લાગે છે. મારી જિંદગીના બહુ કડવા, પણ મને મીઠાં લાગે એવા આ સ્મરણો છે ! હું વિશેષ કરીને આમાં ગદ્દ કાલની રાત્રિનો ઉલ્લેખ

કરું છું. એ એની મેળે બનેલો છે, તે અનુભવનું કડવું ફળ હતું-
પણ તે કડવું પણ મીઠું હતું.

આમ છતાં હું કાંઈ મારી શાંતિ ખોષ ખેઠો નથી. તથા મારા
જવાના કામમાં રોકાણ થયું છે એવું કાંઈ નથી.

મને તો લવલેશ પણ ભય ના રહ્યો, કે તેમાંથી ગેરસમજ થશે
પણ તેને બદલે હું તો ૨૪ કલાકમાં આજે જુદોજ રંગ આ
સલામાં જોઉં છું. આજે કાંઈ ગઈ કાલના જેવાં મોટાં ફાનસો
નથી. જો કે આજે છે, તેમાં પણ કેટલા પરદેશી હશે. કોડીયા
બાળતો હોઉં, અને આ ફાનસો જોઉં, તો તો મને ગઈ કાલે
લાગ્યું એમ આ પણ અજાણ્યામાંથી લાગે પણ તેનાથી ટેવાઈ ગયો
છું એટલે ચલાવી લઉં. પણ આપણે તો જેમ અને તેમ આપણી
આવશ્યકતા ઓછીજ રાખવી જોઈએ અને તે આપણો ધર્મ છે.
જો આપણે હિંદુસ્થાનને કર્મભૂમિ રાખવા માગતા હોઈએ, તો
એમજ કરવું જોઈએ. જ્યાં ત્યાગ ને સખ્યતા માનવામાં આવે છે,
ત્યાં મારા અનુભવ ઉપરથી કહી શકું છું, કે મને આ બધું પ્રિય
લાગે છે. આજે હું સંપૂર્ણ શાંતિ જોઉં છું! ગઈ કાલે તો ભડકા
વચ્ચે હતો. તેમાં આશ્ચર્યજનક હું જોતો ન હતો, હિંદુસ્તાનમાં એવા
અસંખ્ય ગામો છે. જે શહેરથી દૂર છે અને ત્યાં આવી જાતનાં
ભડકાના ફાનસો શોભી ના શકે અને ત્યાં આવા ફાનસો પણ
ભાગ્યેજ સાંપડી શકે. સંયુક્ત પ્રાંતમાં મેં જોયું છે. ત્યાં તો ધર
જોતાં પણ રડવું આવે, રહેનારા પણ હાડપીંજર! ચીંથરા ઓઢીને
પડ્યા રહે છે! એવા ગામડામાં પાંચ બત્તીઓ મને કોઈ માણસો

આપે તો પણ લઈ ના જઈ ! જે મુંબઈના માણસો રેંટીયા, ખોરાક કે બીજા કામ માટે પૈસા આપે તો લઈ, પણ બડકા માટે તો નાજ લઈ !

એ વહેતો જખમ, ગાંધીજીનું હૃદય મંથન !

હિંદના માણસો અપવાસી

હિંદના ૨૦ લાખ તો સપના ડાંખથી મરી જાય છે. તેની પાસે દવા નથી ! બત્તી પણ નથી ! ત્યાં તો આવી બત્તી લઈ જવાની પણ હિંમત ના કરે ! તેની પાસે પૈસા ના હોય, ત્યાં તેની હાજતો કેમ વધારાય ? હિંદુસ્થાનના માણસો તો આજે અપવાસી છે !

હું દૂધ પી લઉં છું, પણ સમજું છું, કે આ મારા પાપી પેટને માટે મારે કરવું પડે છે ! આપણે તો આમાંથી ધમનો વિચાર કરવાનો છે. અને રાક્ષસી સલ્તનતની સામે થવાનું છે. તે કેવી રીતે થવાય ? અહિંસા મનુષ્ય પાસે જાય, પછી સામે માણસ જાંખો થઈ જાય છે. તેના હાથ નરમ પડે છે, તેને કવો થાય છે એમ મેં મારા અનુભવ ઉપરથી જોઈ લીધું છે.

આ ગ્રોરપાડ તાલુકાનો છેલ્લો પ્રવાસ છે. હું માનું છું કે તમે ધમંયજ સમજો. હવે તો હું શહેરમાં જવાનો છું અને ત્યાં પણ આ વાત સમજાવું, તો ઘણું સારું પરીણામ આવી શકે.

આટલા કામ છતાં આ તક્લી તો કામ કરેજ જાય છે. તેનાથી અંધશક્તિ કેળવી શકો છો. તમે બધા ધારો તો રમત વારમાં આ તક્લીમાં મોટું કામ કરી નાખો, અને તેમાંથી કેટલી બધી શક્તિ વધી

જાય ? મેં સાંભળ્યું કે આ ગામમાં તો એક બે રેંટીયા છે. એમ કેમ ચાલી શકે ? તમે તકલી ચલાવશો, તો એ મીઠાના કામમાં મદદ આપવાના છે. જો તમે પેલા ગરીબોને માટે કાંઈ કરવા માગતા હો, તો આ ભુલશો નહિ.

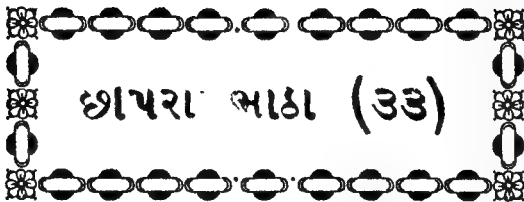
જો તમને ભગવાન વસે અને હિંદના ગરીબો પ્રત્યે દયા ઉપજે, તો આવતી કાલથી રેંટીયા ફેરવતા થઈ જાઓ. જહેનો તો ધણું કરી શકે. ચરખાસંઘની ખાદીમાં પણ મોટો ભાગ ખાદી, સ્ત્રીઓજ બનાવે છે.

સુતરને તાંતણે એ વાત સાચીજ હોય. હું માનું છું કે તે બ્રહ્માના અક્ષરો છે, તો આ કામ કરતા થઈ જાઓ અને જો તે કામ સ્ત્રીઓએ કયું હશે, તો છોકરાઓ તમને સંભારવાના છે. હું જહેનોને પૂછું છું, કે તમે તેમ કરશો ? દયાનો ભાગ હોય તો તો જરૂર કરો. આમાં કાંઈ અક્ષરજ્ઞાનની જરૂર નથી.

અંતમાં તેમણે સ્ત્રીઓને આ કામ ઉપરાંત મીઠાના કામમાં પણ વળગી જવા જણાવ્યું હતું કે જો આપણામાં શક્તિ હોય, તો એકલા ગુજરાતની શક્તિથી જ જોઈએ છે તે મેળવી શકીશું. હું તે મળ્યા પછી જીવતો હોઉં તો પૂછજો કે હવે કેમ દીવા બાળવા ? તે વખતે ભડકાની તો નાજ કહીશ. આપણી પાસે તો કળા છે. દિવાળી જેવું કહી શકીએ. પણ આજે દિવાળી ક્યાં છે ? આજે તો હોળી છે !

એવો સમય ક્યારે આવશે તેની તો હું રાહ જોઈ રહ્યો છું, કે જ્યારે હું સાંભળું કે આજે તો બધે શાંતિ છે અને ઘેર ઘેર અનાજ છે !

ખાદ સભા વિસર્જન થઈ હતી.

છાપરા ભાઠા (૩૩)

છાપરાભાઠામાં ગાંધીજી

છાપરાભાઠા તા. ૧ લી એપ્રિલ,

મહાત્મા ગાંધીજીનો ગદ્ય કાલે મૌનવાર હોવા છતાં, તેમના ઉતારા નજદીક લોકોની ભારે મેદની તેમનાં દર્શન કરવા અવારનવાર આવળ કરેજી જતી હતી. આજ સવારે મહાત્માજી ઓરપાડ તાલુકા ના એ છેલ્લા ગામ દેલાડથી પોતાના સૈનિકો સાથે કુચ કરવા નીકળી પડ્યા હતા, અને ગામ લોકો સારી સંખ્યામાં એકઠા થઈ તેમને સપ્રેમ વિદાય આપી હતી.

ચોર્યાસી તાલુકામાં પ્રવેશ

લગભગ સાડાઆઠ વાગ્યાના સુમારે મહાત્માજીએ પોતાના સૈનિકો સાથે કુચ કરતાં કરતાં ચોર્યાસી તાલુકાના પહેલા ગામ છાપરાભાઠામાં પ્રવેશ કર્યો હતો. તેમનો સત્કાર કરવા આખું ગામ ક્યારનુંય વાટ જોઈ રહ્યું હતું. અને ધણુએ ભાગેળે જઈ, તેમનો “મહાત્માકી જય” ના પોકારોથી સત્કાર કર્યો હતો અને વિવિધ પ્રકારનાં પ્રેરણાત્મક ગીતો ગાતાં ગાતાં, વિદ્યાર્થીઓની ટોળી મહાત્માજીની પાછળ ગામમાં પ્રવેશી હતી. આખું ગામ આશીર્વાદવના, લીમડાના તથા અન્યનાં પાદડાંઓના તોરણોથી સુંદર રીતે શણગાર-

વામાં આવ્યું હતું અને ચાર પાંચ સ્થળે તો સુંદર આરકાઓ પણ ગોઠવવામાં આવ્યા હતા, આખું ગામ ખુબ પાણી છાંટીને સ્વચ્છ કરવામાં આવ્યું હતું સૈનિકોનો ઉતારો ગામના મંદિરની ઓશરીમાં આપવામાં આવ્યો હતો. જ્યારે મહાત્માજીનો ઉતારો ગામના બજારીતા ગૃહસ્થ રા. પરભુદાસ રજુછોડબાઈના મકાનમાં આવ્યો હતો.

ઉતરી પડેલી માનવામેદની

આજ સવારથી સુરત સ્ટેશન તો દરેક ત્રેન વખતે ચીકાર રહ્યું હતું. અને સવારમાં તો ચાલતી ત્રેને પશુ અંદરના ઉતારોએ “મહાત્મા ગાંધીજીની જય” ના નાદ કરતા સુરતના સ્ટેશને આવી પહોંચ્યા હતા અને ત્રેનની બહાર ઉતારતાં તો આખા સ્ટેશનનું વાતાવરણ “મહાત્મા ગાંધીજીની જય” ના પોકારોથી ગળું રહ્યું હતું. મુખ્યથી પણ સંખ્યાબંધ લોકો સુરત તરફ ઉતરી પડ્યું હતું. પુનાં તરફથી પણ કેટલાક યુવકોનો એક ટોળો આવી ચુકી હતી.

અમદાવાદના મીલમાલેકો ખાદીમાં

અગાઉ જાહેર થયા મુજબ અમદાવાદના મીલમાલીકોનો એક ખાસ સ્પેશીયલ આજે સવારે સાત વાગે અમદાવાદથી ઉપડી હતી અને બહુ ખાતે વિદુલ મીલના માલીક શેઠ મોતીલાલ હીરાબાઈ તરફથી તેમને ચઢાપાણી વગેરે આપવામાં આવ્યું હતું. વડોદરામાં પણ તેમને ચઢાપાણી માટે રોકવામાં આવ્યા હતા અને ત્યાંથી ઉપડી બરાબર ૧૧ વાગે તેઓ સુરત સ્ટેશને આવી પહોંચતાં આખું સ્ટેશન “મહાત્મા ગાંધીજીની જય” ના પોકારોથી ગળું

ઉઠ્યું હતું. અને તેમનો સત્કાર કરવા સંખ્યાબંધ સ્વયંસેવકો ઉતરી પડ્યા હતા. સ્પેશીયલમાં લગભગ મીલ કુટુંબોના મળી ૨૫૦ માણસો આવી પહોંચ્યા હતા અને તેમાં એક નેધિવાળેગ ખીના તો એ હતી કે ધણીખરાએ ખાદીનાંજ વસ્ત્રો ધારણ કર્યાં હતાં. ત્યાંથી તેઓ મોટર મારફત જાપરાભાઠા આવી પહોંચ્યાં હતા અને મહાત્માજીને મળ્યા હતા.

ગંજવર મેદની

સભાનો સમય બપોરના સાડા ત્રણ વાગે રાખવામાં આવ્યો હતો. સભાનું સ્થળ આંખાના વૃક્ષોની મહાન ઘટા નીચે રાખવામાં આવ્યું હતું. અને તે સ્થળ પાણી વગેરે છાંટી સુંદર કરવામાં આવ્યું હતું અને રાષ્ટ્રીય વધ્જ તથા આશોપાલવનાં પાન વગેરેનાં તોરણોથી આખું દ્રશ્ય સુંદર બન્યું હતું. સભાના સામેના ભાગમાં મહાત્માજીની બેઠક એક ડિંચા આસન ઉપર રાખવામાં આવી હતી. આસનના આગળના મધ્ય ભાગમાં મહાત્માનો તથા બંને બાજુએ સરદાર વલ્લભભાઈ તથા પંડિત જવાહીરલાલના ફોટાઓ ગોઠવવામાં આવ્યા હતા.

છ હજારની ગંજવર મેદની

સભાનો સમય સાડાત્રણ વાગ્યાનો હોવા છતાં બે કલાક અગાઉ આંખાના વૃક્ષોની ઘટા ૩૫ મંડપ ચીકાર થવા માંડ્યો હતો અને મહાત્માજી આવી પહોંચતાં તો આખું સ્થળ લગભગ પાંચ છ હજાર માણસોની મેદનીથી ચીકાર ભરાઈ ગયું હતું. જેમાં સ્ત્રીઓએ પણ ધણી મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી.

પ્રેરણાત્મક ગીતા

સભાના સમયમાં એક કલાક પહેલાં તો રા. ઉમેદસમે પ્રેક્ષકો પાસે વિવિધ પ્રકારનાં પ્રેરણાત્મક ગીતો ગવડાવવાં શરૂ કર્યાં હતાં જે મહાત્માજી આવી પહોંચ્યા ત્યાંસુધી ચાલુજ રહ્યા હતાં. સુરતે જીલ્લામાં મહાત્માજીએ પગ મૂક્યો ત્યારથી તેઓ પ્રેક્ષકો પાસે આવા ગીતો પ્રેક્ષક વર્ગને ગણ્યાં પ્રેરણાત્મક થઇ પડે છે.

બરાબર પોણાચાર વાગે મહાત્માજી સભામાં આવી પહોંચતાં લોકોએ “ મહાત્માજીની જય ” ના પ્રયંડ ધ્વનીથી તેમને સત્કાર કર્યો હતો અને સંગીતાચાર્ય શ્રી ખરેએ “ રઘુપતી રાધવ રાજરામ ” ની ધુનથી સભાના કામની શરૂઆત કરી “ અબકી ટેક હમારી ” નું ગીત ગાયું હતું. મહાત્માજીએ સભામાં આવ્યા પછી અને ભાષણ આપતી વખતે પણ તકલીથી કાંતવાનું નિયમ મુજબ ચાલુજ રાખ્યું હતું.

પ્રાર્થના થયા બાદ રા. ડો. ધીયાએ જણાવ્યું હતું કે ચોર્યાસી તાલુકામાં પુણ્ય મહાત્માજીનું આગમન થાય છે તે વખતે હું તેમને અને તમોને હાદીકે સ્વાગત કરું છું. પણ તેમ કરતા હૃદય ડગે છે. કારણ કે સરદાર વલ્લભભાઈને લીધે આ તાલુકાને જેટલો ફાયદો મળ્યો છે એનો જવાબ જોઈએ તેવો હજી આ તાલુકાએ વાળ્યો નથી ! પણ આશા છે કે હવે તે જવાબ વાળશે.

બાદ મહાત્માજીએ તકલી કાંતતાં કાંતતાં જવાબ આપતાં જણાવ્યું હતું કે—

જેને જેલોનો અનુભવ છે એ તો તમને ખાતે કહી શકે. તેને

પ્રકારની સ્વતંત્રતા હોતી નથી. તેને તો જ્યાં ફરવે, એસાડે
જ્યાં સુવાડે તેમ તેને કરવું રહ્યું. એવી સ્થિતિ આજે મારી છે !
અને મારે મહાસમિતિના પ્રમુખો કહે તેમ કરવું રહ્યું. ગદ્ય કાલે
કાનજીભાઈ હતા અને હવે થયા ડા. ઘીઆ. આ તાલીમ મારે માટે
સારી તો છેજ-રોજ રાતે મને કહેવાય છે કે આજે તમને પકડી
જશે પણ વાત્ર આવતોજ નથી. લાઇ જાય જલ્દી તો સારું !

મારો ધર્મ

છાપાવાળાઓ તો કહે છે, કે હું તો જેલ માટે તૈયારી રહ્યો છું.
તેમાં અધુરું સત્ય છે અને અધુરું ખોટું છે. વલ્લભભાઈ ગયા છે
એટલે હવે મારે એટલા પ્રયત્ન તો કરવાજ કે જેથી સરદારને ત્રણને
અદલે વહેલા પણ છોડાવવા બની શકે. તે પ્રમાણે કરવું તે આપણો
ધર્મ છે અને તે ધર્મ અતાવવો તે મારો ધર્મ છે.

વ્યાજ સુધ્યાં ચુકવવું રહ્યું

ચોર્યાસીએ તો દુઃખ સહન કર્યા વિના લીધું છે. સરદારે
ખારડોલીની સાથે તેને કાંઈ બાકી રાખ્યો ન હતો. શુદ્ધ સ્વરાજ્યવાદી
પાસે કાંઈ પણ પ્રકારનો ભેદ હોયજ નહિ અને એજ રીતે સરદારે
જે લડાઈ કરી તેમાં ચોર્યાસીને પણ ફાયદો મળ્યો. ચોર્યાસીએ તો
હવે તેમને વ્યાજ સુધ્યાં ચુકવવું રહ્યું. પણ એટલું કરી શકીએ કે
કેમ તે જોવાનું છે.

તાલુકાઓની તૈયારીઓ જેતાં મને લાગે છે કે
હવે આપણે જેમએ છીએ તે ઝટ ઝટ મેળવી સકીશું. પણ
હું એમાં છેતરવાનો નથી. હું બારીક નિરિક્ષણ કરું

હું, હું રેંટીયાનું પણ નિરિક્ષણ કર છું. આ ગામમાં એકજ રેંટીઓ હતા અને તે પણ જવો તેવો. મને કહેવામાં આવ્યું કે પાસેના ગામમાંથી રેંટીઓ લાવીએ તો ? મેં તો કહ્યું કે તમારામાંના સરેક પહેરણવાળો લાવે અને તે માથે ઉપાડીને. તો તો વળી તેની ઉપર કાંતું. આ વાત એક ભાઈએ સાંભળી લીધી અને તે તો સુરતથી રેંટીઓ લઈ આવ્યા એટલે પ્રેમથી પણ મારે તેની ઉપર તો કાંતવુંજ રહ્યું અને આજે બપોરે તેની ઉપર કાંત્યું, તમારે પણ તેમ કરવાનું છે.

બધા અંગ મજબુત કરો.

સરદારને છોડાવવા હોય તો બધા અંગ મજબુત કરવા જોઈએ. સરકાર તો એવી છે કે તે ખાશે નહિ, ખાવા દેશે નહિ ! અને આપણે પૈસે મીઠાને માટીમાં નાખી દે છે. તે આપણે કાઢી નાખવું છે. જેલમાં જઈશું અને જોઈશું કે સરકાર કેમ કર્યા કરે છે. જેઓ જેલમાં ન આવે તેઓ આ સ્વરાજ્યનું બીજું અંગ પણ ઉપાડી લે. સુતરને તાંતણે સ્વરાજ્ય લેવું છે ખરું, પણ એતો જ્યારે અમલમાં મૂકે ત્યારેજ લઈ શકાય.

હૃદયનો કચરો કાઢો.

દારનું કામ તો પહેલુંજ છે. જેટલું કામ થઈ શકે એટલું કરવાનુંજ છે. પરમ દિવસે આવેલી બહેનોએ સ્વયંસેવકાને શીખવી દીધું છે, કે નકામાં નહિ ખેતી રહેવું અને સમાજ તથા હૃદયના કચરાને પણ કાઢવા જોઈએ. જો એમ બધાં અંગો ખીલવીએ તો સ્વરાજ્ય લેવું સહેલજ છે. તેમ ના કરીએ તો સ્વરાજ્ય તદ્દન અશક્યજ છે. આપણે ધર્મનું પાલન ના કરીએ તો કાંઈ ના વળે.

આ ગામમાં છોકરાંઓને સાફ કરતાં જોયા. કીમનો પુલ બંધિલો તે પણ મેં જોયો. માથોડું પાણી હોવા છતાં તેમણે તે એક શતમાં બાંધ્યો અને મારા ત્રણ માઇલ બચાવ્યા. આમ જો લોકો પોતાની ક્ષતિ પ્રમાણે કામ કર્યા કરે, તો સ્વરાજ્ય લેવામાં કાંઈ વાર ના લાગે.

અમે નાલાયક છીએ

આટલું કહીને આટલો બધો પ્રેમનો જે વરસાદ તમે વરસાવો છો તે માટે તમારો આભાર માનું છું. અમદાવાદથી આવેલા મીલ માલિકોનો પણ માનું છું, હું કહું છું કે મારે પૈસાની જરૂર નથી, છતાં મુંબઈના શેડીઆઓ પૈસા આપી ગયા છે, અમે નાલાયક છીએ તે જાણવા છતાં લોકો અમારી ઉપર અદળક વિશ્વાસ કરે છે, તે એમ બતાવે છે કે અમે નાલાયક તો પણ પ્રયત્નશીલ છીએ અને તેઓ માને છે કે તેથી એવું કાંઈ પરિણામ આવશે કે જેથી કાંઈને કાંઈ એવી ચીજ આવશે કે જેથી બધાને કાંઈ ફાયદો થશે.

બાદ વંદે માતરમનું ગીત ગવાયું હતું અને જુદાં જુદાં ગામો તરફથી ભેટો અર્પણ કરવામાં આવી હતી, અને સભાનું કાર્ય ખતમ થયું હતું.

મહાત્માજીને મળવા આવેલા મીલ માલિકો

અમદાવાદના મીલ માલિકો પણ મહાત્માજીની લડતમાં રસપૂર્વક ભાગ લઈ રહ્યા છે તે વાત ક્યારનીય પ્રસિદ્ધ થઈ ચુકી છે. પોતાની વધુ સહાનુભૂતિ દર્શાવવા અને પોતાનાથી બનતી તમામ મદદ કરવાની

ખાત્રી આપવા આજે પણ તેઓ ખાસ અત્રે સ્પેશીયલ ત્રેન દ્વારા આવ્યા હતા-જેમાં જળથીતા મીલ માલિકો નીચે મુજબ હતા:-શેઠ સાકરલાલ ખાલાભાઈ, (એમ. એલ. સી.) શેઠ અંબાલાલ સારાભાઈ, શેઠ કસ્તુરભાઈ લાલભાઈ, શેઠ અમૃતલાલ કાલીદાસ, શેઠ ચીમનલાલ લાલભાઈ, શેઠ નરોત્તમદાસ લાલભાઈ, સરદાર સર રૂસ્તમજી, શેઠ નારણલાલ જીવણલાલ, શેઠ ચીમનલાલ નગરી, શેઠ પોપટલાલ નગરી, શેઠ ચંદુલાલ મશ્વરવાળા. શેઠ નરસીંદાસ જેડીશનદાસ, શેઠ ગોરધનભાઈ ધંધરભાઈ પટેલ, શેઠ નરસિંહભાઈ લલ્લુભાઈ, શેઠ ચીમનલાલ ગીરધરલાલ દેશાઈ, શેઠ રતિલાલ નાથાલાલ, શેઠ જ્યંતીલાલ અમૃતલાલ, શેઠ ગીરધરલાલ અમૃતલાલ, શેઠ ધીરજલાલ ખુશાલદાસ, શેઠ કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદી, શેઠ હિંમતલાલ કાળીદાસ પાલજીપુરવાલા, શેઠ ઠાકોરલાલ મુનશી, શેઠ બાબુભાઈ લાલભાઈ ત્રીકમલાલ, શેઠ શાંતિલાલ મંગળદાસ, શેઠ રમણલાલ વજ્રવલ્લભદાસ, શેઠ ત્રીકમલાલ હરિલાલ, શેઠ નેમચંદ પોપટલાલ, શેઠ ચીમનલાલ જેશીંગભાઈ, શેઠ રમણીકલાલ શેર દલાલ (મ્યુ. કાઉન્સીલર) શેઠ સારાભાઈ ડાહ્યાભાઈ, શેઠ નંદદાસ હરિદાસ અને શેઠ ચત્રજીવ ચીમનલાલ. આમાં કેટલાક પોતાના આખા કુટુંબ સાથે આવ્યા હતા, અને તેમણે મહાત્માજી સાથે પાંચેક કલાક વાતચીત કરી હતી.

સ્વયંસેવકો મીઠું વેચવા નીકળશે

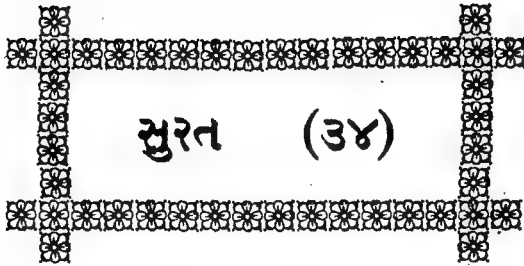
અમદાવાદ તા. ૧ લી એપ્રિલ.

મહાત્માજીએ મીઠાને માટે પસંદ કરેલ દાંડીનું મીઠું કેટલાક સ્વયંસેવકો અત્યાર અગાઉ મોટા જથ્થામાં લઈ ગયા છે અને તે

મીઠાની આખા ગુજરાતમાં વેચીને દહાણી કરવામાં આવશે એવી ખીના બહાર આવી છે. એવી વાન પણ સંભળાય છે કે અમદાવાદમાં પણ દાંડીતું મીઠું આવી પહોંચ્યું છે અને મહાત્માજીનો સવિનય ભંગ કરવાનો હુકમ છુટતાં સ્વયંસેવકો તે વેચવા માટે બહાર નીકળી પડશે. જો કે આ બાબતમાં કાંઈ ચોક્કસ પાયાદાર ખીના હજી સુધી બહાર આવી નથી.

અમદાવાદના યુવકોનો પ્રતિદિન ઉત્સાહ વધતોજ જાય છે. અને સ્વયંસેવકોની સંખ્યા પણ વધતી રહી છે. સ્વયંસેવક તરીકે નામ નોંધાવનારાઓમાં કેટલાક શ્રીમંતોના પુત્રોનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે. દરરોજ યુવકો શહેરમાં રટણ કર્યાજ કરે છે. અને સ્વયંસેવકોની ભરતી માટે દરરોજ જુદાં જુદાં સ્થળોએ સભાઓ પણ ભરવામાં આવે છે. એવી પણ સખ્ત અફવા છે કે જો મીઠું અમદાવાદ તથા ગુજરાતનાં ખીજા ગામોમાં ગયું છે તે પાંચ પાંચ તોલાની કાચણીઓ કરીને વેચવામાં આવશે અને તે ખરીદનારાઓની સંખ્યા પણ ટુટી પડશે.

સુરતનાં નગરજનોને હિંદના તારણુદારનો પડકાર

સુરતમાં દૈવી સત્કાર

સુરત, તા. ૧ લી એપ્રિલ

મહાત્મા ગાંધીજી જાપરાબાહા ખાતેથી કાયકમ મુજબ બરાબર સાંજના છ વાગતાં પોતાના સૈનિકો સાથે કુચ કરતા, ગામ લોકો સપ્રેમ ભારે હર્ષપૂર્વક વિદાય આપી હતી, અને તેમની સાથે ફટલાક તો, કે જેઓ સુરતથી તથા બીજા ગામોથી આવેલા હતા, તેઓ પગપાળે છેક સુરત સુધી જવા તૈયાર થઈ ગયા હતા.

સાબરમતીના આ સંતનો આજે સુરતે કરેલો સત્કાર, એ એક દૈવી સત્કાર હતો, એમ કહેવામાં જરા પણ અતિશયોકિત નથી. આખું ગામ મહાત્માજીના દર્શન કરવા ગાંડુ બની ગયું હતું, અને મહાત્માજીના આગમનના એક કલાક પહેલાં તો જે રસ્તેથી મહાત્માજી પસાર થવાના હતા તે આખો રસ્તો ચીકાર થઈ ગયો હતો. ઓટલાઓ ખારીઓ, ખારણા અગાશીઓ, માનવમેદનીથી ચીકાર ભરાઈ ગઈ હતી,

અને એ માનવ દેવ મહાત્માજીના, આગમનની આતુરતાથી લાંબી લાંબી રાહ જોઈ રહ્યું હતું.

મહાત્માજીની આ ઐતિહાસિક કુચમાં, મહાત્માજીએ કુચની શરૂઆત કરી, તે સમયનો દેખાવ, નર્મદા નદી ઓળંગી તે વખતનો દેખાવ, અને ચોથા આ તાપી નદીના તટે મળેલી ગંજવર માનવમેદનીની સલાનો દેખાવ, એ ચાર દેખાવો તો સ્વતંત્રતાના ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે કેતરાઈ રહેવાના છે.

મહાત્મા ગાંધીજી શહેરમાં દાખલ થતાંની સાથે, આખું શહેર “મહાત્મા ગાંધીજીની જય” “વંદેમાતરમ્” “સરદાર વલ્લભભાઈની જય” વગેરેના પ્રચંડ ધ્વનિથી ગાજી રહ્યું હતું. આખે રસ્તે મહાત્માજીની પાછળ, તેઓને તેમના ઉતારે લઈ જવામાં આવ્યા, ત્યાં સુધી માનવમેદની ઉલટીજ રહી હતી. અને અનેકવાર દર્શન કર્યા છતાં, સાચરમતીના એ સંતને નીલાળવા લોકોની આતુરતા સંતુષ્ટ થઈ ન હતી.

સુંદર શણગાર

જે જે રસ્તે થઈને મહાત્માજી પસાર થવાના હતા, તે રસ્તા સુંદર રીતે શણગારવામાં આવ્યા હતા. ઠેર ઠેર આશીર્વાદવના પાનોના વિવિધ પ્રકારના મુદ્રાલેખોના તોરણો ટાંગી દેવામાં આવ્યાં હતાં, અને લોકોનો ઉત્સાહ અપૂર્વ હતો. આજે તો સુરત શહેર જાણે કે એક યાત્રાનું પ્રચંડ સ્થાન બની રહ્યું હતું.

મહાત્માજી સભા તરફ

સભાનો સમય થતાં મહાત્માજી, પોતાના ઉતારેથી નીકળતાં, તેમને મોટરમાં બેસાડીને લઈ જવામાં આવ્યા હતા. અને તે વખતે પણ રસ્તાઓની બંને બાજુએ તેમના દર્શન કરવા, માનવમેદની જમી ગઈ હતી. સભા તાપી તટે ભારનાર હોવાથી ત્યાં તો માનવ-મેદની જમી જ એમાં નવાઈ શી? સભાના એક કલાક પહેલાં તો આશરે ૫૦ હજાર માણસો તાપી તટે જમા થઈ ગયા હતા. અને તેમનો ઉત્સાહ અનહદ હતો.

અમદાવાદમાં મીલ માલેકો

આ સભામાં સુરતના શહેરીઓ ઉપરાંત આજીઆજીના ગામોમાંથી પણ લોકાના મોટાં ટોળા ઉતરી પડ્યાં હતાં. અને મહાત્માજી સભામાં આવી પહોંચતાં, લગભગ એક લાખ મનુષ્યોની મેદની જમી ગઈ હતી. અને સભાની વ્યવસ્થા જળવધી તે મુશ્કેલ થઈ પડ્યું હતું. અમદાવાદથી આજે સવારે આવેલા મીલમાલેકો પણ આ સભામાં આવી પહોંચ્યા હતા. અને અવારનવાર રાષ્ટ્રીય ગીતો ગવાતાં હતાં. અને “મહાત્માજીની જય” ના પોકારોથી વાતાવરણ છવાઈ ગયું હતું. મહાત્માજીની બેઠક સભામાં એક ઉંચા સ્થાન પર ગોઠવવામાં આવી હતી. લોકોમાં એટલો તો ઉત્સાહ ફેલાયો હતો. કે એક બાઈએ છેવટે સભામાં ઉભા થઈને જણાવ્યું હતું કે આટલી મોટી મેદનીમાં ગાંધીજીનો અવાજ પહોંચે નહિ. જો તમે બોલ્યા કરશો, તો મહાત્માજીએ કહેડાવ્યું છે, કે તેઓ પાંચ મિનિટમાં પોતાનું

ઝોલવાનું પૂરું કરી દેશે. સુરતે પોતાની અચાડ અગાઉ જળવેલી છે, અને આ વખતે પણ તમે જળવી રાખશો એવી આશા છે.

અરાબર નવ વાગે મહાત્માજી સભામાં આવી પહોંચતાં ચોમેર ‘મહાત્મા ગાંધીજીની જય’ ના ધ્વની ફેલાઈ ગયા હતા, અને મહાત્માજી હસ્તે વદને બન્ને હાથે વંદન કરીને પોતાના સ્થાનકે જઈ પહોંચ્યા હતા. ભારે ગીરદીને લીધે મહાત્માજીને જુદાજ રસ્તેથી સભામાં લાવવામાં આવ્યા હતા. અને પાંચ મિનિટ સુધી તો ‘જય’ ના પોકારો ચાલુજ રહ્યા હતા.

ભારે ગીરદી હોવાથી મહાત્માજી થોડો સમય તો પોતાના સ્થાનકે ઉભાજ રહ્યા હતા.

કલ્યાણજીભાઈએ ભારે ગીરદીને લીધે ઉભા થઈને પંડિત ખરેની પ્રાર્થના સાંભળવા અને મહાત્માજીનું લાપણું સાંભળવા સંપૂર્ણ શાંતિ જળવવાની અપીલ કરી હતી,

બાદ સંગીતા ચાચી શ્રી. ખરેએ “રઘુપતી રાધ” રાગરામ”ની ધુનથી સભાનું કામ શરૂ કરી “રઘુકુલ રીત સદા ચલી આઈ”નું ગીત ગવડાવ્યું હતું.

ગુલામીનાં મૂળ.

શ્રી. કલ્યાણજીભાઈએ ત્યાર બાદ જણાવ્યું હતું. કે આ લડતને અંગે સુરત જીલ્લાનો અહેવાલ હું આપને સંભળાવું છું. આપણા એટલા સદ્ભાગ્ય છે, કે મહાત્માજી અને સરદાર વલ્લભભાઈને આ જીલ્લો વહાલો લાગ્યો છે. ૧૯૨૧ માં આપણે આ લડત ચલાવી હતી, અને આજે પણ તેની શરૂઆત અહિંથી થાય છે.

બુલામીનાં મૂળ આ નદીને તટેથી નંખાયા હતાં અને ત્યાંથી જ
જન્મ થાય તે સારું છે.

બાદ તેમણે જુદા જુદા ગામોના આંકડાઓ આપી જણાવ્યું
હતું, કે આ જિલ્લામાં અત્યાર સુધીમાં ૮૬૯ ગામોના પોલીસ
પટેલોએ રાજીનામાં આપ્યાં છે. અને સ્વયંસેવકોના નામ નોંધાયાં
છે, જેમાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા ૮૭ ની છે. વધુમાં તેમણે જણાવ્યું કે
આ તાલુકા માટે લગાઈ કરવા બધી સત્તા મહાદેવભાઈ દેશાઈને
આપવામાં આવી છે.

મહાત્માજી

બાદ મહાત્માજીએ બાપજી કરતાં જણાવ્યું હતું કે સુરત શહેરે
મારું અને મારી સાથેના સંબંધનું આટલું બધું સ્વાગત કરેલું છે તે
માટે હું તમારો બધાનો આભાર માનું છું. અને જેમ બીજી સભા-
ઓમાં કહ્યું છે તેમ આવા સ્વાગતમાં મને લોકોના આટલા મોટા
વિશાળ પ્રેમમાં હું ઇશ્વરનો હાથ જોઉં છું. તમારા સ્વાગતથી અમારે
કુલાઈ જવાનું નથી, એ હું ધડીએ અને પળે પળે સમજી રહ્યા છું.

મેં મારા અને સાથીઓના દોષોનું પણ દરશન કરાવ્યું છે,
એટલે કેાઈ પણ રીતે આ સ્વાગત માટે અમે લાયક છીએ એમ
એક ક્ષણ માટે પણ માનતો નથી. છતાં હું માનું છું કે ઇશ્વરનું
કહો કે ખુદાનું કામ પડેલું છે ત્યાં સુધી તમે આ પ્રમાણેજ સ્વાગત
કરવાનાં છો. તમે ગમે તો મુસલમાન, હિંદુ કે પારસી અથવા ગમે
તે કોમના હો તમે જે વસ્તુ માગો છો, તે લેવા અમે નીકળી પડ્યા
છીએ. આપણે માંહે માંહે ગમે એટલા લડીએ, તો પણ આ દેશ

આપણો છે એ કોઈ દિવસ બૂલી શકતા નથી. અને કારભાર તો આપણા હસ્તકળ હોવો જોઈએ, એમાં શંકા ના હોય. તેથી આવી મોટી ચળવળ શક્તિ હોય या ना होय, तो पक्ष सुझेલી છે અને તેથી આટલી સંખ્યામાં તમે એકઠાં થાઓ છો.

સુરતનો આભાર માનવાની સાથે, અમદાવાદના મીલમાલીકાનો અને મુંબઈના મીલ માલીકા જેઓ ખાસ ટ્રેનમાં આવેલા છે તેમનો પણ આભાર માનું છું.

અમદાવાદના મીલમાલીકા આજે તેમના ખાસ પ્રેમથી આવેલા છે, અને એમનો આશીર્વાદ છે, એમ બતાવવા આવ્યા છે. મુંબઈવાળાનો પણ છે એ પણ જાણું છું. છતાં થોડા શબ્દોમાં યાદ કરાવવા માંગુ છું કે આટલા વિશાળ જલસાથી આપણે રથાને પહોંચવાના નથી. કદીની ખરદાસ ક્યેંજ છુટકો છે. અને તે માટે મીદાનો કર છે. તે આજે ધધરે મોકલેલો છે. તે કર એવો રાક્ષસી છે, કે જે કર સરકાર એક બાળક પાસેથી પણ લે છે, તે એક સેતાનીયત છે.

“ ચોરતોપર કર ન હોય ”

આ સરકારે તો એના કાગળીઆમાં એવો દાવો કરેલો છે, કે જે રાજ્ય કારભાર ચલાવવા માગે, તેણે પ્રજાના દરેક માણસ પાસેથી કર લેવોજ જોઈએ. અને તે એવી વસ્તુ ઉપર, કે જે દરેક માણસ વાપરતો હોય. આ તો રાક્ષસી ન્યાય છે ! હું હિન્દુ મુસલમાન, ખ્રીસ્તી, જરથુસ્તનાં ગ્રંથો થોડાં વાંચી ગયો છું, અને તે બધામાં બતાવવામાં આવ્યું છે, કે ચોરતોની ઉપર કોઈ દિવસ કર ના હોય.

સહાધના કાયદામાં પણ બતાવેલું છે કે-ધરડા, બાળક અને સ્ત્રીઓને સહાધમાંથી છોડી દેવાં જોઈએ. પણ અહિં તો સરકારે એવી યુક્તિ શોધી કહાડી કે બધાની પાસેથી-ગરીબ હોય કે તબંગર તેની પાસેથી-કર લેવો. મુસલમાન, હિન્દુ અને પારસી એ સરખા એ પ્રમાણમાં જ નીમક ખાય છે. અને આમ આ તો બધાને અન્યાય છે. આવો ન્યાય જગતમાં મેં ક્યાંયે સાંભળ્યો નથી. એવા ન્યાયને રાક્ષસી, સેતાની ન્યાય કહું છું.

સસ્તનતની બંદગી ના થાય

જે માણસ સવારમાં બંદગી કરે છે, તે આવી સસ્તનતની બંદગી ન કરી શકે, ના કરવી જોઈએ. પ્રાર્થના કે નીમાઝ વખતે એમ માગવું જોઈએ, કે આવી સેતાની સસ્તનત-રાક્ષસી રાજનો નાશ થાયો. એ આપણો ધર્મ છે.

આપણને બહે રાજ મારી નાંખે. ૨૦ દિવસથી હું કાટડીમાં અને આવી સહાયોમાં પોકારી પોકારીને કહું છું, કે આ સસ્તનતનો નાશ થાયો. છતાં આ સસ્તનત મને છુટો મૂકે છે, તેમાં પણ તેની ખુબી રહેલી છે.

જગતની લાજ વળગી છે

તેને રાક્ષસી, રે સેતાનીયત કહેવા છતાં કહું, કે તેની પાસે જોઈએ તેટલો દારૂગોળો છે. મતરા જેવાને ચપટીમાં કચરી શકે એમ છે. પણ એને આમાં જગતની લાજ વળગી છે. તેથી તે કેમ પકડી શકે ? તમારામાંના કોઈ પણ સાચી રીતે આવ્યા હો, મને

દેગો દેવા આગ્યા ના હો, તો એમજ ઇચ્છો કે આ રાક્ષસી અસ્તનતનો નાશ થાયો.

જે વાત મેં સાચરમતીને નદીને કાંઠે કહી હતી, તે આજ ફરીથી કહું છું. જે અમોએ અમલદારોને કાતરી નાખી હોત તો શું છુટો હોત કે ? કેટલાક કહે છે તેમ હું પકડાઈ જવાનો પણ ધર્મ માનતો નથી. પકડે તો પણ હું ડરતો નથી. બહેનોને પણ કહું છું કે ડરો નહિ. ધર્મ અળવનાર તો જેલ કે ફાંસીથી ડરે નહિ.

હમણાં કાઠને ગાળ દઉં, લકડગો થાઉં, તો તે એમ નહિ, કે આતો મહાત્મા મુવો છે માટે નહિ પકડાય. કાઠનું ભુરું નથી ઇચ્છતો, અને તેથી તેની હિંમત નથી કે મને પકડી શકે.

‘જેલમાં પણ શુભ ઇચ્છું’

જેલમાં પણ તેનું શુભ ઇચ્છું છું, અને એવી પ્રાર્થના કરીશ, કે તેની ભુરી લાગણી ફેરવી નાખ. તેને મારી નાખ એમ તો નાજ કહું !

તેને તો મને પકડતાં શરમ લાગે છે, અને તેથી તેને ધન્યવાદ આપું છું આ તો સાપે છછુંદર ગળ્યા જેવું છે. જેલમાં લેવો અને ના લેવો તે બંને તેને મન સરખું છે. હું તો ઇચ્છું છું, કે હિંદુ, મુસલમાન, પોતાના ધર્મનું પાત્રન કરી શકે, અને એ કરતા થઈ જઈએ તો એ શક્તિની બહારની વાત છે, કે તે કાઠને પણ પકડી શકે.

કાયદાના નાશ પછી સલ્તનત ક્યાં રહી ?

તેના કાયદાઓ તો પછી નાશ પામશે. પછી તેની સલ્તનત ક્યાં ? તલાટી ભય છોડી દેશે. મીલમાલીકાને કામદારો ડરાવે છે, છતાં સંઘરવા પડે તે શા માટે ?

અપંગ પણ વફાદાર હશે, તો તેને પૈસા તો મળવાનાજ છે. સરકાર શું કરશે ? જ્યારે હિંદુ, મુસલમાન, પારસી, ના પાડશે, ત્યારે સરકાર શું કરશે ? શુ ઇંગ્લાંડથી હોડીઓમાં માણસો ઉતારશે ?

વડલભલાઇનો સાદ થાકી ગયો. તેને જેલમાં જવા દીધો. કારણ આપણે નબળા છીએ, તે જેલમાં ગયા. તે વખતે વકીલો, બેરીસ્ટરો વગેરેએ શું કયું ? પોતાના ધર્મનું પાલન કયું ? કરે તો આજે સરદારને છોડાવી શકે છે.

હું અને સરદાર કહી કહીને થાક્યા, કે સુતરનો તાંતણો કેમ નથી કાંતતા ? સારામાં સારું ભાષ્ય તો મેં હાથે કયું. આ તકલીથી કયું, તમને લાગે છે કે ખાદી મોંઘી-ખડી છે.

આજનો ધર્મ !

કપડાં પહેરવાં છતાં નાગા દેખાવું, એ તો આજનો ધર્મ છે નાગા રહેવું એ પણ આ સલ્તનતમાં શુદ્ધનો નથી. ઢાંકવા માટે ખાદી કરતાં સારી વસ્તુ ક્યાંથી હોય, અને છત્રે પશુ કેમ કે જ્યાં અનેક ખેડેનો ભુખે મરતી હોય.

આ અલબેલી નગરીની, અહિં આવેલી ખહેનો આજથી એ વાત લેતી જાય, તો પોતાનાં કપડાં પોતાની મેળે બનાવી શકે.

કાપડનો બહિષ્કાર

બીજો ઉપાય કે જપાનનું કાપડ લઇને ઇંગ્લાંડના કાપડનો બહિષ્કાર કરીશું, પણ તે વાત ખોટી છે. ખાદી વિના બહિષ્કાર અશક્ય છે. ખાદી અને આપણી માલો વચ્ચે સહિષ્કારથી તમે બહિષ્કાર કરી શકો છો. જપાનનું કાપડ આવશે, એથી તો તે પણ ઇંગ્લાંડની માફક આપણી ઉપર રાજ્ય કરશે.

મીઠું બહેન પીટીટ દારૂનો ત્યાગ કરાવવાનું કામ કરે છે, અને જો આ બહેનો તેમને મદદ કરે, તો આ જીલ્લામાં તમે સહેજે આ બદી દૂર કરી શકો.

આ શરતો તો હું તમને રોજ સંભળાવતો આવ્યો છું. મારે તો તમે સાંભળો યા નાં સાંભળો, તોપણ હવે નિશ્ચય છે, કે સચિનય લાંગ કરતાં ખપી જઇશ.

તમારામાંના કેટલાક નહિ આવે, એ હું જાણું છું. તેઓએ તો હવે જાતેજ ખાદી કરવાની છે, કારણ કે ખાદી કરનારો હું તો હવે ચાલ્યો જવાનો છું.

સરદાર તો જોલમાં પોતાનું કામ કર્યાજ નય છે. હું પણ જોલમાં જઇશ. ત્યારે અંખતો હોઇશ, કે પ્રજાએ શું કયું? તમો અહિ તો મુસલમાનો પણ આવ્યા છો. તમે એક બીજાપર બરોસો રાખો. જ્યારે સ્વતંત્રતાને માટે યોજના ધડવાની હશે, ત્યારે જોઇ લઇશું. આ સદ્વતનત આવવાની છે? હું તો કહું છું, કે તમને ધારાસભામાં બધા હડો આપીશ, પણ મારી સાથે ના લઉશો. મુસલમાન પણ ઇચ્છે છે કે આ કરે જાય.

શરાબ તો હિંદુ, મુસલમાન અને પારસીને હરામ હોવો જોઈએ. પારસીઓ જરથુસ્તને જાણતા નથી અને તેથી તે પીએ છે. આજે તમે પ્રમાણમાં જે શાંતિ જાળવી છે, તે માટે તમારો આભાર માનું છું, અને તમે બધાં મને આશીર્વાદ આપજો. એટલું તો તમે કરો. શરાબ, મીઠું અને ખાદીની બચતથી ૯૧ કરોડની ભેટ તમને કરવા આવ્યો છું. તમારે લેવી હોય તો લો અને સમજો.

બાદ વંદેમાતરમ થયા પછી મહાત્માજીને જુદા જુદા શપ્તો તરફથી આશરે ૩. ૬-૭ હજારની ભેટો અપાયા પછી મિટિંગનું કામ પૂરું થયું હતું.

સુરતમાં ઠામઠામ પુષ્પવૃષ્ટિ

આખે રસ્તે જ્યોષોષો

આજે રદવારે ચાર-વીસ મિનિટે પ્રાર્થનાનો કાર્યક્રમ હતો. ગાંધીજીએ પ્રાર્થના કર્યા બાદ, હંસ બાગમાં પોતાનો મુકામ નાંખ્યો હતો. ગાંધીજીની ટુકડી દૂધ વગેરે લઈ, ત્યાં આવી પહોંચી હતી. સ્વયંસેવકોની ટુકડી પણ હાજર થઈ ગઈ હતી.

બાદ ત્યાંથી પ્રચંડ સરખસ નીકળ્યું. લોકો પણ ખુબ ભરાઈ ગયા. પ્રથમથીજ લોકોના ટોળેટોળાં ધસી આવ્યાં હતાં. સુરતની અલખેલી પ્રજા, ગાંધીજીની સ્વરાજ્ય યાત્રાની કુચ નીહાળવા, ગાંધીજીના પંથ કાપવાની પદ્ધતિ નીહાળવા અને તેમના દર્શન કરવાને ખડે પગે ત્યાં હાજર રહી હતી.

બરાબર છ કલાકે ગાંધીજીએ પોતાની કુચ શરૂ કરી. શરૂ થતામાંજ જ્યનાદોથી આકાશ માંજ ઉડ્યું, ચોમેર તેનો ધ્વની ફરી વળ્યો.

ગાંધીજીની એક સરખી ઝડપ ચાલતી, સર્વ મુગ્ધ થયા. ગાંધીજીની આંખુઆંખુ લોકો ન આવી પહોંચે, તે માટે કાર્યકર્તાઓએ સારી કાળજી રાખી હતી.

મ્યુનીસીપાલીટીએ પણ રસ્તાપર બધેજ પાણીનો છંટકાવ કરી, ઉડતી ધુળ બેસાડી દીધી હતી. કેટલેક સ્થળે તો કાદવ થાય, એટલું પાણી પણ છાંટાતું હતું. પુરજનોએ સાફ શહેર ધ્વજ પતાકાથી શણગાર્યું હતું. ઠેરઠેર અનેક રાષ્ટ્રધ્વજ મંત્રીથી શહેર ગુંથ રહ્યું. ઠેરઠેર મુદ્રાલેખો ધ્યાનમાં આવતાં.

પુરજનો પણ ઉત્સાહધેણ થઈ ગયા હતા. શહેરની કુચનો માર્ગ, બારી, અગાસી, જરખો, અટારી અને ઓટલા માણસોથી ચીતાર હતા. કેટલેક સ્થળે તો છાપરાં પર પણ લોકોએ ધસારો કર્યો હતો. જાણે દરેક છાપરં અને અગાસી માનવ મેદનીથી ઓલા ખાતું હોય, એવું દ્રશ્ય નીહાળતું, ઠેરઠેર ગાંધીજી પર પુષ્પવૃષ્ટિ થતી હતી. અને ગુલાબ જલ છાંટાતું હતું. પરંતુ ગાંધીજી જાણે આ બધી વસ્તુઓથી અજાત હોય, નીલેપ હોય, જયનાદોથી, મન પર બીલકુલ અસરજ ન થતી હોય, તેમ તેઓ એક સરખા ડગલાંથી પોતાનું કાર્ય કરે જતા હતા.

આખે રસ્તે જયનાદો

આ પ્રચંડ સરથસ ધીમે ધીમે લંબાઈમાં, પહોળાઈમાં વધતું જ ચાલ્યું. કેટલું માણસ હશે, એની લંબાઈ કેટલી હશે તે તો કલ્પના બહારજ ગણાય. એ જાણ. પ્રચંડ સરથસને લોકોએ વધાવ્યું. આખે રસ્તે જયનાદો અને વંદેમાતરમ્ના પોકારો તો ચાલુજ હતા.

લોકોએ કુચનો માર્ગ આશોપાલવના તોરણોથી, રાષ્ટ્રીય વાવટાઓથી અને જુદા જુદા મંત્રાથી શોભાવ્યો હતો. શામીયાનાની એક બાજુએ રેંડીઓ આપોઆપ ધલેકટ્ટીકથી ફરતો રાખવામાં આવ્યો હતો. ઉપરાંત ત્યાંથી ગોપીપરા સુધીના માર્ગનો શણગાર બહુજ ઉત્તમ હતો. સાથીયાઓ પુરાયલા હતા ને શ્રીફળનાં તોરણો પણ હતા. વચ્ચે વચ્ચે ફેટલાક તરફથી ગાંધીજીને નાણાની બેટ અપાતી હતી. જે મહાદેવ દેશાઈ પોતાના થેલામાં નાખતા હતા.

સરખસની કુચનો માર્ગ હંસબાગથી થઈ રોશનથી ગલેમંડી, છાપરીઆશેરી, રવાળાનો ટેકરો, નવાપુરા, કરવારોડ, નવાપરાની કોટસરીલ, વાડીફળીયા, અંબાજીરોડ, ખપાડીયા ચકલા, ગોપીપરા, નવસારી ભાગોળથી મોટો, રસ્તો નવસારી બગ્ગરના ટેક દરવાજા સુધીનો રસ્તો અને ઉધના દરવાજો થઈ, ડીડોળીનો હતો, રાત્રે શહેરને શણગારવામાં આવ્યું હતું. છાપરીઆશેરી આગળ કાંઈક ગાંધીજીને થોભવું પડ્યું હતું. તે સિવાય તેમણે પોતાનો માર્ગ ખીલકુલ અટક સિવાય કાપ્યો હતો.

મહાત્માજી સાથે નીકળેલા એ 'સરખસના સ્વાગતાર્થે' આખી રાત્રી જગરણ કરી, જનતા ઉલટબેર સ્વાગતની તૈયારી કરી રહી હતી. આ સ્વાગતમાં છાપરીઆશેરી, પારસી શેરી, નવા પરા, કરવા રોડ હતા.

કોટસરીલ પર

કોટસરીલ આગલ હિંદ બેંડવાળા શ્રી હિંમત ભરૂચીનું બેંડ સત્કારાર્થે હાજર હતું. જ્યારે કોટસરીલના લાપટના રોન્ડ ઉપર

મહાત્માજીની, હાથે ચીતરેલી તસ્વીર મૂકાયેલી હતી. કે જે ઉપર સમુદ્ર વાટે લક્ષ્મી ગઈ છે, મને સમુદ્રમાંથી બહાર કાઢો, એ મત-લખતો લેખ લખવામાં આવેલો હતો. ઉપરાંત કમાન એ નામ ઉપર બનાવી, રાષ્ટ્રધ્વજો ચઢાવી દેવામાં આવેલા હતા.

ઓટોમેટીક ઇલેક્ટ્રીક રેંડીઓ

સિદ્ધ માતાની શેરીને નાકે તો આપોઆપ ઇલેક્ટ્રીકથી ફરતો રેંડીઓ કમાન ઉપર મૂકી દેવામાં આવેલો હતો. જ્યારે ત્યાંથી અંબાજીરોડ ખપાટીઆ ચકલા ને ગોપીપરાના માર્ગમાં પણ કમાનો, ધ્વજો ઉપરાંત શ્રીફળનાં તોરણો પણ ટંગાયલા દીસતા હતા. ગોપીપરાથી નવસારી ભાગળ તથા સગરામપરાનો મોટો રસ્તો પણ સારી રીતે સજ્જારાયેલો હતો. તેમ બારણાંઓ સ્વચ્છ કરી શાથીઆ પણ પૂરેલા દીસતા હતા. ટુંકમાં મહાત્માજીને પસાર થવાનો આખો માર્ગજ વાવટા, તોરણો, રાષ્ટ્રધ્વજો અને કમાનો ઉભી કરીને અને માર્ગની બંને બાજુ આસોપાલવનાં તોરણો બાંધી દેવાયેલાં હતાં.

મહાત્માજીને વિદાય આપવા ઠેઠ ભાગોળ સુધી શહેરી જનોનાં પુર ઉલટયાં જેવુંજ હતું. ઉપરાંત મહાત્માજી અને તેમની સેનાની પાછળ પાછળ પણ શહેરીજનો મોટા પ્રમાણમાં સાબરમતીના સંતની પાછળ ડીંગોળી સુધી ગયા હતા.

અમદાવાદના મીલમીલીકો ગાંધીજીને એવી ખાતરી આપવાના છે, કે પોતપોતાના કુટુંબમાંથી એક માણસને સ્વયંસેવક તરીકે

આપશે, અને મીલોના કામદારોને સ્વયંસેવક બનાવવના કાર્યમાં મદદ કરશે. તેમ જોઓ સ્વયંસેવક તરીકે બરતી થશે તેમના પગાર ચાલુ રહેશે, એવી છાપામાં છપાયેલી અફવા નાપાયાદાર છે. આગેવાન મીલમાલોકોઓ 'ફ્રી પ્રેસ' ને જણાવ્યું હતું કે, આ રીપોર્ટ ખોટો છે, અને અમે આવી કોઈ સુચના કે વિચાર કર્યો નથી.

મહાદેવ દેસાઈની ચેતવણી

શ્રી મહાદેવ દેસાઈએ મું. સ. ના પ્રતિનિધિ સાથેની મુલાકાત દરમિયાન લોકોને દાંડી જવા સામે ફરી ચેતવણી આપતાં જણાવ્યું હતું કે નવસારીની પશ્ચિમે દસ માઇલ દૂર દાંડી આવેલું છે. ત્યાં જવાને મોટર સર્વીસ નથી. ત્યાં મધ્યમ વર્ગના ખેડુતોના ૧૨ ઘરો અને લગભગ સોએક ઝૂંપડીઓ છે. લોકોને ઉતરવાની અને જમવાની સગવડ કરી શકાય તેમ નથી. ત્યાં એકજ કુવો છે. આથી લોકોએ દાંડી ખાતે દોડી આવવું નહિ. પણ છોટથી લડત નીહાળવી લોકો જો દાંડી ખાતે દોડી આવશે, તો લડતને સહાય કરવાને બદલે નુકશાન કરશે. ફરજ પરના સ્વયંસેવકોને માટે રસોડું ઉઘાડવાની ઓછી વક્રી છે અને તેથી પૈસા આપતાં પણ લોકોને ખાવાનું મળશે નહિ. આથી જોઓ આવવાજ માગતા હોય, તેમણે ખોરાક એકલોજ નહિ પણ પાણી સાથે લઈને આવવું. તેમણે સ્થાનિક કાર્યકર્તાઓ પાસેથી પોતાની મુસાફરીને લગતી ગોઠવણની આશા રાખવી નહિ.

ડી'ડોલી (૩૫)

હું તો ધુળમાંથી ધાન પેદા કરી શકાય એવા
ધંધો બતાવી રહ્યો છું

ડી'ડોળીના મુખી તથા તાલુકા લોકલ
બોર્ડના પ્રમુખનું રાજીનામું.

ડી'ડોળી, તા. ૨ જી એપ્રિલ.

આજે બપોરે મહાત્માજી-અત્રે આવી પહોંચ્યા બાદ ગંજવર જાહેર સભા મળી હતી. અને તેમાં પ્રેક્ષકવર્ગે પણ સારી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી.

બરાબર બાર વાગે મહાત્માજી સભામાં આવી પહોંચતાં, પ્રેક્ષકોએ “મહાત્મા ગાંધીજીની જન્મ” તથા “વંદેમાતર”ના ચોકરોથી ભારે ગજનના ફેલાવી હતી. અને શ્રી. ઉમેદરામે જોષ ધોળા એક બોળા ધોળા”નું ગીત સુમધુર સ્વરે ગાયું હતું. જેમાં એક ધોળા પરદેશી કાપડના બહિષ્કાર વિષે સુંદર ભાવના રજુ કરતી હોય, એવી પ્રતિતી થતી હતી. બાદ સંગીતાચાર્ય શ્રી. ખરે એ “રઘુપતી રાધવ રાજ રામ”ની ધુનથી શરૂઆત કરાવી “રઘુ કુલ રીત સદા ચલી આમ”નું ગીત બધા પ્રેક્ષકો પાસે ગવડાવ્યું હતું,

૩૧. ધીઆ

બાદ ૩૧. ધીઆએ જણાવ્યું હતું કે પુણ્ય મહાત્માજીના પવિત્ર પગલાં આ ગામમાંથી પસાર થાય છે, તે વખતે આ ગામ તેમનો સત્કાર કરે છે, આ ગામમાં કેટલા સમયથી એ સખળ પક્ષો હતા પણ તેમના પૂણ્ય પગલાંથી તે એ જોડાઈ ગયા છે અને ચોર્યાસી તાલુકાનાં પ્રમુખે પોતાના પ્રમુખ તરીકેનું અને મુખી તરીકેનું રાજનામું આપ્યું છે અને આમ આ ગામે તેમનો સત્કાર કર્યો છે.

મહાત્માજીનું વિવેચન

બાદ મહાત્માજીએ તકલી કાંતતા કાંતતા બાપણુ આપતાં જણાવ્યું, કે હું સુરતમાં હતો ત્યારથી જણ્યો હતો કે આ ગામના એ પક્ષો ક્યારના લડી રહ્યા હતા અને કેટલાય પૈસા ખરચ્યા હતા. કાંગ્રેસના કાર્યકર્તાઓને પણ આ ગામમાં આવવું કે કેમ તે વિષે શક હતો. પણ અમે તો એવા સંકલ્પથી નીકળ્યા છીએ, કાંઈ મળે તોજ આવવું. બટગામમાં તો અમે કહી દીધું હતું. કે અમે લાલચુ માણસ છીએ અને કહ્યું હતું, કે અમને શા માટે વધારે લાલચમાં નાંખો છો? વધારે પ્રેમ કરો, એ તો કાંટાની માફક સાલે.

પણ આપણે તો એક બીજાની કાંધ ઉપર એસીને ચલાવનારા છીએ. એક બીજાનું ખાંધ જવું. એ શીખ્યા છીએ. અહિં કેટલાક મુસલમાનો આવ્યા છે તે હું જોઈ શકું છું કે તેઓ મોટા મોટા વેપારીઓ છે અને મારા બરાબર છે દશને ખીસામાં રાખીને ફરે તેવા છે. અને તેઓ તો મીઠાના કર આપી શકે છે, પણ ગરીબો ક્યાંથી આપી શકે?

અહિં તો હવાના પણ પૈસા લેવાય છે

અહિં તો હવાના પણ પૈસા લેવાય છે. વાઈસરાય પહાડ ઉપર

જમને કાના પૈસે હવા ખાય છે. ગરીબ માણસ તો નથી પાણીના, મીઠાના કે હવાના પૈસા આપી શકતો. ગઘ કાલે મેં કહ્યું હતું તે તમે જાણો છો. હિન્દુ જરથોસ્તી, મુસ્લીમ બધા શાસ્ત્રોમાં એવુંજ છે, કે આવી મીઠા જેવી ચીજ ઉપર કુર નાજ હોય. ગરીબીની ખીદમત કરવા માટે આપણે લડીએ શા માટે ?

આપણે અત્યાર સુધી તો નીમક હરામ કરી રહ્યા છીએ. સરકારનાજ લખેલાં પુસ્તકો વાંચીએ તો જાણીએ છીએ, કે જેમ જેમ મીઠાના કુર વધતા ગયા છે, તેમ તેમ રોગો વધતાજ ગયા છે અને ઘટયા છે ત્યારે મીઠું વધારે વપરાય છે.

ગરીબ લોકો પહેલાં તો કાંતીને વણકર પાસે કપડા કરાવતા તેના બદલામાં તેમને દાણા મળતાં. આજે પણ કેટલેક સ્થળે એવું છે. એ કપડાં જેટલાં સોંધા પડે તેટલાં સોંધા. શું વીલાયતી કાપડ સોંધું પડે છે કે ?

આવે વખતે તો આપણે બધાએ એકઠાજ થઈ જવું જોઈએ. પટેલ તાલુકા બોડના પ્રમુખ થઈ શકે, એની મને તો ખબરજ ન હતી. કારણ કે નથી પટેલાઈ મેં કરી, કે નથી મારા બાગે કરી ! આ પટેલ ઉપર તો કોઈ એમ નહિજ કહી શકે કે તેની ઉપર કોઈએ દબાણ મૂક્યું હતું.

તાલુકા બોડની લાલચો અને પટેલાઈ છોડવી, તે કાંઈ સહેલી વાત નથી. આપણે સ્વરાજ્ય લીધા પછી કોઈ ઓદ્યાઓ પર આપણા સગાવહાલાઓને નીમવાનો ન્યાય ના કરીએ. જો એવો ન્યાય થશે, તો હું જીવતો હોઈશ તો તે લડતની પણ સામે થઈશ.

“ મારી તો બુઢાની લાકડી છે ”

મારી પાસે લાકડી છે, પણ તે તો બુઢાની લાકડી છે, તે તો

મને ડિગ્રામતા પણ ન આવડે. બચપણમાં પણ ડિપાડી હોય એવું મને યાદ નથી. આવા માણસને બાદશાહી સામે લડતા કેમ આવડે; પણ મારા હૃદયમાં ખુદા હોય તો સિંહની સામે પણ લડી શકું. ઇશ્વર હોય તો બીક કેની?

આથી હું તો કહું છું, કે તમે તૈયાર થઈ જાઓ. ધોબણની વાત તો સાંભળી. પણ તે તો કલ્પનાની વાત ! પણ તમે તો પહેરી લો. જો આપણે ખાટી પહેરીએ, તો ધોબીને વીલાયતી કપડાં ધોવાના પણ ના મળે. તમે આ ખાદીનો મંત્ર સમજી જાઓ, તો ૬૦ કરોડ રૂપિયા જે દેશ બહાર ચાલ્યા જાય છે, તે બચશે. અને તે આપણાં ઘરમાં આવે તો હિંદુસ્તાન તો તાજી થઈ જાય.

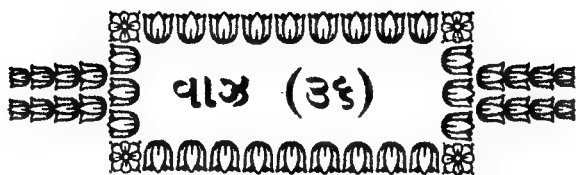
“રેંટીયા જેટલા પૈસા ભાયડા પણ નથી લાવતા”

એક ડોસી તો કહે છે કે અમારા રેંટીયામાંથી જેટલા પૈસા મળે છે એટલા તો ભાયડા પણ નથી લાવતા. ભાયડાના પૈસા તો લાંચ રૂપિયથી પણ આવતા હોય, પણ આ રેંટીયાના તો સીધી રીતે આવે છે. અમે રોજ કેટલુંયે સુતર કાંતતા રહીએ છીએ. આમ ધુળમાંથી ખાન કરી શકાય એવા ધંધા હિંદુસ્તાન પાસે મૂકી રહ્યા છું, તે તમે કાં ના કરો ?

આપણા ડેપ્યુટેશનને વાઈસરૉય તો જવાબ ના આપે, પણ પીઠાવાળા તો આપી શકે. આવી સીધી વાતો કર્યાજ કરે છું. હું તો ઇશ્વર પાસે પ્રાર્થના કરું છું, કે હિંદુસ્તાનના લોક આજે ભોળા થઈ ગયા છે, તેમને તું સમજ આપ કે જેથી તે સમજી શકે !

હવે આપણેજ જીતવાનું છે, અને મીઠાનો કર પણ જવાનોજ છે એમ સમજી લો. પછી તેમ કરતાં મરી જમશું એજને ?

બાદ વંદેમાતરમ ગવાયા પછી મિટિંગનું કાર્ય ખતમ થયું હતું. અને શ્રી. કલ્યાણજીભાઈએ વધુ ૧૦ ગામોના પોલીસ પટેલોએ રાજીનામાં આપ્યાનું જાહેર કર્યું હતું.

૯૧ કરોડ રૂપીયા કેમ બચે ?

વાઝ, તા. ૨ જ એપ્રિલ

મહાત્મા ગાંધીજી આજ સાંજના છ વાગતાં ડીડોળાથી સુરત જીલ્લાના મુખ્ય કાર્યકર્તા રા. કલ્યાણજીભાઈના ગામ વાઝ તરફ કુચ કરવા નીકળી પડ્યા હતા. અને તેમને વિદાય આપવા આખું ગામ ઉઘટી પડ્યું હતું. અને સંખ્યાબંધ યુવકો તેમની પાછળ પડ્યા હતા.

રસ્તામાં મહાત્માજીનો બારે સત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો. અને રાણીયા તથા ખરવાસા ગામોએ ગામલોકોની પ્રચંડ મેદની જામી હતી. અને બંને સ્થળોએ મહાત્માજી પાંચ મિનિટ રોકાયા હતા. અને ત્યાં તેમને સુતરના હાર તથા પસોં પણ અપાંજી કરવામાં આવી હતી.

તેઓ લગભગ સાડાઆઠ વાગતા ગામમાં આવી પહોંચતાં લોકો તેમને સત્કારવા ગામની બાગોળે જઈ પહોંચ્યા હતા. અને આખું ગામ આશોપાલવના પાનના તોરણો અને ઘેર ઘેર દીવાઓ કરીને શણગારવામાં આવ્યું હતું. ઘેર ઘેર સુંદર સાથીઓ કરવામાં આવ્યા હતા અને આ ગામ આજે તો દિવાળીના દિવસોની યાદ આપતું હતું.

બાદ રાત્રે બરાબર સાડાનવ વાગે મહાત્માજી સભામાં આવી પહોંચતાં, લોકોએ તેમને “મહાત્મા ગાંધીજીની જય” ના પોકારોથી વધાવી લીધા હતા. મહાત્માજીની બેઠક એક ઉંચા સ્થાન ઉપર ગોઠવવામાં આવી હતી, અને તેમની બાજુએ “જીન્દગી સલ્તનતનું મૂળ કાઢો” અને “ખેડુતો દયા નહિ પણ ન્યાય માગે છે” ના મુદ્રાલેખો ટાંગવામાં આવ્યા હતા. સભામાં લગભગ ચારથી પાંચ હજાર માણસોએ હાજરી આપી હતી. જેમાં સ્ત્રીઓની હાજરી પણ સારી હતી. મહાત્માજી આ ગામમાં આવતા હોવાથી આખું ગામ સભામાં ઉતરી પડ્યું હતું. અને આસપાસનાં ગામોમાંથી પણ લોકો, મોટી સંખ્યામાં ઉતરી પડ્યા હતા. શ્રીમતી મીડુબેન પીટીટ પણ સભામાં આવી પહોંચ્યા હતા. અને સભામાં આશરે ૧૦-૧૨ મશાલો રાખવામાં આવી હતી,

૨૧. કુંવરજીભાઈ

ત્યારબાદ ૨૧, કુંવરજીભાઈએ જણાવ્યું હતું, કે મહાત્માજીના આગમનથી અમારું ગામ પાવન થયું છે. આજથી ૨૦ વર્ષ ઉપર દક્ષિણ આફ્રીકાના ઇતિહાસ વાંચતાં મને લાગેલું કે તેઓ હિંદમાં આવે અને અહિં આવે. થોડા સમય ઉપર તેઓ બીજાં ગામોની પ્રજાને દર્શન આપી શક્યા હતા, અને તેમણે ૧૯૨૦ થી બુગલ કુંકયું હતું, ત્યારથી અહિં ઠીક ઠીક પ્રગતી ચાલી રહી હતી, અત્યાર સુધી અમો લાગતું હતું, કે અમે તેમને બોલાવવા લાયક ન હતા. પણ હવે અમારી તૃટીઓ ચાલી જવા પામી છે, અને હવે આપ કાંઈ બોધ આપશો એવી આશા છે.

આદ સંગીતચાચ' શ્રી. ખરેએ “ રઘુપતી રાધવ રાજરામ ” ની ધુન ગવડાવી. “ અબ હમ અમર ભયે ન મરેંગે ” નું ગીત ગાયું હતું.

મહાત્માજી

આદ મહાત્માજીએ તેમના નિયમ મુજબ તકલી કાંતતા કાંતતા ભાષણ આપતાં જણાવ્યું હતું, કે આ ગામમાં હું જ્યારથી દક્ષિણ આફ્રીકાથી પાછો ફર્યો છું, ત્યારથી મારા સાથીઓ રહે છે અને તે મને મળે તેમાં મને હર્ષ થાય એમાં મને નવાઇ નથી.

આવાં ગામો પાસેથી તો ઘણી આશાઓ કરે, અત્યારે જે મહા અંતિમ યજ્ઞ આદર્યો છે, તેમાં મારી એવી આશા તો છે, કે જે જે ગામોમાં મારા જીવના સાથીઓ વસે છે, તે ગામો મને પૂરેપૂરો સાચ આપશે, એવો મેં હિસાબ નથી કર્યો, પણ આવી વસ્તુઓનું જ્ઞાન મારી લડતના કારણમાં પ્રેરક થયું હશે.

કુચ દરમીયાન પણ મારી આશા વધતી ગઇ છે. અને ઉમેદ છે, કે દિવસો જતાં મારી આશાનાં કારણો સખળ હતાં એમ જણાશે. ઇશ્વર કૃપા હશે તો શનિવારે અમે દાંડી પહોંચી ગયા હોઇશું અને મીઠું ખનાવવાના કે તેના કાયદાનો સવિનય ભંગ કરવાના કામનો અમલ થશે.

ગરીબોને ‘ હજીનારો ’ કર

તે કર રાક્ષસી-ગરીબ માણસોને હજીનારો છે એ વાત ખરી છે, પણ આપણે તો ઘણું કામ કરવાનું છે. સ્વરાજ્ય માટે મીઠાનો કર કઢાવવાની શક્તિ ઉપરાંત બીજી શક્તિઓની પણ જરૂર પડશે. મળેલી

વસ્તુ જે આપણે લાયક ના હોય, તે ચાલીજ નય. આથી આપણે વિચારી લેવું જેમને કે સ્વરાજ્ય આપણા હાથમાં હોય, ત્યારે આપણે કેવી રીતે ચલાવી શકીએ.

વીલાયતી દીવા ત્યજે

આથી મને વિલાયતી દીવાઓ જેમને કાંઈ થાય. મેં કહ્યા છતાં, મારી શરમને લીધે કાંઈ કરે તેથી મને તે રોષ થાય. આ કાંઈ મને રીઝવવાનો રસ્તો છે ? જ્યાં જાહેર સેવા કરવાની હોય, ત્યાં માત્ર પિતાને પાળી શકીએ નહિં, એવું પણ બને. જે મારું કહેવું અયોગ્ય લાગે, તે તમે વીલાયતી બત્તીઓ પણ બાળી શકો. મેં તે માત્ર બતાવ્યું છે.

રેલ્વે તે ગામડાં ચુસીને ચાલે છે

રેલ્વે તે ગામડાંઓને ચુસીને ચાલે છે એમ ખચીત માનવું. મશાલને તે મશાલથીજ અડે, એમ કહેવાય છે. આ વસ્તુ હવે સ્વરાજ્યની અંદર તે નજ ચાલી શકે. તે વખતે તે આગણા બધા હકો બંગીને પણ મળી શકે. તે વાતને આપણે આવશ્યક અને શુદ્ધ સમજીએ.

‘આપણે પોતાના મશાલથી બનીએ’

આજ રીતે આપણે ચરખાતું કરીએ, એ વખતે આપણે પોતાના મશાલથી થઈશું. તે વખતે ખર્ચ જેમ શકવાના છીએ. આજે મશાલો કલ્યાણજીભાઈ વગેરેએ ઉપાડી, તે કેવું સુંદર દ્રશ્ય હતું અને જે આપણે મશાલને સુધારીશું તે તે ધણી કિંમતી થઈ પડશે. જે વખતે કીટસન બત્તીઓ ના જેમને. તે દીવાઓ

આપણા સાત લાખ ગામોમાં આપણે મૂકી નથી શકતા. કારણ કે તે લેવાની તેમનામાં શક્તિ નથી. કુંભારના ધંધાને પણ સુધારી શકીએ છીએ. આપણે આપણી જુની સુંદર સ્થિતિનો નાશ કર્યો છે. તેનો પુનરુધ્ધાર કેમ થાય તે જોવાનું છે.

પટેલ અને ટલાટી બેસી જાય તો

અહિંના પટેલે રાજનામું આપ્યું તે જાણ્યું. એ પટેલ અને ટલાટી બેસી જાય, તો સમજે કે સરકારનું આખું રાજ્યતાંત્ર બેસી રહે. ગામડાના વેરી તો પટેલ અને ટલાટી થઈ જાય છે.

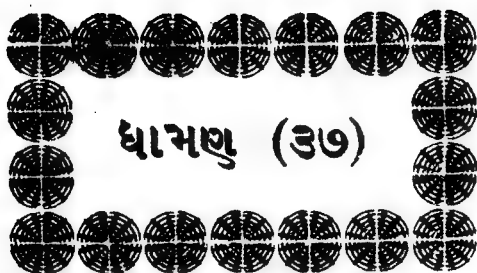
હું તો ઇચ્છું છું કે આ ગામડાંઓમાં આજથીજ સ્વરાજ્યને માટે જે જે વસ્તુઓ જોઈએ તે કરતા થઈ જાય.

લાઇટ મરચંટસ એસોસિએસનનો ફાળો

અંતમાં મહાત્માજીએ જણાવ્યું હતું કે અત્યારે તો ૨૦-૨૫ હજાર રૂપિયા આવી ગયા છે. અને હવે મારે તેની જરૂર નથી. આજે મુંબઈના લાઇટ મરચંટ એસોસિએશન તરફથી ૩૬૬૧ રૂપિયાનો ચેક આવેલો છે.

છીકણીની ડબીનું લીલાંઉ

આજ મહાત્માજીને એક ડોસીએ આપેલી છીકણીની ડબીનું લીલાંઉ થતાં તેના રૂ. ૧૦૧ ઉપજ્યા હતા. અને વાંજ ગામ તરફથી રૂ. ૫૦૧ ઉપરાંત બીજી કેટલીક રકમ બેટ આપવામાં આવી હતી અને પાંચેક વધુ ગામોના પોલીસ પટેલોએ રાજનામાં આપ્યાનું જાહેર થયું હતું.

ધામણ (૩૭)

સુરત, તા. ૨ જી એપ્રિલ

મહાત્મા ગાંધી અને તેમની સત્યાગ્રહી સેના આવતી કાલે (શુક્રવારે) વડોદરા રાજ્યની હદમાં દાખલ થઈ, સવારે ધામણમાં અને રાત્રે નવસારીમાં પડાવ નાંખશે.

પોતે જે ગામે જાવણી નાંખે, તે ગામની બહારથી લાવેલાં ફળફળાદિ નહિ ખાવાનો મહાત્માજીએ ઠરાવ કર્યો છે.

વાના ખાતેથી ધામાન જતાં માર્ગમાં મુસ્લિમોએ મહાત્માજીને આવકાર આપ્યો હતો, અને પસંદ એનાયત કરી હતી.

જાહેર સભામાં ગામના મુસ્લિમો ઉપરાંત પડોશના ગામોના મુસ્લિમોએ પણ મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી.

એક મોલવી સાહેબે મહાત્માજીને ખાત્રી આપી હતી, કે સ્વરાજની લડતમાં મુસ્લિમો પછાત રહેશે નહિ.

ડૉ. સુમંત મહેતાએ જાહેર કયુ" હતું, કે વડોદરામાં ધણા વેલંટીઅરો ઉભા થયા હતા.

જાહેર લાપણ્યમાં મહાત્માજીએ દક્ષિણ આફ્રીકા મધેની લડતની યાદ આપતાં જણાવ્યું હતું કે ત્યાં તેઓને મુસ્લિમ સભ્યોએ ધણી મદદ કરી હતી અને તેમાં મરહુમ કાયાલીઆએ યાદગાર સેવા બજાવી હતી. જે વગર કંતેહ મળી શકતે નહિ.

મહાત્માજીએ છેવટે જણાવ્યું હતું કે:—

આથી હું મારા મુસ્લિમ મિત્રો ઉપર સંપૂર્ણ ભરોસો રાખીશ. જો હું સાચો હોઉં અને હિંદુઓ જેટલોજ હું મુસ્લિમોનો મિત્ર હોઉં તો મારા મુસ્લિમ મિત્રો લડતમાં જોડાવા વિના રહે નહિ. એક સાચો મુસ્લિમ નીમક ઉપરનો આવો ગેરકાયદેસરનો કર, કેવી રીતે સાંખી શકે ? સાંજે પાટી નવસારી જવા સાડ ઉપડી ગઈ હતી.

ખેરાકી અને પાણી

શનિવારે દાંડી ખાતે પહોંચવા બાદ વોલંટીઅરો ચોખ્ખા, દાળ અને ભુંજેલા અનાજ ઉપર રહેશે.

હંમેશ મુજબ તેઓને ૩ તોલા ઘી આપવામાં આવશે.

દાંડી ખાતે પાણીની તાલુ હોવાથી પાણી માટેની ગોઠવણ કરવા મહાત્માજીને ૧૫૦૦ રૂ. ની રકમ આપવામાં આવી છે.

વજનમાં વધારો

કુચ દરમ્યાન મહાત્માજીના વજનમાં ૨ રતલનો વધારો થયો હતો.

નવસારી (૩૮)

‘ કાં તો વિજયમાળ અગર તો સાગરમાં મૃત્યુ
સમાધી ’

નવસારી, તા. ૩ જી એપ્રિલ.

મહાત્મા ગાંધીજી ધામણથી આજે રાતે અત્રે આવી પહોંચ્યા, ત્યારે ચીર સ્મરણીય ઉત્સાહના દેખાવો થતા હતા. ધામણથી નવસારી સુધીના છ માઇલના આખા રસ્તા પર પાણી છાંટવામાં આવ્યું હતું. અને રસ્તાને આસોપાલવનાં તોરણ અને ધુલપાનથી શણગારવામાં આવ્યો હતો. રસ્તાની બંને બાજુએ અચાગ લોક મેદની ગાંધીજીનાં દર્શનને ઉભી હતી. નવસારીમાં ગાંધીજીને સાંભળવા વીરાટ જન સંખ્યા એકઠી થઇ હતી.

વિજયમાળ અગર મૃત્યુ સમાધી

મહાત્મા ગાંધીએ નવસારીની વીરાટ સભામાં પ્રવચન કરતાં જણાવ્યું કે, કાં તો હું જે માગું છું તે લઇને પાછો ફરીશ, કાં તો મારું શબ મહાસાગરમાં તણાઇ જશે. ” દેશી રાજ્યની પ્રજા ખ્રીડીશ હિંદમાં મીઠાવેરા સામે સત્યાગ્રહ આદરી શકે છે. મહાત્માજીએ નવસારીના પારસીઓને હૃદયસ્પર્શી અપીલ કરતાં

જણાવ્યું, કે તમારે દારૂનો ધંધો છોડી દેવો અને સ્ત્રીઓએ દારૂ-
નિષેધનું કાર્ય ઉપાડી લેવું.

ગાંધીજીને મળેલા ફાળા અને એ ગામડાંના મુખીનાં રાજીનામાં
જાહેર કરવામાં આવ્યાં હતાં.

નવસારીમાં અપૂર્વ દ્રશ્ય

ગાંધીજીનો પડકાર

મહાત્મા ગાંધી અને તેમના સત્યાગ્રહી સૈનિકો સાંજના છ વાગે
ધામણથી ઉપડીને સાત વાગ્યા પછી નવસારી ખાતે આવી પહોંચ્યા
હતા. નવસારીના શહેરીઓએ સાબરમતીના સંત અને તેમની સેનાનો
આદેશાહી સત્કાર કર્યો હતો. જે મહોલ્લાઓમાં થઇને પ્રચંડ અને
ભવ્ય સરથસ પસાર થયું તે રસ્તાઓને સ્વરાજ્ય ધ્વજ અને આશો-
પાલવના તોરણ તથા ફુલહારથી સુંદર શણગારવામાં આવ્યા હતા.
૫૦ હજાર ઉપરાંત સંખ્યાની પ્રચંડ લોકમેદનીએ દૂધીયા તળાવ
પર મહાત્મા ગાંધીનો સંદેશો સાંભળ્યો હતો. નવસારીએ પોતાના
જીવનમાં આવી પ્રચંડ મેદની અને આવો ઉત્સાહ કદી નીહાળ્યો
નહોતો. સભાના સમયની ધણી સમય અગાઉ લોકોનાં ટાળાં દૂધીયા
તળાવ પર એકઠાં થવા લાગ્યાં હતાં. પ્રચંડ જનમેદની એકઠી મળવા
છતાં, સ્થાનિક કાર્યકર્તાઓએ ઉત્તમ બંદોબસ્ત સાચવ્યો હતો. હિંદના
તારણહારના સંદેશને સાંભળવા સ્ત્રીઓએ હજારોની સંખ્યામાં
હાજરી આપી હતી, એ દેખાવ કામ અપૂર્વ હતો. ગાંધીજી
પધારતા પહેલાં લોકોની મોટી મેદનીને રાષ્ટ્રીય ગીતો ગાઇને
આકાંઠી રાખવામાં આવી હતી. દર મિનિટે લોકોનું ટાળું

જરતી થતું જતું હતું. મહાત્મા ગાંધી સભામાં આવી પહોંચતાં લોકોએ અનન્ય સત્કાર કર્યો હતો. ગાંધીજીને “ મહાત્મા ગાંધીજી જય ” ના ગગનભેદી હુપ્ નાદથી વધાવી લેવામાં આવ્યા હતા. મહાત્માજીએ ઉંચા બાંધવામાં આવેલા માંચડા પરથી ભાષણ કર્યું હતું, જેથી આ વિશાળ જનસમુદાયને તેમનો અવાજ પહોંચી શકે.

‘ સહકાર એ પાપ છે ’

શરૂઆતમાં વલસાડ તાલુકાના અચાર અને નીઆગોડ ગામના બંને મુખીઓએ પોતાનાં રાજનામાં ગાંધીજીના હાથમાં મૂક્યાં હતાં. આ રાજનામાં મુખીઓએ ખુલ્લે ખુલ્લું લખ્યું હતું કે, સરકારના હાલના રાજતંત્ર સાથે સહકાર કરવો એ પાપ છે.

૩૦ સુમંતનો આવકાર

૩૦ સુમંતે વડોદરા પ્રજા મંડળ નરકથી મહાત્મા ગાંધીને આવકાર આપતાં જણાવ્યું હતું, કે જે મીઠા વેરાનો નાશ કરવા ગાંધીજી બહાર પડ્યા છે, તે બ્રિટિશ હિંદની જેમ દેશી રાજ્યની પ્રજાને પણ અસરકર્તા છે, જ્યારે આખો દેશ કુચ કરી રહ્યો છે, ત્યારે હું આશા રાખું છું, કે આ રાજ્યની પ્રજા પાછો પગ માંડશે નહિ.

મહાત્માજીનું પ્રેરણાત્મક પ્રવચન

મહાત્મા ગાંધીજીએ પ્રેરણાત્મક ભાષણ કરતાં જણાવ્યું કે, તમે મારો અને મારા સવયસેવકોની ટુકડીનો જે અપૂર્વ અને ભાવભરી સત્કાર કર્યો છે, તે હું કદી ભુલી જઈશ નહીં. હું તમારા આ

સત્કારને અમે જે મહાન લડત આરંભી છે તેના પ્રત્યેની તમારી સહાનુભુતી તરીકે માની લઉં છું. સરદાર વલ્લભભાઈએ ગુજરાત માટે જે મહાન ભોગ આપ્યો છે, તેની હું તમને યાદ આપું છું. સરદારે અખીલ હિંદના નેતા તરીકે નામ કાઢ્યું હોત, પણ તેમણે ગુજરાતને તૈયાર કરવામાં પોતાની તમામ શક્તિનો ભોગ આપ્યો. આથી આ લડતમાં તમારે ગુજરાતીઓને માથે મહાન જવાબદારી મૂકાઈ છે. તમને તમારા સરદારે જે કહ્યું છે, તે કરવાનો તમારો ધર્મ છે. હું આ રાજ્યની પ્રજાને આ રાજ્ય સામે લડત ઉપાડવાની સલાહ આપી નથી રહ્યો, પણ હું તમને આ રાજ્યની બહાર ઉપડેલી લડતમાં દરેક પ્રકારની બનતી સહાય આપવાની તમને વિનંતિ કરી રહ્યો છું. તમારે સઘળી બચત લાગણીનો ત્યાગ કરીને પરદેશી હેઠળથી આપણા દેશને સ્વતંત્ર કરવા હિંમતભરે બહાર પડવું જોઈએ.

પારસી બીરાદરોને

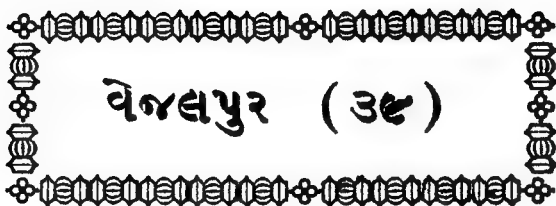
મહાત્મા ગાંધીએ પારસી કોમની સેવા અને સખાવતી સ્વભાવનાં વખાણ કરતાં જણાવ્યું, કે આ ખોખા નેટલી સંખ્યાના કોમ સખાવતે બહાદુર છે. દક્ષિણ આફ્રીકામાં પારસી કોમે આપભોગ આપીને અને નાણાંની મદદ કરીને મને સહાય કરી છે. જ્યારે હિંદમાં મેં મદદ માંગી છે, ત્યારે ત્યારે આ કોમે મને તે આપી છે. મને આનંદ થાય છે કે, પારસી કોમે મારી લડતને આશીર્વાદ આપી, મારી ફતેહ મળી છે. હું ફરીથી મારી એ માન્યતા પ્રગટ કરીશ કે મીઠા વેરો દૂર થયો છે. હિંદુઓજ તે માગતા નથી. પારસીઓ પણ મીઠા વેરો રદ થાય એમ ઇચ્છે છે. મુસ્લીમ બીરાદરો તરફથી

મને વધુ ને વધુ સહકાર મળતો જાય છે એ જાણીને મારા આનંદનો પાર નથી. મીઠાં વેરો કાઢ્યા પછી આપણું તે પછીનું કામ દારૂનિષેધનું રહેશે. દારૂના પીણાએ હિંદની આર્થિક પાયમાલી કરી છે. આ કુટેવનો નાશ કરવાના કાર્યમાં હું મારા પારસી બાઈઓનો સહકાર માગું છું. જો પારસીઓ હજીએ દારૂના ધંધાને વળગી રહેશે, તો હું તેમની સાથે સત્યાગ્રહ શરૂ કરતાં અચકાઈશ નહિ. હું આશા રાખું છું, કે એટલે દરજ્જે મારે જવું પડશે નહિ. હું પારસીઓ પાસેથી હાથ જોડીને માંગી લઉં છું, કે તેમણે દારૂ નિષેધના કાર્ય પાછળ પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ કરવો. પારસી કામ જોગ મારો આ નમ્ર સંદેશ છે. પારસી કેમ પાસેથી હું પૈસા કે સ્વયંસેવકોની માગણી કરતો નથી. ફક્ત એટલું માંગું છું કે, તેમણે દારૂનો ધંધો છોડી દેવો.

આવતી કાલે મહાત્મા ગાંધી જલાલપુર તાલુકાના માટગામ જશે.

વેજલપુર (૩૬)

સંતને ત્રાજવે હિંદનું ભાવિ

વેજલપુર, ૪ થી એપ્રિલ

આજે સવારના પહોરના છ વાગતાં મહાત્માજી પોતાનાં કાર્યક્રમ મુજબ પોતાના સૈનિકો સાથે નવસારીથી વેજલપુર તરફ જવા ઉપડી ચૂક્યા હતા. જે સમયે લોકોએ “મહાત્મા ગાંધીજીની જય” ના પોકારો વચ્ચે તેમને સપ્રેમ વિદાય આપી હતી. અને છેક પરાઢી-એથી મહાત્માજીના દર્શનનો લાભ લેવા, લોકો રસ્તા ઉપર ઉલટી પડ્યું હતું. મહાત્માજીની આખી કુચ દરમ્યાન, આજની કુચ ઓછામાં ઓછી હતી. અને તે માત્ર દોઢ માઇલની હતી. અને કલાક પહેલાં તો મહાત્માજી અને તેમના સૈનિકો વેજલપુર ખાતે જઈ પહોંચ્યા હતા. અને આખો દિવસ તેમના ઉતારા પાસે માનવ-મેદની જામેલીજ રહી હતી. તેમનો ઉતારો રા. મણિલાલ ચતુરભાઈ તેલી (અમદાવાદ મ્યુ. કાઉન્સિલર) ના મકાનમાં આપવામાં આવ્યો હતો. જ્યારે તેમના સૈનિકોનો ઉતારો મકાન પાસેના આંખાઓના વૃક્ષોની ગંજલવર ઘટા નીચે રાખવામાં આવ્યો હતો અને તે એક સુદર દ્રશ્ય હતું.

કાર્યક્રમ મુજબ ઉતારાથી થોડે દૂર બપોરના સાડાત્રણ વાગે

જાહેર સભા ગોઠવવામાં આવી હતી, અને તે માટે એક ખાસ મંડપ તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો. તેને આશોપાલવના પાન તથા રાષ્ટ્રીયધ્વજ વગેરેથી સુંદર રીતે શણગારવામાં આવ્યો હતો. સભાના સમય પહેલાં અગાઉથી આખો મંડપ ખીચોખીચ ભરાઈ ગયો હતો. મહાત્માજીની બેઠક મંડપના મધ્ય ભાગમાં એક ઢિંચા સ્થાનકે રાખવામાં આવી હતી અને ત્રોચો તથા પુરૂષો વગેરેને બેસવા માટે સારી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી. સભામાં નવસારી ઉપરાંત આબુખાબુના ગામોમાંથી પણ લોકો મોટી સંખ્યામાં ઉતરી પડ્યાં હતાં.

મહાત્માજી આવી પહોંચતાં અગાઉ રા. ઉમેદરામે જુદાં જુદાં રાષ્ટ્ર ગીતો પ્રેક્ષક વર્ગ પાસે ગવાડ્યાં હતાં અને બરાબર ૩૩૩ વાગે મહાત્માજી સભામાં આવી પહોંચતાં, તેમને “મહાત્માજીની જય” ના જ્વારે ધ્વનીથી વધાવી લેવામાં આવ્યા હતા. અને સંગીતાચાર્ય શ્રી. ખરેએ “રઘુપતી રાધવ રાજરામ” ની ધુનથી સભાના કામની શરૂઆત કરી હતી અને “ટેર સુનો ક્રીજરાજ દુહારી” નું ગીત ગાયું હતું.

બાદ એક ભાષ્યએ તાલુકાની હકીકત દર્શાવતાં જણાવ્યું હતું, કે આજે હિંદમાં જે સ્વતંત્રતાના યુદ્ધનું ધમ મંડાણ થયેલું છે, તે અહિંથી શરૂ થાય છે તે માટે આપણે અભિમાન લેવાનું છે. આ તાલુકામાંથી ૩૨૫ સૈનિકોએ નામ નોંધાવ્યાં છે જેમાં ૪૦ બહેનો છે. પહેલી ટુકડીમાં ૬૪ સ્વયંસેવકો વિદાય થવાના છે. દ્વિતી તથા ત્રીજીનો ઉપાડ આ તાલુકામાં સૌથી વધારે થતો હતો. પણ પ્રચારકાર્યને

પરિણામે ૫૦ ટકા માણસોએ તે વ્યસન છોડ્યું છે અને આશા છે કે મહાત્માજીના ઉપદેશથી આપણે શુદ્ધ થઈશું.

મહાત્માજીનું ભાષણ

મહાત્માજીએ તકલી કાંતતાં કાંતતાં જણાવ્યું હતું, કે આ સભા પછી જે ધામ મારે પહોંચવાનું છે ત્યાં પહોંચું તેના પહેલાં હવે મારે જે ભાષણો કરવાના રહ્યાં. અહિં અને ખીજી કરાડી, ત્યાર પછી મારા ઉપરથી એક બોલો ઉતરી જાય છે. દાંડીમાં ભાષણ કરી શકું; એમ પણ બને; પણ આ યાત્રામાં તો આ છેલ્લાની પહેલાંનું એક છે. તે સમયે હું તમને શું કહું? ૪૨ પટેલોએ રાજીનામું આપ્યું પણ એ રાજીનામાનો વિચાર કરવા બેઠો ત્યાં ખીજાં ૭ રાજીનામાનું સ્મરણ મને થયું. આજે મને ખબર મળી છે કે ભરતખંડના ભૂષણરુપ પંડિત માલવીયાજી અને તેમની પાછળ ખીજાં છએ ધારાસભામાંથી નીકળી જવાના રાજીનામાં આપ્યાં છે. મને એમ થયું કે પં. માલવીયાજી પુજનીય છતાં પટેલોના રાજીનામાં હોય, તો તે વધારે કિંમતના હતાં. માલવીયાજી કંઈ સરકારી નોકર ન હતા. ધારાસભાનો જન્મ થયો તે પહેલાં તે હિંદની સેવા કરતાજ આવી છે. તેમના જેવી અનન્ય સેવા કોઈએ કર્યાનું મારી ધ્યાનમાં નથી. આથી તેમના રાજીનામાંની કિંમત વધારે હોયજ. ક્યાં તેમનું રાજીનામું અને ક્યાં પટેલોના રાજીનામાં, કે જેમનાં નામ કોઈપણ ના જણે? માલવીયાજી તો ધારાસભામાં જઈ સરકારની પ્રતિષ્ઠા વધારે અને તેને તેઓ ઓપે છે. 'કંસારા વાસણને ઓપ આપે છે અને તેમાં રાંધીએ તો ઝેર આવે, મુખીઓ એને

સરકારના અવિભાજ્ય અંગે છે અને એ રીતે પટેલના રાજનામાંની કિંમત વધારે છે. પટેલ વિના સરકાર પોતાનો રાજ્ય કારભાર ચલાવી ના શકે. પટેલ અને તલાટી તો આ સરકારના બે પગ છે. આમ હિંદના સાત લાખ ગામડા ગણતારે તેના ૧૪ લાખ પગો છે. આ પગ ગયા એટલે થઇ રહ્યું. આ રાજનામાંની કિંમત પણ ક્યારે, કે જ્યારે તે સાચા હોય ત્યારેજ. તેણે ખરા દીલથી રાજનામાં આપ્યું હોય તો તેની કિંમત નથી. અને તેવાં રાજનામાં આપણને નુકશાનકારક છે.

આપણે સરદારને, તેઓ જ્યારા હતા તેથી સરદાર કહીએ છીએ; તે કાંઈ જેલમાં રોતા નથી. તે મનમાં ધમ્મી રહ્યા છે, કે મારા જેવા થાવ-મારા જેવા નીડર બનો, એ તો પાટલુન પહેરવાવાલો ને સીંગાર પુકનારો તે પણ ત્યાગી છે. અને તે કાંઈ તમારી દયા નથી ધમ્મીતો. અફધાનના અમીરોને તો લાખો રૂપિયાનું નજરાણું મળે પણ પટેલોને કેટલું ? ૩. ૫૧૧ નું કે બે આના ઉપર. તેઓ કંઈ ચીજને વલગી રહ્યા છે કે પટેલાઈ નથી મૂકતા. તેનો સરદાર જેલમાં વિચાર કરે છે.

હવે માલવીયાજી ધારાસભામાં જાય, તો તેમના રાજનામાંની કાંઈ કિંમત નથી. સરદારની માફક તેમને પણ ભારત ભુપણનો ઘડકાખ આપેલો છે. અને હવે જો જાય તો તે ભારત દુષણજ થઈ જાય. જે પટેલોએ રાજનામાં આપ્યાં હોય તે પાછા ખેંચી લે, તો તેઓ નિંદાને પાત્ર છે. તે તો તેનું દશતર કલેક્ટરને ત્યાં આપી આવે, અને કદા કરી આવે. અને જો તેમ ના કરે તો તેમનાં રાજનામાંની કિંમત ચીંથરા જેવી છે. જો તેઓ

મારી વાત નહિ સમજે તો દેશને અને સરદારને પણ નુકશાન કરે છે. સરદાર ત્રણ મહિના પછી દાવાનળ સળગાવશે કે શું તે હું જાણતો નથી. પણ હજી જો હું સાંભળું છું કે પટેલે રાજીનામા આપ્યા છતાં, કામ કરેજી જાય છે. તો તેથી મને દુઃખ થવાનું છે.

જોવા દાંડી ન આવશે

હું બીજી તમોને વિનંતિ કરવા માગું છું, કે તમો બધા જોવા માટે દાંડીએ ના આવશો. હું તો ત્યાં જ કામ કરવાનો છું તે ક્યેં જઇશ. મેં સાંભળ્યું છે કે નવસારીના કેટલાક ગૃહસ્થે ત્યાં પાણી વગેરેનો બંદોબસ્ત કર્યો છે પણ તે ઉપર ભાર ન મૂકાય. જોઓ આવે તે પણ એવો નિશ્ચય કરીને આવે કે આપણે પણ આ લડતમાં ભાગ લેવો છે. ઉત્તરથી કરવા ના આવે. પૂણે સ્વરાજ્ય મળ્યા પછી ઉત્તરથી કરજો અને કાનો ફેડી નાંખજો. તે વખતે હું બધું જોષ લઇશ. પણ એટલું તો તમને કહીજ દઉં કે ત્યાં તમો વિદેશી કપડાં પહેરીને આવશો તો તેથી મને દુઃખ થવાનું છે, મઝ કાલે મને જણાયું કે ઘોળા ટોપીઓ નવસારીમાં ખુબ વેચાઇ. આમ મને બતાવવા માટે તમે તેમ કરો તે હું સમજી શકું. પણ જો દાંડીને યાત્રાનું સ્થાન અને પૂણે સ્વરાજ્યનો કિલ્લો બનાવવો હોય, તો મારી વિનંતિ છે કે આદીના કપડાં પહેરીનેજ આવજો. જો આટલુંએ ના કરો, તો ત્યાં આવો તેનો કાંઈ પણ અર્થ નથી. સરદારને તો શટ, જેકેટ, નેકટાઇ, પાટલુન પહેરતાં મેં મેં જોયા છે; પણ આજે તે શું પહેરે છે ! જો તેઓ એવું પહેરે તો આપણે કેણું ? આપણે તો ગરીબ છીએ. તમે વિદેશી વસ્ત્ર પહેરીને આવશો, તો મારે પણ તમારી સામે સત્યાગ્રહ કરવો પડશે. મારા સાથીઓ તમને પગે પડશે. તમે સામી ગાળ દઇ શકશો.

અને થપ્પડ પણ મારી શકશો. પણ તે તેઓ સહન કરશે અને એક પદાથપાઠ પણ મેલવશે. પછી સરકાર થપ્પડ મારશે, તો તે પણ સહન કરી લેશે.

શ્રીઓને દારૂનિષેધની પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેવાની સલાહ આપતાં મહાત્માજીએ જણાવ્યું હતું કે આ ઉપરાંત તમે રેંટીયાનું કામ પણ ઉપાડજો અને તેમથી તાકાઓ અને તાકાઓ કરે જાને.

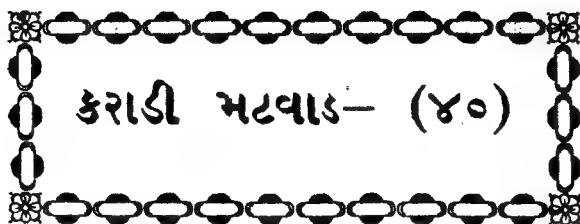
આ ૭૫ રૂપીઆની ખાદી એક બહેને મને ભેટ આપી છે. તે તેણે તૈયાર કરી છે અને હું જોઉં છું કે તે ખાદી ખરાબ નથી. અને તે તમો લઈ શકો છો. અને આ પવિત્ર ભાવનાથી ઉત્પન્ન કરેલી ખાદી જોઓ પહેરશે તેઓમાં પવિત્ર વાતાવરણ પણ પેદા થવાનું છે. આપણું ધણું કપાસ પરદેશ આપ્યું જાય છે. અને ૩૦ કરોડને પહેરાવી શકીએ એટલું તે થાય છે. તો તેમથી કાપડ કેમ ના બનાવીએ? જોઓની જલ્દમાં જવાની શક્તિ ના હોય તો આ કામ કેમ ના કરે?

જો તમારે સરદારનું નાક રાખવું હોય અને તેમને ત્રણ મહિના પહેલાં છોડાવવા હોય, તો મેં બતાવેલા કામો હાથ ધરો. અને જો તે આ ટોપીએ તો સ્વરાજ્ય એની મેળે આવવાનું છે, અને આપણું બધું દુઃખો નાશ થવાનાં છે.

ખાદ વંદેમાતરમ્ ગવાયા પછી જણાવવામાં આવ્યું હતું, કે શેઠ મનસુખભાઈએ રૂ. ૭૫ ની ખાદી લઈ લીધી છે અને તેઓ તે વેડછી શાળાના વિદ્યાર્થીઓને ભેટ આપે છે.

ખાદ મહાત્માજીએ જણાવ્યું હતું કે જોઓની ધ્રુષ્ટા હોય, તે આ ખાદી પહેરવાની શરતે લઈ શકે છે. વેડછી શાળાના વિદ્યાર્થીઓને તો આપણે લંગોટી ઉપર પણ રાખી શકીએ.

ખાદ કેટલાકે ખાદી લેવાની ધ્રુષ્ટા દર્શાવતાં મહાત્માજીને આશ્ચર્ય રૂ. ૧૦૦૦ ઉપરની રકમની ભેટ આપવામાં આવી હતી.

કરાડી મટવાડ- (૪૦)

“હવે છતો ગુન્હો કરવાનો છે”

નીમકના કાયદાના ભંજ વિષે મહાત્માજી
વીલાયતી કાપડના બહિષ્કારની ભલામણ

કરાડી મટવાડ તા. ૫ મી એપ્રિલ
મહાત્મા ગાંધીજી આજે સાંજે વેજલપુરથી વિદાય થતા, તેમને
વિદાય આપવા ગામલોક મોટી સંખ્યામાં એકઠા થઈ ગયા હતા.
નવસારીમાંથી પણ લોકોની ભારે મેદની તેમની પાછળ પડી હતી.
રસ્તામાં મહાત્માજીના દર્શન માટે લોકોની ઠેર ઠેર ૧૬ જમશેલીજ
રહી હતી. અને આખો રસ્તો પાણીના અખંડ છંટકાવથી સુંદર
કરવામાં આવ્યો હતો.

બરાબર સાંજના સાડાસાત વાગતાં તેમણે ખુદા મેદાનમાં
પ્રાર્થના કરી હતી અને બરાબર પોણા નવ વાગતા મહાત્માજી
પોતાના સૈનિકો સાથે મટવાડ ખાતે આવી પહોંચ્યા હતા, જ્યાં
આશરે ૬ થી ૭ હજાર માણસોની મેદની જમી હતી. ઉતારા માટે
એક ધણોજ સુંદર મંડપ તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો, અને કાય-

કુમ મુજબ રાત્રે સાડાનવ વાગે ખુલ્લા મેદાનમાં જાહેર બાપણુ ગોઠવવામાં આવ્યું હતું. જે સમયે આબુખાબુનાં ગામોમાંથી લોકોના ટોળે ટોળાં ઉતરી પડ્યા હતાં. બરાબર સાડાનવ વાગે મહાત્માજી સભામાં આવી પહોંચતા, તેમનો બારે ધ્વની વચ્ચે સત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો.

બાદ સંગીતાચાર્ય શ્રી ખરેએ પ્રાર્થનાથી સભાના કામની શરૂઆત કરી “શુર સંગ્રામ કે દેખ બાગે નહિ” નું ગીત સભાજનો પાસે ગવડાવ્યું હતું. સભા ખુલ્લા મેદાનમાં હોવા છતાં, વ્યવસ્થા ધણીજ સુંદર રાખવામાં આવી હતી. અને મહાત્માજીની એક એક ઉંચા અને આશી પાલવનાં પાન વગેરેથી સુંદર રીતે શણગારાયેલા સ્થાનકપર રાખવામાં આવી હતી.

બાદ અત્રેના જાણીતા એક પારસી. સાધુએ કે જેઓ વર્ષો થયાં અત્રે દારૂતાડી નિષેધનું કાર્ય કરી રહ્યા છે. તેમણે ટુંક વિવેચન કરતાં સ્વયંસેવકો વગેરેને આ દિશામાં કાર્ય કરવા બલામણુ કરી, બધાને પોતાના દોષોનો એકરાર કરવા અને મહાત્માજીના જીવનમાંથી બોધ લેવા બલામણુ કરી હતી.

મહાત્માજીનું વિવેચન

બાદ મહાત્માજીએ જણાવ્યું હતું, કે આ ગામ પાંચીયાબાઇનું છે અને તેના શેઠ એકવાર મારી પાસે આવેલા અને તેમણે પોતાનો જમીનનો દર બરો ન હતો ત્યારથી મને તેમનું નામ તો બાદ રહી ગયું છે.

એટલે અહિં આવીને આનંદ તો થાય છેજ. વળી એ પણ સાંભળ્યું કે અહિંના જેટલી ગુજરાતમાં ખીજે ક્યાંય મઘપાન નિષેધની ચળવળ ચાલી નથી. અને અહિં સારું પરિણામ આવ્યું છે અહિંના લોકો ધણી સાહસિક છે, તે હું જાણું છું. અને તેમાંના કેટલાક તો મારા અસીલ હતા. હું તો આમ તમને બધાને જાણું. હું તો કામી રહ્યો એટલે કે મજૂર. એટલે તમારી આદતોથી હું ઠીક ઠીક વાકેફાર છું.

૧૯૧૫ ની સાલથી હું અહિં આવ્યો, ત્યારથી અત્યાર સુધી મને ખચર ના પડી કે હું શું કરી શકું. એ તો બારડોલીની લડત પછી મીકુ બહેને ઉપાડ્યું છે. અને તે ચળવળ ચાલી મીઠાના કર વિષે ચળવળ ચલાવવા મને બે ત્રણ રચળ બતાવવામાં આવેલો પણ પસંદગીનું કામ મેં સરદારને સોંપ્યું હતું. અને છેવટે તેમણે જણાવ્યું હતું કે તેમણે જલ્દાજલ્દા તાલુકો પસંદ કર્યો હતો. કારણમાં જણાવ્યું કે ત્યાં મઘપાન નિષેધનું પણ સારું કાર્ય થયેલું છે ને લોકો બહાદુર છે. અને મીકું પણ બહુ છે.

અહિં તો પાણી પણ ના મળે એવી જગ્યા પસંદ કરવામાં આવી છે. અને આ પસંદગીમાં હું ઇશ્વરનો હાથ જોઉં છું, મને તો ખચર મળી ચુકીજ હતી, કે તમે જાનામાના કર આપ્યા વિના મીકું લાવતા હતા. પણ આ તો સવિનય કર હતો. આમાં જાનેમાને થયું તે ગુહનો છે.

“હવે છતો ગુન્હો કરવાનો છે”

હવે છતો ગુન્હો કરવાનો છે અને મારે પકડાવું છે. સરકાર

મને તેમ કરે. પણ તમે આમાં હિસ્સો આપશો એવી આશા મને છે. હું તો ખરું છું કે તમે આ આત્મશુદ્ધીની લડતમાં મદદપાનનો તો જરૂર નિષેધ કરો.

અમે માત્ર ૮૦-૧૦૦ માણસો આવ્યા છે તે બધા થઈને અને આરડોલીના થઈને ૩૦૦-૪૦૦ માણસ થશે. તેમનું તમે શું સ્વાગત કરશો ? તેઓ મમરા, દાળીયા, ગોળ કે ધી વિના લેવાનાજ નથી એટલે તેમને ખવડાવવામાં સ્વાગત જોઈએ એવું થવાનું નથી.

તમારી પાસેથી મારા સ્વાગતની તો એ આશા રાખવાની છે, કે તમે બધા તેમની સાથે જોડાઈ જાઓ. હું કાંઈ દાંડી પહોંચ્યા પછી મને લાગે જવામાં નહિ આવે તો હું એક જગ્યાએ બેસી રહેવાનો નથી. એમ મારાથી એક જગ્યાએ લાંબો સમય બેસી રહેવાય નહિ.

તમે દારૂડીઆનું રાજ્ય તો પસંદ નહિજ કરો.

બાદ જીઓને દારૂનિષેધની પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેવાની સલાહ આપી જણાવ્યું હતું, હું અહિં રહીશ ત્યારે એ હિસાબ તો લેવાનોજ છું, કે તમે કેટલાએ દારૂ છોડ્યો ?

મને આશા છે કે તમે દારૂડીયાનું રાજ્ય તો પસંદ નહિજ કરો. રાજ્યમાં દારૂનો આટલો બધો વેપાર ચાલે છે તે એક દોષ છે અને તે આપણે દુર કરવા માગીએ છીએ.

એક બાબતે તમે મીઠાનો કર ભરો અને બીજી બાબતે દારૂ પીઓ તો કાંઈ ના થાય. જો તમે દારૂનો બહિષ્કાર કરવા ના માગતા હો તો મને અહિંથી વિદાય કરવો જોઈએ.

બધા ખજુરાઓનો નાશ કરો

તમારા ખજુરાને મારાથી હાથ ના અરાડી સ્થાય. પણ તમે તો કરી શકો છો. એવું કરશો તો મને શેર લોહી ચઢવાનું છે. એ તો સરકાર રાક્ષસી છે કે તે આ ખજુરાઓ ચલાવી દે છે. આથી હું તમોને જણાવું છું કે તમે તમારી જમીનમાંના બધા ખજુરાઓનો નાશ કરો, કે જે આપણે નાશ કરે છે. જે તમે મારા દેખતાં કરશો તો હું તે જોષનેજ જમશ. અને માનીશ કે તમે સ્વરાજ્ય લઈ શકો છો.

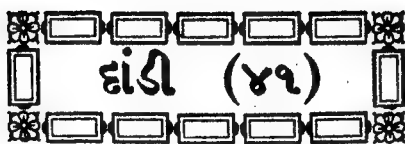
અંતમાં મહાત્માજીએ આત્મશુદ્ધિ અને ત્યાગશક્તિ ડેળવવા બલામણુ કરી, રાજનામાં આપનાર પટેલોને તેમણે ચેતવણી આપી હતી.

વધુમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે તમો કોઈ દાંડી આવો તો ખાદી પહેર્યા વિના નાજ આવશો. લંગોટી હશે તો ચાલશે. તેથી કાંઈ નાગા કહેવાવાના નથી અહિંની સ્ત્રીઓએ તો કચ્છ અને એક કકડો રાખી લેવો જોઈએ.

ખાદી આપણી લાજ હાંકે છે

ખાદીનો કકડો હાંક્યાથી આપણી લાજ સચવાઈ રહી છે. પણ વીલાયતી પહેરવાથી લાજ હુંટાઈ જાય છે એમ સમજી જાઓ. લંગોટીમાં જેટલા શોભશે તેટલા વીલાયતીમાં નથી શોભવાના એ નક્કી માનજો.

આદ વંદેમાતરમ્ ગવાયા પછી મિટિંગનું કાર્ય રાત્રે ૧૦૧૧ વાગે પૂરું થયું હતું.

ધર્મક્ષેત્ર દાંડીમાં સત્યાગ્રહનાં મંડાણ

યાત્રા ધામ નીહાળવા જતી માનવમેદની

મીઠા ભેગી માટી પાથરવાનું ચાલી રહેલું કાર્ય !

ભાંગેલી ઝોરડીમાં પોલીસનું, થાણું અને તંબુઓ !

દાંડી વહોરાઓનું કબજાસ્થાન હોવાથી તે કામના સંખ્યાબંધ વોહરાઓ પોતાની માનતાને છોડવા કે દારા દરગા કરવા આખું વર્ષ આવ્યાજ કરે છે. તે સ્થળ તે કામનું એક યાત્રાનું સ્થળ થઈ પડેલું છે.

પરંતુ હવે તો આ સ્થળ આખા હિન્દની સ્વતંત્રતાનું કેન્દ્રસ્થાન બની ગયું છે. જાણે યાત્રાસ્થળ ના હોય, તેમ સંખ્યાબંધ માણસો સવારથી તે સાંજ સુધી દાંડીના દર્શનને મોટરોમાં અવરજવર કરી રહ્યા છે. સ્ત્રીઓ પણ આ ચાલી રહેલી મોટરો મારફત મોટી સંખ્યામાં તે સ્થળે જાય છે.

વહોરાઓની કબજોનો ઇતિહાસ

આ સ્થળ વહોરાઓનું યાત્રાસ્થળ કેવી રીતે થઈ પડ્યું તેનો

ઇતિહાસ પણ જાણવા જેવો છે. એમ કહેવામાં આવે છે કે જેમ
હિન્દુઓમાં સતી સાવીત્રી, સીતાજી તથા એવી બીજી જે મહાન
વ્યક્તિઓ થઇ છે, તેવીજ ત્રણ સતીઓ આ કામમાં પુરાતન કાળમાં
હતી. અને તેઓ વહાણ મારફત મુસાફરી કરતી હતી, તે વખતે
અચાનક વહાણ ડુબી ગયું હતું. પરિણામે કેટલા સમય સુધી આ
સ્ત્રીઓની લાશ હાથ આવી ન હતી પણ છેવટે સખત પ્રયાસ પછી
દાંડી પાસે તેમની લાશો જણાઇ હતી. તે સમયે દાંડી ગામ ન હોતું,
પરંતુ તે સ્થળે માત્ર દરિઓજ હતો. પણ આ મહાન પવિત્ર સ્ત્રીઓને
એજ સ્થળે દફનાવવી એવું નક્કી થયાથી તે સ્થળનો દરિઆનો કેટલોક
ભાગ પૂરી તેમના પવિત્ર શબને ત્યાં દફનાવવામાં આવ્યાં હતાં. અને
ધીમે ધીમે લોકોએ ત્યાં પોતાનું ગામ વસાવ્યું હતું. હાલમાં તે
સ્થળમાં બીજી પણ ચાર પાંચ દરગાહો આવેલી છે. આમ આ
સ્થળ વહોરા કામ માટે યાત્રાનું મહાન સ્થળ થઇ પડ્યું છે. એ
દરગાહની આબુઆબુ શ્રીમંત વહોરાઓએ આશરે બે ત્રણ લાખ
રૂપિયાનું ખર્ચ કરી તેમની કામ યાત્રાએ આવે, તે વખતે આરા-
મથી રહી શકે, તે માટે પડાવીઓ તથા એક મકાન પણ તે દરગાહની
ફરતી બાજુએ બંધાવ્યાં છે. પાણીનો તો આ ગામમાં ભારે તાસ
છે. પરંતુ ભારે ખર્ચ કરીને આ દરગાહના અંદરના ભાગમાં, દાંડી
ગામના એકના એક મીઠા પાણીના કુવામાંથી પાણી લેવાની વ્યવસ્થા
કરવામાં આવી છે.

પણ આજે તો દાંડી સર્વ કામનું યાત્રાસ્થાન બની ગયું છે.
અને ત્યાં કાંઇ જોવાનું હશે એવી આશાએ લોકોની તે તરફ
દોડધામ ચાલુ છે. તેમના ધણા ખરા મીઠું કેમ પકવવામાં આવશે

તે વિષે વિવિધ પ્રકારના તર્કો ચલાવ્યા કરે છે, અને એવા તો કાંઈ ભાગ્યેજ હશે કે જેઓ દાંડીએ ગયા પછી ત્યાંનું મીઠું લીધા વિના પાછા ફરતા હોય. જે જે સ્ત્રીઓ તથા પુરુષો ત્યાં જાય છે તેઓ જ્યાં મીઠાનાં થર પાડેલા જુવે છે, તેને ઉખાડીને લઈ જાય છે. અને આમ મહાત્માજી શરૂઆત કરે તે પહેલાં તો આ લોકોએ સત્યાગ્રહની શરૂઆત કરી દીધી છે.

પોલિસ થાણું

હાલમાં દાંડી ખાતે કાંઈ ખાસ પોલીસ ગોઠવવામાં આવી નથી, પણ જલાલપુર ખાતે પોલીસોને ગોઠવવામાં આવ્યા છે એમ જણાય છે. દાંડી નજદીક દરિયા પાસે જે પોલિસ થાણું રાખવામાં આવ્યું છે તે તો એક ભાંગ્યા જેવી ઓરડીમાં છે અને તેની આસપાસ આઠેક નાનાં તંબુઓ ગોઠવવામાં આવ્યા છે.

સત્યાગ્રહ છાવણી

સત્યાગ્રહ છાવણી પણ તેની નજદીકમાં રાખવામાં આવેલી છે. મહાત્માજીનો ઉતારો જળશીતા વહેરા શેઠ વાસીવાળાના મકાનમાં રાખવામાં આવનાર છે. જ્યારે સ્વયંસેવકોનો ઉતારો રા. અંબારામ સાકરલાલે બંધાવેલા મકાનમાં રાખવામાં આવનાર છે. ગામમાં મીઠા પાણીનો માત્ર એકજ કુવો છે અને તેથી જો બહારના લોકો આવે, તો પાણીની જરૂર તાણુ પડે તેમ છે. સ્વયંસેવકો વગેરે માટે પાણીનો બંદોબસ્ત કરવાનું કાર્ય શરૂ થઈ ચુક્યું છે. અને ફેટલુંક પાણી તો ગાડાઓ મારફત આંટ મુકામેથી પણ ત્યાં લઈ જવામાં આવે છે. ગામમાં એક મુસ્લીમ બાઈનીજ દુકાન છે, તે પણ ઘણી નાની છે.

બીજાઓ માટે ચવાણું કે બીજી કોઈ પણ ચીજ મળી શકે તેમ નથી. સિવાય કે દુર-દુર દેખાતાં ઝાંઝવાનાં જળ !

મોટર વ્યવહાર પણ અશક્ય !

આજે તો નવસારીથી દાંડી સુધી મોટરો ચાલે છે. પણ તે માત્ર બે કે ત્રણ. મહાત્માજીના આગમન પછી મોટરો મળશે કે કેમ તે પણ શંકા છે. સિવાય કે કાંઈ ખાસ બંદોબસ્ત થાય.

માટીઓ પથરાય છે !

હાલમાં દાંડી ખાતે જે થોડા માણસો રાખવામાં આવેલા છે તે પૈકી કેટલાક અવારનવાર પાવડા વતી મીઠાંને માટી ભેગું કરવાનું કાર્ય કરે છે. પહેલાં આવું કાર્ય થતું હતું કે કેમ તે હજી સુધી કાંઈ જણાયું નથી.

દાંડી ગામની વસ્તી થોડા મધ્યમ વર્ગના કુટુંબો મળીને ૩૦-૪૦ ઘરોની છે, જેમાં કાળીઓ વગેરેનાં ઘરોનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે કેટલાક સાથે વાત કરતાં જણાયું હતું કે પહેલાં તો દરિયાનું પાણી ગામની એક બાજુએ આવતું અને તે ખાડાઓમાં ભરાતાં મીઠું થતું પરંતુ તે હવે બંધ થયું છે. આથી તેઓ બીજો ગમે તે પાક અને તો કરે છે, પણ તેઓ જણાવે છે કે તેમાં તેમને કાંઈ ખાસ ફાયદો નથી. જે દરિયાનું પાણી લેવા દેવામાં આવતું હોય, તો આ જગ્યાએથી ધણું સારું મીઠું બનાવી શકાય. અને અમારી કમાણીમાં વધારો થાય.

તપાસ કરતાં જણાયું હતું કે દાંડી જતાં રસ્તામાં આવતાં આટ ગામ પાસેના કેટલાક ખાખોચીયામાં પણ મીઠાંના સ્વચ્છ ખરક

જેવા થરો જામેલાજ હોય છે. અને જો મીઠાં ઉપર માટી નાંખવામાં આવતી ના હોય તો દરિયા કિનારેથી પણ સુંદર, સ્વચ્છ ખરફ જેવું મીઠું સહેલાઈથી પકવી શકાય તેમ છે. કેટલેક સ્થળે તો સ્વચ્છ મીઠાંના થરો બાઝેલા પણ જણાય છે.

ફાટાગ્રાફોનો દરોડો

જાણે કે દાંડીમાં કાંઈ કાંઈ કળાના નમુનાઓ ના ભર્યા હોય, તેમ તેના ફાટાઓ લેવા, ફાટાગ્રાફોની અવરજવર પણ ત્યાં શરૂ થઈ ચુકી છે. અને પોલીસ થાણું, સત્યાગ્રહ છાવણી વગેરે સ્થળોના ફાટાઓ લેવામાં આવે છે.

કુરુક્ષેત્ર દાંડી

યુધ્ધને આગલે દિવસે

મહાત્માજીનું દાંડી ખાતે ભાષણ

સુરત જીલ્લાના લોકોને દારૂ ત્યાગનો બોધ

પરદેશી વસ્ત્રો 'કરતાં' તે લંગોટી સારી

દાંડી, તા. ૫ મી એપ્રિલ

મહાત્માજી દાંડી પહોંચશે કે કેમ તે વિષે જે અનેક તકે વિતર્કો ચાલી રહ્યા હતા, તેનો છેવટે અંત આવી ગયો છે. અને સત્યાગ્રહી સૈન્યના સરદાર મહાત્માજીએ પોતાના સૈનિકો સાથે આજે સવારના એ તિથિરૂપ થઈ પડેલા દાંડી ગામમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. જે સમયે તેમનો અપૂર્વ સત્કાર થયો હતો અને સાંજ સુધી નવસારીથી દાંડી સુધી ભારે માનવમેદની ઉલટી રહી હતી. અમદાવાદ, મુંબઈ, સુરત, પુના વગેરેથી પણ ધણા લોકો આજે દાંડી તરફ ઉલટી પડ્યા હતા.

મહાત્માજી કાર્યક્રમ મુજબ સાંજના છ વાગે દાંડીમાં ભાષણ આપનાર હોવાથી તે દેવવાણી સાંભળવા લોક ઘેલું બની ગયું હતું.

અને મિટિંગનો સમય થતાં અગાઉ તો આ ૩૦ ઝુંપડાઓનું
આમકું દસ હજાર માણસોથી ચીકર બરાબ ગયું હતું !

બરાબર છ વાગતાં ખુલ્લું મેદાન કે ન્યાં સભા રાખવામાં
આવી હતી ત્યાં મહાત્માજી, શ્રીમતી સરોજીની નાયકુ, શ્રી અબ્બાસ
તૈયબજી તથા ડૉ. સુમન્ત મહેતા વગેરે સભામાં આવી પહોંચ્યાં
હતા. મહાત્માજીનું વદન તો હંમેશનાં જેવું હરતુંજ જણાતું હતું
અને પોતાની બેઠક પર જગ્યા લીધા પછી, તકલી ઉપર કાંતવાનું
શરૂ કરી દીધું હતું.

શ્રી ખરેએ સભાનું કામ રઘુપતી રાધવ રાગરામની ધુનથી શરૂ
કરાવ્યા બાદ મીસ તૈયબજીએ પણ એક ગીત ગાયું હતું.

બાદ શ્રી. કલ્યાણજીએ જણાવ્યું હતું કે જે ધન્ય દિવસની વાટ
આપું હિન્દ જોતું હતું તે દિવસ હવે આવી પહોંચ્યો છે. અને
એ સ્વતંત્રતાનું કામ આ જીલ્લામાંથી આરંભાય તે એક આશીર્વાદ
છે. અને તે માટે આખા જીલ્લાના નકશાનો નાશ થઈ જાય તો
પણ કાંઈ વાંધો નથી. ઇશ્વર આ લડતને આશીર્વાદ આપે એમ
બધા ઇચ્છે છે. ઇશ્વર આ દાંડી અને જીલ્લા ઉપર ક્રોધિતો કળશ
રાખે એવી પ્રભુ પ્રાર્થના છે.

દાંડીમાં ગાંધીજીનું પ્રથમ પ્રવચન

દાંડીબંદર આવવા હું જ્યારે સાથીઓને લઈ સાબરમતીથી
નીકળ્યો, ત્યારે હું અને મારા સાથીઓ અહિં પહોંચી શક્યું એમ
મારા મનમાં ખાતરી તો નહોતી. સાબરમતીમાંજ મને પકડવાની
અફવા તો ચાલતી જ હતી. સરકાર સાથીઓને કદાચ દાંડી લગી

પહોંચવા દે પણ મને તો નહિ જ પહોંચવા દે એમ હું માનતો હતો. તેમાં કાંઈને મારી અધુરી શ્રદ્ધાની ગંધ આવે તો તેનો ઇનકાર નહિ કરું. અહીંઆ હું પહોંચ્યો છું તેમાં શાન્તિનો અને અહિંસાનો પ્રભાવ જોઈએ નથી, તેનો પ્રભાવ જગતવ્યાપી છે. સરકારને આ આખતમાં ધન્યવાદ જોખ્યો તો લાભ શકે છે, કારણકે એકેએકને પકડી લેવાની શક્તિ સરકારના હાથમાં છે. એમ છતાં આ શાંતિસેનાને પકડવાની હિંમત નથી ચાલી એમ કહેવામાં પણ સરકારની સ્તુતિ જાય છે; એવી સેનાને પકડતાં તેને શરમ લાગી.

જે કૃત્યને પાડોશીઓ નિંદે તે નિંદવાલાયક કામ કરતાં પણ માણસ શરમાય તો તે શ્રેષ્ઠ માણસ છે.

જગતની નિંદાથી શરમાઈને પણ જે અમને સરકારે નથી પકડ્યા તેટલે અંશે પણ તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે.

આવતી કાલે મીઠાના કરનો સવિનય જાંગ થશે એને પણ સાંખી લેશે કે નહિ તે નોખો સવાલ છે. અને ન પણ સાંખી લે. પણ સરકારે આ ટુકડી વિષે જે ધીરજ અને શાંતિ રાખ્યાં તે વિષે તો તે ધન્યવાદને પાત્ર ગણાશે.

આખા હિંદુસ્તાનમાં વ્યાપક સવિનય જાંગ ચાલે અને તેને સાંખી લે તેમાં જ મીઠાના કાયદાનો નાશ છે. જ્યારે મીઠાના કાયદા તોડવાનો સંકલ્પ થયો, અને થોડાઘણા માણસોએ પણ સ્વાધીનતા ન મળે ત્યાં સુધી જનને જોખમે પણ એ કામની પાછળ મંડ્યા જ રહેવું છે એવી પ્રતિજ્ઞા લીધી ત્યારથી જ એ

મીઠાનો કર ગયો છે તે વિષે મારા મનમાં લેશમાત્ર પણ શંકા નથી.

આ સવિનય ભંગ સરકાર સાંખી લેશે તો ખચીત માનવું કે સરકારે આ કર વહેલો મોડો કાઢી નાખવાનો નિશ્ચય જ કર્યો છે. આવતી કાલે મને યા સાથીઓને પકડે તો મને આશ્ચર્ય નહિ થાય. દુઃખ તો નહિ જ થાય. જે વરતુને વહોરવા નીકળ્યા હોષ્ટએ ને મળ્યા પછી દુઃખ માનીએ તો નાદાની ગણાય.

મને પકડે અને ગુજરાત-હિંદુસ્તાન-ના પ્રખ્યાત નાયકોને પકડી લે તોયે શું ? જ્યાં આખી પ્રજા ઉખડી પડે અને જાગૃત થાય ત્યાં નાયકની જરૂર જ રહેતી નથી, એવા વિશ્વાસ ઉપર આ લડતનું મંડાણ રચાયું છે. જે લાખો માણસોએ અમારી કુચ દરમ્યાન અમને આશીર્વાદ આપ્યા છે અને મારાં ભાષણો સાંભળ્યા છે તેમાંના ધણા આ લડત ઉપાડવા તૈયાર રહેશે અને તેનું જ નામ વ્યાપક સત્યાગ્રહ કહી શકાય.

આપણે તો હવે સરકાર થકે ત્યાં સુધી જ્યાંજ્યાં બની શકે ત્યાંત્યાં મીઠું આપણા પૂર્વજો જે પ્રમાણે બનાવતા હતા, તે પ્રમાણે ધેરધેર બનાવીને ઠેરઠેર વેચવું છે અને એટલી હદ સુધી કે સરકારની વખારમાં જે મીઠું પડ્યું છે તે નકામું થઈ પડે. જે દેશમાં પ્રજા-જાગૃતિ ખરેખરી થઈ હશે તો મીઠાનો કાયદો નહિજ રહે.

આપણે જ્યાં જવું છે તે બહુ દુર છે. આપણી યાત્રાનું ધામ હાલ તો ઢાંડી થયું છે. પણ ખરું ધામ તો સ્વતંત્રતા દેવી છે.

તેનાં જ્યાં સુધી દર્શન થયાં નથી ત્યાં સુધી આપણા મનમાં અજ્ઞાન્તિ રહેવાની. સરકારને પણ જ્ઞાંત રહેવા નહિ દષ્ટએ.

જે પટેલોએ રાજનામાં આપ્યાં છે, તેમણે તે પુરવાર કરી આપવાં જોઈએ, અને સ્વતંત્રતાની સ્થાપના ન થાય, ત્યાં સુધી આ સરકારની સલામી ભરવી હરામ છે એમ માનવું જોઈએ.

જે બીજાં કામ હાલ ચારપાંચ દિવસથી ગણાવી રહ્યાં છું, તેનો અમલ પણ જલાલપુર તાલુકામાં તરતોતરત થવો જોઈએ. દારૂ પીવામાં સુરત જલ્લો પ્રખ્યાત છે. અને તેમાંથી આ તાલુકા વધારે પ્રખ્યાત છે. એ તાલુકામાં જ્યારે આજે આત્મશુદ્ધિનો પવન વામ્ન રહ્યો છે, ત્યારે દારૂતાડીના સદંતર નાશ કરવો એ મુશ્કેલીનું કામ નથી. અને જે ખજુરાના પાંદડેપાંદડે પાપ પ્રગટ થઈ રહેલું છે, જેમાં આપણા નાશપૂરતી જ કિંમત રહેલી છે. અને ઝાડ આપણને ઝેરસંમાન છે તે તમામ ઝાડો જમીનદોસ્ત થવાં જોઈએ.

દાંડીની અંદર વિદેશી વસ્ત્ર પહેરીને કાપડપણ આવશે તો મને ગમશે નહિ. દાંડીને આપણે યાત્રાનું ધામ કે પૂજું સ્વરાજનો કિલ્લો બનાવવા ઇચ્છતા હોઈએ, તો બધાય ખાદી પહેરીને જ આજે. હું જાણું છું કે દેશના ખાદીમંડારોમાં ખાદી ખુટવા આવી છે, તેથી લાંબા સાડી કે ધોતિયાં ન મળે તો માત્ર લંગોટી પહેરીને આવશે, તોય તમને સમ્યક માણસ તરીકે આવકાર મળશે. અને તેમ છતાં જો કાંઈ વિદેશી કાપડ પહેરનારા આવશે, તો મારે દાંડીનાં નાકા ઉપર સ્વયંસેવકો બેસાડવા પડશે અને તેઓ તમને પગે લાગીને પહેરવા વીનવશે. અને તેમ કરતાં દુઃખ થશે. એને થપ્પડ મારશે તો પણ એ સત્યાગ્રહીઓ તમારી થપ્પડ સહન કરશે.

આ દાંડીની પસંદગી મનુષ્યની નથી, પણ ઇશ્વરની જ છે. જ્યાં હુઝારો માણસો અગવડથી જ આવી શકે, જ્યાં પહોંચવા માટે સ્ટેશનથી દસ માઈલ દુર આવવું પડતું હોય, પગપાળા ચાલનારને કાદવકીચડની ભરેલી ખાડી ઓળંગવાની રહી હોય, એવા ખુલ્લે પડેલી જગ્યાએ સત્યાગ્રહનો મોરચો કેમ મંડાતો હશે? પણ સાચી વાત જ એ છે કે આ લડત જ સહન કરવાની છે.

તમે તો નવસારીથી દાંડીના આખાએ રસ્તાને પાણીનાં ઠેરઠેર પરખ માંડી જતમાં વિખ્યાત કરી મૂક્યો છે. આ લડતમાં તમારી સંમતિ ન હોય, આશીર્વાદ ન હોય તો આ કામ શા માટે ઉપાડ ?

દાંડીને હરમ અથવા પાકપવિત્ર ભૂમિ સમજી આ જગ્યાએ જુદું ન બોલાય, પાપ ન કરાય, એવી ભાવનાથી દરેક પ્રવેશ કરવો જોઈએ. તમે સાચાં સેવક અને સેવિકાઓ થઈને આવશો અને સરકાર ગમે તેટલો ડર બતાવે તોપણ મીઠાના કાયદાનો સવિનય ભંગ કરશો, અને બીજાં દર્શાવેલાં કામ ઉપાડી લેશો તો સપ્તાહમાં જ સ્વરાજનો કાયદો ઘડાશે. ઇશ્વરની શક્તિથી એક દિવસમાં પણ જે આપણો જન્મસિદ્ધ હક છે તે મળી શકે.

બ્રિટિશ કાયદો

દરેક વ્યક્તિનું શરીર પવિત્ર છે એમ બ્રિટિશ કાયદો શીખવતો હોવાથી હું બ્રિટિશ રાજ્ય પર મોહિત થયો હતો. એ કાયદા પ્રમાણે માણસ મહા ખુની હોય તો પણ તેને સિપાઈ મારી શકતો નથી,

એ ખુનીને જીવતોજ સિપાઇએ કોટમાં હાજર કરવો જોઇએ. જેલની બહાર ચોરીનો માલ પણ કુટવી લેવાનો સિપાઇને અધિકાર નથી. પણ અત્યારે તો ભેંધો ન્યાય ચાલે છે. મારી મુઠીમાં મીઠું છે કે કાંકરા એનો ન્યાય કરનાર પોલિસ શી રીતે હોઇ શકે ?

દરેક મનુષ્યનું ઘર એ કિલ્લો છે. આપણું શરીર પણ એક જાતનો કિલ્લો છે. અતે એ કિલ્લામાં મીઠું આવ્યા પછી ઘોડાઓ માથે ફરી વળે તો પણ મીઠું નીકળે નહિ. કાંડુ કપાય પણ મીઠાની મીઠી ન છૂટે એવું મનોબળ આવજીવી ફળવવું જોઇએ.

ધરપ્રવેશ કરે તે જંગલીપણું કહેવાય. મારા હાથમાં ધુળ લીધી છે કે મીઠું તેનો ન્યાય તો ન્યાયાધીશ કરે છે. અંગ્રેજના કાયદામાં શરીર પવિત્ર મનાય છે. દરેક અમલદાર ન્યાયાધીશ થઇ ધરપ્રવેશ કરતો થઇ જાય, તોતો તે લૂંટારાનો ધંધો થયો કહેવાય.

પણ હિંદુસ્તાનના અમલદારો અંગ્રેજી કાયદાઓને પણ જરૂર પડ્યે તોડીને ઘોળાઘોળા શરબત કરીને પી જાય છે, અને ૧૮૧૮ ના કાયદા મુજબ બધા કાયદાઓ પર પાણી ફેરવી શકે છે.

ગુજરાતનું કર્તવ્ય

હવે એક પછી એક નેતાઓ પકડાવા લાગ્યા છે. અને આ લડતમાં તો જે વધારેમાં વધારે દુઃખ સહન કરે એ મુખી થઇ શકે છે. એ ધોરણે બહાર રહેલા માણસોમાંથી એક સરદાર થઇને આ લડત આગળ ચલાવી શકે છે.

આ લડત એક માણસની નથી પણ કરોડોની છે. ખેત્યાર માણસ જીતીને જે સ્વરાજ જીતી શકતા હોય તો દેશની હકૂમત પણ એ

એચાર માણસો ચલાવતા થઈ જાય, તેથી આ સ્વરાજની લડતમાં તો કરોડો માણસોએ પોતાનો ભોગ આપી, કરોડોને લાભદાયી થાય એવું સ્વરાજ મેળવવાનું છે.

દેશના મોટા નેતાઓને સરકાર એક પછી એક ઉપાડતી ચાલી છે. અને આપણે તેમને પગલે ચાલવા તૈયાર હોઈએ, અને એમણે અતાવેલો ધમ પાળી શકના હોઈએ, તો તો હસી શકીએ છીએ. નહિ તો શરમાવું જોઈએ. નેતાઓ ગયા અને હવે આપણો વારો આવ્યો છે એમ માનવું જોઈએ.

ગુજરાતના અને ગુજરાત બહારના આટલા બધા નેતાઓ જેલમાં ગયા. કેટલાય સ્વયંસેવકો મીઠું સાચવતાં ધાયલ થયા છે. અને ક્યાંક ક્યાંક કેટલા તો માર આઈ એમાન પણ થયા છે. છતાં તેની અસર મારા ઉપર થઈ નથી. આજે મારી છાતી પથ્થર જેવી થઈ ગઈ છે. આ લડતમાં હજારો અને લાખો માણસોનો ભોગ આપવો પડે, તો તે માટે પણ હું તૈયાર થઈ ગયો છું. જ્યાં હજારોને જેલમાં મોકલવા માટે ઉદ્ધમજ માંડ્યો હોય, ત્યાં તેમને કાઢ લઈ જાય તો રડવા બેસાય છે? આ તો ચોપટના દાવ રમતાં ધાર્યા પાસા પડે છે, તેમાં રડવાનું કે હસવાનું શું હોય? એ ધશ્વરની કૃપા છે. અને જે ચમત્કારો ચાલી રહ્યા છે તેનું તટસ્થ રહી નિરક્ષણ કરીએ.

તેરમી પછી આ છાવણી ઉપર મીઠાના અનેક કાયદા તોડવા છતાં સરકાર નજર નહિ રાખે તો તેને વિખેરી નાખશું, અને તેરમી પછી બીજે ક્યાંય જઈશું. પણ આ યોજનાનો બધો આધાર સરકારની નીતિ ઉપર રહે છે. હમણાં તો સરકાર જેમ પિરસે તેમ આઈ શકાય.

તમે હજુ સુધી મીઠું કાઢવા ન મચા હો તો આખું ગામ બેગું થઈ ને જશે. અને મુઠીમાં મીઠું ભરી લેજો અને મારા હાથમાં ૬ કરોડનું મીઠું લઈ જઈ જુએમ જાયજો. સરકાર દર વર્ષે ૬ કરોડ રૂપિયા મીઠાવાટે આપણી પાસેથી ખાઈ જાય છે.

તમે આજે સરકારી મીઠું ન ખાવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ શકો છો.. તમારા ઘરના આંગણે તો મીઠાની ખાણ પડી છે.

૧૨૪ અ. કલમ

રોહતકમાં લાલા શ્યામલાલ નામના બહાદુર ત્યાગી સેવક છે. તેમણે ૧૯૨૧ના અસહકારના આંદોલનમાં વડીલાત છોડી હતી. પણ ફરી ઓટ વખતે વડીલાત શરૂ કરી હજારો રૂપિયા જમા કર્યા. પણ લાહોરની મહાસલા પછી ફરીથી તેમનું હૃદય પીગળ્યું અને આશ્રમમાં આવવા માટે આજીજી કરી. આ સત્યાગ્રહી કૂચમાં પણ આવવાને તેમણે ઇતેજરી બતાવી. પણ આ સોનામહોરને દોકડામાં કેમ વટાવું? એટલે મેં ફરી તેમને રોહતક મોકલ્યા. અને તેમના લખવા મુજબ અહિંસાનું અમૃતપાન કરી સત્ય અને અહિંસાની કિંમત પ્રથમ કરતાં વધારે જાણી તેમણે વિદાય લીધી. અને હવે હું અહિંસાને કદી છોડીશ નહિ, અને આશ્રમને કદી બેવકાશ નહિ થઈશ એવી પ્રતિજ્ઞા લીધી. એ લાલા શ્યામલાલને બેવકાશરીના ગુહના સાર પકડવામાં આવ્યા છે.

બેવકાશરીને ધર્મ માનનાર મારા ‘બંગ ઇન્ડિયા’ના લખાણ જેવું કંઈક તેમણે લખ્યું કયું હશે. પ્રથમ તો જે માણસ સસ્તનતનો હરેક ક્ષણે નાશ થાઓ એવી પ્રાર્થના કરી રહેલ છે. અને નાશ

કરવા પ્રયત્ન પણ કરી રહેલ છે તે માણસને મને ૧૨૪ અ કલમ લાગવી જોઈએ. પણ સાચી વાત તો એ છે કે જે બંડ કરીને કે દારૂગોળો વાપરીને સસ્તનતનો નાશ કરવા ઇચ્છે તેને જ ૧૨૪ અ લાગી શકે. પણ જે અહિંસા અને સત્યને માર્ગે સહન કરીને સસ્તનતનો નાશ ઇચ્છતો હોય, તેને એ લાગુ ન જ પડે. પણ હું કયાં ન્યાયાધીશ છું મારી તો બેરિસ્ટરી પણ છીતવાઈ ગઈ છે.

જો તમારે શાંતી અહિંસાનો દાવો સિદ્ધ કરવો હોય તો તમારો ધર્મ છે કે તમારે અહિં કોઈને કાંઈ કરવું છે, એમ સમજીને આવો. જો આ સ્વરાજ્યના યુદ્ધમાં દેવા કરીને આવીએ તે ઠીક નથી. તમાશગીર થવું હોય તેને માટે તો સુરત, નવસારીમાં અનેક નાટકશાળાઓ પડેલી છે.

આપણે પાપી હોઈએ તો પણ અહિં પાપ કરવા નથી માગતા એવું અહિં કરીએ. હું આવતી કાલે અલેખ થયો હોઈશ તો આ મારી સાથેના ધોળા દાઢીના માણસ મારી જગ્યા લેવાના છે. અને જો તમે તેમને, સરદારને, કે હિન્દુસ્થાનને શોભાવવા માગતા હો, તો આટલું તો કરજોજ.

આડંબર કરવા ખાઠી પહેરનારાઓને પણ હું બાણ છું. પણ કહું છું કે સાચા સૈનિક થઈને આવો તો બાણ કાયં કરી શકશો. સરકારનો ભય છોડીને નીકળી પડશો અને બહેનો પોતાનો બોળો હિંચકા લેશે તો આ જ દિવસમાં આપણને કશીએ ખીક નથી રહેવાની. તે વખતે સ્વરાજ્ય આપણા હાથમાં આવી ગયું છે એમ માની લેજો.

આ જ્ઞાત દિવસમાં આપણે ત્યાં હોઈશું તો પણ હું અને

તમે પ્રભુને પ્રાર્થના કરો કે આ સાત દિવસમાં આપણને જોષએ છે તે મળી જાઓ, અને તે માટે શક્તિ આપો.

બાદ વહેમાતરમ્ ગવાયા બાદ સભા વિસરજન થઈ હતી.

મીઠાના કાયદાનો ભંગ કેમ કરવામાં આવશે ?

દાંડી ખાતે મોટા પાયા પર તૈયારી

દાંડી, તા. ૫ મી એપ્રિલ

મહાત્મા ગાંધીજી અને તેમની ટુકડી આવતી કાલે મીઠાના કાયદાનો કેમ ભંગ કરશે તેને લગતી ચોક્કસ ખાતમી હવે મળી છે.

સમુદ્રના જળને તપાવવા એ મોટા તવાઓ અને કેટલુંક બળતણ ઓવણીએ લાવવામાં આવ્યું છે.

સરકાર કાયદાના આ ચોક્કસપણે થતા અનાદર પર કાંઈ ધ્યાન દેશે નહિ તો મીઠું ધણા મોટા પાયા પર તૈયાર કરવામાં આવશે.

સ્વયંસેવકો સવાર સાંજ દરરોજ મીઠું પકવશે, જ્યારે બાકીના સમયે તેઓ કાંતવા વગેરેનું કાર્ય કરશે.

સત્યાગ્રહની લડત આવતી કાલે ગુજરાતમાં ૮ મથકોએ આરંભાશે.

આવતી કાલની લડતમાં આશરે ૨૦૦૦ સ્વયંસેવકો ભાગ લેશે.

શ્રીમતી સરોજની સાથે મસલત

એવું માનવામાં આવે છે કે શ્રીમતી સરોજની નાયકુને અત્રે બોલાવવાનું કારણ સત્યાગ્રહી સ્ત્રીઓની મારફતે દારૂનિષેધની હીલચાલ ચોક્કસપણે કેમ આગળ વધારવી, તે વિષેના પ્લાનો તેમની સાથે ચર્ચવાનું છે. તે વિષેની વધુ સુચનાઓ થોડા વખતમાં બહાર પડવાની વકી છે.

દાંડીમાં સભા

સવિનય લંગની મહાન લડતના આ પ્રસંગે ગાંધીજીએ દાંડી ખાતે આજે સાંજે મળેલી એક સભા સન્મુખ ધણું અગત્યનું ભાષણ કયું હતું. પ્રેક્ષકોની અને નજદીકના ગામડાંઓના માછીમારોની એક મોટી સંખ્યા ત્યાં હાજર હતી. ગામડાંની જહેનોએ સુમધુર સ્વરે રાષ્ટ્રીય ગીતો ગાઇ હાજર રહેલાઓના ઉત્સાહમાં વધારો કર્યો હતો.

સભાના કામની શરૂઆત મીસ અન્નાસ તંદુરબજીના ગાયનથી થઇ હતી.

‘ જલ્લો ભોગો આપવા તૈયાર છે ’

જલ્લાના કાર્યકર્તા શ્રી. કલ્યાણજીએ ગાંધીજીને આવકાર આપતાં જણાવ્યું હતું, કે તેનું એક સ્થળ સત્યાગ્રહની લડતનાં મંડાણ માટે પસંદ કરવામાં આવ્યું છે. ગાંધીજીને હું ખાતરી આપું છું, કે દેશને છુટાપણું મેળવી આપવા માટે ભોગો આપવા જલ્લો તૈયાર છે.

મહાત્માજીનું ભાષણ

મહાત્માજીએ દીલ હૃયમચાવી નાંખનારું ભાષણ કરતાં જણાવ્યું હતું, કે ‘ સાબરમતીથી નીકળ્યો ત્યારે મને મુઠ્ઠલે ખ્યાલ ન હતો, કે મને અને મારા મિત્રોને અમારા મુકામે પહોંચવા દેવામાં આવશે. એવી મજબુત અશ્વા ફેલાઇ હતી, કે સાબરમતીથી નીકળતાંજ મને પકડવામાં આવશે. ક્યારેક હું ધારતો હતો, કે સરકાર મારા મિત્રોને દાંડી જવા દેશે, પણ મને જવા નહિ દે. હું એટલુંજ કહીશ કે અહિંસા અને સત્યના બળની અસર સરકાર પર થઇ છે. તે બળ

અધે વ્યાપક છે. તે બજેજ અમોને દાંડીએ આપ્યું છે. હું જાણું છું કે સરકાર મને પકડવા પૂરતી બળવાન છે. પણ આમ બળવાન છતાં તેના માટે જગત શું મત બાધે છે તે માટે ધણી તીવ્રતા ધરાવે છે.

આગળ ચાલતાં તેમણે જણાવ્યું કે મીઠાને લગતા કાયદાના સંબંધમાં હિંદ આખાએ અધે સવિનયભંગની લડત ઉપડશે સરકારે અત્યાર સુધી ધારણ કરી રાખેલી રાજનીતિ તે ચાલુ રાખશે કે કેમ તે હવે જોવાનું રહે છે. જો આખા હિંદમાં અધે સવિનયભંગ થાય, અને સરકાર જો તેને અટકાવી ન શકે, તો તેટલી હદે આપણી ક્રોધ ગણું છું. તમે આ નિશ્ચયપૂર્વક માની લેજો, કે નીમકનો કાયદો ગયો છે. પોતાનો અમલ ચલાવવા ઇચ્છતી સરકારે પોતાના કાયદાનો ભંગ સહી લેવો ન જોઈએ. તે કાયદાનો અનાદર કરવાના પરિણામે જો કોઈ સત્યાગ્રહીને પકડવામાં આવશે, તો તેને ખેદ થશે નહિ. હું માનું છું કે આ એક કુદરતી પરિણામ છે. સૌએ એ યાદ રાખવું ઘટે છે, કે આ લડત એવી ખાતરીથી ઉપાડવામાં આવી છે, કે નીમકના કાયદાનો ભંગ કરવા દ્વારા તુરંજો જતા આગેવાનોની પુકે લાખો લોકો તુરંજો જશે. જો સરકાર કાયદાના ચોક્કસ ભંગની સામે કોઈ પગલું નહિ લે તો ગેરકાયદેનું મીઠું દરેક હિંદીના ઘરમાં પકવવામાં આવશે. આ પુરવાર કરશે કે નીમકનો કાયદો આ દેશમાંથી અદ્રશ્ય થયો છે. આ લડત, સ્વરાજની મોટી લડત, કે જે લડવા આપણે પ્રતિજ્ઞા કરી છે, તેની માત્ર એક શરૂઆત છે. જો દેશમાં પુરતી જાગૃતી આવશે, તો આના જેવા ગેરકાયદેના કરોનો રહેલાઈથી નાશ થશે. આ યાદ રાખજો કે આપણે હિંદમાં પૂણું સ્વરાજ સ્થાપવાનું છે. જે પટેલોએ પોતાના રાજાનામાં આખ્યાં

છે, તેમણે આવતી કાલથી કામ પર જતાં બટકવું. રાષ્ટ્રીય સ્વમાનનો પ્રશ્ન સામે આવી ઉભો ત્યાં સમજુતીઓ ન હોય. પટેલો હવે પોતાના ઝોધા સ્વરાજ સરકારના અમલ દરમ્યાન લેશે.

દાંનિષેધની જરૂર

ગાંધીજીએ આ પછી દાંનિષેધનું પ્રચાર કામ ઉપાડી લેવાની તાકીદે જરૂર હોવા પર બાર મેલ્યો હતો. તે કામ ઉપાડી લેનારાઓને પણ હું કહીશ કે આ દાખલામાં પણ તમારે હિંસાનો ઉપયોગ ન કરવો. આ પણ અહિંસાથી થાય તેમ છે તે વિષે મને કશો પણ શંક નથી.

લોકોને ઉદ્દેશીને તે પછી તેમણે કામને તાડી પણ ન પીવી તે વિષેનો ઉપદેશ આપ્યો હતો.

વિદેશી કાપડ તળે

જલાલપુરના ગામડીઆઓને ઉદ્દેશતાં તેમણે બાર મેલીને જણાવ્યું હતું, કે તમારી વચ્ચે એવો એક પણ શખસ હોવો ન જોઈએ, કે જે વિદેશી કાપડ પહેરતો હોય.

છેલ્લે તેમણે જણાવ્યું કે આપણે સત્ય અને અહિંસાના શસ્ત્રોથી સડવાનું છે, અને મારી ખાતરી છે કે આપણે જીતીશું.

શ્રી. કલ્યાણજીભાઈએ બાદ જણાવ્યું હતું કે જુદા જુદા શખસો તરફથી ગાંધીજીને અનેક ભેટો મળી છે.

સત્યાગ્રહીઓનો બીજો બેચ

મહાત્માજીના પુત્ર મી. રામદાસ ગાંધી ૧૮૨ સત્યાગ્રહી સ્વયંસેવકો

સાથે બારડોલી ખાતેથી સુરત આવી પુઝ્યા છે. બારડોલી ખાતેથી વૉલન્ટીયરોનો એક બીજો બેચ રાત્રે આવી પૂગવાની વક્રી છે.

શ્રી. જમનાલાલ બગજનાં નાના પુત્ર કમલનયનને પહેલા બેચમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા છે.

સરકારની સહિષ્ણુતા માટે મહાત્માજીનાં અભિનંદન

પણ ખરો હૃદયપલટો ક્યાં છે ?

કેમ્પ દાંડી તા. ૫ મી એપ્રિલ,

દાંડીમાંથી સત્યાગ્રહ શરૂ કરતા પહેલાં મહાત્માજીએ મુખ્ય સમાચારના નીચેનું નીવેદન આપ્યું છે:-

પ્રશ્નરતો હું આભાર માનું છું કે અમે સ્વરાજની લડતનું પહેલું પગલું વટાવી આવ્યા છીએ. સરકારે રસ્તામાં કોઇ પણ પ્રકારની દખલ નથી કરી એ માટે તેને અભિનંદન ધટે છે.

હું એમ માનવા જોડેલો મુખ્ય નથી કે સરકારે પોતાનું બળ ગુમાવી દીધું છે. મને ખબર નથી કે જ્યારે અસંખ્ય માણસો કાયદાનો ભંગ કરશે ત્યારે સરકાર આવી સહિષ્ણુતા જાળવી શકશે કે કેમ ? તે આવી સહિષ્ણુતા જાળવી શકશે તો એનો અર્થ એ થશે કે તે જગતના અભિપ્રાયથી બીજો છે. જગત શાંતિમય સત્યાગ્રહ સામે મનસ્વી દમન નહિ સાંખે. હું ઇચ્છું છું, કે સરકારમાં ખરો હૃદયપલટો થયો હોય. પણ સરકારની અને સેનગુપ્તાની ધરપકડ પછી અને વડી ધારાસભામાંની સરકારી વલણ પછી, હું એમ માની શકતો નથી.

પ્રશ્નરની ઇચ્છા હશે. તો આવતી કાલે રાષ્ટ્રીય સપ્તાહના પહેલા દિવસે અમે મીઠાના કાયદાનો ભંગ કરીશું જેઓ તૈયાર હોય. તેઓ બધા કાલથીજ આવો ભંગ દેશભરમાં આદરી શકે છે.

કુર ક્ષેત્ર દાંડી

છેલ્લો યુધ્ધનો પહેલો ધસારો

દાંડી, તા. ૬ ફી એપ્રીલ

આજે સવારની પ્રાર્થના પછી મહાત્મા ગાંધીજી પોતાના ૮૪ સૈનિકો અને ગુજરાત વિદ્યાપીઠના ૧૦ સ્વયંસેવકો, જેઓ કુચમાં સામેલ હતા. અને જેમને સ્વયંસેવકોની ટુકડીમાં લઈ લેવામાં આવ્યા હતા, તથા અમદાવાદના શેઠ પુંજભાઈ જેમને મહાત્માજીની આ ટુકડીમાં લઈ લેવામાં આવ્યા છે, તેઓ બરાબર છ વાગે સમુદ્ર સ્નાન કરવા નીકળ્યા હતા. તે ટુકડી સાથે લોખાનું પણ એક મોટું ટોળું હતું. મહાત્માજી પુર ગંબીરાષ્ઠી ધીમે પગલે ચાલતા હતા.

મહાત્માજીએ અને સ્વયંસેવકોએ મહાત્મા ગાંધીજી જયના બારે ઘોષો વચ્ચે સ્નાન કર્યું હતું.

મહાત્માજી અને તેમના સ્વયંસેવકો આ પછી નીમકના કાયદાને ભંગ કરવા આવ્યા હતા. મહાત્માજી, શ્રી. અબાસ તૈયબજીના પુત્રીના ખભે હાથ ટેકવી ચાલતા હતા. અને તેમની જોડે શ્રીમતી સરોજીની નાયકુ પણ હતાં

મહાત્માજી અને તેમના સ્વયંસેવકોએ કિનારે કુદરતી રીતે પથરાયેલું મીઠું બરાબર ૮-૩૦ વાગે ઉચકી લીધું હતું.

શ્રીમતી નાયકુએ મહાત્માજીને નીમકના કાયદાના ભંગ કરનાર તરીકે સંબોધીને અભિનંદન આપ્યું હતું.

પોલિસની ગેરહાજરી

ગાંધીજી અને તેમના સ્વયંસેવકોએ નીમકના કાયદાનો આ રીતે ભંગ કર્યો, ત્યારે કોષ્ટપણ પોલિસ સીપાઇ ત્યાં દેખાયો ન હતો.

ગાંધીજીનું નિવેદન

નીમકના કાયદાનો ભંગ કર્યા પછી મહાત્મા ગાંધીએ તરતજ ઢાપા જોડું નીચણું નિવેદન બહાર પાડ્યું હતું:-

મીઠાના કાયદાના ભંગની પ્રાથમિક વિધી પૂરી થઇ છે. ત્યાં મીઠાના કાયદા હેઠળ પોતા સામે કામ ચલાવવાનું જોખમ બહારતાં જે કોષ્ટ પણ ખુશી હોય, તેના માટે તેને જ્યાં પણ મીઠું બનાવવાની સગવડ હોય ત્યાં તે બનાવી શકે છે. મારી સલાહ છે કે કાયદાઓએ દરેક ઠેકાણે મીઠું બનાવવું અને જ્યાં સ્વચ્છ મીઠું કેમ બનાવવું તેની ખબર હોય, ત્યાં તેમણે તેમ કરવું. ગામપત્ની પ્રજાને તેની સુચનાઓ આપવી. અને તેજ વેળાએ તેમને કહી દેવું કે તેમ કરવામાં તમે તમારી સામે કાયદા પ્રમાણે કામ ચલાવવાનું જોખમ વહોરો છે. બીજા શબ્દોમાં ગામડાંની પ્રજાને મીઠાનો કાયદો ભંગ કરવા માટે તે કાયદો શું છે, તે કેમ ભંગ કરવો અને તે ભંગ થતું અટકાવવા સરકારે કયા નિયમો કર્યા છે, તેની પૂરે પૂરી માહિતી આપી દેવી.

આ પ્રસંગે પોલિસ ઉપરાંત આબકારી ખાતાનો પણ, એકેય માણસ હાજર ન હતો.

કુરૂક્ષેત્ર દાંડીમાં કાયદાના ભંગ પછી ગાંધીજીનું ભાષણ

દાંડી, તા. ૬ ઠી એપ્રિલ

રવિવારે સાંજે દાંડીમાં જાહેર જગ્યામાં પ્રવચન કરતાં મહાત્મા ગાંધીએ પોલિસ અમલદાર મી. આટીયા, જેમણે આટ ખાતે એકઠા કરવામાં આવેલા પ્રતિબંધક મીઠાનો નાશ કર્યો હતો. તેમણે સ્વયંસેવકો પ્રત્યે બતાવેલા વિવેક માટે તેમને અભિનંદન આપતાં જણાવ્યું હતું, કે જો મીઠા વેરાનો કર રદ કરવામાં આવશે તો હું વાઇસરોયના ઘુંટણીએ પડીશ, અને સરકારને અભિનંદન આપીશ. ગાંધીજીએ આવતી કાલથી સર્વને પ્રતિબંધક મીઠું પકાવવાની, ખરીદવાની અને ઉપયોગમાં લેવાની, અપીલ કરતાં જણાવ્યું હતું કે જો દાંડીમાં આવનારાં માણસો ખાદી ખરીદવા શક્તિવાન ન હોય, તો તેમણે લંગોટ મારી આવવું.

સુંદર શરૂઆત

મહાત્માજીએ વધુમાં જણાવ્યું કે મીઠા વેરાના કાયદાના આજના ભંગની સુંદર શરૂઆત થઈ છે. સરકારને જોઈએ તો આપણને પકડે કે ન પકડે. આપણે તો આપણી ફરજ બજાવવાની છે. પ્રભુને અંતઃકરણમાં રાખીને અત્રે આજે લડતની શરૂઆત કરી છે. અને હું આશા રાખું છું કે આખું ગુજરાત તેમ કરશે. સરકારે અત્રે મીઠાનો નાશ કર્યો હોવાથી, વડી રાખ્યા મુજબનું કુદરતી મીઠું હું એકઠું કરી શકું તેમ નથી. મારા સ્વયંસેવકોને અને મારા જેવા વૃદ્ધ પુરુષને સરકારે વિચિત્ર સ્થિતિમાં મૂક્યો છે. પશુ આંટ ખાતે તેમને બધા મીઠાનો નાશ કરવાની ફરજ પડી છે. સ્વયંસેવકો પ્રત્યે

અખત્યાર કરેલી વિવેકી વક્ષણ માટે હું અમલદારોને અભિનંદન આપું છું. સ્વયંસેવકો જ્યાં અહિંસાત્મક અને શાંત હોય, ત્યાં તેઓ બોલું શું કરી શકે? તેમણે સરકારને ચેતવણી આપી છે, કે જો કોઈના શરીર પર હાથ દબ કે કોઈના ઘરમાં પ્રવેશ કરી શકે તેમ નથી. જો સરકાર મીઠું ખુશ્ચવી લેવાનું શરૂ કરશે તો સરકારને માટે તે મુશ્કેલ થઈ પડશે. રોહતક ખાતે લાલા શ્યામલાલને ૧૨૪ મી કલમ હેઠળ પકડવામાં આવ્યા છે. જો કોઈ પણ માણસ એ કલમ હેઠળના આરોપનો અપરાધી હોય, તો તે હું છું, અને મનેજ સરકારે પહેલો પકડવો જોઈએ. આથી તમારે એમ ન માનવું, કે ધરપકડ માટે હું ઉતાવળો બન્યો છું. હું ગુજરાતને અપીલ કરું છું, કે તેણે શાંતિ અને અહિંસાની પ્રતિજ્ઞાને ચુસ્ત વળગી રહેવું આવતી કાલથી દરેક, જ્યાં જ્યાં મીઠું જડી આવે ત્યાંથી લેવા છુટા છે. તેમણે મીઠા વેરો આપતા નથી એમ સમજીનેજ ચાલવું. સરકાર મીઠા વેરો રદ કરશે, ત્યારેજ હું તેને અભિનંદન આપીશ. અને ત્યારે સરકાર ભલે મારી સાથે લહે.

હું જાણું છું કે મીઠાવેરો રદ કરવાની વાત સરોયને સત્તા છે. પણ તે પોતે તે સત્તાનો ઉપયોગ કરશે નહિ.

મીઠાનું વેચાણ

ભાષણ પુરું થયા પછી, સવારે ગાંધીજીએ એકઠું કરેલું બે તોલા મીઠું વેચવામાં આવ્યું હતું. અને તે અમલદારોના મીલમાલીક શેઠ રણછોડલાલે રૂ. ૫૨૫ માં લીધું હતું.

પહેલો ભાગ સમાપ્ત.

ખાસ લાભ !

ખાસ લાભ !

હિંડોયા ફાર્મસીની નીચે લખેલી કિંમતી દવાઓ હાલ
તુરત ઘટાડેલા ભાવે આપવામાં આવશે.

આ લાભ માત્ર થોડા દિવસ માટેજ મળશે.

દવાનું નામ.	ગુણ.	મૂળ કિં.	ઘટાડેલી ફી.
બુલાબની ગોળીઓ	બુલાબ માટે	૦—૮-૦	૦—૬-૦
ખાંસીની ગોળીઓ	ખાંસી મટાડે	૦—૪-૦	૦—૩-૦
દાળનો મસાલો	કબજાયાત માટે	૦—૬-૦	૦—૪-૦
આવત'કાદિ ચુશું	દસ્ત સાફ લાવે	૦-૧૦-૦	૦—૮-૦
ત્રિકલા ચુશું	ખોટી ગરમી દૂર કરે	૦-૧૦-૦	૦—૮-૦
હિંગાણક ચુશું	ખાધેલું પચાવે	૦—૮-૦	૦—૬-૦
સિતોપલાદિ ચુશું	ખાંસી ઉધરસ માટે	૧—૨-૦	૦-૧૪-૦
અદ્ભુત મલમ	ગડગુમડ મટાડે	૦—૬-૦	૦—૪-૦
આર્માતક	ઝાડા ઉપર રાખ્યાણ	૦—૮-૦	૦—૬-૦
ગળો સત્વ અસલ-સાયું	બાળકોને નિરોગી કરે	૧—૦-૦	૦—૮-૦
ચોસઠ પહોરી પીપર (સાચી)દમ	ખાંસી માટે	૧—૦-૦	૦—૮-૦
શંખવટી	પેટનાં દરદો દૂર કરે	૦—૬-૦	૦—૪-૦
સંસમની નં. ૧	બાળકોને તાકાત આપે	૧—૦-૦	૦—૮-૦
લોહબરમની ગોળીઓ	તાકાત માટે	૩—૦-૦	૨—૦-૦
દશાંગ લેપ	ગડગુમડ સોજા માટે	૦-૧૦-૦	૦—૮-૦
આમતુંડી	પેટનો દુઃખાવો દૂર કરે	૦—૬-૦	૦—૪-૦
મહાસુદશન ચુશું	તાવ ઉપર અકસીર	૦—૮-૦	૦—૬-૦
લઘુ સુદશન ચુશું	તાવ માટે ખાસ	૦—૬-૦	૦—૪-૦

હિંડોયા ફાર્મસી-કાલબાદેવી,

**ભાંગવાડી સામે,
મુંબઈ, નં. ૨**

તૈયાર છે ! તૈયાર છે !

ભારતાર્થ પ્રકાશ અથવા મહાભારત.

મૂળ કિં. ઘટાડેલી કિં.

			શ. આ.	શ. આ.
પર્વ ૧ હું આદિ પર્વ	...	...	૫ ૦	૩ ૧૨
,, ૨ જી સભા ,,	...	...	૨ ૦	૧ ૮
,, ૩ જી વન ,,	...	...	૫ ૦	૩ ૧૨
,, ૪ થું વિરાટ ,,	...	...	૩ ૦	૨ ૪
,, ૫ મું ઉદ્યોગ ,,	...	...	૪ ૮	૩ ૬
,, ૬ કું ભીષ્મ ,,	...	...	૩ ૦	૨ ૪
,, ૭ મું દ્રોણ ,,	...	...	૫ ૦	૩ ૧૨
,, ૮ મું કથું ,,	...	...	૩ ૦	૨ ૪
,, ૯, ૧૦, ૧૧ શલ્ય, સૈન્યિક અને સ્ત્રીપર્વ	...	...	૩ ૦	૨ ૪
,, ૧૨ મું શાંતિ પર્વ ભાગ પહેલો	...	...	૫ ૦	૩ ૧૨
,, ,, ,, ભાગ બીજો	...	...	૬ ૮	૪ ૧૪
,, ,, બન્ને ભાગ સાથેની ઘટાડેલી કિંમત	૧૦	૮	૭ ૧૪	
,, ૧૩ મું અનુશાસન પર્વ	...	...	૪ ૮	૩ ૦
,, ૧૪ મું આશ્વમેધિક ,,	...	...	૨ ૦	૧ ૮
,, ૧૫ થી ૧૮ આશ્રમવાસિક, મહાપ્રસ્થાનિક, માસલ અને સ્વર્ગારોહણ	...	...	૨ ૦	૧ ૮
આખો સર એકી વખતે લેનારને...	૫૪	૦	૨૭ ૦	

કાંઈ પણ જાતના પુસ્તક માટે લખો:

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની

થુકસેલસ-પબ્લીશર્સ, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, કાલ્યાણવી, મુંબઈ.

ભારતનું ધડતર પણ નીચેને શિરનામે મળશે.

યુવતી સૌભાગ્ય રત્ન.

હિન્દુ સ્ત્રી સમાજ માટે અતિ ઉત્તમ ઉપયોગી પુસ્તક.

પ્રજના ભવિષ્યની ઉન્નતિનો મુખ્ય આધાર સ્ત્રીઓ ઉપરજ છે માટે સ્ત્રીઓને સદ્ગુણી બનાવવાનો મંત્ર દેખાડનાર આ એકજ પુસ્તક છે.

આય સન્નારીઓને પોતાના ધર્મનું જ્ઞાન થાય અને તેઓ પોતાનું જીવન સન્માર્ગે ગુળરે, એવા શુભ હેતુથી આ પુસ્તક બહાર પાડવામાં આવ્યું છે. આ પુસ્તકની અંદર ધર્મર સ્તુતી, સુવાસિની ધર્મ, સતી લક્ષણ, રજસ્વલા ધર્મ, ગર્ભિણી સ્ત્રી ધર્મ, વિધવા ધર્મ, તુલસી પૂજા વિધિ, વગેરે સાદી સરલ ભાષામાં આપવામાં આવ્યો છે એટલુંજ નહિ પણ સતી સાવિત્રી ચરિત્ર, પતિભક્તિ સ્તવનઃ કૌશિક તાપસી આખ્યાન, અનસૂયા અભ્યુદય; ભોગવતી ભાગ્યોદય અને સતી સુલોચનાનું આખ્યાન એવું તો સરસ લખવામાં આવ્યું છે, કે એક જડ હૃદયની સ્ત્રી, હોય તો પણ આ એક આખ્યાન વાંચે તો પોતાના પતિ પ્રત્યે તન, મન અને ધનથી પતિવ્રત થું છે તે સમજી પોતાના પતિની સેવા કરે છે.

આ પુસ્તકની ઉપયોગિતા અને લોકપ્રિયતા એટલી બધી વધી છે, કે જેની ત્રીજી આવૃત્તિ બહાર પાડવામાં આવી છે. અને શ્રીમંત સરકાર શ્રી ગાયકવાડ સરકારે લાયબ્રેરીઓ તથા કન્યાશાળાઓ માટે મંજૂર કરેલું છે.

આ પુસ્તકમાં ૨૬૮ પાના તથા મજબુત પાકું પુકું સોનેરી નામ કિં. માત્ર ૧૨ આનાજ રાખવામાં આવી છે.

આખી મુંબઈમાં, હિન્દુ ધર્મનાં ધરેક ધાર્મિક પુસ્તકો મળવાનું મોટું મથકઃ—

પંડિત નારાયણ મુલજી પુસ્તકાલય

૨૨૯, કાલબાદેવી રોડ, ઝવેર બાગ, મુંબઈ, ૨.

રાષ્ટ્રિય નવરાત્ર રાસ, કર્તા રા. પાદરાકર. કિં. ૦-૪-૦

નવિન વર્ષની કંકેત્રીઓ-પુસ્તકોનું પુરાણું
ભવ્ય મથક

દિવાળી આવી લાગી !

ધૃષ્ટદિગ્વિજય-વહાલાંઓને નવલ વર્ષ-મુબારક
ધૃષ્ટશો કે ?

તો તો અમારી કલામય-આકર્ષક-રંગબેરંગી ભાવવાહી ઉડી આંખે
વળગે એવી હઝારો ડીઝાઇનોની કુમકુમ પત્રિકાઓ લેવા અમારા
ભંડાર પર લટાર મારવા વિના તમને નહિંજ ચાલે.

વળી-ગમે તે મનપસંદ ધાર્મિક સામાજિક અને રાષ્ટ્રીય
પુસ્તકો સાથે રાષ્ટ્રીય અથવા ગંભીર જથ્થો
સેવામાં હાજર છે.

આજેજ પધારો-ઓર્ડર નોંધાવો.

હઝારો ગ્રાહકો ગઈ સાલ નિરાશ થયેલા તે
ભુલશો નહિં હોં કે ?

નવા વર્ષનાં—આર્ટ પેપર પરનાં જૈન પંચાંગ તૈયાર છે.
દ્રામ જંકશન નજીક પાયધુની પર—ગોડીજની ચાલીમાં.

તમારા પુરાણા—જાણીતા—બુકસેલર

મેસર્સ મેઘરાજ પુસ્તક ભંડાર.

દેશ દાઝવાળા દરેક મનુષ્યે વાંચવાજી જોઈએ.

મોઠાવેરો ચાને હિન્દની	કારીયાની લડત	૦—૮—૦
પાયમાલીની કરચી	સંપૂર્ણ દાર્શનિકેષ	૦—૮—૦
કથા ૧-૨ ...	દાર્શનિકેષ અને સ્વરાજ્ય	૦—૪—૦
વીર વિક્રમભાઈની	તાતી તસ્વાર	૧—૪—૦
ગજનાઓ	સૌભાગ્યની સાડી (શ્રી	
રાષ્ટ્રીય રાસકુંજ	પ્રેમચંદ્રજી કૃત)	૦—૧—૦
વીરની હાકલ ગેઝેટ	તકલી (સચિત્ર)	૦—૨—૦
સરદારની રણહાક	ગાંધી મણી મહોત્સવ	
ભારતનો મહારથી	અંક	૧—૪—૦
ધટાલીનો મુક્તિ યત્ર	વીર વલ્લભભાઈ	૦—૨—૬
ક્રાન્તિ	રામજીની વાતો	૦—૩—૦
ક્રાન્તિની ચીનગારીઓ	રામ અને કૃષ્ણ	
જાંજીરને ઝણકારે	(શ્રી મશરૂવાળા કૃત)	૦—૧૦—૦
અમેરિકાનું સ્વાતંત્ર્ય	બુદ્ધ અને મહાવીર (,)	૦—૮—૦
યુદ્ધ	ખાર સુંદર વાતો	૧—૪—૦
હિન્દના વેપાર	૧૮૫૭ બળવાની	
ઉદ્ધાગનો નાશ (મેજર	બીજી બાબુ ...	૦—૩—૬
બસુ કૃત)	વિનોદ વાટિકા	
આખરી ફેંસલો	(સચિત્ર)	૨—૦—૦
(ગાંધીજી)	લોહીનો વેપાર ,,	૪—૮—૦
ગાંધીજી શ્રી જીગત-	ફધ્યા-કાકી ,,	૧—૮—૦
રામ કૃત)		

સી. જમનાદાસની કું. બુકસેલર્સ
પ્રો ન્સે સ સ્ટ્રી ૮, મું બા ઠં.

વાંચો.

ખાસ આપનાજ લાભનું

વાંચો.

આપની લાયબ્રેરીમાં
વસાવવા લાયક પુસ્તકો માટે
અમોને પૂછી ખાત્રી કરો.

તથા મંડળ પહેલું

(લે. ધૂમકેતુ) ૧-૮-૦

,, મંડળ બીજું

(લે. ધૂમકેતુ) ૧-૮-૦

જવાહર નહેરૂ જીવન ૦-૪-૦

તાતી તલવાર ... ૧-૪-૦

અંજીરને ઝણકારે ૧-૪-૦

વિશ્વ ગીતા (લે. શ્રી.

કવિ ન્હાનાલાલ) ૧-૮-૦

ઉષા ... ૧-૮-૦

ગીતમંજરી ,, ૧-૪-૦

સંસાર મન્યન ,, ૧-૮-૦

બેચેન દુનિયા ૧-૦-૦

પંજાબ રહસ્ય ૧-૮-૦

સુભદ્રા હરણ ૨-૦-૦

તમારાં બાળકોને સારું
વાંચન આપવું હોય, તે
નીચેનાં પુસ્તકો અવશ્ય
ખરીદશો.

પડધા (લે. શ્રી. ધૂમકેતુ) ૦-૫-૦

બાલહાસ્ય ૦-૬-૦

દેવ કથાઓ ૦-૬-૦

દેશ દેશની દંતકથા ૦-૮-૦

કા'નો ભરવાડ ૦-૧-૦

અલીબાબા ૦-૫-૦

રંગની પેટી ૦-૧-૦

શકુંતાલા ૦-૫-૦

બેરૂ (છપાય છે) ૦-૬-૦

સુંદર વાતો (છપાય છે) ૦-૬-૦

વીર કથાઓ ૦-૧-૦

રૂપ કથા ૦-૫-૦

બહાદુર બાબર (છપાય છે) ૦-૩-૦

આ ઉપરાંત અમારે ત્યાં સારા અને લોકપ્રસિધ્ધ ત્રેખકા જેવાં
કે શ્રી. કવિ ન્હાનાલાલ; શ્રી. ધૂમકેતુ; શ્રી. કનૈયાલાલ મુન્સી;
દક્ષિણા મૂર્તિભવન; સૌરાષ્ટ્ર વગેરે સંસ્થાનાં પુસ્તકો મળશે.

લખો: આર. એમ. મહેતા.

બુકસેલર્સ પબ્લીશર્સ, નડિઆદ.

પ્રાંચ: પ્રીન્સેસ રટ્રીટ, મુંબાઈ નં.-૨.

હમારા પુસ્તકાલય તરફથી પ્રસિદ્ધ કરેલાં અને હમારે
ત્યાં મળતાં પુસ્તકોનું

સૂચિપત્ર.

પંડિત નારાયણ મૂલજી પુસ્તકાલય.

માલિક:-

રાજગુરુ પંડિત રવિશંકર જ્યેષ્ઠાચાર્ય ઍન્ડ સન્સ
૨૨૬ કાલકાદિવી રોડ, જવેરબાગ,
મુંબઈ તા. ૨.

સંવત ૧૯૮૫]

[સને ૧૯૨૯.

જરૂરી સૂચનાઓ.

- ૧ આ સૂચિપત્રમાં નહિ દર્શાવેલાં કોઈ પણ ધાર્મિક ગુજરાતી પુસ્તકો પણ કિફાયત ભાવે અમારી પાસે મળી શકશે; તૈયાર નહિ હોય તેવાં પુસ્તકો મંગાવીને પણ મોકલવામાં આવશે.
- ૨ ગ્રાહકોએ પુસ્તકો મંગાવતી વખતે પોતાનાં શિરનામાં ચોકખા અક્ષરથી અને સંપૂર્ણ લખવાં.
- ૩ પુસ્તકો મંગાવતી વખતે ઓર્ડરની સાથે પચીસ ટકા ટીપોલ્ટ અગાઉથી મોકલવા, તેમજ જવાબ માટે રીપ્લાય કાર્ડ લખવો.
- ૪ એક રૂપિયાથી ઓછી કિંમતના પુસ્તકો વી. પી. થી મોકલતા નથી માટે પોસ્ટેજ સાથે ગણીને તેટલી કિંમતની પોસ્ટન. ટીકોટો અગાઉથી ખીડવી.

જદુરામ રવિશંકર ત્રિવેદી,
મેનેજિંગ પ્રોપ્રાયટર.

પંડિત નારાયણ મૂલજી પુસ્તકાલય
કાલ્યાદેવી રોડ ઝવેરજાગ મુંબઈ નં. ૨

ધી “ન્યુસ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ”માં

મણિલાલ ઈચ્છારામ દેસાઈએ છાપ્યું છે.
અબાધોડ પાસે, બેઘક-હાઉસ લેન, કોટ. મંબાઈ

સૂચિપત્ર.

પંચીકરણ—સદીક ગુજરાતી—મુમુક્ષુઓને પરમોપયોગી છતાં બાળશુદ્ધ સર્વને ઉપયોગનો વેદાંત જ્ઞાનના પ્રવેશદ્વારરૂપ આ ગ્રંથ બ્ર. નિ. સદગુરુ રામ-ગુરુનો રચેલો, શ્રોત્રિય અને બ્રહ્મનિષ્ઠ વિદ્વાન શાસ્ત્રી દ્વારા વેદાંતની વિવિધ પ્રક્રિયાઓનો અને તત્ત્વજ્ઞાનના બીજા ભગવદ્ ગીતાદિ પ્રસ્થાન ગ્રંથોનાં અને પ્રકરણ ગ્રંથોનાં સ્થળે સ્થળે શાસ્ત્રીય પ્રમાણો અને વિવિધ જ્ઞાતના તેતાલીસ દષ્ટાંતો આપી તેની લોકોપયોગિતામાં ધણો વધારો કરવામાં આવ્યો છે, અને તેથી બીજાં પંચીકરણોની અપેક્ષાએ તે સર્વ કરતાં વધારે સુંદર અને શ્રેષ્ઠ ગણાઈ ચુક્યું છે. તેની બે આવૃત્તિઓ જલદી ખપી જવાથી આ ત્રીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે. હાંથા ગ્લેજ કાગળ ઉપર ઉત્તમ બાંધ-રીંગ અને સુવાચ્ય અક્ષરોમાં છપાવી પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે, પ્રકાશકનો ફેટાઝીકો તથા રામગુરુનું ચરિત્ર અને બ્રહ્મ માયાના ચિત્રપટ્ર સાથે જોડવામાં આવ્યાં છે. કિ. રૂ. ૧-૮-૦.

રામગીતા—(ગુજરાતી ટીકા સાથે) જગન્મંગળરૂપ રામાયણના કીર્તિ-સ્તંભરૂપ રઘુકુળ તીલક ભગવાન રામચંદ્રે લક્ષ્મણ પ્રતિ પ્રબોધેલી રામગીતા એક વેદાંતનો પ્રકરણ ગ્રંથ હોઈ અધ્યાત્મ રામાયણના ઉત્તરસંક્રાંતમાં નિબદ્ધ થયેલો છે, અને તે ઉમામાહેશ્વરના સંવાદરૂપ હોઈ તત્ત્વજ્ઞાનના સંગ્રહરૂપે મુમુક્ષુજનોને પરમોપયોગી પરમ આનંદજનક થઈ પડે તેમ છે. તેની ગુજરાતી ટીકા વિદ્વાન પાસે કરાવી સુધારા વધારા સાથે બહાર પાડી છે છતાં કિંમત માત્ર. ૦-૩-૦

બાળબોધ ન્યાતિપસાર સંગ્રહ—(ગુજરાતી ટીકા સાથે) ન્યાતિપના સાર સંગ્રહરૂપ આ ગ્રંથ સર્વના ઉપયોગી થાય તેવો છે તેમાં પંચાંગની સર્વ ઉપયોગી માહિતી ઉપરાંત વિવિધ શુભાશુભયોગો અને તેનાં ફળ, લગ્નઆદિ સારા કાર્ય કરવાનાં મુહુર્તો સંસ્કારના મુહુર્તો અને ગ્રહોના ફલાદિશ સંબંધી ઉપયોગી વિષયોનો સારો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે અને સુજ્ઞ અને અજ્ઞ સર્વ તેનો લાભ લેઈ શકે તેમ છે આ સંગ્રહ લીધા પછી બીજા ગ્રંથની જરૂર પડતી નથી. ન્યાતિપ શીખનાર વિદ્યાર્થીઓ માટે ઉત્તમ છે. છતાં કિં. ૦-૧૨-૦.

પુરાણોક્ત પદ્ધતિ (પ્રથમ પરિચ્છેદ) આ ગ્રંથ વૈદિક સંસ્કારથી રહિત ગાંધારી અને સતજ્ઞાનોને માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓના સંગ્રહરૂપે પુરાણોક્ત

પદ્ધતિ પ્રમાણે શુદ્ધ કમલાકરાદિ ગ્રંથોને આધારે ખાસ રચવામાં આવ્યા છે; અને તેની રચના એવી તેા ઉત્તમ છે કે સંક્ષિપ્ત સંગ્રહ કર્યા છતાં પણ તેમાં ગાગરમાં સાગરની પેઠે સાંગોપાંગ વિધિઓનો સંપૂર્ણ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે, અને ભાષા સરલ અને વ્યાકરણનો બહુ અભ્યાસ નહીં કરનારાઓને પણ સમજી શકાય અને પ્રયોગ કરાવી શકાય તેવી છે. વૈશ્ય અને સત્શુદ્રોને ઘેર યજમાન વૃત્તિ કરનારા પુરોહિતો ગોર લોકોને તે ધણીજ ઉપયોગનો છે. એટલું જ નહિ પણ ખીલ ગ્રંથોના કરતાં આ ગ્રંથની ઉપયોગિતા એટલી બધી વધારે છે કે ખીલ મ્હોટા વિસ્તારથી રચાયલા ગ્રંથોમાં પણ જે વિધિ નથી દર્શાવેલી તે આમાં દર્શાવી છે. છતાં કિંમત બહુ જ ઓછી રાખવામાં આવી છે. આ પ્રથમ પરિચ્છેદમાં સર્વ કર્મોપયોગી પ્રાથમિક ગણપતિપૂજનથી આરંભી નાંદીઆર્દ્રાંત પ્રયોગનો સંક્ષિપ્ત અને વિસ્તાર-પૂર્વક સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. એટલું જ નહિ પણ ગ્રહશાંતિપ્રયોગ અગ્નિમુખની વિધિ સાથે સંપૂર્ણ અને પરિશિષ્ટરૂપે વિષ્ણુસ્તોત્ર, શિવમહિમ્નસ્તોત્ર ગણપતિસ્તોત્ર, સૂર્ય સ્તોત્ર, કેવા મહિમ્નસ્તોત્ર અને કુર્ગની આરતી ત્રિગેરે ઉપયુક્ત વિધિઓને ઉત્તમ સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. છતાં કિ. ૦-૮-૦

અધ્યાત્મ રામાયણ સંસ્કૃત ટીકા સહિત પાનામાં નાની સાઇઝ ...	૨-	૦-૦
અદ્વૈતસિદ્ધાન્ત ગુરુ ચંદ્રિકાયામ્ વેદાન્તથી ભરપુર સંસ્કૃત ...	૩-	૦-૦
અમૃત અહાર ગુજરાતી (ગદ્યપદ્યમાં) ભજનો અને દ્રષ્ટાંતોથી ભરપુર	૦-	૬-૦
અભજાની અખાસકતના છપ્પા ગુજરાતી બાળબાલક લીખીમાં ...	૧-	૦-૦
શ્રી અખેગીતા ગુજરાતી બાળબાલક લીખીમાં ...	...	૦- ૮-૦
યોગવાસિષ્ઠ ઉપધમ પ્રકરણ (ત્રીજુ) ગુજરાતી ...	...	૨- ૦-૦
શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા ત્રણ ટીકામાં સંસ્કૃત ટીકા ...	...	૫- ૪-૦
„ „ હિંદી પીતાંબર પંડિત દ્વૈત ટીકા ...	...	૪- ૦-૦
„ „ મૂળ નાની સાદી ...	...	૦- ૪-૦
„ „ „ „ રેશમી ...	...	૦- ૬-૦
„ „ „ „ મોટી „ ...	...	૧- ૦-૦
„ „ „ „ પાકી ...	...	૦-૧૪-૦
„ „ ગુજરાતી ટીકા સાદી ...	...	૦- ૬-૦
„ „ „ „ પાકી ...	...	૦- ૭-૦
શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા ગુજરાતી ટીકા રેશમી ...	...	...

શ્રોમદ્ પંચરત્ન ગીતા મૂળ મધ્યમ સાદી	...	...	૦-૬-૦
" " " " પાકી	...	...	૦-૧૦-૦
" " " રેશમી મોટી	...	...	૧-૮-૦
" " " ગુજરાતી દીકા સાદી	...	...	૦-૧૨-૦
" " " " પાકી	...	...	૦-૧૪-૦
" " " " રેશમી	...	...	૧-૦-૦
અવધુત ગીતા મૂળ સાદી નિલ્ય પાક કરવા માટે નાની સાઈઝ	...	...	૦-૩-૦
અપરોક્ષાનુભૂતિ સંસ્કૃત દીકા સહિત (વેદાન્ત)	...	...	૦-૮-૦
બ્રહ્મસૂત્ર વેદાન્ત દર્શન મૂળ વેદવ્યાસપ્રણિત	...	...	૦-૪-૦
રામતાપની ઉપનીષદ્ હિંદી	...	...	૧-૦-૦
પાણ્ડવ ગીતા મૂળ મોટા અક્ષરમાં આવે છે અને આ પુસ્તકમાં વિષ્ણુચરિત્રોત્તરશતસ્થાનનામ નારાયણાષ્ટક જગન્નાથ પંચક આવે છે છતાં કિંમત માત્ર	...	...	૦-૨-૦
વેદાન્ત સ્તોત્ર ભાગ પહેલો શંકરાચાર્યજીનું બનાવેલ	...	...	૦-૨-૦
વેદાન્ત સંગ્રહ હિંદી સ્વામી શ્રી દેવેન્દ્રાનંદગીરીવિરચિત	...	...	૦-૨-૦
વેદાન્તપટ્ટક સંસ્કૃત મોહમુદ્ગર સાધનપંચક ચતિપંચક કાશીકા સ્તોત્ર આત્મપટ્ટક અભિલાષાષ્ટક સહિત	...	...	૦-૧-૬
વિવેક ચુડામણી મૂળ શંકરાચાર્યજીની બનાવેલ	...	...	૦-૮-૦
શિવનામકલ્પલતાલવાલ	...	...	૧-૦-૦
તત્ત્વજ્ઞાનના નિબંધો વેદાન્તનું રહસ્યમય ઉત્તમ પુસ્તક	...	...	૧-૦-૦
તત્ત્વોપદેશ સંસ્કૃત દીકા	...	...	૨-૮-૦
શ્રીકૃષ્ણ જન્મ ખંડ-ગુજરાતીમાં ભક્તિરસથી ભરપુર પૂર્વાર્ધ	...	...	૫-૦-૦
વૈષ્ણવોપયોગી સર્વસંગ્રહ પુષ્ટિમાર્ગીય સંસ્કૃત	...	...	૦-૪-૦
ગોવર્ધનનાથજી પ્રાગટ્ય હિંદી ભાષા	...	...	૦-૮-૦
કુંડાક સદીક સચિત્ર કર્મકાણ્ડીયોને ઉપયોગી કુંડના ૧૦ ફોટાઓ સહિત	...	...	૦-૮-૦
વિધિસ્વરૂપ વિચાર ગીરધર ભટ્ટાચાર્યજીનું બનાવેલું	...	...	૦-૮-૦
શાકટાયન વ્યાકરણ વ્યાકરણમાં ઉત્તમ પુસ્તક	...	...	૪-૪-૦
અષ્ટાધ્યાયી સૂત્રપાઠ	...	...	૦-૫-૦
સમાસ ચંદ્રિકા મૂળ	...	...	૦-૨-૦
પરિભાષેન્દુ શેખર મૂલ	...	...	૧-૪-૦
પ્રાકૃત શબ્દ રૂપાવલી	...	...	૦-૨-૦
પ્રાકૃત શબ્દ રૂપાવલી સહિત	...	...	૦-૨-૬

સમાસચક્ર વિદ્યાર્થીઓને શીખવા માટે	૦- ૧-૬
ધાતુ રૂપાવલી વિદ્યાર્થીઓને શીખવા માટે	૦- ૩-૦
ધાતુમંજરી જીવરામ લલ્લુભાઈની ખનાવેલી કંઠણ શબ્દોના ઉદા- હરણ અર્થ સહિત વ્યાકરણનું ઉત્તમ પુસ્તક	૧- ૦-૦
સમાસકુસુમાવલી	૦- ૪-૦
લઘુસિદ્ધાન્તકૌમુદી નવિન આવૃત્તિ વિદ્યાર્થીઓને શીખવા માટે સરળ	૦- ૮-૦
લક્ષણાવલી ન્યાય ઉચ્ચનાચાર્યની ખનાવેલી	૦- ૪-૦
અમરકોષ મૂળશબ્દાનુક્રમણિકા સહિત વીદ્યાર્થીઓને ઉપયોગી...	૦-૧૨-૦
કોશાવળી ગુજરાતી શબ્દકોષ સહિત	૨- ૦-૦
શબ્દાર્થ સિન્ધુ સંસ્કૃત ગુજરાતી શબ્દકોષ સહિત	૮- ૦-૦
કુંડલી કલ્પતરૂ મૂળ ન્યાયિષની બુક છુટા પાનમાં	૦- ૬-૦
કેરલીય પ્રશ્ન રત્નસંઘ... ..	૧- ૮-૦
કેશવીન્નતક ગુજરાતી દીકા	૦- ૮-૦
કેતકીઅહગણીત અથવા નૂતન અહલાધવ ગુજરાતી દીકા સહિત	૨- ૦-૦
જૈમીનીયસૂત્ર ગુજરાતી દીકા કૃષ્ણદેશનો ઉત્તમ અંથ... ..	૧- ૦-૦
જ્ઞાતકચંદ્રીકા મૂળ પાના ગણીત કરવા માટે અત્યુત્તમ	૦- ૬-૦
જ્ઞાતકચંદ્રીકા શ્લોક સહિત ગુજરાતી દીકા... ..	૧- ૦-૦
જ્ઞાતકાલંકાર સંસ્કૃત દીકાસહિત પાનામાં	૦- ૬-૦
જ્ઞાતકાલંકાર ગુ. દી. સહિત શુદ્ધ ભાષાંતર નવિન આવૃત્તિ	૧- ૦-૦
મુહુર્ત માતૃષ્ઠ અન્વય અને અન્વયાર્થ યુક્ત શુદ્ધ ગુજરાતી દીકા સહિત વિદ્યાર્થીઓ માટે શીખવાનું ઉત્તમ પુસ્તક	૩- ૦-૦
તાજક નીલકંઠી ઉદાહરણ સહિત પાના	૧- ૮-૦
પ્રશ્નાંજ્ઞુરામણી પ્રશ્નનું ઉત્તમ પુસ્તક	૦- ૨-૦
પલ્લીપતન નિર્ણય ગરોડી પટે તેનો સારાસારનું કૃષ્ણ ગુજરાતી	૦- ૪-૦
બ્રહ્મપદ્ધતિ પંચાંગ સાધન ઉદાહરણ અને ઉપયોગ સહિત ગુજ- રાતી ભાષાંતરમાં પંચાંગ કર્તાને ઉપયોગી	૦-૧૨-૦
બૃહત્સંહિતા, વારાહી સંહિતા,... ..	૩- ૦-૦
ભાસ્કરોદય તેજ મંદી પ્રકાશ કરેલ વરસમાં ચાલતું	૦- ૮-૦
બૃહજ્ઞાનતક શ્લોક સહિત ગુજરાતી દીકા	૨- ૦-૦
રમલપ્રશાવલી રમલ જોવાનું પુસ્તક	૦- ૨-૦
ન્યાયિષસાર ન્યાયિષ રત્ન હિન્દી	૧- ૮-૦
વિશ્વકર્મા પ્રકાશ હિન્દી દીકા	

તેજમંદી પ્રકાશ પંડિત પ્રહલાદ કાશર્માની બનાવેલી	...	૦-૧૧-૦
લઘુસાયન અહસાયન ગુજરાતી ટીકા	...	૧-૦-૦
લઘુતિથી ચિન્તામણી ગુજરાતી ટીકા	...	૦-૮-૦
લઘુપારાસરી ઉડુંદાયપ્રદીપ ગુજરાતી ટીકા...	...	૦-૪-૦
અહલાધવ મોટા ગુજરાતી ટીકા સહિત સચિત્ર	...	૨-૦-૦
પદ્ પંચાશીકા પ્રશ્નજનું ઉત્તમ પુસ્તક	...	૦-૮-૦
” ” મૂળ	...	૦-૪-૦
પ્રશ્નભૈરવ હિંદી ટીકા	...	૦-૫-૦
ભૂગુપ્ત જ્યોતિષનું સંસ્કૃત ઉત્તમ પુસ્તક...	...	૦-૨-૦
પંચાંગ સંસ્કૃત નિષંધ પંચાંગ બનાવવાને માટે શિખવા		
લાયક ઉત્તમ ગુજરાતી ટીકા સહિત	...	૦-૧૨-૦
હનુમાન જ્યોતિષ હિંદી ટીકા પ્રશ્નજનું	...	૦-૪-૦
સ્વમે ચિન્તામણી ગુજરાતી ટીકા...	...	૦-૫-૦
અથર્વવેદ મંત્રસંહિતા પાનામાં...	...	૧-૦-૦
અથર્વવેદી રૂદ્રી પાનામાં	...	૧-૦-૦
આનંદક સૂત્રાવલી કર્મકાંડનું ઉત્તમ પુસ્તક	...	૨-૮-૦
આશ્વલાયન ગૃહ્યસૂત્ર રૂવેદી સદીક પાનામાં	...	૨-૮-૦
ઐતરેયબ્રાહ્મણ મૂળ પાનામાં	...	૧-૪-૦
ઋગ્વેદ સંહિતા મૂળ	...	૪-૦-૦
રૂદ્રભાષ્ય રૂદ્રીના પાંચમા અધ્યાયના ઉપર સંસ્કૃત ભાષ્ય	...	૧-૪-૦
ગાયત્રીપુરશ્ચરણ વિધિ	...	૦-૨-૦
ગાયત્રીપૂજન વિધિ	...	૦-૨-૦
સપુરશ્ચરણ ગાયત્રી પંચાંગ સચિત્ર	...	૧-૦-૦
સામવેદી છંદોગાનામાહ્નિક મૂળ	...	૦-૨-૦
” ગુજરાતી ટીકા સહિત બુદ્ધ અતિ ઉત્તમ	...	૦-૮-૦
યજુર્વેદીસંધ્યા મૂળ બ્રાહ્મણોએ કરવાની સંધ્યા	...	૦-૧-૬
” ગુજરાતી ટીકા	...	૦-૧-૬
વૈદિક સંધ્યાભાષ્ય સંસ્કૃતમાં	...	૦-૮-૦
વૈશ્યસંધ્યા વાળીયાઓએ કરવાની સંધ્યા	...	૦-૧-૦
” મૂળ	...	૦-૧-૦
શાત્રસંધ્યા મૂળ ક્ષત્રીયોએ કરવાની સંધ્યા	...	૦-૧-૦
” ગુજરાતી ટીકા સહિત	...	૦-૧-૬

नारायण भट्टी प्रयोगरत्न गल्लाधानथी अंत्येष्टीपर्यंत प्रयोग (वेदोक्त) १-८-०
 निलकर्मपद्धती आ पुस्तकमां आटवा अधा विषया आया छ
 छतां किंमत धरूनी आधी राखिनी छ

१ प्रभाते मुखमार्जनानंतरं	२७ तुलसीस्नानमंत्रः
२ स्मरणीयपाठः	२८ तुलसीस्तोत्रम्
३ स्नानात् पूर्व	२९ तुलसीप्रणामः
४ गङ्गादिप्रार्थना	३० गणेशस्य ध्यानम्
५ स्नानाविधिः स्नानानन्तरं	३१ गणेशस्य प्रार्थना
६ पाठ्यं स्तोत्रम्	३२ शिवपूजाविधिः
७ गङ्गाप्रणामः	३३ पंचदेवतापूजा
८ गङ्गामाहात्म्यम्	३४ शिवपूजाप्रकारः
९ गंगाष्टकस्तवः	३५ जलशुद्धिः
१० श्रीविष्णोर्नामाष्टकम्	३६ प्राणप्रतिष्ठा
११ श्रीविष्णोः षोडशनामस्तोत्रम्	३७ आसनशुद्धिः
१२ राधास्तवनम्	३८ शिवस्य ध्यानम्
१३ जयदेवकृतदशावतारस्तोत्रम्	३९ शिवाष्टकम्
१४ जगन्नाथाष्टकस्तवनम्	४० महादेवस्य प्रणामः
१५ आचमनम्	४१ नारायणस्य स्नानमन्त्रः
१६ ह्यद्रस्य तर्पणविधिः	४२ नारायणस्य ध्यानम्
१७ यमतर्पणम्	४३ नारायणस्य प्रणामः
१८ पितृतर्पणम्	४४ नारायणस्य प्रार्थना
१९ रामतर्पणम्	४५ नवग्रहस्य स्तोत्रम्
२० लक्ष्मणतर्पणम्	४६ दुर्गाष्टकम्
२१ भीष्मतर्पणम्	४७ आद्यास्तोत्रम्
२२ सूर्याध्यं (पंक्तिः ८)	४८ सङ्कटास्तोत्रम् ७
२३ सूर्यप्रणामः	४९ अर्गलास्तोत्रम्
२४ सूर्यस्तोत्रम्	५० कीलकस्तोत्रम्
२५ सूर्यस्य द्वादशनामस्तोत्रम्	५१ भगवत्याः प्रणामः
२६ तुलस्यवचनमन्त्रः	५२ सरस्वत्या ध्यानम्
	५३ सरस्वत्या

૫૪ ગરુડસ્તોત્રમ્, મનસાયાધ્યાનમ્

૫૭ ગુરુપ્રણામઃ

૫૫ લક્ષ્મીધ્યાનમ્

૫૮ વિષ્ણુચરણામૃતધારણમન્ત્રઃ

૫૬ લક્ષ્મીપ્રાર્થના

૫૯ વિપ્રપાદોદક ધારણમન્ત્રઃ

નિલ કર્મ કરનારાઓને ખાસ ઉપયોગી છતાં કિંમત માત્ર ... ૦- ૩-૦

શુક્લ ચન્દ્રવેદિ સંહિતા (કાશીછાપ) ... ૨- ૮-૦

શાંતિ કમલાકર કરેક દેવોની શાન્તિ માટે વીધી સહિત છુટા પાના ... ૫- ૦-૦

પૌરાણકર્મકર્પણ કર્મકાણ્ડીય અત્યુત્તમ મહાન ગ્રંથ ૬૧૮

વિષયોથી ભરપૂર ગુજરાતી દીપણી સાથે, કર્મકાણ્ડીઓને આ

ગ્રંથ ખરીદ કર્યા પછી કોઈ પણ ગ્રંથ ખરીદ કરવાની જરૂર

ખીસ્કુલ રહેતી નથી છુટા પાનામાં કિંમત ફક્ત ... ૬- ૦-૦

શિવપુજન પદ્ધતી ... ૦- ૨-૦

ચન્દ્રવેદી મૃત્યુંજયસંપુટીક નમસ્તેસહિત રૂદ્રી નવગૃહના સખીજ

વેદોક્ત મંત્રોસહિત અસલી આવૃત્તિ ... ૧- ૦-૦

સર્વપુલ વિદ્યાર્થીએ શીખવાનું ઉત્તમ પુસ્તક ... ૦- ૧-૬

વૈદીક સર્વ દેવપૂજનપ્રકાશ અસલ વેદોક્ત સર્વપૂજન સંપૂર્ણ ... ૦- ૩-૦

એકાદશી માહાત્મ્યમૂલ છવીસ એકાદશીની કથા મૂળ શ્લોક ... ૦-૧૨-૦

” ” મોટા અક્ષર મોટી સાઇઝ ... ૧- ૦-૦

શ્રીમદ્ ભાગવત ગુ. દી. સહિત પાનામાં ગંગા જમના દીકા સહિત ... ૫૦- ૦-૦

હર્ષપુરુષોત્તમ (વૈવસ્વતેને અત્યંત ઉપયોગી) ... ૦- ૩-૦

સદાચાર સ્મૃતિ સંસ્કૃત દીકા સહિત પાનામાં ... ૦- ૮-૦

બ્રહ્મપુરાણ મૂળ છુટ ... ૩- ૦-૦

ભાગવતની ખારે રકંથની કથાનો સાર ગુજરાતીમાં ... ૧- ૮-૦

સિદ્ધીવીનાયક ગણપતી વૃત્તની પૂજન કથા ... ૦- ૪-૦

યાજ્ઞવલ્ક્ય સ્મૃતિ ગુ. દી. વ્યવહારાધ્યાય ધર્મશાસ્ત્રનું ઉત્તમ પુસ્તક ... ૩- ૮-૦

આશૌચ નિર્ણય ગ્રંથબંધી ગુજરાતી ... ૦- ૩-૦

અબ્દાક્ષર વિવરણનું ગુજરાતી ભાષાન્તર ... ૦- ૮-૦

ઉદ્દીપ્ય પ્રકાશ ખરેડીસમવાચાંતર્ગત અને દુર્ગાગીત સંગ્રહ ... ૨- ૮-૦

પ્રાયશ્ચિત્તેન્દ્ર શેખર પ્રાયશ્ચિત કરવાનો વિધી સહિત ... ૦-૧૪-૦

સર્વપ્રાયશ્ચિત પ્રયોગ છુટ પાનામાં ... ૦- ૫-૦

કૌરવ પાંડવના શ્લોકો અને શ્રીકૃષ્ણના શ્લોકો વિવાહ પ્રસંગ કહેવાની ... ૦- ૩-૦

રઘુવંશ સંપૂર્ણ સદીક ... ૧- ૪-૦

” પાંચ સર્ગનો વિદ્યાર્થીઓને શીખવાને માટે અતિ ઉત્તમ ... ૦- ૬-૦

રામકૃષ્ણ વિલોમ કાવ્ય...	...	...	...	૦-૪-૦
આર્ય દેશ સુધાર્ણ અથવા તથ્ય નાટક મહા નાટક...	...	...	...	૦-૪-૦
તર્કસંગ્રહ મૂળ	...	...	...	૦-૧-૦
તત્વાવલી ન્યાય સંસ્કૃત...	...	...	...	૨-૦-૦
તર્કસંગ્રહ વાક્યાર્થ	...	...	...	૦-૪-૦
સિદ્ધાન્ત મુક્તાવલી હિંદી વૈષ્ણવોપયોગી	...	...	...	૧-૮-૦
સિદ્ધાન્ત મુક્તાવલી ગુજરાતી વૈષ્ણવોપયોગી	...	...	...	૧-૮-૦
ન્યાય દર્શન મૂળ ગૌતમ મહર્ષીનું 'બનાવેલું'	...	...	...	૦-૩-૦
ગણરત્નાવલી (ન્યાય)...	...	...	...	૧-૪-૦
સૈતુબંધ મહાત્મ્ય સંસ્કૃત ટીકા પાના	...	...	...	૧-૮-૦
કાર્તિક મહાત્મ્ય મૂળ પદ્યપુરાણનું	...	...	...	૦-૧૨-૦
સત્યનારાયણ કથા સંગીતમાં હરીકીર્તનમાં ગાવાની	...	...	...	૦-૮-૦
હરિતાલીકાવૃત કથા મૂળ	...	...	...	૦-૩-૦
ગંગાલહરી મૂળ મોટા અક્ષરમાં...	...	...	...	૦-૧-૬
,, સંસ્કૃત. મરાઠી. અને ગુજરાતી. ત્રણ ટીકા સહિત...	...	...	...	૦-૧૦-૦
ચર્પટ પંજરી મૂળ શંકરાચાર્યજીની બનાવેલી	...	...	...	૦-૧-૦
ચર્પટ પંજરી ગુ. ટી. ગદ્યપદ્યાત્મક શંકરાચાર્યજીની બનાવેલી	...	...	...	૦-૨-૦
મોહમુદ્ગર ગુજરાતી ટીકા સહિત ગદ્યપદ્યાત્મક ભાષાન્તર	...	...	...	૦-૨-૦
સમશ્લોકીગીતા અને ચતુશ્લોકી ભાગવત મૂળ	...	...	...	૦-૧-૦
નવગ્રહ સ્તોત્ર વિષ્ણુપંજર સ્તોત્ર સંસ્કૃત	...	...	...	૦-૧-૦
જિતંતેસ્તોત્ર સંસ્કૃત ટીકા પાના	...	...	...	૦-૬-૦
શવસ્તોત્રપંચરત્ન મહાદેવના ભક્તોએ આ પુસ્તક સનાતન				
ધર્મનુયાયીઓએ ખાસ પોતાની પાસે રાખવું જોઈએ શુદ્ધ				
આવું ભાષાન્તર બીજા કોઈએ બનાવ્યું નથી. જયશંકર સ્તોત્ર				
શિવતાંડવસ્તોત્ર શિવષડક્ષરસ્તોત્ર શિવપંચાક્ષર સ્તોત્ર અને				
બિહ્વાષ્ટક સ્તોત્ર શ્લોક સહિત ગુજરાતી ટીકામાં	...	...	...	૦-૩-૦
પુરૂષસૂક્ત શ્રીસૂક્ત લક્ષ્મીસૂક્ત મૂળ ઉત્તરનારાયણ સહિત	...	...	...	૦-૨-૦
શ્રીસૂક્તભાષ્ય વિદ્યારણ્ય પૃથ્વી ધરાચાર્યકૃત ત્રણ ટીકા સહિત સંસ્કૃત	...	...	...	૦-૧૦-૦
જમનાજીનાં ચાલીસ પદ વૈષ્ણવોપયોગી સવારે ગાવાનાં	...	...	...	૦-૩-૦
હનુમાન ચાલીસા સંકટનાશન હનુમાનાષ્ટક અને બજરંગબલીની				
આરતી સહિત મોટા અક્ષરમાં હિંદી ભાષા	...	...	...	૦-૧-૦

સરસ્વતી સ્તોત્ર મૂળ	૦- ૧-૦
વિષ્ણુ સહસ્ર નામ મૂળ સાદુ	૦- ૧-૬
” ” ગ્લેજ કાગળ	૦- ૨-૦
વિષ્ણુસહસ્રનામ આદી શંકરાચાર્ય ભગવાને બતાવેલ શાંકરભાષ્ય	
ઉપરથી ગુજરાતીમાં ટીકા સહિત પંચરત્ન આવી શુદ્ધ સરળ	
ગુજરાતી ટીકા કોઈ પણ ઠેકાણે બીજે છપાણી નથી. છતાં ફક્ત	૦- ૨-૬
આરતીસંગ્રહ હિન્દીમાં મનોરંજન આરતિ સ્તુતીઓ સહિત ...	૦- ૧-૬
નારાયણ વર્મ મૂળ નારાયણ ભગવાનનો પાઠ	૦- ૧-૦
ગોપાલસ્તોત્રાષ્ટક આ પુસ્તકમાં આઠ સ્તોત્રોનો સંગ્રહ કરવામાં	
આવ્યો છે જેવાં કે ગોપાલકવચ, ગોપાલસહસ્રનામ, ગોપાલ	
સ્તવરાજ, ગોપાલઅષ્ટોત્તરશતનામ, ગોપાલહૃદય, ગોપાલ-	
સ્તોત્ર, દેવદુર્લભ અક્ષયકવચ અને મધુસૂદન સ્તોત્ર, વૈષ્ણવોએ	
અવશ્ય સંગ્રહ કરવા યોગ્ય છે છતાં કિંમત માત્ર ...	૦- ૫-૦
અલ્લોપનિષદ્ ચાકુષોપનિષદ્ આંખના રોગોને માટે ઉત્તમ ...	૦- ૧-૦
લલીતા સહસ્ર નામ (ત્રિશતીનામાદી સ્તોત્રાણિ)	૧- ૦-૦
દેવીકવચ અગ લા અને ક્રીલક નિલપાઠ કરવા માટે ખાસ ઉપયોગી	
નાની સાધકમાં ગ્લેજ કાગળ છતાં કિંમત	૦- ૧-૦
સનકુમારતંત્ર મૂળ (મંત્ર તંત્ર ગ્રંથ)	૦- ૪-૦
ગૌતમીયતંત્ર મૂળ (” ” ”) નારદ મુનીનું બનાવેલું	૧- ૪-૦
ગૌરીકાંચલીકાતંત્ર મૂળ (યોગ)	૦- ૨-૦
શ્યામારહસ્યતંત્ર હિંદી (મંત્ર તંત્ર ગ્રંથ)	૩- ૦-૦
સપ્તશતી મધ્યમ રેશમી દશ ફોટા અને ચંત્રસહિત ચીક્ણા કાગળ	
નવચંડી શતચંડી સહસ્રચંડી પ્રયોગ સહિત	૦-૧૨ !
સપ્તશતી મોટી સાધક છુટા પાના દશ ફોટા અને ચંત્રસહિત ચીક્ણા	
કાગળ નવચંડી શતચંડી સહસ્રચંડી પ્રયોગ સહિત	૧- ૦-૦
સપ્તશતી મોટી રેશમી દશ ફોટા અને ચંત્રસહિત ચીક્ણા કાગળ	
નવચંડી શતચંડી સહસ્રચંડી પ્રયોગ સહિત	૧- ૪-૦
ત્રિશ્ચ્છોકી સંવ્યાખ્યા (ધર્મશાસ્ત્ર) (વિષયસૂચીસહ) દશશ્લોકી	
(ત્રિશ્ચ્છોકીપરિશિષ્ટમૂતા) ચતુશ્લોકી (ત્રિશ્ચ્છોકીપરિશિષ્ટમૂતા)	૦- ૮-૦
ષટચંકનિરૂપણ મૂળ (યોગ વિષય) સંસ્કૃત	૦- ૮-૦
સરોદા જ્ઞાન શિવસ્વરોદય કાલજ્ઞાનસહિત સચિત્ર ગુજરાતી ...	૧- ૦-૦

“સૂર્ય જગતનું જીવન છે”

સૂર્યનમસ્કાર અથવા શાસ્ત્રોક્ત પદ્ધતિસર પ્રજ્ઞામ અને તે દ્વારા થતી કસરતના સાહિત્યરહિત વ્યાયામ તથા તે કરવાની સંપૂર્ણ હકીકત કસરત કરવાના ચિત્રપટ સાથે ગુજરાતીમાં ... ૦- ૪-૦

સૂર્ય સહસ્ર નામાવલી ... ૦- ૪-૦

સૂર્ય કવચ ... ૦- ૧-૦

સૂર્ય ચક્રવેધ સચિત્ર હિન્દીમાં. સૂર્યની ઉપાસના કરવાનું આ અત્યુત્તમ પુસ્તક આવું પુસ્તક ખીજું કોઈ છપાયું નથી. ... ૧- ૪-૦

આ પુસ્તકો અને ખીજાં પુસ્તકો પણ હમારે ત્યાં મળશે.

એક વખત ખરીદી ખાત્રી કરો.

શ્રી શિવમહિમ્ન શુદ્ધ સરળ ગુજરાતી ભાષાંતર મહિમ્ન સ્તોત્રના ઘણી જાતના ભાષાંતરો થયાં છે પણ આ ભાષાંતરના જેવું સરળતાથી સમજી શકાય તેવું શુદ્ધ બોધપ્રદ ભાષાંતર ખીજા એકે મહિમ્નનું થયું નથી માટે આજ મહિમ્ન જલદી ખરીદો.

ચીકણા ગ્લેજ કોમળમાં છપાઇ છતાં મૂલ્ય ફક્ત ... ૦- ૨-૦

શ્રી શિવમહિમ્ન આરતીસહિત મૂળ ... ૦- ૧-૦

શિવમાનસપૂજા શિવસ્તુતિસહિત ગ્રં. દી. ... ૦- ૧-૦

શિવગીતા મૂળ. ૦-૧૨-૦ હિંદી. ... ૦-૧૪-૦

શિવ સહસ્ર નામ ગ્લેજ કોમળમાં. ... ૦- ૩-૦

શિવાનંદલહરી શ્રીશંકરાચાર્યમહારાજ દ્વારા. ... ૦- ૨-૦.

શંકર દ્વિગ્વિજય સંસ્કૃત કંઠુભી ટીકાસહિત. છુટાપાનામાં ... ૪- ૦-૦

શુક્લ ચન્નુવેદીય બ્રહ્મનિલકર્મ નિત્યાપયોગી. ... ૧- ૮-૦

શ્રી ભુવેશ્વર સ્તવનમાળા સુંદર ફોટાઓ સાથે મહાદેવના ભક્તોને માટે સસ્તામાં સસ્તી (૨૯) ફોટાઓ સહિતની ઘણાં સ્તુતી સ્તોત્રો સાથેનું આ એકજ પુસ્તક છે. ટાઇટલ પેજ ઉપર કાશી વિશ્વનાથનો ફોટો છે તે તપાસીને ખરીદવી. આમાં સાત રંગના ફોટાઓ છે. ... ૦- ૪-

શ્રીરુદ્રામિષેકાનુષ્ઠાનપદ્ધતિ.

આ પુસ્તકમાં પંચવક્ત્રપૂજન ભૂશુધ્યાદિ પ્રયોગ, મહાન્યાસ, બિલ્વાષ્ટક સ્તોત્ર, રુદ્રાભિષેક પ્રકાર આખી રુદ્રી ઉપર ભાષ્ય, આરતિ, મંત્રપુષ્પાંજલિ, આશિર્વાદમંત્ર, માનસપૂજાસ્તોત્ર વિગેરે ઘણા વિષયાથી ભરપૂર ૨-૦-૦

આસપૂળ ગુરુપૂર્ણીમાને દીવસ ગુરુની પૂજા કરવાનો વીધી ... ૦-૨-૦

શ્રી શુક્લયજુર્વેદીય અષ્ટાધ્યાયી રુદ્રી.

પૂર્વારાધન, ઉત્તરારાધન, પૂજા, શાન્તિપાઠ, રૂદ્રાભિષેક મહાત્મ્ય-
સહિત, નમઃકૃત્યમકનો પ્રયોગ, આરતિ, મંત્રપુષ્પાંજલિ વીગેરે વિષયોથી
ભરપુર છતાં રૂદ્રી, શીખનારને શીખવા માટે મોટા અક્ષર છુટાં પાનામાં ૦-૪-૦

અતિશય સરળ સદુપદેશપૂર્ણ અદ્વિતીય અદ્ભુત ગ્રંથ.
યવિત્ર અધિક માસમાં અને ચાતુર્માસમાં અષ્ટાત્તરશત પારાયણમાં આ લોક
તથા પરલોકના હેતુ માટે હમેશાં સપ્તાહમાં જ્ઞાન આપવા માટે સદુપદેશપૂર્ણ
અદ્વિતીય અત્યુત્તમ અદ્ભુત ગ્રંથ

સચિત્ર !

સચિત્ર !!

શ્રીમદ્ભાગવત સચૂર્ણિક વેદસ્તુતિપર

શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીની દીકા સહિત.

આહું સુંદર અને સરસ ભાગવત આજ સુધીમાં છપાયું નથી. સપ્તાહમાં જ્ઞાન
આપવાને માટે પારાયણ વંચાવામાં સરતામાં સસ્તું આ એક જ ભાગવત
છે. છુટા પાનામાં ઉંચા ચીકણા ગ્લેઝ કાગળ શુદ્ધ છપાઈ છતાં સ્થૂલ વસ્તુનું
મૂલ્ય ફક્ત રૂ. ૧૦-૦-૦

શંકરાચાર્યના સાત રત્નો આત્મજ્યોતિનું અનુપમ જ્ઞાન આપનાર અને અદ્વૈત
સિદ્ધાંતનું પરમરહસ્ય સમજાવનાર આ રત્નસંગ્રહ ફરેકે વાંચના લાયક છે.
આ પુસ્તકમાં શંકરાચાર્ય ભગવાને વીવેકચુડામાળી, અપરોક્ષાનુભુતિ, સ્વાત્મ-
નીરૂપણ, આત્મબોધ, વાક્યવૃત્તિ સાધન પંચક, હસ્તામલકસ્તોત્ર શ્લોક
સાથે ગુજરાતી દીકામાં બનાવેલ છે. ૧-૪-૦.

ચારે જયંતીમાહાત્મ્ય.

રામજયંતી, કૃષ્ણજયંતી, નૃસિંહજયંતી અને વામનજયંતીનું

બાલબોધ અક્ષરમાં શુદ્ધ સરળ ગુજરાતી ભાષાંતર.

ગ્લેઝ કાગળ, છુટાં પાનામાં. રૂ. ૦-૧૨-૦

તેર મહિનાની અગીયારસની સુંદર (૨૬) કથાઓ.

શ્રીએકાદશીમાહાત્મ્ય.

બાર મહિનાની ચોવીસ અને અધિક મહિનાની બે મળી છઠ્ઠીસ એકાદશીનું

સુંદર શ્લોકે શ્લોકનું બાળબોધ અક્ષરમાં શુદ્ધ સરળ ગુજરાતી ભાષાંતર.

ગ્લેઝ કાગળ છુટાં પાનાં. સ્થૂલ વસ્તુનું મૂલ્ય. રૂ. ૧-૧૨-૦

સંગીત પંચરત્ન હીંદીમાં. હારમોનિયમ, તબલા, સીતાર, ઢિલરૂખા, વિગેરે
શિખવાનું સંગીતના ગોળગોળ

શિવાજી મહારાજને રામદાસસ્વામીએ સંભળાવેલી

રામરક્ષા મૂળ સચિત્ર...	૦-૨-૦	ન્યોતિવિંધાભરણ કાલિ-	
વજ્રકવચ ગ્રંથમંત્ર પ્રયોગ	૦-૨-૦	કાસ પંડિતનું બનાવેલું	૨-૮-૦
રામરક્ષા ગુજરાતી દીકા		કેશવકૃતિ-ગુજરાતીમાં	૧-૮-૦
રામહૃદય રામાષ્ટક સહિત	૦-૧-૦	બાળબોધ ન્યોતિષસાર	
,, મૂલ	૦-૧-૦	સંગ્રહ ગુજરાતી દીકા...	૦-૧૦-૦
સૂર્યનમસ્કાર.	૦-૪-૦	ભૃગુસંહિતા સંપૂર્ણ	
હરિમીડે સ્તોત્ર ગુ. દી.	૦-૧૨-૦	અસલી હિંદીમાં	૩૫-૦-૦

શ્રીપુરુષોત્તમભાસ માહાત્મ્ય

મુગ્ધાની તથા અધિક શુક્લ એકાદશી અને વત્રી એકાદશીની તથા વ્યતિપાતની કથાઓ સહિત. મૂળ શ્લોક અને શ્લોકે શ્લોકનું શુદ્ધ સરળ ગુજરાતી ભાષાંતર.

બાળબોધ અક્ષર. શુદ્ધ સરળ ગુજરાતી ભાષામાં, છુટાં પાનાં

સ્થૂલ વસ્તુનું મૂલ્ય ફક્ત રૂ. ૧-૮-૦ . ચોપડીના રૂ. ૧-૮-૦.

પંચીકરણ બાળબોધ અક્ષર.

અસલી (૪૩) દૃષ્ટાંતોથી ભરપૂર ગુજરાતી ભાષામાં ... રૂ. ૧-૮-૦

સત્યનારાયણ કથા પૂજ્ય આરતિસહિત ગુજરાતી દીકા છુટાં પાનામાં. ,, ૦-૪-૦

શ્રી શંકરાચાર્ય વિરચિત શતશ્લોકી શ્લોકસહિત ગુજરાતી દીકામાં રૂ. ૦-૧૦-૦

શ્રી સત્યનારાયણની કથા પૂર્વારાધન ઉત્તરારાધન પૂજ્ય, આરતિ,

મંત્ર પુષ્પાંજલી, તથા બાળબોધ લીપીમાં ગુજરાતી દીકા સાથે ૦-૪-૦

શ્રી સત્યનારાયણની કથા મૂલ સંસ્કૃતમાં ... ૦-૩-૦

,, ,, ,, મૂલ સાત અધ્યાયમાં ... ૦-૫-૦

શિવસહસ્ર નામાવલી (ગ્લેજ) ... ૦-૩-૦

વિષ્ણુસહસ્ર નામાવલી કે જેમાં ૨૪ અવતારના ફોટાઓ

તથા આરતિ સહિત ગ્લેજ કાગળમાં ... ૦-૩-૦

શ્રી શુક્લ યજુર્વેદીય અષ્ટાધ્યાયી રૂદ્રી મંત્રો સહિત સરળ

તથા સમજ પડે તેવું સુદ્ધ ગુજરાતી દીકામાં ... ૦-૬-૦

આ પુસ્તકો ઉપરાંત હમારે ત્યાં લાયબ્રેરીઆને લાયક અને પાઠશાળા-પંચાંગી સર્વ જાતનાં પુસ્તકો મલે છે. જેવા કે ગુજરાતી, સંસ્કૃત અને હિંદી

વૈદ્યકના વિશ્વવિખ્યાત ગ્રંથો

૧ અષ્ટાંગહૃદય (વાગ્મટ) (ઉત્તરસ્થાન) મૂળ શ્લોક સહિત શુદ્ધ સરળ ગુજરાતી ભાષાંતર. આ પુસ્તકમાં એવું સરસ ભાષાંતર લખવામાં આવ્યું છે કે બીજાં વૈદ્યકના પુસ્તકો વાંચવાની જરૂરીયાત રહેતી નથી. આ પુસ્તકમાં (૪૦) અધ્યાય છે. આવા પુસ્તકની જે વખતે જરૂરીયાત પડે છે તે વખતે શોધ્યું પણ મળી શકતું નથી. આ પુસ્તક દરેક સ્ત્રીપુરૂષોએ અવશ્ય સંપ્રદ કરવું જ જોઈએ. (૪૦) અધ્યાયોના નામ.

૧ બાહ્યોપચરણીય	૨૨ માયાનારોગનું નિદાન
૨ બાળરોગચિકિત્સા	૨૩ ,, ,, ચિકિત્સા
૩ બાળગ્રહપ્રતિષેધ	૨૪ મૂળનું વિજ્ઞાન
૪ ભૂતપ્રતિષેધ	૨૫ ,, ચિકિત્સા
૫ ઉન્માદચિકિત્સા	૨૬ સઘોમૂળચિકિત્સા
૬ અપરમારપ્રતિષેધ	૨૭ અસ્થિભંગચિકિત્સા
૭ પાંચભ્રૂમાં થનારા રોગનું નિરૂપણ	૨૮ ભગંદરચિકિત્સા
૮ વર્ત્મરોગચિકિત્સા	૨૯ ગ્રંથી, અર્ચુક, શ્લીપક, અપચી,
૯ નેત્રમાં થનારા રોગની ચિકિત્સા	અને નાડીમૂળ રોગનું નિદાન
૧૦ સંધિસિતાસિતરોગચિકિત્સા	૩૦ ,, ચિકિત્સા
૧૧ દષ્ટિરોગનું નિદાન અને ચિકિત્સા	૩૧ શુદ્રરોગ નિદાન
૧૨ તિમિરરોગચિકિત્સા	૩૨ ,, ચિકિત્સા
૧૩ લિંગનાશ નેત્રરોગ પ્રતિકાર	૩૩ ગુહ્ય ધાન્દ્ર્ય રોગનું નિદાન
૧૪ સર્વાક્ષિરોગવિજ્ઞાન	૩૪ ,, ચિકિત્સા
૧૫ સર્વાક્ષિરોગની ચિકિત્સા	૩૫ વિષચિકિત્સા
૧૬ કાનના રોગનું વિજ્ઞાન	૩૬ સર્પવિષની ચિકિત્સા
૧૭ કણ્ઠરોગનિરૂપણ	૩૭ કીટલૂતા આદિ ચિકિત્સા
૧૮ નાસારોગવિજ્ઞાન	૩૮ ઉંઢરતથા હડકાયા કુતરાના વિષની
૧૯ નાસારોગપ્રતિષેધ	ચિકિત્સા
૨૦ મુખરોગનિદાન	૩૯ રસાયન અધ્યાય
૨૧ મુખરોગચિકિત્સા	૪૦ વાળકરણ પ્રયોગો

ઉપર લખ્યા મુજબ (૪૦) અધ્યાયો ઉપરાંત અનેક વિષયો છે, આ તો અધ્યાયોજ આપ્યા છે પણ તેના વિષયાનુક્રમણિકા વાંચશો તો મનનું સમાધાન

થશે. આ પુસ્તકમાં ૬૪૫ પેજ છે અને ૪૬૦ કાગળમાં છપાયેલો છે મળ્યુત પાકું સોનેરી નામવાળું પુકું છતાં મૂલ્ય ફક્ત રૂપીયા ૪-૦-૦

૨ અનંગરંગ-આ પુસ્તકમાં સંસ્કૃત ટીકા છે અને સર-રજતાથી સમજી શકાય એટલા માટે સમજીતીના પ્રમાણ આપેલાં છે. સુંગાર અને વૈદ્યક વિષય છે. ... ૧-૪-૦

૩ ફલાજુલગુર્બા-વૈદ્યકનું યુનાની હિંદી પુસ્તક છે. ૨-૦-૦

૪ કામસૂત્ર “વાત્સ્યાયનપ્રણીત”-હિંદી ટીકાસહિત ૫-૦-૦

૫ ચિકિત્સાંજન-વૈદ્યવલ્લભ-અગ્નિવેશ મુનિએ નિદાનાંજન અન્ય કરેલો છે તેમાં રોગનાં નિદાન સંક્ષેપમાં બતાવ્યાં છે. પણ એ અંથમાં ચિકિત્સા કહી નથી. તે ઉપરથી ઉપાધ્યાય શ્રીવિદ્યાપતિના મનમાં એવો વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે એ નિદાનની સાથે ચિકિત્સા પણ હોય તો ઠીક પડે અને એવા વિચારથી તેજ નિદાનને અનુ-સરીને તેમણે આ ચિકિત્સાંજન નામે અંથ લખ્યો છે. તથા કવિશ્રી હસ્તિરચિપ્રણીત વૈદ્યવલ્લભ અંથનું અનેક અંથોના પ્રમાણ સહિત ગુર્જર ભાષાંતર આ અંથ સાથે જાખલ કરવામાં આવેલ છે.

આ બંને અંથનું મૂળ શ્લોક સહિત ગુર્જર ભાષાંતર લગભગ ૩૦૦ પૃષ્ઠના પુસ્તકના આકારમાં તૈયાર છે. (પોસ્ટેજ ભૂકા) ૧-૪-૦

૬ તિલ્લકકવર-હિંદી. યુનાની વૈદ્યકનું સારામાં સારું અને માનીતું ઉત્તમ પુસ્તક. આ પુસ્તક વીસ રૂપીયા ખર્ચતાં મળતું નહોતું તે પુસ્તકની હવે નવી આવૃત્તિ તૈયાર છે. મળ્યુત પાકું પુકું છતાં મૂલ્ય ફક્ત. ... ૭-૦-૦

૭ ત્રિશતી (વૈદ્યક)-વૈદ્યકના પુસ્તકોમાં શાર્દૂલપર પંડિતનું બનાવેલું અતિ ઉત્તમ પુસ્તક છે અને મૂળ શ્લોક છે. પુસ્તક નાનું છે છતાં મોટા મોટા રોગોનો નાશ કરનારું ઉમદા વસ્તુ છે. આમાં બધાં રોગોમાં પ્રધાનત્વર અને સન્નિપાતના રોગોની ચિકિત્સા પણ થઈ સારી લખવામાં આવી છે છતાં મૂલ્ય ફક્ત ... ૦-૪-૦

૮ નિદાનદીપિકા-વૈદ્યક વિષયમાં નિદાનના અંથોમાં આ પુસ્તક એક માનીતું ઉત્તમ પુસ્તક છે અને સંસ્કૃત ટીકા સાથે ઉત્તમોત્તમ અંથ છે. આ પુસ્તકની મુલ કિંમત રૂ. ૪ છે. છતાં હાલ કિંમત ૨-૦-૦

૯ શોપદેવશતક અને દિનચર્યા રાત્રિચર્યા અને ઋતુચર્યા, ઉપલા નામનો દરેક કુટુંબમાં અવશ્ય સંઘરી રાખવા લાયક વૈદ્યક

અંથ પૂર્વે “આપદેવ” નામના મહાન પંડિતે રચ્યો છે. આ અંથમાં ફરેક મનુષ્યથી સહેલાઈથી બની શકે તેવા ફરેક રોગોપર અસરકારક થઈ પડનારા, આપણા પ્રાચીન વૃદ્ધતરી અંથોને આધારે ઔષધો આપવામાં આવેલાં છે.

આ ઉત્તમ અંથના મૂળસહિત શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાંતરની દ્વિતીયાવૃત્તિ દિનચર્યા, રાત્રિચર્યા તથા ઋતુચર્યા સહિત છપાઈ બહાર પડી છે. કિંમત... .. ૦-૧૦-૦

૧૦ બુદ્ધિ વધાનેકા ઉપાય—(આયુર્વેદમાં) આયુર્વેદશાસ્ત્રમાં અને આપણા ધાર્મિક પુસ્તકોમાં બુદ્ધિ વધારવાના અનેક ઉપાયો લખ્યા છે પણ આ પુસ્તકમાં લખ્યા પ્રમાણે જે ઉપાયો કરવામાં આવે તે સહેલાઈથી માણસ બુદ્ધિનો વધારો કરી શકે તેમ છે. આયુર્વેદમાં આયુર્ પુસ્તક આજ દિવસમાં એકે છપાયું નથી એટલું હમો ખાતરીથી કહીશું. માટે આ પુસ્તક એક કલ્પવૃક્ષ જેવું છે, અને મુંબઈમાં નિર્ણય સાગર પ્રેસમાં ગ્લેજ કાગળમાં છપાયું છે છતાં મૂલ્ય ફક્ત રૂ. ૧-૪-૦

૧૧ માવપ્રકાશ—(વેદકું આલુમ્બલ રત્ન) આ પ્રખ્યાત વેદક અંથ ‘આવમિશ્ર’નામના મહાન પંડિતે સંસ્કૃત ભાષામાં, દેશી-વેદાંતી છેલ્લી શોધ પ્રમાણે તૈયાર કરેલ છે. તેના મૂળ સહિત શુદ્ધ ગુજર ભાષાંતરની નવી આવૃત્તિ અમારી તરફથી પુષ્કળ સુધાર સહિત છપાઈ તૈયાર થઈ છે. તેમાં ઉપયોગી વનસ્પતિના તથા મનુષ્યનાં હાડપિંજર અને શસ્ત્રક્રિયાને લગતા ચિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે. વળી હિંદની વનસ્પતિની પંદર ભાષા (સંસ્કૃત, ગુજરાતી, મરાઠી, હિંદી, ફારસી, અરબી, લાટીન, ઇંગ્લેજ, બંગાલી, કર્ણાટકી, તેલંગી, કોંકણી, કાનડી, તામીલ, અને સિંધી) માં નામ તથા ગુણરોષ દાખલ કીધા છે. અને તેને વધારે ઉપયોગી બનાવવા માટે નીચે લખેલા પ્રાચીન તથા અર્વાચીન અંથો તથા યુનાની હકીમો અને ઇંગ્લાંડના પ્રખ્યાત ડોક્ટરોના મત મુખ્ય વનસ્પતિના ટીપ્પણમાં દાખલ કર્યાં છે જેવાં કે:—

સંસ્કૃત અંથોમાં—ચરક, વાગ્ભટ્ટ, સુશ્રુત, હારીત, ચક્રદત્ત, અને મદનપાળ તથા રાજનિઘંટ વિગેરેના મત.

ઉરદુ અંથોમાં—મખજન—હલ—અદવીઆ, તાલીફ સરીફ. તોહફત હલમુઝાનીન તથા સફા હલ અસફમ નીગેરેના મત

ઇંગ્લેન્ડ અંગ્રેજીમાં-મેટ્રીકા મેટ્રીકા, ફાર્મા કોપીઓ ગ્રાફ ઇન્ડીકા, થીઓફ્રેક્સ રસ તથા ઇન્ડીયન એનેલ્સ ગ્રાફ મેટ્રીક્લ સાયન્સ વગેરેના મત.

કુટુંબમાં આ ગ્રંથ વેદકના તમામ શોખીનો અને અનુભવી ડૉક્ટરોને હંમેશાનો મહત્ત્વગાર થઈ પડવા માટે પૂરતી કાળજી રાખવામાં આવી છે.

આ ગ્રંથના પૂર્વ, મધ્ય અને ઉત્તર એમ ત્રણ ખંડો છે અને તેને બે ભાગમાં વહેંચવામાં આવ્યા છે. તેના પહેલા ભાગ (પૂર્વખંડ)નાં છ પ્રકરણો છે અને તેમાં નીચે લખેલી ઠરેલ વેદ અને ગૃહસ્થને પ્રથમ અને અવશ્ય જાણવા લાયક બાબતો સમાયલી છે.

અકરણ ૧ હું-સૃષ્ટિપ્રકરણ. અકરણ ૨ જી-ગર્ભ-પ્રકરણ. અકરણ ૩ જી-બાલપ્રકરણ. અકરણ ૪ થુ-દેશો વિશે, દિનચર્યા, રાત્રિચર્યા, ઋતુચર્યા. અકરણ ૫ મુ-મિશ્રવર્ગ, હરી-તક્યાદિવર્ગ, કપૂંશાદિવર્ગ, ગુફ્યાદિવર્ગ, પૂષ્પવર્ગ, વટાદિવર્ગ, આઆદિવર્ગ, ધાતુપદાતુ-રસોપરસ-વિષોપવિષ વર્ગ, ધાન્યવર્ગ, શાકવર્ગ, માંસવર્ગ, કૃતાન્નવર્ગ, વારી (પાણી) વર્ગ, કુચ્છ (ફળ) વર્ગ, દગ્ધિ (દહી) વર્ગ, તક (છાસ) વર્ગ, નવનીત (માખણ) વર્ગ, ધૂત (ધી)વર્ગ, મૂત્ર વર્ગ, તૈલ વર્ગ, સન્ધાન વર્ગ, મધુ(મધ) વર્ગ, ઇક્ષુ (સેરકી) વર્ગ, અનેકાર્થ નામ વર્ગ, માનપરિભાષા, ભેષજોનાં વિધાન ધાતુનાં શોધન મારણવિધિ, ધાતુવાદિમારણોપયુક્ત પુટપ્રકાર ઉપધાતુમારણપ્રકાર, રસશોધનવિધિ, ઉપરસશોધન વિધિ, રત્નશોધન મારણવિધિ, નિષશોધનમારણવિધિ, સ્નેહપાકવિધિ, વમનવિધિ, વિરેચનવિધિ, સ્નેહબસ્તિવિધિ, ઉત્તરબસ્તિવિધિ, ફલવર્ત્તિવિધિ, નસ્યગ્રહણવિધિ, ધૂમપાનવિધિ, ગણ્ડુશાકવલપ્રસારણ-વિધિ, સ્વેદવિધિ, મૂર્ધતૈલવિધિ, કર્ણવિધિ, લેપવિધિ, શોણિત-આવણવિધિ, નેત્રપ્રસાદનકર્મા, સેકવિધિ, આંત્રચ્ચાતનવિધિ, પિષ્ટી-વિધિ, બિડાલકવિધિ, તર્પણવિધિ, પુટપાકવિધિ, ભૈષજ્યમહાણુ-સમય. અકરણ ૬ કું-ચિકિત્સાપ્રકરણ.

ભાવપ્રકાશ ગ્રંથના બીજા ભાગ (મધ્ય તથા ઉત્તર-ખંડ)ના અંગ્રામિ અને ચિકિત્સા(ઔષધો-

પચાર)નું સંપૂર્ણ વિસ્તારથી વિવેચન કરવામાં આવેલ છે અને તે ચાર ભાગમાં વહેંચાયેલો છે.

ભાગ ૧ ભામાં—જુદી જુદી પ્રકારના જ્વરો, તે ઉત્પન્ન થવાનાં કારણો, તેને ઓળખવાની રીત, તેપર જુદા જુદા પ્રાચીન ગ્રંથકારોના અભિપ્રાય અને તેનાપર અસરકારક અનુભવી ઔષધોનું વિસ્તારપૂર્વક વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે.

ભાગ ૨ ભામાં—અર્શ, જઠરાગ્નિ સંબંધી વિકારો, કુમિરોગ, કમળો, હૃલીમક, રક્તપિત્ત, અમ્લપિત્ત, શ્લેષ્મપિત્ત, ક્ષયરોગ, ઉધરસ, હેડકી, શ્વાસ, સ્વરભેદ, અરોચક, ઉલટી, તરસ, મૂર્છા, મહાત્સય, ઢાહ, ઉન્માદ, અપસ્માર, વાતવ્યાધિ, ઉરસ્તંભ, આમવાત, પિત્તવ્યાધિ, શ્લેષ્મવ્યાધિ, વાતરક્ત, વગેરે રોગોની તેના નિદાનપૂર્વક ચિકિત્સા આપવામાં આવી છે.

ભાગ ૩ ભામાં—શૂળ, ઉદાવર્ત, આનાહ, ગુલ્મ, પ્લીહ, ચક્રત, હૃદ્રોગ મૂત્રકૃચ્છ, મૂત્રધાત, અશ્મરી, પ્રમેહ, મેહવૃદ્ધિ, કાર્શ્ય, ઉદરરોગ, શોથ, વધરાવળ, બદ, ગલગંઠ, ગંડમાળા, ગ્રંથી, અર્બુદ, રલીપદ, વિદ્રધિ, વ્રણ, અગ્નિદગ્ધ, કામ, વગેરે રોગોની તેના નિદાનપૂર્વક ચિકિત્સા આપવામાં આવી છે.

ભાગ ૪ થામાં—નાડીવ્રણ, ભગંદર, ઉપદંશ, લિંગના અર્શ, શુક્રદોષ, કોઠ, શિતપિત્ત. ઉઠક, કોઠ, ઉલોઠ, વિસર્પ, સ્નાયુ, વિસ્કોટ, કીરંજરોગ, મસૂરિકા, શીતલા, ક્ષુદ્રરોગ, શિરોરોગ, નેત્રરોગ, કર્ણરોગ, નાસિકારોગ, મુખરોગ, ઝર, પ્રહર સોમરોગ, સ્ત્રીરોગ, બાળરોગ આદિ રોગોની તેનાં નિદાન સહિત ચિકિત્સા આપવામાં આવી છે.

એ પ્રમાણે આવા મોટા-કદના ગ્રંથની સમાપ્તિની સાથે વૈદ્ય વિદ્યાની નજીવા જેવી સઘળી બાબતો સમાપ્ત થાય છે.

આ ગ્રંથ કેવો તથા કેટલો ઉપયોગી છે તથા તેની શોધ્યતા વિષે અમારી તરફથી વધારે જણાવવું ઉરસ્ત નથી તો પણ એટલું જણાવીએ છીએ કે આ ગ્રંથ જગપ્રસિદ્ધ છે. અને તેમાં લખેલાં ઔષધો સમયપરતે સમજીને યોજવામાં આવ્યાથી મૃત્યુની હઠ સુધી પહોંચેલા રોગને પણ પાછો હટાવી શકાય છે. વળી બધા વૈદ્યકના ગ્રંથમાં આ પહેલો દરજ્જો ધરાવે છે અને

માત્ર આ ગ્રંથ એકલો જ ખરીદ કરવાથી વૈદ્યકના તમામ ગ્રંથોની ગરજ સરી શકે એવો વૈદ્યકના જાંડારૂપ છે.

આપણી ગુજર્ ભાષામાં આવા રત્નસમાન વૈદ્યક ગ્રંથની પૂરી ખોટ હતી જે આ ગ્રંથથી ઘણું દરજ્જે પુરી પડશે, આ ગ્રંથનાં વિશેષ વખાણ ન કરતાં એટલું જ કહીએ છીએ કે દેશી વૈદ્યાના “ચરક સુશ્રુત” વિગેરે ઉત્તમ ગ્રંથો પણ આ “ભાવપ્રકાશ” ગ્રંથ વાંચનારને ઘડીભર પિસારે પડશે.

પહેલી આવૃત્તિની કિંમત રૂ. ૧૫) હતી તેનો લાભ દરેક સ્થિતિના મનુષ્યથી લઈ શકાતો ન હોવાથી નફાપર નજર ન આપતાં આ નવી આવૃત્તિની કિંમત ઘટાડીને ફક્ત રૂ. ૧૦) કરવામાં આવી છે. આશા છે કે વૈદ્યવિદ્યાના શોખીનો પોતાના કેહ તથા કુટુંબના રક્ષણાર્થે આ ગ્રંથને જમે તેમ મેળવી તેનો યોગ્ય ઉપયોગ કરશે. ૧૦- ૦-૦

૧૨ ઘૂંટી પ્રચાર વૈદ્યક-વૈદ્યકીય દરેક પુસ્તકોમાં આ પુસ્તક એક રત્ન મનાય છે; કારણ કે વનસ્પતિ ઔષધનો દરેક દરેક ફુલ ગ્રાહ સાથે સચિત્ર ફોટોગ્રાફ છે. વનસ્પતિ ઓળખવાને માટે આ પુસ્તક ઘણું જ સારું છે અનેઉપચારો ઘણા જ સારા સહેલા આપેલા છે. આ પુસ્તકના (૩૫૦)પેજ છે છતાં મૂલ્ય ફક્ત ૧- ૦-૦

૧૩ વજ્રસેનસંહિતા મૂળશ્લોક સહિત હિંદી ટીકામાં આ ગ્રંથ છપાએલો છે; અને વૈદ્યકના તમામ પુસ્તકોમાં એક શિરોમણિ ગ્રંથ મનાય છે. આ એક પુસ્તક વાંચવાથી સાધારણ માણસ પણ વૈદ્ય બની શકે છે. આ પુસ્તક ઘણું જ મોટું છે અને તેના પાના ઘણાં છે પેજ (૧૦૦૨) છે અને પાકું પુકું ૧૦-૦-૦

૧૪-૧૫ મૈષજ્ય રત્નાવલી-વૈદ્યકીય ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ અને સહેલો સારો ઉપાય ઉત્તમ ગ્રંથ હિન્દીમાં ૮-૦-૦. સંસ્કૃતમાં... ૬- ૦-૦

૧૬ મૈષજ્ય રત્નાવલી-ગુજરાતી ટીકામાં છપાય છે. ... ૮- ૦-૦

૧૭ માધવનિદાન - માધવનિદાન મૂળશ્લોક સહિત શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાંતર. આ નિદાન ગ્રંથ માધવાચાર્ય નામના પ્રાચીન આર્ય વિદ્વાને રચેલો છે, જેમાં ઘણું કરીને દરેક રોગ થવાનાં કારણ, રોગનાં લક્ષણ, સાધ્યાસાધ્ય વિચાર વગેરે વૈદ્યોએ અને ગૃહસ્થોએ પ્રથમ અને અવશ્ય જાણવાનું હકીકતનું ખુલા-

સાથી વર્ણન કરેલું છે. રોગ થવાનાં કારણ બરાબર સમજ્યા સિવાય અને થયેલા રોગની સ્થિતિ અવસ્થા યોગ્ય રીતે પારખ્યા સિવાય ક્ષવા કરવાથી કાર્યસિદ્ધિ લાગ્યે જ થવાની. ફરેક સખસે પ્રથમ નિદાન લાગ અવશ્ય જાણવો જોઈએ. અને તે જાણવા સાર આ પુસ્તક ધણું ઉપયોગી થાય તેવું છે. એમાં મૂળ સંસ્કૃત તથા તેની ગુજરાતી દીકા સમજાય તેવી રીતે આપેલી છે. ઔષધોના પુસ્તક કરતાં આહું પુસ્તક સાધારણ લોકોને પણ ઉપયોગી થાય; કેમકે રોગ થવાનાં કારણ અને રોગની હાલત તેમના સમજવામાં આવે તો તેથી સાવચેત રહેવા પ્રયત્ન કરી શકાય અને એમ અને એટલે ઔષધની ગરજ ઘણીજ થોડી પડે. કાગળ અને છાપ ઉત્તમ છે.

પેશકના શારીરશાસ્ત્ર, નિદાન (રોગની ઉત્પત્તિ વગેરેનાં કારણો સમજવાં તે) અને ચિકિત્સા (ઔષધવિચાર) એવા ત્રણ મુખ્ય ભાગ છે. એમાં પણ નિદાન સૌથી વધારે ઉપયોગી હોયું જોઈએ, એમાં કાંઈ શક નથી. નિદાન વિષે માધવને આ ગ્રંથ પરમ પ્રમાણ ગણાય છે. સંસ્કૃતમાં આવી એક કહાણી છે કે:-

નિદાને માધવઃ શ્રેષ્ઠઃ સૂત્રસ્થાને તુ વાગ્મટઃ ।

શારીરે સુશ્રુતઃ પ્રોક્તશ્ચરકસ્તુ ચિકિત્સિતે ॥

આ ગ્રંથનું મૂળસહિત શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાંતર સરળ તથા બધાથી સમજાય એવું છે.

આ ઔપરી પેશકોને ધણી વાંચવા યોગ્ય છે. શરીરમાં ક્ષવા કેવા પ્રકારના નાહાના મોટા રોગોની ઉત્પત્તિ થાય છે અને તે કેવે પ્રકારે થાય છે તે આદિ ધણીકે વાંચીને સમજવા યોગ્ય બાબતો આ ગ્રંથમાંથી મળી આવે છે. કેટલાક ડૉક્ટરો રોગ થવાનાં કારણો વગેરે જાણ્યા સિવાય પોતાની ક્ષમ સમજાશક્તિને આધિન થઈને ડૉક્ટરો કરી ગેરું ચતું કરી નાખે છે તેઓને તો આ ગ્રંથ અવશ્ય કરીને વાંચવાની અમે ભલામણ કરીએ છીએ. આ પુસ્તકનો સર્વ સન્નનોએ અવશ્ય સંગ્રહ કરવો જોઈએ.

અતિશય વખાણ કરવા કરતાં એટલુંજ કહેવામાં આવે છે કે એક વખત પ્રસ્તુત પુસ્તક વાંચવામાં આવશે એટલે સાફ માલમ પડશે કે આ પુસ્તક માટે ફરેલાં વખાણ નકામાં નથી. કિંમત ફક્ત ૨-૦-૦

૧૮ મૈથુની અને ટાંકીના રોગો—આ પુસ્તક બધું ગુજરાતીમાં જ લખાયેલું છે. આ પુસ્તકમાં બે વિભાગ પાડવામાં આવ્યા છે તેમાં પહેલા વિભાગમાં સ્ત્રીસંયોગથી ઉત્પન્ન થતાં જે દરદો ખરી ટાંકીના વર્ગથી નૂહાં છે; તેનું અને બીજા વિભાગમાં ખરી ટાંકી અને તેને લગતા સર્વે દરદોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. પ્રમેહ, બદ, ચાંદી, વીગેરે દરેક દરદોની સંપૂર્ણ હકીકત સહેલા ને સસ્તા અલૌકિક ઉપચારો સાથે લખવામાં આવી છે. પૃષ્ઠ (૩૬૪) મૂલ્ય રૂ. ૪-૦-૦ છે. છતાં હાલ કીંમત માત્ર રૂ. ... ૨-૦-૦

૧૯ રસપ્રકાશસુધાકર—સંસ્કૃત મૂળ શ્લોકોમાં આ પુસ્તકમાં રસાયણિક સંબંધી ઉપચારો લખવામાં આવ્યા છે ૨-૦-૦

૨૦ વૈદ્યજીવન—મહાકવિશ્રી લોલિંબરાજ પ્રणीत શ્લોક સહિત પદાત્મક અને ગદ્યાત્મક શુદ્ધ સરળ ગુજરાતી ભાષાંતર. આ પુસ્તકમાં શૃંગાર અને વૈદ્યક બંને વિષયો આપેલા છે આ પુસ્તકમાં લખેલા ઉપચારોથી ઘણા દરદીઓ સારા થયા છે. વૈદ્યકમાં આ પુસ્તક એક રત્નસમાન ગણાય છે.

રે રોગી! સુખ સાધવા કરવા દરદજ દર,
વૈદ્યજીવન ઔષધ સદા ભજ ભાવે ભરપુર,
વૈદ્યજીવન ભણવા વિષે જોને ઉર અતિ બહાલ,
કરવો તેનો સુગમપથ ટીકા રચી રસાળ,

ઉપર લખ્યા મુજબ હંચો વૈદ્યકનો શ્રંથ છે; તેમાં ૩૫૫ ઉપર પાનાં છે ઉત્તમ છપાઈ ગ્લેજ કાગળ છે અને આ પુસ્તક દશ રૂપિયા ખરચતાં પણ મળતું નહતું તે જ હાલમાં નવું છાપ્યું છે. છતાં કિંમત માત્ર રૂપિયા... ૧-૦-૦

૨૧ વાજીકરણ કન્ડપદુમ—આ પુસ્તકમાં પુરૂષત્વ તથા સ્ત્રીત્વ વધારવામાં અનેક ઉપાયો છે અને આ પુસ્તકમાં લખેલા વાજીકરણના ઉપચારો અજમાવવાથી પુરૂષને હૃદ્ધાવસ્થા આવતી જ નથી એવા સહેલા સારા ઉપાયો છે હિંદી ટીકા સહિત ... ૧-૦-૦

૨૨ વૈદ્યકસારસંગ્રહ—વૈદ્યકના દરેક ઉપયોગી શ્રંથોમાંથી દોહન કરીને ચુંદી કાઢેલા અત્યુત્તમ નુકસાઓનો સંગ્રહ (ખખનો ખનાળો છે) અને ગરીબ તથા તવંગર બંને માણસો આ પુસ્તકમાં ખતાવેલા ઉપાયો કરી શકે તેવા હેતુથી શુદ્ધ સરળ ગુજરાતી

અક્ષરમાં આ પુસ્તક લખવામાં આનું છે, અને મોઢા મોઢા ડોક્ટરો, વૈદ્યોની ગરજ સારે છે આ પુસ્તકમાં આવતાં વિષયો. અતિસાર સંઘ્રહણી, કાસશ્વાસ, આમવાત, ઉરસ્તંભ, વાયુરોગ, કમળો, પાંડુરોગ, ક્ષયરોગ, નાડી, પ્રણ, અસ્થિભંગ, ભગંઠર, ઉપકંશ, શુક્ર રોગ, મેઢારોગ, વાતરક્ત, વિપ્રચિકા, અરોચક શરદીનું કારણ, લીક્યા એટલે હેડકી, સ્વરલેહ, તૃષા, મુર્છા, તાણ, અપરમાર, ઉન્માદ, ઘાતીના રોગ, પાણુવી અથવા પથરી, શુક્રમરીનાં લક્ષણ મુત્રકચ્છ, મુત્રધાત, ભસ્મકરોગ, કંઠમાળ, અંતરગળ, વિદ્રધિ, રક્ષીપદ, ઉદર, ગુદમરોગ, શુળ, કુષ્ઠરોગ ખસવીસર્પ, વિરજાકટ, વાળો, નેત્રરોગ, મુખરોગ, ગળાનો રોગ, કંતરોગ, કાનરોગ, નાસારોગ, માથાનો રોગ, શીતપિત્ત, અગ્નિપિત્ત, ધન્દ્રલુપ્ત, વદ્મીક, ગુદબ્રંશ, શોથ સ્ત્રીરોગ, યોનિરોગ, ગર્ભધારણ થવના, બાળકના રોગના ઉપાય, વાછકરણ, કામોદીપન, રસાયન, રત્નોનું શોધન તથા મારણ, વિષ તથા ઉપવિષોની શુદ્ધિ રસાયનો ગુટિકા સુરણપાક, ધૂતો, તૈલો, અનુપાનપ્રકરણ કર્મવિપાક વગેરે ઘણા વિષયો છે. અને તેના સચોટ રામબાણ ઉપાયો છે. આ પુસ્તક આજ દિવસ સુધીમાં કોઈ પણ જગ્યાએ છપાયું નથી. પાકું પુકું ૨-૮-૦

૨૩ સુશ્રુત આયુર્વેદ (સુશ્રુતસંહિતા) આ પુસ્તકમાં પ્રલોક સહિત શુદ્ધ સરળ બાળબાલ લીપિમાં ગુજરાતી ટીકા છે અને આર્થ વૈદ્યકનો પ્રમાણભૂત અતિ નૂનો અંથ દરેક શુદ્ધમાં રાખવા લાયક ઉત્તમ પુસ્તક ઉંચા ગ્લેજ કાગળમાં છપાયેલો મોળા અંથ તેમાં (૧૩૫૬) પાના છે છતાં મૂલ્ય ફક્ત રૂ. ૧૦-૦-૦

૨૪ હિતોપદેશ—(જૈનવર્ચ પંડિત શ્રીકંઠસુરિવિરચિત) વૈદ્યક અંથ મુળસહિત, શુદ્ધ સરળ ગુજરાતી ભાષાંતર. વૈદ્યક વિષયમાં સર્વમાન્ય અલૌકિક ઉત્તમ અંથ, આ પુસ્તક એવું તો સાચું છે કે એના દરેકે દરેક વિષયો સારા અને સહેલા છે, ગ્લેજ કાગળમાં છપાયેલું છે. છતાં મૂલ્ય ફક્ત રૂ. ૨-૮-૦

૨૫ શાર્ફધર સંહિતા—મુળ પ્રલોક સાથે ગુજરાતી ટીકા સહિત રચનાર ભટ્ટ કૃલશંકર અમરજીની અલૌકિક રોગક્રમો-પરિનિદાન અનુક્રમણિકા અને વિષયાનુક્રમણિકા સહિત.

આવું અલૌકિક પુસ્તક આજ દિવસ સુધીમાં છપાયું નથી તેમજ આ પુસ્તકમાં આયુર્વેદ શીખવા માટે અર્વાચીન પદ્ધતિએ

લખાયેલું આ પુસ્તક શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓને અતિશય ઉપયોગી થઈ પડે તેવું છે. આ ગ્રંથ અભ્યાસીઓને અને વૈદકોનો ધંધો કરનારાઓને રોગ પર અમુક ઔષધ મેળવવાનું ઠીક પડે તેવી અપૂર્વ સુકિત ગોઠવી છે. તેમજ સરકારી કુળવણી ખાતાંએ ઇનામ અને લાઇસેન્સીઓમાં રાખવા માન્ય કયું છે.

રૂપિયા વીસ ખરચતા છતાં ન મહે તેવા આ પુસ્તકની કિંમત રૂ. ૬-૦-૦ હતી છતાં લોક સમુદાયને જલદી ઉપયોગી થઈ પડે અને જનસમાજને થોડે ખર્ચે મોટો લાભ મહે તેટલા માટે આ પુસ્તકની મુળ કિંમત ઘટાડીને રૂ. ૫-૦-૦ રાખવામાં આવી છે,

વંધ્યાકલ્પ વાંચણી સ્ત્રીઓને ગર્ભ રહે તેના ઉપાયો ... ૦-૨-૦

આ સીવાય વૈદકતા બીજા ગ્રંથો પણ હમારી દુકાનેથી મળી શકશે.

યુવતી સૌભાગ્યરત્ન

હિન્દુ સ્ત્રીસમાજ માટે અતિ ઉત્તમ ઉપયોગી પુસ્તક

પ્રજ્ઞતા ભવિષ્યની ઉન્નતીનો મુખ્ય આધાર સ્ત્રીઓ ઉપર જ છે માટે સ્ત્રીઓને સદ્ગુણી બનાવવાનો માર્ગ દેખાડનાર આ એક જ પુસ્તક છે.

આર્થ સન્નારીઓને પોતાના ધર્મનું ભાન થાય અને તેઓ પોતાનું જીવન સન્માર્ગે ગુનરે એ શુભ હેતુથી આ પુસ્તક બહાર પાડવામાં આવ્યું છે. આ પુસ્તકની અંદર ઇશ્વર સ્તુતિ, સુવાચિનીધર્મ, સતી લક્ષણ, રજસ્વલા-ધર્મ, પ્રેષિત સ્ત્રીધર્મ, ગર્ભિણી સ્ત્રીધર્મ, વિધવાધર્મ, તુલસીપુજાવિધી વીગેરે સાદી સરલ ભાષામાં આપવામાં આગ્યા છે. એટલું જ નહીં પણ સતી સાવિત્રીચરિત્ર, પતિભક્તિસ્તવન, કૌશિક તાપસિ આખ્યાન, અનુસુયા અભ્યુદય, ભોગવતી ભાગ્યોદય, અને સતી સુલોચનાનું એક તો સરસ આખ્યાન લખવામાં આવ્યું છે કે એક જડ હૃદયની સ્ત્રી હોય તો પણ આ એક આખ્યાન વાંચે તો પોતાના પતિ પ્રત્યે તન, મન, અને ધનથી પ્રતિષ્ઠત થું છે તે સમજ પોતાના પતિની સેવા કરે છે.

આ પુસ્તકની ઉપયોગીતા અને લોકપ્રિયતા એટલી બધી વધી છે કે જેને ત્રીજી આવૃત્તિ બહાર પાડવામાં આવી છે. અને શ્રીમંત સરકાર શ્રી ગાયકવાડ સરકારે લાયસેન્સીઓ તથા કન્યાશાળાઓ માટે મંજૂર કરેલું છે.

આ પુસ્તક દરેક સ્ત્રી અને પુરુષોને પણ વાંચીને બોધ લેવા લાયક છે અને ઉછરતી બાળાઓ માટે આ પુસ્તક ઘણું જ ઉપયોગી છે.

આ પુસ્તકમાં ૨૯૮ પાના તથા મજબૂત પાકું પુઠું છતાં કિંમત માત્ર રૂ. ૬-૦-૦ છે આ પુસ્તકની એક એક નકલ દરેક હિન્દુ

કુટુંબ પોતાના ઘરમાં રાખવી જોઈએ. યુવતિ સૌભાગ્ય રતન-
બાળાથી માંડી વૃદ્ધાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલ સ્ત્રીમતિ માત્રને ખાસ
વાંચવા અને વિચારવા લાયક ઉત્તમ પુસ્તક છે. આ પુસ્તકમાં સ્ત્રીની
પ્રત્યેક અવસ્થા માટે ભિન્ન ભિન્ન હિતકારક ધર્મશાસ્ત્રનો જોધ આપ-
વામાં આવ્યો છે. કિં. ફક્ત ૦-૧૨-૦

રસ-કુંજ અથવા વિવિધ રસમર્મિત કાવ્ય રસધાર સાહિત્ય
સેવા મંદિરનું ૩૨૫ પૃષ્ઠનું સુંદર પ્રકાશન. જેમાં શ્રી કૃષ્ણ
ભક્તોને હંમેશા મનન કરવા યોગ્ય આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિબિંદુથી
આલેખાયેલા રાસોનું અંસી રાસ વિહાર, ભજનો, રાષ્ટ્ર ગીતો,
ઉપદેશામૃત, વ્યવહારિ તત્ત્વજ્ઞાન હપર પ્રકારા પાઠનું તત્ત્વ પ્રકાશ,
પ્રકીર્ણ, રત્નેહ હર્પણ અથવા વત્સરાજ ઉદ્ધયન નામનું સુંદર ત્રિઅંગી
નાટક, અને પેટ પકડીને હસાવે એવું હાસ્યરંગ વગેરે આઠ પુખ્તો-
નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે છતાં દિમ્મત માત્ર રૂ. ... ૨-૮-૦

પંડિત દયારામ રત્નસિંહ રૌહાવાળાના ઉત્તમ પુસ્તકો.

૧ ભજન ભૂષણ	૧-૦-૦	૫ ભજનસિંધુ	૧-૦-૦
૨ ભક્તિભૂષણ	૧-૦-૦	૬ ભજનમંજરી	૧-૦-૦
૩ ભજનમણી	૧-૦-૦	૭ શિવભજનાવલી મોટી	
૪ ભજન ચંદ્રીકા	૧-૦-૦	સચિત્ર	૧-૪-૦

વૈષ્ણવોને ઉપયોગી ગ્રંથો

વિવિધ ધોળ તથા પદ સંગ્રહ ભાગ ૧ લો	૧-૦-૦
વિવિધ ધોળ તથા પદ સંગ્રહ ભાગ ૨ જો	૧-૦-૦
નિલનિયમના (૨૪) પાઠનો ગુટકો	૦-૮-૦
નિલ નિયમના (૩૫) પાઠનો ગુટકો	૦-૧૦-૦
(૮૪) વૈષ્ણવની વાર્તા ગુજરાતીમાં ૧-૪-૦ કીર્તન સંગ્રહ મળભાષામાં ૧-૦-૦	
(૨૫૨) વૈષ્ણવની વાર્તા ,, ... ૨-૦-૦ વાસંતકીર્તન ,, ૨-૦-૦	
(૧૪૦) ફોટાવાળું સ્વરૂપદર્શન ૨-૦-૦ વલ્લભાખ્યાન મૂલપુરુષ ગુ. ૦-૮-૦	
બોડરા ગ્રંથ ગુજરાતીમાં ૧-૦-૦ ,, જળભાષામાં ૦-૮-૦	
જમુનાચના (૪૦) પદ મળભાષામાં	૦-૩-૦
વલ્લભ દિગ્વિજય	૨-૮-૦
હરિરાયજીનું ખેડ શિક્ષાપત્ર	૧-૦-૦
તીર્થયાત્રાનો હેવાલ	૨-૦-૦
શ્રુતિ રહસ્ય	૧-૦-૦
નતા આશ્રય કે પદસંપૂર્ણ	૦-૮-૦
અક્ષનિરૂપણ	

ગિરધરલાલજી મહારાજના વચનામૃત ...	...	...	૩-૦-૦
ગૌવર્ધનનાથજીના પ્રાગટ્યની વાર્તા ...	...	...	૦-૧૦-૦
શ્રીમદ્વ્યાજુભાષ્ય ગુજરાતી ભાગ ૧ લો. ...	...	...	૩-૮-૦
ભાગ ૨ જો ...	...	...	૩-૦-૦
શ્રી કૃષ્ણચરિત્ર ...	...	...	૨-૦-૦
સુરસાગર મળભાષામાં ...	...	...	૬-૦-૦
રાજરત્નાકર ...	...	...	૪-૮-૦
મળવિલાસ ...	...	...	૪-૮-૦
પુરુષોત્તમ સહસ્રનામ ગુજરાતી ...	...	...	૧-૦-૦
ઉદ્ધવપુરુષોત્તમ સંસ્કૃત ...	...	...	૦-૩-૦
૮૪ વૈષ્ણવની વાર્તા મળભાષા ...	...	...	૨-૦-૦
૨૫૨ વૈષ્ણવની વાર્તા મળભાષા ...	...	...	૪-૦-૦
નિરોધ લક્ષણ ગુજરાતી ...	...	...	૧-૦-૦
સંન્યાસ નિર્ણય ...	...	...	૧-૦-૦
સિદ્ધાંત રહસ્ય ...	...	...	૧-૦-૦
નવરત્ન ...	...	...	૧-૦-૦
શૃંગાર રસમંડન ...	...	...	૩-૦-૦
મનોદૃત-હૃદયદૃત સહિત ...	...	...	૦-૮-૦

મહારાજ શ્રી નથુરામ શર્માપ્રણીત પુસ્તકો ગુજરાતીમાં

ઉપનિષદો (મુખ્ય ૧૨ ઉપનિષદો મૂળ સાથે) ગુજરાતી ટીકામાં

આકાના ૧૦૬ ઉપનિષદોનું શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાંતર ...	...	...	૬-૮-૦
વેદાન્તદર્શન ...	...	...	૩-૮-૦
ભગવદ્ગીતા રહસ્ય પ્રતીષ્ઠા નામની વિસ્તૃત ટીકા સાથે ...	...	...	૩-૧૨-૦
શ્રીપાતંજલ યોગદર્શન ...	...	...	૨-૧૨-૦
શ્રીયોગકોસ્તુભ ...	...	...	૧-૧૦-૦
સાંખ્યપ્રવચન ...	...	...	૧-૪-૦
પરમપદ બોધિની ...	...	...	૧-૨-૦
સદૃષદેશ દિવાકર પ્રથમકિરણ ...	...	...	૦-૧૪-૦
„ „ બીજું કિરણ ...	...	...	૦-૧૪-૦
„ „ ત્રીજું કિરણ ...	...	...	૦-૧૪-૦
„ „ ચોથું કિરણ ...	...	...	૧-૪-૦
...	...	...	૦-૧૦-૦

ઉપદેશ અંથાવલી અંક ૧ થી ૧૦	...	...	...	૦-૮-૬
,, ,, અંક ૧૧ થી ૨૫	...	...	...	૦-૮-૦
,, ,, અંક ૨૬ થી ૩૫	...	...	...	૦-૮-૦
,, ,, અંક ૩૬ થી ૫૮	...	...	...	૧-૪-૦
શ્રી રાસપંચાધ્યાયી	...	...	...	૦-૬-૦
ભગવદ્ગીતા પંચરત્ન	...	...	...	૧-૧૦-૦
મુમુક્ષુપ્રતિ અંતર્યામીના આદેશો	...	...	...	૦-૧૦-૦
શ્રીનાથ કાવ્ય ભાગ ૧ લો	૦-૬-૦	શ્રી કુરાચાર ગિરિવજ્ર	...	૦-૫-૦
શ્રીનાથ કાવ્ય ભાગ ૨ જો	૧-૦-૦	શ્રી વિનોદમાળા	...	૦-૬-૦
મનુષ્ય મિત્ર...	૦-૬-૦	શ્રી પત્ર કંદપમંજરી	...	૦-૪-૦
શ્રી સદ્ઉપદેશમાળા	૦-૪-૦	શ્રી સનાતન ધર્મનું નિરૂપણ	...	૦-૨-૦
પ્રત્નોત્તરરૂપે વિવિધ ઉપદેશ	૦-૬-૦	સુવિચાર ચંદ્રિકા	...	૦-૬-૦
શ્રીનાથ સ્વરોહય	૦-૩-૦	મહામંત્રમાલિકા	...	૦-૪-૦
યોગ પ્રભાકર	૦-૫-૬	શ્રીપુરૂષ સુક્તરદ્રશ્યકતધરાવાસ્થ	...	૦-૬-૦
સ્વાભાવિક ધર્મ	૦-૩-૦	શ્રી સુક્ત ગ્રં. દી.	...	૦-૧-૩
ઉલટી વાણીનું રૂપદીકરણ	૦-૨-૦	શુક્લ યજુર્વેદીય આનિહક પ્રકાશ	...	૦-૧૦-૦
સંધ્યાનો વેદાન્તાનું સારવિચાર	૦-૧-૬	વૈરાગ્ય સુધાકર	...	૦-૨-૦

જગન્નાથ પરસુરામના બનાવેલાં

શ્રી કુર્ગાંકપદ્મ (ચંડીયાઠ સહિત)	...	...	૧-૮-૦
શ્રી વિવાહચંદ્રિકા (ધારશ સંસ્કાર સહિત)	...	...	૦-૧૦-૦
શ્રી આરતીકંપદ્મ (લઘુરુદ્ર પદ્ધતિ સહિત)	...	...	૦-૧૨-૦
શ્રી મંત્રસાર સમુચ્ચય (પુરુષચર્યા વિધિ સહિત)	...	...	૧-૮-૦
શ્રી શાન્તિ કંદપદ્મ (વાસ્તુ શાન્તિ સહિત)	...	...	૦-૧૦-૦
શ્રી વિષ્ણુ યોગ પદ્ધતિ (નવગ્રહ મુખ્ય સહિત)	...	...	૧-૦-૦
શ્રી રુદ્રકંદપદ્મ (રુદ્રસૂત્ર સહિત)	...	...	૩-૮-૦
શ્રી શ્રાદ્ધ કૌમુદી (સૂતક નિર્ણય સહિત)	...	...	૧-૦-૦
બ્રહ્મકૃષ્ણ ગીતા ગુજરાતી ટીકા	...	...	૦-૮-૦
સનાતન ધર્મ રહસ્ય ધર્મશાસ્ત્ર આયુર્વેદ, બ્રહ્મવિદ્યા, નીતિશાસ્ત્ર સાથે	...	...	૨-૮-૦
વેદાન્ત સમુચ્ચય (૪૦) સ્તોત્રોનો સંગ્રહ	...	...	૨-૮-૦
શ્રી જ્ઞાનગંગા ગુજરાતી ભજનનો સંગ્રહ	...	...	૦-૪-૦
શ્રી જ્ઞાન ચિંતામણિ અપૂર્વકીર્તન સમુચ્ચય	...	...	૨-૦-૦
ગીતા સાંખ્ય સંગીત સંકીર્તન	...	...	૦-૫-૦
જ્ઞાનોદય ભજનમાળા	...	...	...

સિદ્ધાર્થ સંન્યાસ કાવ્ય અર્થાત્ ગૌતમબુદ્ધનો ગૃહત્યાગ ભાગ ૧-૨ ને	૧-૧૨-૦
ડાંગવોપાખ્યાન શ્લોક સાથે ગુજરાતીમાં...	૦-૧૨-૦
જ્ઞાનબોધ નિર્વાણ કીર્તનાવળી...	૧-૦-૦
નટવર ચંડાળ ચોકડી અથવા મોટાના છોકરાં શ્રીમતોના છટ્ટેસ	
છોકરાનો ચીતાર (૩૬) ફોટાઓ સાથે વાંચવાલાયક	૩-૦-૦
નંદાવત્રિસીની વાર્તા	૦-૫-૦

પીતાંબર પંડિતનાં હિંદી દીકવાળાં પુસ્તકો

મનોહરમાળા-સર્વાત્મ ભાવપ્રદીપ	૦-૧૨-૦
ધર્માધ્યક્ષાપનિષદ્	૧૫-૦-૦
બૃહદ્દારણ્યકોપનિષદ્: ત્રણ ભાગમાં સંપૂર્ણ	૧૫-૦-૦
શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા, પરિચ્છેદ, અન્વય (૪૫૫) દીપ્તવળી સાથે	૪-૦-૦
જીવન મુક્તોત્તરાચાર	૦-૨-૦
શ્રી આલબોધ હિંદી	૨-૪-૦
હિંદી વિચાર ચંદ્રોદય	૨-૦-૦
વિચાર સાગર સાધુનિશ્ચલકાસજી કૃત (૫૫૪) દીપ્તવળીઓ અને	૮-૦-૦
શ્રી વૃત્તિરત્નાવલી સાથે હિન્દીમાં	૩-૮-૦
મનુ સ્મૃતિ શ્લોક સાથે ગુજરાતી દીકમાં ૩. ૫ થટાડેલી કિમ્મત	

હરિકીર્તનકાર રેવાશંકર નાગેધર અધ્યાપકનાં લખેલાં હિંદુસમાજને ઉપયોગી-ધર્મમાં રાખવા લાયક અતિ ઉત્તમ સચિત્ર પુસ્તકો

કેસરી ભા. ૧લો. આવૃત્તિ ત્રીજી	૨-૦-૦
કેસરી ભા. ૨લો. ,, બીજી	૨-૦-૦
સ્વર્ગનો સાથી. આ. બીજી	૨-૦-૦
શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા, સંસ્કૃત ન બ્રહ્મનારાયણે માટે ગુજરાતી અક્ષરમાં	૨-૦-૦
પદ, અન્વય, અને સરળ અર્થસહિત, મોટા અક્ષરમાં	૦-૬-૦
ભારતભક્ષક રાક્ષસ. આ. ત્રીજી	૦-૬-૦
સ્વરાજ સિદ્ધિ. આ. ચોથી	૦-૬-૦
જ્ઞાતિસમાજ-સ્વરાજ્ય. આ. ત્રીજી	૦-૬-૦
ભજનમાલા. આ. બીજી	૦-૩-૦
ઉપદેશ મંજરી. આ. ત્રીજી	૦-૩-૦
ભગવદ્ગીતા અધ્યાય ૩ ને ગુજરાતીમાં	૦-૩-૦
ભગવદ્ગીતા અધ્યાય ૭ ને ગુજરાતીમાં	૦-૨-૦

ભજનામૃત આ. સાતમી	૦-૨-૦	હિંદુધર્મ પ્રકાશિકા...	૦-૨-૦
ભજનામૃત ભાગ ૨જો	૦-૨-૦	શુક-૨-ભા સંવાદ આ. બીજી	૦-૪-૦
વિવાહ વિચાર આ. ત્રીજી	૦-૨-૦	ઉપદેશમાલા આ. ત્રીજી	૦-૧-૦
માંસભક્ષી મહાત્મા આ. ત્રીજી	૦-૨-૦	વૈશ્ય સંધ્યા આ. બીજી	૦-૧-૦
સનાતન ધર્મ નો ઘંટ	૦-૨-૦	એમર્સનના નિબંધો...	૨-૮-૦
અંબકીઆશૌચનિર્ણય શુજરાતીમાં	...	...	૦-૩-૦
દેવીદાસ કૃત રાજનીતિ	...	...	૦-૬-૦
સતિ અંગની પતિવ્રતદર્શક સ્ત્રી ઉપદેશક નાટક	...	...	૧-૧૨-૦
આત્માવિચારચંદ્રોદય	...	...	૦-૬-૦
સદ્ગુણી વહુ બોધ લેવા લાયક	...	...	૦-૧૨-૦
માધવાનળ કામકુંડલા	...	...	૦-૧૨-૦
સદ્ગુણી વિરશ્વતરેન અથવા એક ધાર્મિક પુરુષનું જીવનચરિત્ર	...	...	૦-૧૨-૦
રાજનીતિ (વિરક્ષેત્ર રાજનીતિ પથપદર્શક નિબંધ)...	...	...	૦-૧૨-૦
માનવતી આખ્યાન	...	...	૦-૧૨-૦
રતિકાન્તા ને મહનસંગી વાર્તા	...	...	૦-૧૨-૦
જ્ઞાતિ પટલની યોગ્યતા	...	...	૦-૨-૦
રાજનીતિ પંચો પાખ્યાન	...	...	૦-૮-૦
ભજન સુધારસ	...	...	૧-૦-૦
બૃહતશિવભજનાવળી	...	...	૧-૪-૦
મદ્દાળશાસ્ત્રોત્ર	...	...	૧-૪-૦
દીવાળી બાર્મ તથા રાધાબાઈ કૃત કવીતા પ્રાચીન કાવ્યમાળા	...	...	૧-૦-૦
ભોળ ભગત કૃત કવિતા પ્રાચીન કાવ્યમાળા	...	...	૧-૦-૦
કુશાસનરૂધીર પાન પ્રાચીન કાવ્યમાળા...	...	...	૧-૦-૦
કમલાસીવ સંસ્કૃતમાં વૈષ્ણવોપયોગી	...	...	૦-૮-૦
રાખ્દ ત્રિવેદી વ્યાકરણનું સંસ્કૃત	...	...	૦-૪-૦
ચમત્કારીક દૃષ્ટાંતમાળા શુજરાતી	...	...	૩-૮-૦
કન્ધદેશની જુની વાર્તા	...	...	૧-૮-૦

મળવાનું ઠેકાણું:-

પંડિત નારાયણ મૂળજી પુસ્તકાલય.

૨૨૯ કાલબાદેવી રોડ, ૭વેર બાગ, મુંબઈ ૨.

તૈયાર છે!!

તૈયાર છે!!

 અતિશય સરળ સદ્ગુણદેશપૂર્ણ અદ્વિતીય ગ્રંથ.

ઠગારો નહિ. મુંબઈ છાપ બેઠને લેશેજી.

રામાયણ ખરીદતા પહેલાં આ તરફ નજર કરશો.

ગોસ્વામી શ્રીતુલસીદાસજીવિરચિત

કાવ્યના અલંકારોથી સુશોભિત ભક્તિરસથી ભરપૂર

સચિત્ર!!

૧૪૦૦ પાનાં

રામાયણ.

સચિત્ર!!

ચિત્રો ૨૦

રાજગુરુ પંડિત રવિશંકર જયેષ્ઠારામજી છપાવેલું.

આ રામાયણનું જનમનગરના સુપ્રસિદ્ધ રાસ્ટ્રી કાલીદાસ ગોવિંદજીએ શુદ્ધ, સરળ અને બોધપ્રદ ભાષાંતર કર્યું છે. અને બાળબોધ અક્ષરમાં દોહા, ચોપાઈ અને ગુજરાતીમાં એકે એક દોહા ચોપાઈનું એવું સરસ ભાષાંતર લખવામાં આવ્યું છે કે, એક વખત વાંચવામાં આવે તો સહેલાઈથી જલદી સમજ પડે.

રામાયણનાં ઘણાંયે ભાષાન્તરો છપાયાં છે, પણ આજ દિવસ સુધીમાં આ રામાયણના જેવું કોઈની ઠેકાણે રસમય, સરળતાથી સમજી શકાય તેવું ભાષાન્તર છપાયું નથી; માટે આ રામાયણનું એક વખત ભાષાન્તર વાંચવાથી ખીજાં રામાયણનાં ભાષાન્તર વાંચવાં ગમશે નહિ.

એક વખત ખરીદી ખાત્રી કરો.

મુંબઈ છાપ ઉંચા ચીંકણા બ્લેન્ડ કાગળ મળજીત સુંદર રંગબેરંગી નીલું પુઠું છતાં મુલ્ય ફક્ત રૂ. ૫-૪-૦.

સ્ત્રી ઉપયોગી અત્યુત્તમ પુસ્તક યુવતિ સૌભાગ્યરત્ન સ્ત્રીધર્મનાં બોધ દેવું સારામાં સારું વાંચન ૦-૧૨-૦.

મળવાનું ઠેકાણું:-

પંડિત નારાયણ મૂલજી પુસ્તકાલય,

જવેરબાગ. ૨૨૯, મુંબઈ

શિવપુરાણના ખરીદનારાઓ ચેતો.

સુધારા વધારા સાથે નવી પાંચમી આવૃત્તિ મુંબઈમાં છપાવેલું

જેઈ તપાસીને લેજો

ભકિતરસથી ભરપૂર

સચિત્ર શ્રી મહાશિવપુરાણ. સચિત્ર

(૨૪૦૦૦) શ્લોકાંકુ !

શુદ્ધ સરળ ગુજરાતી ભાષાંતર.

બ્રહ્મવિદ્યાના ઉપદેશરૂપ શ્રી શિવગીતા સાથે, જગદ્ગુરુ શ્રી શારદા-
પીઠાધીશ્વર શંકરાચાર્ય મહારાજની સંમતિવાળું, રાજગુરુ પંડિત
રવિશંકર જેઠારામનું, મુંબઈમાં છપાવેલું, શુદ્ધ, સરળ, સુંદર
અને ભાષ્યપ્રદ ગુજરાતી ભાષાંતર, સચિત્ર પાંચમી આવૃત્તિવાળું
જેઈ તપાસીને લેજો, આ મહાશિવપુરાણમાં કર્મકાંડ, ઉપાસનાકાંડ અને
જ્ઞાનકાંડનું યુક્તિ, પ્રયુક્તિ, તથા દૃષ્ટાંતોથી નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે
પાશુપતયોગનું તથા મંત્રશાસ્ત્રનું સહસ્ર પાણી બીજા અધ્યાયમાં ભાગ્યે જ
જોવામાં આવે છે, તેનું વર્ણન પણ આ ગ્રંથમાં સવિસ્તર આપેલું છે. શિવ-
પૂજનનો વિધિ, ભસ્મનું માહાત્મ્ય, મૂર્તિજાળ, ખગોળનું વર્ણન, રાત્રીચરિત્ર,
ગિરિજાચરિત્ર, કાર્તિકસ્વામીનું ચરિત્ર, ત્રિપુરાસુરાદિ દૈત્યોનો વધ, લિંગ
માહાત્મ્ય, કાશીમાહાત્મ્ય, શિવક્ષેત્ર માહાત્મ્ય દેવાસમાહાત્મ્ય મૃત્યુંજયાદિ
મહામંત્રોનો જપવિધિ, વર્ણધર્મ, આશ્રમધર્મ, સ્ત્રીધર્મ, રાજધર્મ શિવ,
જના ભિન્ન ભિન્ન અવતારોનું ચરિત્ર ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર
પુરુષાર્થનું વર્ણન વિગેરે અનેક વિષયો આ મહાશિવપુરાણમાં સમા-
વેલા છે, મુંબઈજાપ હંચા પ્લેજ કાગળ રંગબેરંગી સુંદર મજબુત પાકું
પુકું છતાં મુલ્ય ફક્ત ૫-૦-૦, ગદારગામ માટે પોસ્ટેજ જુદા.

મળવાનું ઠેકાણું:-

પંડિત નારાયણ મૂલજી પુરતકાલયર,

કાલકાદેવી રોડ, ડાહ્યાવાળ, ૨૨૬. મુંબઈ નં

ભારતની ભાગ્ય વિધાત્રિઓ.

